

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV.

I IANUARIE 1937

Nr. I.

N. IORGA	Visiuni de Italie	3
ION MARIN SADOVEANU	Terține	21
GALA GALACTION*	Note din Italia	24
GH. BRĂESCU	Amintiri	37
PAN M. VIZIRESCU	Cântecele dimineții	51
AUREL LAMBRINO	Putrezind	57
I. RĂDULESCU-POGONEANU	Insemnările zilnice ale lui	
	Titu Maiorescu	69
ARTUR GOROVEI	Persistențe păgânești în dati-	
	nele noastre	95
AL. ROSETTI	Antoine Meillet	111
EM. CIOMAC	Inceputurile muzicii	120
G. M. CANTACUZINO	Despre posibilitatea unei ar-	
	hitecturi românești	129
ANTONI CESAR PARTENI	Energiiile naturale	135
VLADIMIR STREINU	Dublețele artistice	149
ȘERBAN CIOCULESCU	Poezia d-lui I. Vinea	164

C R O N I C I

CAIN ȘI ABEL SAU DESPRE OPOZIȚIA CALOFILĂ de *Camil Petrescu* (180); DESPRE O ETICĂ A «PUTERII» de *Mircea Eliade* (187); DOUĂ ENERGII EXCEPȚIONALE: FELIX FRANKFURTER ȘI R. M. HUTCHINS de *Petru Comarnescu* (192); NOTĂ LA UN «MANIFEST PERSONALIST» de *Mihail Sebastian* (197); «YOGA» ȘI AUTORUL EI de *G. Noica* (202); ENESCU PRINTRE NOI de *Emil Riegler* (207); ACTUALITĂȚI ITALIENE de *Alexandru Marcu* (211); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (215); ACTUALITĂȚI FRANCEZE de *Ion I. Cantacuzino* (220).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1.I — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I

39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39

TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
S E R V I C I U L D E E X P E D I Ț I E

2, STRADA C. A. ROSETTI, 2

TELEFON 3 - 35 - 66

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300

PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNȚEPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000

EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOAIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IV, No. 1, IANUARIE 1937

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

VISIUNI DE ITALIE

I. NOTE VENEȚIENE

TORCELLO

Cine vrea să înțeleagă Veneția, « Venețiile », cum se zicea odinioară, trebuie să plece dela Torcello.

La prima înfățișare, pentru o populație de abia câteva sute de oameni, vieri, cultivatori de zarzavaturi, pescari și luntrași, un mal mărginit cu haracii viței, câteva crescătorii de găini, de rațe și de iepuri de casă, cărora li se consacră în apropiere un institut special de cercetări, câteva case prin ferestrele cărora se văd scânteind vechile arămuri de bucătărie, pe când vreascurile umede fumegă pe căminul de modă veche. În față, canalul dincolo de care se văd ușoare neguri până la pământul care mijește în fund cu altă părăsire și altă sărăcie.

Taina e însă la capăt, în cuprinsul larg al unei piețe unde nu se mai adună și nu se va mai aduna niciodată « poporul », unde nu vor mai porunci șefii lui autonomi, unde nu vor mai fi judecățile și nu se vor mai împărți poruncile, turiștii, aduși în grupuri ca să plece tot așa de ignoranți ca la sosire, fiind aici singurii oaspeți.

Revăd acest loc de scumpe memorii și de sacră reculegere a doua zi după un congres de studii bizantine, care, între splendorile bogate, de o tehnică perfectă, ca pentru o republică înfloritoare și un împărat de lume, dela San-Marco și dela Ravena, ar fi putut să poposească aici pentru a vedea, pe de o parte, începuturile bizantine pe pământ italian și, pe de alta, transpunerea acestor reglementări de artă în naive și profund sincere, deci pentru noi adânc mișcătoare, înseilări de folklóre, nu fără amestecul uneori al marii tehnice înseși, care îngheabă pe aceste ziduri de basilică aproape rurală marile figuri ale închinării orientale.

Să înlăturăm ceea ce s'a curățat, netezit, lins și adaus de restauratorii a căror eră se pare că nu s'a închis cu totul în Italia. În basilică se ciocănește și se lustruște; alături, la Santa Fosca, lucrul s'a și isprăvit și, în locul vechilor pietre, e acum un pavaj de ieften ciment roșu ca la orice berărie.

Dar în bisericuța legată de lăcașul cel mare printr'un peristil cu delicate coloane de *chiostro*, cam așa cum s'au adaus în cazul, unic la noi, dela Băleni lângă București, se recunoaște ordonanța interioară căreia-i corespund afară capacele suprapuse ale unui fel stângaciu de a realiza bolta: două semicercuri de ambele laturi înlocuesc ceea ce la noi se face, mult mai elegant, prin ceea ce Francezii numesc « trompes d'angle ». Incolo, goliciunea cea mai bine lustruită, izgonindu-se și cea din urmă umbră tremurătoare ce s'ar fi putut ascunde în colțuri nemăturate și nescuturate. Dacă n'ar fi sfințenia locului, s'ar putea danța la accentele unui « jazz ».

Dar nicio reparație restauratoare nu va putea să înlătore scân-teierea strălucită a mozaicului pe fond de aur al basilicei. Judecata cea de pe urmă e pe perețele dinăuntru, unde era odată ușa de intrare, pe când la noi aceste scene, în așa de puțin și de țărănește umil, se văd pe partea exterioară a acestui părete.

E aici o rânduire iconografică de un caracter unic. Povestea e rânduită după un tipic pierdut, sau după fantezia unei minți proaspete, capabile de o continuă creațiune. Ce nu se află aici, din Vechiul și din Noul Testament, în jurul lui Isus marele și ultimul judecător ! Voinici îngeri cam greoi, cu fața rotundă, lătareț senină și aproape surâzătoare, trupuri goale care așteaptă biciul ispășirilor fără sfârșit, scăfârlii care fac temelia însăși a acestor desfășurări în mai multe registre, un realist Sfânt Petru care, ingenunchind, își îndeplinește și el rolul în această tragedie a sufletelor chemate la marea alegere. Fiecare figură, fiecare atitudine merită o cercetare deosebită: nu e una care să nu adauge ceva nou la acea istorie a tipurilor care și-a căpătat un așa de mare rol în istoria artei.

Intoarce-te acum în cealaltă parte, spre cele trei abside de o atât de pur bizantină alcătuire pe care e pe cale să o strice acum, într'un brutal conflict de linii, șirul de trepte, culese nu știu unde, care duce la scaunul episcopal de piatră dură în care tradiția populară vedea însuși tronul lui Attila, iar turiștii prilejul de a se

încorpora, așezându-se pe dânsul, desvoltării unei depărtate istorii.

Te vei găsi întâiu în fața celei mai extraordinare figuri a Maicii Domnului.

Ea se desfășură, se înalță, plutește pe toată întinderea puterii bolți. Lunga haină de întunerec adaugă la proporțiile uriașe. Mărunt, capul cuprins în vâlul de același mister are în severitatea ochilor puternic sprâncenați o extraordinară putere de impresie.

În dreapta, Isus, — nu fără oarecare similitudine cu acela care domină, ieșit din vreun adaus cu caracter popular, în mijlocul solemnilor apostoli în chiar principala boltă a basilicei marciene — are aceeași blajină înfățișare ca și în scena Județului. Aici a intervenit iarăși, cu lipsa-i de proporție și de măsură, dar cu spontaneitatea-i vie, cu tendința-i de a se apropia de orice suflet, traducerea în acea latinitate populară care începe aici, în veacul al XI-lea — poate și mai veche —, ca să ajungă, după multe alte împrumuturi din Constantinopol, la Duccio, la Cimabue și la Giotto.

Bizanțul inițial e, de altfel, și aiurea, în micul Muzeu ce dă figurile aspru modelate ale unei *palla* de metal, umilă corespunzătoare a celei dela San Marco, și prapurul, datat din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în care, Sfânta Tosca răsărind lângă Maica Domnului, felul de lucru, cu fir de argint pe mătăasă și cu figurile schițate cu condeiul pe vechiul fond, par a fi numai continuarea unor obiceiuri de rit care trăiesc și până astăzi la noi.

O INCERCARE DE INTOARCERE ÎN TRECUT

O înviere a secolului al XVIII-lea se încearcă în cele trei rânduri de înalte camere luminoase, de o așa de armonioasă împărțire, cu săli de recepții de care ar fi putut fi gelos Ludovic al XIV-lea, ale Palatului Rezzonico.

Frescele lui Tiepolo, de o nesfârșită îmbielșugare în răspândirea unor alegorii cărora știe să le dea viață și mișcare, pe urmele înaintașilor, tot așa de meșteri în umplerea spațiilor, dela sfârșitul secolului al XVI-lea, sunt pretutindeni pe plafoane, unele extraordinar de vii în colori, altele de o tehnică nouă și curioasă, revărsându-se

și pe ziduri. O altă frescă acopere încă perețele din fund al unei încăperi de dormit: acolo, secolul al XVIII-lea a ieșit din abstracțiunile franceze și-și caută subiectul în chiar viața de toate zilele, prinsă aici în petrecerile, în *mummer-urile* sale, care continuau, rafinându-se, în ciuda decăderii politice a Republicii, căci societatea rămânea deosebit de vie și trăia în nestrămutată credință că nimic n'ar putea să dărâme așezământul, respectat până atunci de o lume întreagă, al strămoșilor.

Căci e vremea lui Guardi și a lui Longhi. Pe când Canaletto se oprește asupra monumentelor înseși, văzute într'o atmosferă de convenție, astrală, lunară, fără niciun efect de culoare, fără niciun simț al luminii, oamenii ne jucând niciun rol și viața mărunță a cartierelor îngrămadite nefiind vrednică de maestrul frontoanelor și fațadelor, aceștia lăși distrează și înveselesc. Longhi e corespunzătorul lui Goldoni; unul pare făcut pentru celălalt; ei se întregesc astfel. Nu se poate o mai bună ilustrație pentru poetul comic decât a acestui glumeț al pensulei. Aș zice chiar că această adăugire e o necesitate.

Revăd astfel scenele de interior care râd grațios asupra amănuntelor, sprinten sau umil umane, ale unei atât de ușuratece și de simpatice societăți care continua să se hrănească din colonii. Cutare pânză slăbuță prezintă o masă de mulți oaspeți, cari nu se gândesc decât la fericitul seceriș al ceasului care trece.

Când e vorba însă de viața celor câteva mii de sus, aici e o grijă deosebită de o înaltă cuviință, de o nobilă demnitate. Comedia e pentru vulg — se mai reprezintă, ziua, pentru popor, *Baruffe chiozzote* a lui Goldoni —, și acea glumă de caricaturi umane, amintind pe Flamanzi și Olandezi, tot așa. E stilul Rosalbei Carrera cu fețe și veșminte care par petale de floare. Chiar când Tiepolo își înfățișează soția cu tâmpile înălbite ieșind ușor de de sub căița brodată, el nu uită să adauge figurii de o atât de autentic venețiană seninătate, puținel melancolică, parcă ar fi întrupat amintirile, tot ce avea ea ca pietre scumpe la gât, la braț și degete, haina întunecată desfăcându-se maiestoașă în contrast cu atâta spumă de horbote, acoperind ceea ce a fost odată înflorirea triumfătoare a sinului.

Costumul larg, măreț, de paradă orientală al veacurilor de cea mai mare prosperitate s'a dus. Lumea se întoarce la haina

strămtă a evului mediu, dar ea nu prinde de-aproape trupul, ci fâlfâie într'o spumă de dantele, într'o fluturare de mătăsuri, într'o coajă de catifea, aurul răsfățându-se în ramuri, florile stropind vestele. În marea feerie a unei epoce care nu știe ce o așteaptă, revoluții, cuceriri și tiranii, aducând spaima în mijlocul acestor răsfățai ai unui lux mergând până la copilărie, vor veni asprii oameni cu părul tuns, cu hainele strânse și șterse, cu mersul grosolan și amenințător.

Se vor goli încetul pe încetul palatele care până atunci sunt încă pline de mișcare și de bucurie. Se vor întuneca oglinzile, astăzi atât de pătate, în care cândva s'a răsfrânt atâta frumuseță și atâta cochetărie. Și se vor închide în dulapuri, căci nu mai e cu ce să se deie ospețele, acele porțelane a căror înfățișare formează astăzi partea cea mai bogată și mai atrăgătoare a acestei expoziții.

Ce nu este aici ! O parte străină, exotică, foarte dibaciu imitată : vase de China în vremea când Extremul-Orient începe să intereseze, să atragă și să fie imitat — și aici e o cămăruță chineză. Se imită produsele saxone și vieneze, de oameni veniți din afară, lucrând cu privilegiul. Catalogul ilustrat, *La porcellana di Venezia e delle Nove*, dă momentul când se începe și aici arta cea nouă. Tot felul de desemnuri cu flori, unele din ele apropiindu-se chiar de stilurile artei noastre populare, cu o singură virgulă multicoloră în mijloc, nu se deosebesc de ceea ce s'a iscodit, după vechi modele din evul mediu, în lumea germanică. Dar cu un Vezzi, apoi cu Geminiano Cozzi, asociatul « Nemților », care isprăvește liberându-se de dâșii, vine o artă decorativă care se apleacă spre dorințele populației și ține samă de nevoile și mijloacele ei ca și în alte privinți ; totul, chiar când vine dela popor, se prefăce după acest mare mediu colectiv în care s'a topit atâta aristocrație a sângelui și atâta educație a vieții istorice.

Acești clienți vreau mărunte lucruri gentile. Dar la poporul care a dat în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea atâtea peisagii, atâtea iesle și atâtea Patimi ale Domnului, cu un mișcător patetism țărănesc sau cu o duioșie plebee, o *adevărată nouă ramură a sculpturii în mic, în modest și sărac se adaugă atunci*. E reprezentată de fabrica *delle Nove*. Ca și marea sculptură de catedrală, ea place, dar și învață în același timp. E și, uneori, o caricatură care înve-

selește și, altă-dată, o galerie etnografică, o prezentare de curiozități naționale, o exemplificare de costume.

Sunt copilași, adevărați amorini, în acel port al secolului al XVIII-lea care le șede mai bine decât oamenilor în vârstă: unul, sprijinit de «camarazi» tot așa de fragezi, are beret ducal și hlamidă, și un îmblânzit leu al Sfântului Marcu cască spre dânsul. Femeia dela țară cu găina în poală oferă cu gestul grațios al unei doamne mari oul pe care vrea să-l vândă. Alta netezește pe copilul care vine cu fructe. Țărani de fantazie sunt tot așa de cocheti. Și țăranii aceștia, cari râd, cântă și joacă, vin toți din *Pastor fido*, dar au hazul care lipsește sentimentalității fără sânge din literatura curentă. Nu lipsesc declarațiile de iubire sub copacul bătrân, slujnicuțele sprintene, care par a veni din Goldoni.

Din lumea orășenească vin părechile ce cântă din gură și din teorbă înaintea ferestrelor unui palat nevăzut, membrii vechii arlechinade, grupurile mascate. Tot felul de oaste apare și ea pe farfurii.

Dar iată o lume apropiată de noi sau chiar a noastră. Un tânăr Turc cu turban și haină stropită cu floricele se îndoaie de șale. Un deplin cunoscător al Orientului a putut reda singur așa de bine femeile, cu văluri și fără, cu lungile rochii vărgate dela numărul 124. Toată această societate orientală, care e așa de familiară prin comerț Venețienilor, apare, cu eunucii negri în pantaloni înfoiați ca niște plapome, cu căzlar-agale grași, purtând pe cap pălăria lor cilindrică, cu derviși purtând tiare. Și un Domn tânăr, bărbos al nostru își arată, încins cu galben peste un caftan ușor înflorit, calpacul alb de cacom, având fundul roșu.

Dar această tovărășie așa de variată și de interesantă n'a perit. Ea se continuă prin toată lumea care iese din stradelele înguste, care se mlădiază pe șerpuirea plină de surprinderi a Merceriei, care călătorește pe *vaporetti*. Aceleași tipuri se moștenesc din generație în generație: îți trec înainte, în hainele vremii noastre, dogi și proveditori, căpitani ai mării, generali, ostași. Când e un călugăr, o călugăriță, nu vezi măcar în costum vreo schimbare. În ce e pe ziduri, pe pânză, în marmoră și porțelan recunoști pe aceia cari ți-au trecut subț ochi și cari te așteaptă afară, iar cei pe cari-i întâlnești par să se fi coborât din tablouri, să fie chiar însuflețirea medalioanelor și statuilor. Și la toți, din cauza legăturilor știute și

neștiute, din cauza acestui mediu de superioară și generală artă, e ceva dintr'o distincție supremă, care se manifestă în atitudine, în gest, în cuvânt, toate de o așa de armonioasă cuviință. Băietanul care vâslește în luntrea ce duce provizii are toată mândria și delicatetea blondă a unui fiu de doge sau a unui paj de rasă.

E curios cum lipsește în artă acea iubire pentru copil pe care o găsești la un Murillo. Și totuși ei, prin strigătele și piuiturile lor, prin exercițiile de gimnastică uimitor de periculoase peste barele canalurilor, prin adunările lor sgomotoase și cântecele lor, prin neastâmpărul care ține toată ziua, sunt stăpânii cetății.

Dar o umbră de cumințenie trece asupra lor în aceste vremi grele când aerul sbârnâie de loviturile grăbite ale elicelor de aeroplan. Rareori vechiul șal își coboară franjurile pe spinarea voinică a unei *popolane*, vestitele puțuri sunt numai o piesă de sculptură și cu vieța lor s'a dus prilejul lungilor sfaturi cu coafele de aramă roșie înainte, și o întreagă fantazie populară s'a împrăștiat. Zeița standardizării, metalică și electrică, domină tot ai mult și aici.

DUMINECĂ POPULARĂ VENEȚIANĂ

Și azi nu e, sub raportul social, cu tot ce aduce deosebirea de clasă, o singură Veneție, ci mai multe, care-și trimet oamenii de jos în sus, până la Merceria, până înaintea bazei admirabile și a splendorilor Palatului ducal și Procurățiilor, dar nu și de sus în jos.

Dela Casa noastră Românească spre gară, tot marele centru străbătut de prelungirile Viei Vittorio-Emmanuele e al «popoului». Și în zilele săptămânii, când se lucrează în atelierele din cetate — dantelele, obiectele de sticlă, specialitățile și mândria Veneției, se fac afară, în alte insule —, femeile, mai rar întrebuintate, după cât se pare, la lucrul de fabrică, sunt, în grupe sau singuratece, de-a-lungul celei mai netede și mai frumoase străzi din lume. Dar simțul despre ce este în adevăr această populație muncitoare îl poți avea numai Dumineca.

Atunci se revarsă neconținute valuri de mulțime, care în cea mai mare parte nu se duce nicăieri, căci aici cârciumele sunt extraordinar de rare, cafenelele, de tradiție mai mult austriacă,

adună mai ales oameni de afaceri și teatrele sunt puține și scumpe, iar în împrejurimi, între copaci și pe iarbă verde, nu se mai merge ca odată în secolul al XVIII-lea. Strada există *pentru ea* și nu ca un mijloc de-a ajunge undeva. De aceea și acest mers așa de elegant unduos. Și din acest ritm, care prinde și farmecă și pe străinul cel mai puțin simțitor, se desface, ca și din fericitul temperament al rasei, acea mare mulțămire senină, acel luminos zâmbet, acea prietenoasă privire care, când se adaugă și frumuseța femeiască, așa de deasă aici, dă cea mai mândră icoană a omului care muncește pentru a trăi, nu pentru a câștiga, și nu blăstămă pe acela care s'ar părea că are mai mult decât dânsul. O satisfacție onestă trece dela unul la altul și adaugă luminii soarelui o altă lumină, încă mai sfântă.

Pe lângă atâtea figuri de o nobilă frumuseță și de o elegantă armonie, încrucișările dese între aceleași neamuri, umezeala canalurilor, lipsa de aer în casele dosite unde mulțimile se găvozdesc cum pot, miseria care, deși silită să se ascundă de o bucată de vreme, subsistă și astăzi, au produs și multe șubrezenii și schilodituri: picioare scurte, diformări rachitice, cocoase, orbiri, staturi pitice. Dar aici nu se râde de aceste infirmități: copiii nu se țin de aceia cărora soarta le-a fost atât de puțin prielnică. De aceea oamenii cărora li s'a refuzat darul frumuseții și puterii nu se ascund și nu se sfiesc. Un sentiment de creștinească frăție îi îmbrățișează pe dâșii. Și, dispărând stângăcia prigonitului, el nu sfarmă impresia întregului, care e de normalitate și de putere.

UN GHETTO CARE MOARE

Odată am căutat în ghetto al Veneției vechi halcografii și am găsit de acelea, de o execuție precisă și cam rece, care se făceau, dedicându-le personagiilor importante dintr'o Austrie care vorbea italienește bucuros și chiar cu o oarecare mândrie, la începutul veacului al XIX-lea.

Nădejdea unor asemenea descoperiri m'a dus și acum în cartierul aproape de gară, unde se ascunde lăcașul, odată lăcătuț, al Evreilor venețieni.

Am trecut subț același discret pervaz de marmoră veche și m'am înfundat în aceleași străzi atât de strâmte și întunecoase, dincolo de care se răsuflă numai în largul « campo » sărac. Nicăieri vreun element de fațadă, vreun amestec de artă în jurul ferestrelor, vreun balcon. Frumoasa Jessica a trebuit doar să-și aplece bustul plin peste cadrul ferestrelor banale, pe când tatăl său în prăvălia cu fundul misterios își va fi adunat pietrele scumpe și-și va fi cântărit ducații cu zimiți.

Și acum sunt bătrâni orbi cari se târăsc, damblagii cari-și întind picioarele în stradă, femei în sdrențe, babe asiatice cu ochii bolnavi și, din rasa cu sânge spaniol și maur, figuri bronzate ale fetelor cu ochii adânci, care-ți anină privirea și o rețin.

Dar prăvăliile, unde se aleg sdrențele cu bastonul, nu mai cuprind nimic care să te poată opri. « Centrul a luat totul. »

Numai copiii cei mai obraznici din lume, — dar nu cârdul sgomotos de odinioară, — te încunjoară familiar. Unul îți arată mândru cravata de hârtie ce și-a făcut. Altul te întovărășește săltând îndărăt. Atâția se mulțămesc să te admire în credința că au dat de vreun coreligionar, căci « străinii nu mai vin ».

Ce a fost bogat, deștept, distins, a evadat. Ceilalți n'au ce vinde și se mănâncă între ei, ca vai de capul lor. Cutare vine și, în aceeași iluzie ca tinerii fii ai lui Israel, te invită la sinagoga în care sunt și unele elemente de artă, dar care, strânsă între case banale, negre, murdare, nu se semnalează de afară, prin nimic. Și apoi te urmărește, el, fiul unei rase care nu cerșește decât în marginile credincioșilor, și cu atâta discreție, cerându-ți o răsplată pentru călăuzirea lui. Dela primul pas ți se oferă tot ce vrei, tot ce au, tot ce nu se poate să aibă. — Tablouri? Sunt de sigur. E gata să te ducă la ele. — Nu caut prea vechi... — Avem oricâte vrei. Și se oprește numai când îi spui că ai cumpăra doar dacă el te-ar ajuta dându-ți banii. Deodată, dintr'un colț, unul îți întinde o cutiuță cu o inscripție ebraică. — Pentru ce? — Degetul îți arată literele. — Nu cunosc limba. Mirat, se retrage. Barba mea îi promitea un rabin venit de departe.

Și patrioți... Însemnări glorifică războiul, biruința, opera de civilizație. Sunt unele, foarte călduroase, pe care nu le-am mai văzut nicăieri. Dar, alături, pe ziduri: *Viva il Purim*. Nicăieri evreismul nu s'a păstrat mai credincios originilor și obiceiurilor

sale. El nu arată să fi trimes nimic dincolo de hotarele tristului cartier unde la mese goale se adună oameni fără ocupație, unde nu se cântă și nu se joacă, unde totul e virtuos și veșted, fetele cu prelungile fețe brune și ochii adânci așteptându-și pentru căsătorie tânărul, de obicei urît și fără haz, cu care să facă bani și copii. Nicio distracție, niciun loc de petrecere, dar școli și case de ajutor. În loc de cofetării, tejghelele cu dovreac proaspăt sau cu dovreac uscat. Iar de dincolo, din cartierele muncitorești, nimeni nu-și duce aici, în crasă și întunec, pașii.

II. DIN ROMA DE AZI

După Veneția, orașul unde fiecare om se simte legat de altul, perfectă comunitate medievală, în care intră, imediat, dela sine, și străinii pe cari aduc funcțiile într'un loc care domină pe toți prin marile sale amintiri și farmecul misterios care se desface din fiecare piatră și aburește din apele glauce ale oricărui canal, Roma face impresia unei lumi strânse de pretutindeni pentru a fi închisă într'un cadru de măreață ambiție și prinsă în angrenajul unei mândre politice de Stat.

Din Roma de pe la 1890, niciun șfert de an după « breșa dela Porta Pia », simplu cadru încă modest, aproape sărăcăcios pentru superbe ruine dominând totul, n'a mai rămas aproape nimic. Cartiere întregi s'au creat, de o maiestate impunătoare, cu cele mai largi trotoare de cel mai scump granit, cu imensele palate masive reproducând tipul celor din veacul al XVI-lea în mult mai largi proporții. Oteluri luxoase se înșiră unul după altul, gata să primească deopotrivă sancționiști și nesancționiști.

Cu toată noua și vasta Via dell'Impero, menită să arăte în șir monumentele antice, unele descoperite abia acum în urmă, — și e o problemă dacă e sau nu un câștig în această ușoară prezintare pe un singur front, fără plăcerea descoperirilor în colțuri, unde romanitatea antică să izbucnească înaintea ochilor lacomi s'o vadă —, trecutul admirabil al vechiului Imperiu, pus atât de aproape de noile construcții, iese scăzut, — aș zice aproape nenorocit și murdar. Mediul care-l pune în valoare a dispărut, și o realitate crudă luminează totul complet, drept în față.

Fiecare vreme își are de sigur dreptul său, și cea de azi uzează foarte larg de al său. Protejează, expune, consacră, cataloghează un cimitir pe care-l strivește prin faraonica mândrie a creațiunilor sale. E o supra-Romă, față de care cealaltă are numai oasele risipite ale scheletului său. Ar fi fost altfel dacă aceste două lumi ar fi rămas fiecare acasă la dânsa, în domeniul ei.

Și aceste monumente roase de colții secolelor nu sunt în nicio concordanță cu lumea de acum. Ea pare chiar că nu se interesează prea mult de aceste rămășițe, care zic puțin unei populații în care nouă zecimi au venit de aiurea, odată cu Statul.

De fapt însă ce e mai viu — și se poate vedea în fiecare Duminecă — e lumea muncitorească, pentru care regimul fascist a făcut așa de mult, crescându-i plăcerea de a trăi și adăugind mulțămirea că totul vine dintr'o cinstită muncă răsplătită. Sunt țărani de odinioară cari și-au găsit de lucru și au deprins disciplina muncii. Aici nimic din tradițiile, așa de profund aristocratice, ale Veneției. Ruralul din margine e pretutindeni. Pe Via Appia, unde, de hatârul automobilelor, abia răsare ici și colo câte o lespede din vechea șosea care hurduca atâta, trece, alături de automobile, de regulă rare, tot arhaicul vehicul cu înaltele roți, tras de calul împodobit cu tot felul de motocei colorați; prin suburbii femeile se adună ca la țară în grupe grămădite pe pământ ca la porțile satelor noastre: câte una-și scoate scaunul pe stradă în ciuda mașinilor care se urmează; în trăsurile care și-au păstrat fără schimbare formele vechi, vezi femei și fete vesele cu capul descoperit, uneori cu copii până la pruncii cei mai mărunți, și cu voinicii lor tovarăși. Această clasă laborioasă nu se strecoară, ci se afirmă cu mândrie, ca temeiul a toate. *In fond, de aici a venit și fascismul.*

Roma pöntificală nu mai e împreună. Fragmentele se mențin cu o vieață scăzută. La Vatican, în fața căruia se fac însemnate lucrări de edilitate, mișcarea e uneori mai vioaie. La Lateran, abia urme din ce a fost odinioară, cu tot Colegiul Oriental de alături. Santa Maria Maggiore e numai o biserică asemenea cu celelalte. Călugări, călugărițe, pelerini se pierd în mulțimea de vieață modernă, care năvălește, tulbură și acopere tot.

De oboseala bătrânețelor care au trecut peste optzeci de ani, de grija grea a lucrurilor unei lumi cu sufletul tulburat, de indig-

narea pe care, într'un frumos discurs, a știut-o întovărăși de gestul supremei iertări și a dușmanilor Bisericii sale, Papa stă retras de mai multe luni de zile — cea mai lungă vilegiatură a unui pontif — la Castel Gandolfo, în fața aceluia lac, — în legătură cu cel dela Nemi, — a cărui suprafață largă, subț căderea prăpăstioasă a dealurilor încă bine căptușite de păduri, are un farmec unic, venit din unirea apelor lucii cu un fel de neguri, care intră în ele și se confundă cu liniștea lor, lac care pare el însuși sacru. În mijlocul grădinilor minunate, pe care nu le mai poate călca decât rareori un pas ajuns acum nesigur, Piu al XI-lea e, pe un alt teritoriu rezervat suveranității sale, în lumea sa.

Abia se simt carabinierii și soldații de poliție ori administrația provincială, modestă și fără pretenții, față de valul, continuu înnoit, al pelerinilor, din toate clasele și din toate țările.

Subt teribilul soare care dogorește în acest sfârșit de Septembrie, mulțimea se succedă în valuri, trăsurile, automobilele amestecându-se, și o nesfârșită răbdare îndură toate suferințele acestei arșite cumplicate ca să se vadă idolul, care e de fapt un om bun și înțelept, de o înaltă învățătură și ridicat sus deasupra patimilor umane, în așteptarea momentului când va apărea înaintea lui Dumnezeu, pe care are conștiința de a-l reprezenta pe pământ.

Membrii congresului au fost primiți de acela a cărui autoritate religioasă se întinde asupra unei așa de largi părți din omenire. În mijlocul aplauselor, el a intrat în sala unde un tron de cel mai modern caracter, opus veșmintelor roșii și uniformelor istorice ale suitei, dăuna oarecum înfățișarea care, în această strașnică lumină, pierdea și din misterul ei. Cuvântarea a fost lungă, bună și adânc înțeleaptă. Dar papalitatea se apleca și ea spre grijile, problemele vremii noi, care nu-i cere poate aceea ce ea însăși poate să-și dea, în marginile acelorași curente de idei. Voacea supranaturală coborîndu-se din negura quasi-nevăzutului ar fi fost mai corespunzătoare cu sacra tradiție a îndoitului mileniu. Audiențele particulare au un scop special de care nu poate scăpa nici această maiestate, de un caracter atât de special, dar binecuvântarea cea mare poate să cadă mai venerată din degete care abia se văd și în cuvinte care par să vie din altă lume.

IMPREJURIMI ROMANE: GROTTA FERRATA, SUBFIACO

Roma e și acum încunjurată de lăcașurile care au început, în prima lor formă, așa de modestă, în timpurile când Imperiul își mutase reședința și spiritul creștin de revoltă și despreț n'avea nicio tragere de inimă pentru ceea ce reprezentase atâta timp cea mai înaltă maiestate și gloria cea mai strălucită.

Am putut vedea, cu prilejul congresului, deci în circumstanțe speciale, două din aceste mănăstiri în care vechiul spirit a dispărut de mult, dar a rămas monumentul, și formele se păstrează, mai ales în unul din ele, cu cea mai desăvârșită pietate.

Grotta ferrata, — ce icoane nu deșteaptă acest nume, « Peștera ferecată » cu tot ce s'ar putea găsi într'însa arhaic și misterios ! Deasupra, plutește amintirea Sfântului Nil, nu numai bizantin, ci grec din această lume a Italiei-de-Sud. Faima pe care o au manuscrisele rare și obiectele de artă păstrate în Muzeu adaugă la acest sentiment de venerație.

Se ajunge, în fața catapetesmei Munților Albani, cari-și ridică la capătul tuturor drumurilor fațada de păduri și de vii, de case învălmășite, într'o *borgata* ca oricare altele. Un nor de copii domină, frumoși, cu ochii clari în fața brună. Ei hotărăsc în toate, încunjură stropitoarea Primăriei, care lucrează de zor ca să ne răcorească, se suie pe dânsa, îi cercetează resorturile, le mănuesc și cearcă să le strâmbe, apoi se urcă triumfători de-asupra și o duc înainte în urale, cu toată prezența plină de autoritate a comisarului grăsuliu, cu picioarele scurte, așa de mândru în frumoasa-i uniformă, gata să se ia la întrecere de alergare cu orice *monello* nu-i respectă autoritatea. Deasupra porții, *Monumento Nazionale*. Un călugăr udă și leagă florile din grădinița care mărginește un urît monument modern al sfântului.

Dar formidabila cetate ridicată de urmașii târzii — după cinci secole — ai sfântului dela Roma își păstrează crenele, turnuri, șanțuri ca pe vremea când în această « badia » a Grecilor porunceă singur egumenul. Doar în fund s'a adaus « abatoriuul comunal ». Și comorile manuscrisurilor dinăuntru ni se desfășură îndată.

Glasuri de călugări bărboși, cu calota bizantină pe cap, unite cu isonul copiilor siliți la o clipă de mistice imnuri, se ridică înviind în fața icoanei arhaice a Precistei cântări care încep din

primele secole ale evului mediu. Ele sunt de o nesfârșită blândeță în notele adânci, și în cele de sus par a ieși din trâmbițele arhanghelilor.

Dar ce căutăm noi acolo, erudiți, doamne, copii, autorități în uniformă? Ce caută orbitoarea lumină venită prin largile ferestre? Ce caută greoi înșeri cu obraji umflați și toată minoderia sculpturală adausă de Papa din 1840? Și pictura atât de străină spiritului bizantin? Și Pontificii de ieri în medalioane lângă ale sfinților cu inscripții grecești ca acelea care închină câte unui sfânt ortodox fiecare chilie? Restaurarea îngrijită a redat ea primul caracter al zidirii? Și e atât de sigur că, deși este o școală de paleografie și miniaturistică și o tipografie «orientală», toată lumea știe grecește?

Dar mozaice se păstrează — acela dela ușă cu Isus între Maica Domnului și Sfântul Ioan fiind cel mai impresionant —, ca și împodobirea sculpturală, poate nu chiar așa de veche, a ușii celei mari. Păcat că, în graba prezentării muzicei bizantine, ele au trecut neobservate și a fost imposibilă orice oprire asupra acestor opere de artă, în legătură și cu Vechiul Testament, ceea ce li dă și o înaltă valoare iconografică!

Sfântul Benedict, disciplinatorul, ostașul roman sub steagul lui Hristos, este el la Monte Cassino? De sigur că nu. În loc, pompoși clăditori de marmură din secolul al XVII-lea și îmbulzeala Benedictinilor germani ca să comemoreze pe sfânt cu picturile lor moderne. E însă sfântul care a întemeiat, contra monahismului oriental, religia muncii, măcar la Subiaco, unde el e adorat sus, pe când, jos, marea clădire galbenă cu lungile culoare e închinată Sfintei Scolastice?

Pe Via Valeria, între povârnișuri din care o muncă păgână scoate singurul rod al viilor — și necurmat cazmalele scormonesc pământul —, se trece, cu perspectiva îmbrăcată în ceață a Munților Albani, pe la Vicovaro și Arsero, spre acea subită isbucnire de piatră care e Subiaco.

Jos, copilăret umplând de viață strada, bătrâni cari-i păzesc, câte un preot octogenar cu degetul arătător înțepenit într'o benedicțiune. Vechiu cuib țărănesc, cu cârciumile, ospătăriile, prăvăliile de obiecte de aramă.

Suișul pleacă, aprig și iute. Vechea lespede răsare din pietrișul care sucește și înțeapă picioarele. E o *Via Crucis*. Singur avântul grupelor de pelerini ai artei susține în mijlocul oboselilor nefârșite. La capăt ești drept pe culme, și în față coasta de munte opusă își prăvălește mărunta pădure. Ziduri formidabile sunt înrădăcinate în adâncul văii: un cuib de uriași. Sfântul nu e aici: el n'a vrut *aceasta*.

Când intri pe poarta al cărei mozaic pomenește pe meșterii ce au lucrat în secolul al XIV-lea, te găsești într'un lăcaș plin de spiritul celuiilalt mai mare sfânt italian, Francisc. Ale lui sunt superbe fresce din viața Mântuitorului, de o așa de perfectă păstrare, asemenea cu cele dela Assisi, poate însă fără marele avânt de credință mistică de acolo. Doar că aici nu cântă păsărelele în marginea ferestrelor, ci clonțații corbi grași ai lui Benedict se hrănesc după cererea tradiției în cuiburile lor zăbrelite.

Sfântul e doar în fund, unde păreții turnului sunt de o piatră goală și aspră. Mâni nedibace au schițat o frescă, în care ochii mari sub sprâncene larg arcuite vin dintr'o influență siriană. Peste această nuditate s'au întins splendorile de aur, albastru și roz ale franciscanismului dușman al acțiunii.

Și, cum muntele e acum mai mult părăsit și munca o fac jos țărani, și nu călugării deschizători de ogoare, Francisc a învins pe Benedict în Biserică, pentru ca în lume Benedict să învie pentru întreg poporul său în Benitto Mussolini, care e și el un Benedict.

III. ICOANE DE « GRECIE MARE »

Neapolul văzut după atâția ani arată o prefacere tehnică totală. E o minune ce s'a putut face prin voința unui om neadormit, cu ajutorul devotat al celor cari-l încunjoară. Unde era o margine de mare îngustă și murdară, pe care se răsfăța la soare obișnuința de a nu lucra a celor din urmă elemente populare, pentru ca, la căderea serii, prin colțuri, copii în sdrențe, părăsiți de toată lumea, să întindă mâna, se primblă astăzi oameni muncitori și mulțamiți de soarta lor pe o cale circulară largă, luminoasă. Împodobită cu statuile generalilor războiului. Și de jur împrejurul imensei și atât de frumoasei cetăți s'a despicat înaltul mal de granit și de

marmură pentru ca una din cele mai lungi serpentine din lume să domine Marea, pe când povârnișul pietros desfășură, în acest sfârșit a lui Septembrie, șirurile de arbori peste cari aleargă vița de vie încărcată de struguri albi și negri. Aceasta, fără a mai pomeni de autostrada de atâția zeci de kilometri care dela Castellamare, cu amintirea, pentru noi, a sfârșitului lui Alexandru-Vodă Ghica, duce în suburbiile napolitane. Și nu trebuie să se uite nici liberarea din strămoșia leproaselor case populare a Castelului Angevin, care invită la cercetarea atât de vastului său cuprins prin extrem de delicata poartă de marmură albă în stilul Renașterii.

Acuma, când s'au deschis noile orizonturi, se deosebesc neted toate păturile istorice din care s'a alcătuit cetatea, azi așa de veche, care era osebită odinioară după « noutatea » ei.

« Grecia Mare », dela care vine atâta parte din viața actuală, n'a lăsat nicio urmă monumentală. Cei ce s'au așternut deasupra au distrus și tot ce a putut să deie lunga stăpânire a Romei. Bizanțul însuși e neexistent aici.

Am crezut că el trăiește la Amalfi care e prezentat ca o cetate adânc înrăurită de legăturile cu Imperiul de Răsărit. De sigur că, așezată într-o poziție atât de fericită, prinsă de stâncă și linsă de mare, cu coroana viilor împrejur, ea face încă impresie și prin zidurile bătrâne, prin boșturile cărora te strecuri ca să ieși iarăși la lumină spre a fi sorbit de altă gură de întunec. Dar biserica însăși, « monumentul național », cum o arată inscripția de pe zid, nu mai păstrează decât în linii generale, și poate și în turnul încă nerestaurat — din fericire —, tipul dela început. Normand, în stilul francez mutat aici, în Italia-de-Sud, ca să capete o formă deosebită, e latul pridvor, dar căciulița din vârful clopotniței e în acea ceramică arabo-iberică, ce a fost mutată aici în secolul al XVI-lea. Iar contemporanii au grămadit mozaice nouă, palide imitații ale frescelor dela Assisi, capitèle cioplite de ieri, făcând să dispară orice impresie de venerabilă autenticitate.

Ceea ce la Neapole domină peste orice a putut să vie de aiurea, e tot solidul spirit normand, mai liber, doritor de măreție. Dela el vin sumbrele mase impunătoare, păstrate cu toate ascunzătorile, ferestruicele și crenелеle lor, dela Castel dell' Uovo, ca și dela

întăriturile, intitulate uneori « castele sarasine » (ca la Amalfi) din împrejurimi. În mijlocul chiar al vechii fundații elenice zidirea restaurată de Alfons Magnanimul înseamnă tiranica luare în stăpânire.

Când acești Aragonezi, venind din Catalonia, au adus spiritul spaniol, el s'a manifestat, până în epoca bourbonică și după aceea, prin caracterul mănăstirilor noi și al palatelor unei regalități pentru cadeții de familie dela Madrid. Dar modelul acestor imense zidiri masive, în ambele capitale ale dinastiei, e luat din Roma, care, prin Leon al X-lea de Medicis, împrumutase realizările pseudo-clasice ale Florenței de unde venea bogatul și luxosul înnoitor.

Dar acestea sunt lucruri de suprafață, *politice*. Tot ce formează caracterul popular a rămas grec, de acum peste două milenii. Originea elenică e nu numai în figurile oacheșe, cu privirile dulci, în structura neitalică a trupurilor. Tot ce formează agitația, graba, frigurile, sgomotul de care e plin Neapolul e grecesc, cum grecești sunt exhibițiile în aer liber ale vânzătorului de stridii și de toate comediile mării, precupeția a tot felul de obiecte de curiozitate.

Lucruri grecești pe un fond vulcanic. Pentru că fierberea de sub pământ se comunică misterios la suprafață, provocând în același timp furtuni subite care răstoarnă mesele restaurantelor de afară, strică globuri și farfurii, în cea mai comică din desordini la cei ce vreau să pue în siguranță persoana sau avutul lor, după care vin ploile teribile de cinci minute și triumfătoarea înviere a soarelui, făcând din oamenii înșii, prin neastâmpărul și vorbăria lor, de fapt așa de simpatice, niște jucării ale puterilor nevăzute.

Această pecete normandă din Castelul Angevin, castelul cel mare, *maschio* pentru Napolitanii de astăzi, ca și, dincolo în Sicilia, de la Zisa, se sprijină, de altfel, pe tradiția bizantină.

Dela Bizanț s'au luat, în adevăr, două lucruri.

Întăiu proporțiile uriașe. Ele sunt enorme aici, în castelul pe care l-a primit și l-a adăugit, l-a prefăcut cu luminosul lui arc de triumf de marmură albă, imitând Roma veche, Alfons de Aragon, Magnanimul, și l-a transmis Spaniolilor săi ca să-i mai facă adausuri: 26 de metri de înălțime pe 26 de lățime. Acuma, când nu

mai sunt vechile tapițerii din secolul al XV-lea, când, afară de liniile păstrate în fundul bolților, ornamentele au căzut de do-goarea focului de acum vreo treizeci de ani, aceste proporții în-spăimântă. Ce puteau să însemne făpturile omenești pe lângă această neagră imensitate, pe lângă acea scară-turn care suie pe marginea edificiului menit să ție în frâu această mulțime de gre-cească, de orientală agitație neconținută !

Odată, aici oricine simțea în el aspirațiile către Imperiu. Ele au trecut la acei aventurieri normanzi, la început simpli « conți », apoi succesori ai ducilor bizantini, anunțând în titlu că vor fi și domni ai Siciliei « prin grația lui Dumnezeu și a Sfântului Scaun », ca să se anunțe apoi « ajutători ai creștinilor », șefi permanenți de cruciată și, prin toate calificativele din literatură, prin toată pompa de veșminte, monete și clădiri, rivali ai Cesarilor din Bizanț. Aragonezul din secolul al XV-lea, stăpân al Cataloniei, Alfons, putea să apară deci ca un autentic « Împărat al Mediteranei », și « Împărăția » lui putea să steie larg în castelul cu bizantine rădăcini.

Și Italia de azi ? Pe lângă ce a dăruit munca ei de veacuri, potențată așa de mult astăzi, ea se face simțită prin caldul senti-ment patriotic care animă întreaga regiune. Nicăieri nu sunt mai multe inscripțiile, pancartele cu *Viva il Rè, Viva il Duce, A noi Duce, Rex, Dux*, cu pomenirea celor mai frumoase din învățăturile naționale ale d-lui Mussolini, decât aici, unde patriotismul se scrie pe toate fațadele, precum odinioară religia era săpată și zugră-vită în toate lăcașurile. Și, în ultima mea ședere acolo, am văzut orașul năvălit, cuprins, cucerit de treizeci de mii de *fanti*, infan-teriștii războaielor biruitoare, cari-și aduceau amintirile, rănilor, bătrâneța încă zdravănă sau și energia întreagă pentru ca înaintea Prințului Moștenitor să arăte că și ei sunt gata de orice împrejurare.

N. IORGA

T E R Ț I N E

PENTRU H.

Arareori, când bucuria vine
Și ca o apă sufletul tău crește
De nu mai stă năvala lui în tine,

Ca dintr'o cupă unda se pornește
Și pe zăgazuri plinul și-l revarsă.
Și bucuria nalt te 'mpodobește,

Astfel că 'n piatra sufletului, arșă,
Ca 'n albele fântâni italiene
Primești și dai țâșnirea ei întoarsă,

Din clipe scurte, rare și viclene.

Când sare piatra și aprinde pomul
Și taie, toamna, sub țărână, viața,
Ca piatra însăși, neclintit stă omul.

El crede că începe, dimineța,
Mereu, o viață mică, de mărgele...
Dar numărând-o i se schimbă fața —

Ard vii și codri, brusturi și nuiiele
Și 'n ceasul roșu fără 'mpotrivire,
Înalță moartea risipită 'n ele.

Și-apoi, nădejzii 'n creanga lor subțire
Ce numără mai rar, și nu împarte,
Căci ceasul ei e, undeva, departe.

Ce greu străbați la puntea cea mai naltă
A navei ce ți-ai luat să treci prin vreme
Cu frica și speranța laolaltă.

Ești peste tot, dar sub mai multe steme:
La cârmă, la lopată și la vele,
Și pretutindeni echipajul geme,

Căci ești tot tu, la munci ce toate-s grele.
Iar când ajungi pe puntea cea mai naltă
De vezi în jur întregul câmp de stele,

Simți timpul cum te taie, ca o daltă

NOTE DIN ITALIA

I

PE DRUM

Intrăm în Italia târziu, după miezul nopții. Ne-a bătut soarele de Iulie o zi întreagă, pe întinsele câmpii jugoslave, și când am ajuns între munții păduroși și în văile scormonite de torenții fluviului Sava, era întuneric de mult.

La Postumia plouă... Formalitățile vamale se îndeplinesc cu deosebită curtenie... Pornim spre Trieste printre pâlcurile de pini suspendați și printre stâncile cărunte — pe care le-am văzut altădată într'o albastră după-amiază — și pe care un cenușiu răvărsat de zori începe să ni le destăinuiască. Gările sunt învăluite în pâcla dimineții. Trebuie să fie: San Pietro di Carso, Senosechia, Sesana...

Pândesc, cu fruntea sprijinită de geamul vagonului, ivirea Mării Adriatice... O deslușesc cu greutate. Deocamdată, este amestecată cu cerul încărcat de nori suri și grei... Pare a fi o răvărsare a cerului, dincolo de țărmul zbârlit de stânci și încovoiat în depărtări indecise. Dar ziua crește și Adriatica se desface din amestecul ei cu norii.

Alegăm spre Miramare... Trec, încă o dată, ca din zbor de pasăre, peste masivul de chiparoși lângă care castelul arhiducelui Maximilian ridică trepte de marmură spre tragice amintiri istorice... Sporesc vilele, boschetele, vasta panoramă a Triestului și zecile de îmbarcații, priponite lângă țărm... O neuitată amin-tire personală crește în sufletul meu, din revederea acestui fericit

sân de mare plini de oleandri și de rodii. Era întâia oară când coboram dela Postumia la Trieste. Era la mijlocul lui Ianuarie și lăsasem în urmă România și Jugoslavia, adânc învelite în păturile iernii. Urcând scara Alpilor, între Zagreb și Postumia, zgâriam cu unghia geamul spoit cu flori de ghiață și priveam imensitatea lanțurilor alpestre, încărcate de omăt și de transfigurate păduri de pini... Era atât de frig că țevile de apă ale vagonului înghețaseră și călătorii nu puteau să se mai spele. M'am coborît la o gară, am așternut prosopul pe zăpadă, am adunat pe el un cogemite cocoloșul alb și m'am urcat în vagon, să mă spăl cu zăpadă în loc de apă!...

Și iată că, într'o singură noapte, din Alpii înghețați, de lângă apele sleite, mă pomenesc lângă această Adriatică cu respirație umedă și temperată! În locul atâtor păduri — toate cu copaci de Crăciun! — deschid ochii lângă boschete verzi și lângă flori care n'au știut de tristeța toamnei și de prăpădul iernii! Și uimirea mea trăia mai departe. După Trieste, primăvara continua. Ianuarie rămăsese sus pe vârful munților și în câmpiile dela Răsărit. Euganeia, Emilia, Toscana... primeau pe uimitul «țăran dela Dunăre», împodobite cu mirt verde și zâmbitoare!... E adevărat că, între Brenta și Po, șesul larg și fertil îmi purta gândul spre mănoasele bărăgane românești, dar rețeaua de canale, dar puzderia de conace și de crame, dar liniile nenumărate de duzi, legați între ei cu ghirlande de viță, mă puneau în fața unei agere activități agricole și la pragul unei stări sociale țărănești înalt evaluate.

Unde sunt câmpiile noastre, de arătură ori de fâneată, pe care trebuie să alergi, cu trenul și cu ochiul, minute întregi, până să găsești o casă sihastră, sau un sătuc, adunat, în fundul zării? Dela Portogruaro la Mestre, dela Mestre la Rovigo, nu poți să stabilești niciodată dacă ești în câmpie, adică între sate, sau dacă nu cumva străbați, un sat infinit de case țărănești, așezate fiecare în rețea de canale, lângă câmp de grâu sau de lucernă, și în grădină de duzi cu centură de viță.

Și pe când aceste înfățișări de muncă ordonată și stăruitoare se desfășoară în preajma călătorului, colo, spre miazănoapte, din vecinătăți de negură și de nori alunecați pe poale, se ridică în cerul Italiei, diadema Alpilor protectori. Peste șesul frământat,

fără oboseală, cu sapa și cu plugul, în entuziastul ceas de față, tronează, în zarea zilei și a istoriei, masivul amintirilor milenare !

Trecem prin Padova. Cu sfântă emoțiune ne aducem aminte de popasul nostru de altădată, de catedrala și de mormântul Sf. Antonie și de atâtea comori de artă, totuși palide și de preț puțin, pe lângă tezaurul moaștelor Sfântului. La Monselice, văd, pe un dâmb surpat, rămășița — a unui castel ori a unei biserici din vremi uitate — martoră unui trecut plin de evenimente, de alcătuiți politice succesive și de dramatică ascensiune, spre splendida unitate națională de astăzi.

Încep dealurile, încep valurile împietrite și zbuciumul geologic care culminează cu catena Apeninilor. Și odată cu aceste culmi, încep castelele defuncte (sau transformate și închinat unei vieți noi), încep monumentele trecutului italian, atât de bogat în stăpânire parcelată, în diviziune politică și în războaie endemice. Castel cu castel, cetate cu cetate, oraș cu oraș, au luptat, vremuri lungi, pentru stăpânirea pământului și a mării, pentru afirmarea unei mândre independențe și — mai frumos și mai nobil — pentru înțâietate culturală și artistică !

Veneția, Ferrara, Bologna, Florența... apar, în amintire și în soarele istoriei, ca niște cataracte care răvarsă lumii: diamantele renumelui, clocotul pasiunii politice și galeriile artelor nemuritoare. Azi, uităm pe dogii, pe principii, pe podestații și pe condottierii războaielor italiene și — sărbătorind pe principii artei și ai poeziei — suntem fericiți să-i cugetăm și să-i numim: fiii unei singure Italii glorioase și indivizibile.

Ferrara — nume sonor și fastuos — recheamă strălucita curte princiară a casei d'Este, nimbul umanist al Renașterii și începuturile marelui și ultimului conciliu bisericesc, la care ia parte și Occidentul și Orientul.

Bologna ne vorbește de lungile ei frământări politice — Visconti, Pepoli, Bentivoglio... — de dinastia ei de pictori și de celebra icoană bizantină, atribuită Sf. Evanghelist Luca și existentă în biserica Madonna di S. Luca, poate chiar aceasta, de pe dealul din față... Universități celebre, biblioteci auguste, nume de mari poeți și opere fără de moarte răsar ca niște constelații, din noaptea vremilor trecute !

Între Bologna și Florența zburăm peste Apenini. Așteptăm cu încordare să treacă gărilor din văi și să înceapă această măreață escaladare. Mi-aduceam aminte de impresiunile primei mele treceri peste Apenini. Mi-aduceam aminte de cele cincizeci de tunele, mici și mari, și de ciudatul nostru drum, ca prin inima unui flaut cu cincizeci de găurele!.. Urcam din ce în ce mai sus... De pe culmile muntoase, ajunse sau străpunse, și de sub tavanul norilor, ne licăreau, ici și colo, în văile albastre, depărtări câmpenești, scăldate în soare, sau vetrele unor mari orașe. Treceam prin atâtea tunele, dar și peste câteva viaducte. Sfredeleam, în fuga trenului electric, coastele stâncilor uriașe, dar, în același timp, alunecam peste prăpăstii, pe podurile zvelte, întărite între pereții aproape verticali. Când, din zvârcolirea noastră de șarpe fantastic, coboram mai de vale și puteam să privim oblic prăpăstiile escaladate, viaductele ne apăreau agățate și aieriane, ca niște ghirlande sure. Ne dădeam bine seama de înțelesul călătoriei noastre peste Apenini: era un zbor pe deasupra lor și tot complexul de tunele și de viaducte însemna numai netezirea acestui zbor încovoiat, care pornea dela Bologna și se termina la Pistoia. Gările din vârful Apeninilor, pe lângă care treceam sau la care și opream, erau — după cât îmi dau seama astăzi — Marzabotto, Verguto, Bagni di Porretta, Sambuco și Pistoia.

De data aceasta, plecând din Bologna, cu același minunat tren electric, pe care îl așteptam cu nerăbdare, îmi dau seama treptat că nu urmăim linia cunoscută... Sunt alte gări, alt peisaj. Nu urcăm Apeninii și nu descoperim zărilor din ce în ce mai largi pe care le cucerește ascensiunea... Pare-că nu urcăm de loc... Tunelele sunt multe și mult mai mari decât altădată. Tunelul al 5-lea este uriaș; tunelul al 10-lea, al 12-lea, al 14-lea sunt foarte lungi... Tunelul al 16-lea mi se pare lung ca dela București până la Buftea!

Stau cu caietul deschis, pe genunchi, și cu creionul în mână... Sunt uimit și copleșit! Evident, este altă linie decât linia de urcare, urmată altădată. Este o linie cu totul subterană, a cărei realizare te înfioară de admirație, la fel cu cele mai puternice opere, ieșite din voința și din geniul omului!...

Mai târziu mă lămuresc și învăț prin ce am trecut: este o lucrare de titani, care a sfredelit Apeninii și a unit, pe sub acești

coloși, pe drumul cel mai scurt, Bologna cu Florența. Străbați, mai întâi, valea Savena, până la Pianoro. Aici este primul mare tunel — de 7 km. — pe sub muntele Adone. Ieși în valea Setta; treci pe sub alt tunel de 3 km. și apoi, dincolo de gara Castiglione dei Pepoli, intri în marele tunel al Apeninilor, lung de peste 18 km., cel mai lung din lume, după tunelul Simplon! Scoți capul, din acest tunel, la Vernio, în valea Bisenzio, și mergi pe fundul văii până ajungi la Prato.

Cu Pistoia nu te mai întâlnești! Feeria de azur, de văzduh spintecat, pe aripi solare, și nălucirea Florenței, departe lângă Arno, rămân visul călătoriei din anii trecuți și dorul vre-unei alte călătorii viitoare, cu alt tren mai puțin grăbit.

Fluturile de altădată — invers de cum este regula naturii — s'a închis într'o crysalidă de piatră și de beton!...

Apropiindu-te de Florența și adunând într'un mănunchi, de înțelegere deplină, uimirea, zguduirea și admirația prin care ai trecut — străbătând ca o suveică electrică măruntaiele pământului și sfredelind tălpile Apeninilor, pe o distanță de peste 90 de km. — te luminează concluzia victorioasă:

O energie nouă, cu antică amploare romană, și imperiul unor noi destine, grăbite să ajungă pe cele vechi, constrâng: piatra, inima și viitorul, în această peninsulă predilectă Providenței!

II

PALATINUL

... Așa dar, acum două mii de ani, aici unde sunt boschete de oleandri, palmieri și chiparoși, erau palate împărătești, gardă pretoriană și mii de sclavi care alergau să îndeplinească plăcerile și capriciile Cezarului!... Această grădină zisă Farnesiană este din vremea Papei Paul III (din familia Farnese), deci de pe la mijlocul veacului al XVI-lea. Târziu de tot, aproape în vremea noastră, marile cercetări arheologice și dragostea de grădini au schimbat înfățișarea pustiului și a morții.

Colea de vale, în acest Forum Romanum, unde se ridică spre ceruri atâtea visuri mutilate, atâtea antică trufie secerată de coasa Timpului, a fost acum vreo patru sute de ani, un mormânt

universal și anonim. Pământul și uitarea acopereau toate aceste glorioase rămășițe. Bălăriile și trestiile înăbușeau inscripțiile latine. Boii și bivolii trăgeau la căruțele țărănești, peste Via Sacra, adânc înmormântată... Amintirea Forului Roman se ștersese din sufletul urmașilor. Intre Arcul lui Titu și Arcul lui Sever se întindea Campo Vaccino, adică un fel de toloacă de dejugat și de păscut dobitoacele!

În grădina Farnesiană, se odihnește arheologul Giacomo Boni, răsplătit și învăluit de umbrele și de mireasma atâtor copăcei și atâtor flori, pe care le-a adunat aici, în amintirea grădinilor de altădată. Sub palmierii, stejarii și viile mozaicuri florale cu inimă de ape țâșnitoare, stau, în adâncime, ziduri, beciuri, coridoare, sute de încăperi și de bolți, pe care cercetătorii de abia acum se străduiesc să le descurce.

Palatinul — acest labirint încă neidentificat, fiindcă tot nu știm bine dacă spre For stă palatul lui Caligula și spre *Domus Liviae* zac temeliile palatului lui Tiberiu — Palatinul poartă în frunte grațioasa *Casina Farnesiana*, cu fântâna ei îmbrobodită verde, cu terasa ei umbrită de doi pini uriași și cu tot aerul ei de loggia acoperită și deschisă spre imensitățile rotunde ale basilicei lui Constantin, de pe dâmbul din față. În spatele acestei casine, este grădina botanică propriu zisă, cu flora ei clasică și cu bordura ei de stejari.

Întâia oară când am văzut acest colț încântător, era în luna Ianuarie, dar pe spalierele grădinii se cocea la soare ultima sau poate prima recoltă de mandarine... Azi, zidurile și spalierele sunt acoperite cu perdele de zorele. În preajma lor, stau — nălțuțe și pline de ciucuri roșii — nalbele decorative. Din cercurile făcute de plantele scunde proeminează daliile puternice. Oleandri roșii și albi sunt pretutindeni, când stingheri și răsfirați ca niște umbrele, când adunați în pâlcuri dese și umbritoare de poteci. Un răzor e cu deosebire de larg și de variat în țesătura lui. Dincolo de bordura largă de petunii, mușcatele și cârciumăresele fac trepte rotunde. Un palmier — înfășurat până sus, ca un be-
duin în brăul lui de păr de cămilă — desfășură în aer o coroană de săbii verzi. Palmieri mai mici, rodii înfloriți și trandafiri agățatori fac un fel de culise acestui cuib fraged, luminos și miresmat, clădit deasupra zidurilor milenare și a labirintului de sub pământ.

Mai departe, pe cărările umbrite de chiparoși, de stejari și de palmieri uriași, grădina Farnesiană ajunge austeră și gândurile cercetătorului, un moment dezmiardate de simfonia florilor, se întorc solemne spre marile destine desfășurate pe această Colină Palatină.

Plimbându-te aici sus pe aleea paralelă (jos în adâncime) cu *Clivus Victoriae*, îți dai seama, înfiorat, că stai pe creștetul unor ziduri ciclopeene. La capătul aleii, acolo unde ai sub picioare poate rămășițele palatului lui Tiberiu, este o terasă de unde privești te ridică pe aripi până spre domul basilicei San Pietro și până spre monumentul lui Garibaldi, de pe Gianicolo.

În colțul palatului-mormânt este *Casa Liviei*, rămasă ca prin minune de-a-lungul veacurilor și a furtunilor, cu zidurile ei de altădată, cu încăperile ei și, pe ici pe colo, cu frescele ei. Între Casa Liviei și palatul Flaviilor sunt ruinele templului lui Jupiter Biruitorul sau al lui Apollo. Apoi vin, unul lângă altul, palatul Flaviilor, palatul lui August, Hipodromul lui Domițian și palatul lui Septimiu Sever. Dar toate aceste palate zac îngropate în bălării, de mult decapitate și spintecate... Crâmpee de ziduri, colonne frânte, țandări de statui, căptușeli de marmoră... au fost crâncen și ironic vânturate de vijelia vremilor! Și precum se întâmplă uneori — cu zidurile vechi, cu clopotnițele în care clopotele au murit de mult — că vine câte o barză și-și face cuibul în vârful unui perete rămas în picioare, așa s'a întâmplat și cu palatele Flaviilor și al lui Augustus. La începutul veacului al XIX-lea, englezul Mills — venind după familiile Spada și Mattei — a construit o efemeră vilă albă, aici între chiparoșii întunecați și scufundatele plafoane imperiale.

Însă există o lege, în parte firească, în parte suprafirească, a restituirii integrale. Credința creștină face din această lege temelia sublimelor ei așteptări, mărturisite în « Simbolul Credinței ». Așteptăm cu tenacitate restituirea lucrurilor ce au fost odinioară și pe care pare că moartea le-a înghițit în întregime!... E o bucurie mare să vezi această convingere (care se va încununa miraculos în ceruri), pilduită și dovedită, parțial, încă de pe pământ. E zguduitor să vezi — ca un fel de început de probă — că trecutul poate să-și readune oasele și să facă, din inima noastră, o primă etapă, în calea spre « restitutio in integrum ».

Iată, deocamdată, acest palat al Flaviilor... Sunt aproape două mii de ani, de când stăpânii palatului au intrat în mormânt. Mărturiile istorice și cercetătorii trecutului ne-au făcut de multe ori să revedem, în rechemări sugestive pe acești « imperatori » ai lumii romane. Iată acum, că și palatul lor rupe cu greutate liniștoliul negru al puzderiilor grămădite și reapare la lumina soarelui și la vederea noastră. S'au dus acoperișurile, a căzut podoaba de marmoră a pereților, s'au prăbușit zecile de colonne interioare și exterioare, au secăt fântânile țâșnitoare, și miile de sclavi ai palatului s'au risipit ca fumul! Dar, redus la temelii și la schița mutilată a ființei lui arhitectonice, iată-l refăcându-se în viziunea noastră și sub splendoarea cerului de Iulie!...

Iată aici, pe această falnică linie frontală — alcătuită de colonnele care nu mai sunt — imensa sală a tronului, cu o absidă unde era așezat tronul împărătesc și cu șase locuri pentru șase statui atestate de soclurile rămase. Această « aula regia » are, într-o parte, tribunalul împărătesc, adică basilica, unde împăratul judeca pricinile rezervate supremei lui autorități, și, în altă parte, poate un templu intim, adică un Lararium.

Din sala tronului, treci într'altă sală tot atât de mare, tot patrată și cu un centru octogonal. Aici era peristilul, adică grădina palatului înconjurată de colonne și de statui, deschisă zefirilor și dezmiardată de egloga fântânilor murmurătoare, sub palmieri și sub portocali. Prin această grădină interioară, împăratul și curtenii lui treceau în « triclinium », adică în sala de mâncare, unde se încovoia imensa potcoavă alcătuită din mesele curtenilor și având în mijloc masa împăratului. La stânga și la dreapta sălii de mâncare, conmesenii vedeau două bazine eliptice, ale căror ape dănțuitoare desfătau ochii și răcoreau văzduhul.

Sub picioarele patului, pe care împăratul mânca întins, după moda antică, era o pardoseală de marmoră și de porfir... A rămas până azi, ca și cele două bazine eliptice!... O vedem și azi, în absida semicirculară rezervată maiestății imperiale!

Și pare că-i vedem aevea și pe acești oameni extraordinari, care, după croiala lor pământească, erau soldați aspri, oameni practici și duri, strănepoții țăranilor din Lațiu și din celelalte provincii italice, cucerite treptat de Roma...

Acești oameni — prin care taină a Providenței? prin care sentință a Voinței Divine? — erau stăpânii lumii, au fost autorii celei mai mari împărății din vremea lor și au fost urzitorii noștri, ai popoarelor neolatine!

Am văzut pe fruntea unui edificiu din Roma această inscripție vrednică de reținut:

Divina mens civitatem populi romani egregia temperataque regione collocavit, ut orbis terrarum imperio potiretur.

Inscripțiunea aceasta vrea să aducă fluviul istoriei pe o matcă firească și inteligibilă, dar ce vom face cu începuturile care sunt întotdeauna misterioase? De aceea, cu dreptate, inscripția trebuie să pună înainte «Mens Divina» ca ultima «ratio» a marilor destine!

Palatul Flaviilor nu s'a deșteptat singur. În jurul lui, de sub lespedea trecutului, se luptă să iasă și alte glorioase rămășițe arhitectonice. Forum Romanum se odihnește în soare, adunând în sine povestea a peste o mie de ani. Forul lui Traian, forul lui August, forul lui Vespasian au aruncat, sau sunt pe cale să arunce, grelele lor acopereminte funerare. Roma întreagă, care părea, până aci, că vrea să fie cel mai mare cimitir al gloriei, își deschide mormintele și cere iarăși soare și viață.

Vechile înfundături sunt spintecate, astupăturile Evului Mediu sunt date la o parte, ulicioarele întunecoase, potmolul clădirilor târzii, cuiburile berzei... sunt mistuite de flacăra largă a marilor șosele croite pe tiparul celor vechi.

Via del Impero pare calea Arhanghelilor Invierii! Consulii, împărații, proconsulii, tribunii... când se vor ridica din urnele și din mormintele lor, vor găsi, încă o dată, drumul bătut de legiunile lor victorioase!

Dar e mai mult decât atât! *Via del Impero* e din nou largă și măreață nu numai pentru a da lumină templelor, columnelor și nemuritoarelor monumente de acum două mii de ani, ci pentru a prelungi, sub ochii noștri uimiți, rediviva glorie romană!

III

LA VILA d'ESTE

Din Alpi și până în golfurile cele mai dezmiardate ale Siciliei, de-a-lungul celor două mări, Adriatica și Tireniana, pe poalele Apeninilor, Italia înfățișează nenumărate poziții pitorești, nenu-

mărate cuiburi fericite, în care ai dori să petreci toată viața. Lacurile dela miazănoapte, Bordighera, văile și coastele munților centrali, țărmul clasic al Neapolului... chiamă, în fiecare an, pe toți oamenii doritori să cunoască frumusețile peninsulei latine.

De sigur că n'am putea să deschidem un plebiscit pentru cea mai frumoasă dintre localitățile celebre ale Italiei... Fiecare dintre noi, poate fără să știe să se explice îndestul, are preferințele sale și locul său predilect. Drept aceea, liber să fiu să declar că parcul cu cișmele al Vilei d'Este, dela Tivoli, reprezintă pentru mine locul cel mai frumos de pe pământ. Arhitectul acestei anticamere a Paradisului este Pirro Ligorio, care, pe la jumătatea veacului al XVI-lea, în ardoarea idealurilor de artă ale Renașterii, a clădit-o pentru cardinalul Ipolit d'Este.

Vila aceasta e la marginea străvechiului Tibur și sutele ei de fântâni țâșnitoare sunt din apele de munte ale râului Anio. Suntem la picioarele munților Sabini, nu departe de băile sulfuroase Acque Albule, nu departe de ruinele vilei lui Adrian și deasupra Campaniei celei pline de maslini și de podgorii. Drumul dela Roma până la Tivoli — ca îndreptare generală aproape direct — șerpuește printre zeci de gospodării, printre risipite clădiri ale trecutului, pe lângă locul sfințit de martira Simforoză și de cei șapte feciori ai ei, martiri cu ea, și destul de departe de frunțile muntoase, scumpe odinioară lui Virgiliu și lui Orațiu.

Vila d'Este, concentrând în ea caracterele renașterii arhitectonice, izvoarele munților Sabini și bogăția vegetală a Campaniei, îmi apare ca un cuib minunat, care adună în el și nobleța omului și generozitatea naturii. Am cercetat încă o dată Vila d'Este, și anume la miezul zilei, când vizitatorii sunt foarte rari și tot parcul miroase a rășină. De mult, acum vre-un sfert de veac, am ascultat o bucată muzicală intitulată: « *Apele dela Vila d'Este* », executată la clavier de virtuozul polonez Iosif Sliwinsky... În acea oră de audiție, fără să fi știut încotro vine Vila d'Este, am descoperit și am iubit sufletul acestui parc al izvoarelor cântărețe.

Vila d'Este, clădită pentru un cardinal, are înfățișarea unei mănăstiri. Capela vilei întărește această impresiune monastică. În curtea interioară — acel patrat plin de flori, și parte însorit, parte umbrat, care se numește atât de frumos: «cortile» — găsesc,

la intrarea principală, o familie de păuni. Stau unii la umbră, alții la soare, și sunt adevărații paznici și ostiari ai acestui palat al artei și al visului. Prima cameră în care intru și altele în rând cu ea au câteva mobile arhaice, portrete pe pereți și belșug de fresce. Pe jos, e pardoseală de cărămizi. E răcoare și pace. Numai părinții călugări lipsesc.

Din camera centrală, ies într'un prim balcon, deasupra parcului. E o măreață priveliște sintetică. Chiparoși falnici, stejari și brazi, pini-umbrele și boschete amestecate și compacte lasă la mijloc o linie subțire și luminoasă. Această cărare mediană cade în adâncime, din terasă în terasă, din fântână în fântână, până la un havuz zbcuciat de pe terasa penultimă și se termină, mai departe, la o poartă de fier din fundul parcului. În dreapta, e profilul unui sfert din orașul Tivoli, în față sunt dealuri pleșuve, care încăleacă unele peste altele, iar în stânga vibrează în soare depărtările Campaniei.

Tablou surprinzător și rar: printre siluetele sumbre ale chiparoșilor se amestecă, asemenea unor chiparoși-fantome, coamele albe ale izvoarelor țâșnitoare. Acest balcon de sus este despărțit de grădină.

Reintru în castel și pe scări interioare cobor în a doua cameră, așezată sub cea de sus și legată și ea cu alt șir de chilii. De aci, ies pe o terasă largă, cu puternică balustradă, cu glastre mari, cu fântâni și cu scări-poteci spre inima parcului.

Schematic, parcul tot este o scară de nivele: șase planuri, șase «viale» cu șase etaje de fântâni, la mijloc fiind totdeauna cea mai mare. Dela nivel la nivel, dela «viale» la «viale», coboară, afară de scările principale, diverse scări secundare, alunecă pe jghiaburi zeci de izvoare, stau amfore și glastre încununate, iar copacii seculari alcătuiesc portice de ramuri.

La nivelul al treilea, este o șoseluță pardosită, lungă cât tot latul parcului; pe marginile ei, într'o parte țâșnesc izvoare, iar în cealaltă parte cresc trandafiri și begonii. Acesta este: *Viale delle cento fontane*. Izvoarele dănțuesc pe trei linii paralele, iar apele lor se adună în două jghiaburi îmbrăcate în catifeaua verde a mușchiului.

Așa cum este parcul, așezat și înfipt prin bătrânii săi copaci pe o coastă prăvălătecă, el se apleacă și se deschide spre Campania,

dar se închide, se ridică și se agață, în partea opusă, de platoul pe care stă Tivoli. Aici, sub parapetul de stâncă al orașului, sunt cele două mari cascade, cele două fântâni monumentale cu aerul unor altare, ridicate divinităților fluviale. Cea dintâi este cascada zisă *Fontana de la Sibilla*. Este un uriaș evantaliu de ape care se încovoae într'un bazin. Deasupra lui, într'o absidă, stă statuia fântânii, iar mai jos este o semi-roată de naiade care poartă urne gâlgâitoare. Această fântână-altar este închisă într'un «cortile» larg, cu patru platani în cele patru colțuri, cu bănci de odihnă și cu două mese de marmoră. Cascada a doua — cea din spatele bisericii vecine — pornește ca din mijlocul a doisprezece geiseri, a douăsprezece colonne diafane, șase la dreapta, șase la stânga, și se frânge de câteva ori în bazinele de dedesubt, până să ajungă să se liniștească în acel trio de piscine, întinse jos pe ultimul nivel al parcului și sub coroanele stejarilor întunecoși. Această cascadă, cu înfățișarea ei de orgă, este numită *Fontana dell'Organo*.

Dincolo de piscina a treia, este o arenă liberă așezată ca o scenă de teatru deasupra Campaniei. După umbra din parc, după grotele răcoroase de sub fântâni și după adierea umedă a cascadelor, această eșire în gloria soarelui și a Campaniei însemnează iurușul unei clipe de aur. Privirea caută întrebătoare semnele orizontului. Trei măguri depărtate și stinghere, cu vechi castele ruinate pe creștete, stau ca o avangardă a munților Sabini. Un profil de oraș se ascunde sub faldurii terenului. În fund, pe linia ce desparte pământul de cer, se deslușește, ca un punct, stăpânitor și simbolic, domul basilicei San Pietro.

În zidul puternic, care ridică parcul Vilei d'Este în fața panoramei Campaniei, se deschid arcuri acoperite de ederă. Lângă același zid, sunt încă două fântâni, una mai jos și alta mai sus, cu grotele lor, cu «cortilele» lor, și cu bazinele lor, năpădite de plante cu frunze în chip de săgeată. Deasupra acestor două fântâni, este o terasă (și în același timp amfiteatru) cu belșug de izvoare și de jghiaburi, cu statua Lupoacei străbune și cu alte statui și simulacre. Aceasta este *Roma antiqua*, azi pe jumătate roasă de vreme și mascată de mușchi.

Am străbătut acest parc minunat în toate sensurile... Am ascultat toate izvoarele, am întârziat în cele două foișoare care dominează *Fontana dell' Organo*... Am gustat umbra acelui mic

belvedere, acoperit cu boltă de viță și închis de fântâna cea mai de sus a parcului... Aș fi voit să număr toate florile, să scriu câte o dedicație sub fiecare cișmea și să scrijelesc câte un psalm pe fiecare copac centenar !

*Gli alberi dell' Eterno sono saziati,
i cedri del Libano, ch' egli ha piantati;
Gli uccelli vi fanno i loro nidi...*

(Psalmul 104, 16—17).

Jos, pe ultimul plan al parcului, și anume pe cărarea lui din mijloc, este un ocol de mozaic, răcorit de patru fântâni și înconjurat de doisprezece chiparoși: șase spre Roma și șase spre *Fontana dell' Organo*. Cei dinspre Roma sunt gigantici ! Cred că ar trebui trei oameni voinici, care, cu brațe unite, să poată cuprinde trunchiul unui chiparos. Ridic capul și mă străduiesc să văd până unde ajung vârfurile lor... Trudă deșartă ! Ți se pare că vârfurile lor ajung până la ceruri; și, în fața acestor uriași, fiori de admirativă evlavie îți străbat inima, așa ca în fața unor capdeopere ale Creatorului ! Sunt chiparoșii cei mai înalți din toată Italia !... E o notă culminantă a simfoniei de pitoresc, de ape zvonitoare, de flori și de aur, feeric picurat în acest abis vegetal.

* * *

Mă odihnesc, în cea din urmă clipă, în arena deschisă spre Campania și spre domul din San Pietro.

Mi-aduc aminte că Franz Liszt a primit consacrarea de preot, sus în capela Vilei d'Este, din mâinile Cardinalului Hohenlohe...

Cât îl înțeleg de bine !... Acest geniu muzical, după ce a cunoscut aici pronaosul Paradisului, nu mai avea altceva de dorit, decât să dobândească, preotește, Paradisul Euharistic !

GALA GALACTION

A M I N T I R I

ALGERIA. IN DRUM SPRE SAHARA. PLECAREA DIN LEGIUNE.
AVENTURA DELA LEMBERG. INTOARCEREA IN ȚARĂ.

Algeria, cea mai însemnată colonie a Franței ca întindere și bogăție, cum ne-au explicat gradații la școala de caporali, este împărțită, din punct de vedere administrativ, în trei districte: Alger, Oran și Constantine, iar, din punct de vedere al fertilității solului, în trei regiuni: Telle, cea de nord, acoperită de ogoare, de vii, livezi de portocali și măslini și de culturi întinse de bumbac; regiunea podișurilor în vecinătatea Atlasului cu pășuni sărace, cu culturi de alfa din care se fabrica hârtie, scoarțe, încălțăminte, și regiunea Saharei.

Ocupată în timpurile cele mai vechi de Berberi, a trecut pe rând sub stăpânirea Carthaginei, sub dominațiunea Romanilor, a Bizantinilor, a Arabilor și în fine a Turcilor. Sub pretext de a răzbuna o injurie — pe atunci se mai căutau pretexte — în 1830, Francezii au întreprins un război de cucerire, sfârșind prin a o stăpâni complet, abia către sfârșitul anului 1901. Până la această dată, Algeria a fost, astfel, teatrul unui șir neîntrerupt de hărțueli, între pirații care înspăimântau populația, triburile de Negri, Cabili, Arabi, Mauri, și trupele coloniale franceze.

Paralel cu opera de pacificare, se făcea instalarea întreprinderilor de exploatare, defrișarea locurilor, construirea șoselelor, a drumurilor de fier, în fine stărpirea rămășițelor de tâlhari, a fiarelor — pantere, șacali și mai ales hiene — care, neavând cu ce se hrăni, urmăreau caravanele, pentru a sfâșia cadavrele acoperite de nisip.

Indigenii nu priveau cu ochi buni rasa albă, nici când le voia binele.

Indemnați de vrăjitorii lor, nu respectau nici misionarele, femeii în vârstă, franceze sau engleze, nici mai ales medicii, care luau măsuri să-i apere împotriva dizenteriei și a malariei; căci dacă maicile le dăruiau, ca să-i atragă, să-i convertească, imagini colorate și zaharicale, ceilalți îi sileau să bea doctorii amare.

Din punct de vedere militar, Algeria era o stație de aclimatare. Aci se concentrau pentru obișnuire progresivă, trupele destinate regiunii sahariene, pentru Madagascar, Tonkin și Dahomey. Legiunea străină cuprindea două regimente de infanterie: întâiul la Sidi-Bel-Abbes și al doilea la Saïda.

Am luat ucenicia militară dela început, cu întoarceri pe loc, explicate trudit, intuitiv, sânguitor, de caporali care vizau perfecțiunea, niciodată atinsă. Am debutat prost. Cu mine se exercita să devină caporal, un camarad Walter, fost seminarist, condamnat — se șoptea — pentru viol și care-și pierduse urma în legiunea străină. Înalt, spân, deșirat, mă umfla râsul când îi venea rândul la exercițiul de comandă, oțărindu-se, întinzând gâtul ca să scoată un ton pițigăiat de cocoșel ce-și încearcă glasul. Provocată de râsul meu nestăvilit, râdea căprăria și cu ea sergentul și cei dimprejur. Sfârșeam prin a fi consemnat în cazarmă sau a petrece noaptea la arest. Am încercat, cum era și acolo obiceiul, cum se obișnuiește în toate armatele, să mă învățesc, cum zice o expresie consacrată. Aveam trei prieteni buni: un pictor belgian, Warny, care trăia bine pentrucă făcuse portretul tuturor gradaților, și doi francezi, Riboulet și Gauthier, actori. Cu ei am fost succesiv monitor de scrimă cu floreta, planton la intendență și la garnizoană, cu voie permanentă în oraș.

Dar mă plictiseam. Nu era ce visasem. Stam abătut, mai ales că promisem dela d-na Petit, proprietăreasa mea din Nancy, căreia îi împărtășisem isprava, vestea că tutorele meu, în urma telegramelor ce expediasem, se prezentase pentru a-i achita datoria ce lăsasem, a doua zi după angajarea mea în legiunea străină, fapt care părea a-l fi impresionat foarte mult.

Dacă aș mai fi așteptat câteva ore...

Dar într-o zi, am fost duși pe neașteptate la vizita medicală. Medicu ne cerceta amănunțit.

— Cum te cheamă?

— Braesco.

— Câți ani ai?

— Optsprezece.

— Bun de plecare, zise el, adresându-se furierului.

Nu mai puteam de bucurie. Urma să plec cu cel dintâi detașament spre Sud. În două, trei zile am fost echipați din cap până în picioare, cu efecte noi, trecuți în revistă de colonelul Zeny, comandantul regimentului. Mândri, pozând deja în eroi, ca unii ce erau aleși pentru încercări grele, ne plimbam aferați prin curte, gătiți cu cască albă de explorator, sau ne înghesuiam gălăgioși la cantină, cântând marșuri triumfale, exagerând, cum se cuvenea, beția, de rigoare în astfel de împrejurări.

Am plecat până la capătul liniei, cu trenul, apoi am luat-o pe jos. Ranița tixită de efecte, îngreuiată cu manta, foaie de cort, pătură, cu gamela ce strălucea în soare, ne trecea de cap. Coloana era mare. O companie de opt sute de oameni, împărțiți în plutoane, după numărul posturilor pe care aveam să le întâlnim succesiv în drum, la Tlemcen, Aïn-Sefra, la Meheria, Bukanefis. Făceam parte cu prietenii mei din ultimul pluton, destinat postului celui mai înaintat la Malhfa, pe frontiera Saharei.

Pe măsură ce ne depărtam de Sidi-Bel-Abbes, căldura devenea nesuferită. În regiunile muntoase, arșițelor infernale le urmau nopți în care tremuram ca varga, înfășurați în mantale și jumătăți de pătură. Iar când ne coboram la șes, noaptea era mai înnebuitoare ca ziua. Respirai suflul Saharei. Umblam amețiți, în neștire. Soldații cădeau ca muștele. Sanitarii se târau blestemând, să ne dea ajutor. Ne mișcam moleșiți, tăcuți, învrăjbiți, gata de ceartă. Spectrul morții se ținea de noi ca umbra. Totul era prilej de suferință: soarele arzător, câmpia uscată, vegetația ofticoasă. Albul fără sfârșit ne obosea ochii, provoca mirajuri, oglinzi de ape ce se împreunau cu cerul; crestele de nisip mișcate de vânt păreau undulări de valuri; piuitul urechilor, murmur de izvoare.

Alimentele se dedeau în natură: orez, pesmeți, cafea, legume uscate. Setea era îngrozitoare. Apa transportată în burdufuri de țapi, clocită, mirosea dezgustător. Primeam trei rații: un pahar, *un quart*, cum îl numeau ei, pentru spălat pe ochi, altul de băut și unul pentru supă de seară, la care nu aveai drept, dacă nu vărsai în gamela căprăriei rația ta de apă. Am văzut soldați desnădăjduiți, cu buzele fripte, cu priviri rătăcite, care încercau să-și

potolească setea bându-și urina, împrumutându-se la nevoie, *à charge de revanche*.

Și deodată ți se făcea întuneric dinaintea ochilor. Zarea, cerul, nisipul, se opreau în loc. Rămâneai sleit de puteri, prins parcă într'o baie de plumb. De multe ori, Sirocco, vântul ce bănuia regiunea de Sud și usca tot, aducea vârtejuri de praf ce se zăreau venind de departe. Coloane jucăușe se apropiau, înălțându-se nebune, întunecând soarele, culcând palmierii, cuprinzând lumea, îngropând animale, oameni și supa noastră.

Detașamentul se destrăma, târîndu-se ca o rămă trunchiată, urmată anevoie de catări, de trenarzi, de bolnavii ce se urneau șchiopătând.

Noaptea, furnici mari, mici, negre, roșii, furnici de tot felul, țânțari de toate mărimile ne exasperau. Nu aflam odihnă. Țărâritul neîntreput al greurilor, schelălăitul șacalilor și lătratul nesuferit, prevestitor de rele al hienelor, ce rătăceau prin apropierea bivuacului, ne îndemneau la crime.

Cu toate astea, se găseau printre noi oameni de fier, eroi, ce adăposteau sub umbrele făcute din frunze late, câte un papagal verde — perruche — câte-o maimuță istovită de friguri, urcată pe raniță.

Și iarăși tabloul se schimba ca prin farmec. Palmieri, livezi de măslini, creste albastre de munți, nori trandafirii, nopți bătute în stele, dormite liniștit pe iarbă, în oazele Biskra, Laghonal, ce apăreau ca niște colțuri de rai, unde înfloreau curmalii... Nopți de visări poetice, turburate de împușcături pornite dela bande de tâlhari ce atacau pe furiș sau de strigătul înăbușit al unei vedete, gătită fără veste.

Vegetația se rărea apoi din nou. Mormintele, singurele urme de oameni, dovezi de zădărnice, se răreau și ele. Incepea nisipul. Soldații nu puteau urni din loc catării încăpățânați și catării nu puteau urni soldații, urcați câte doi în spinarea lor jupuită. Rareori cădea din senin, ca la noi vara, pe neașteptate, o ploită repede, binefăcătoare, ce-ți amintea de Dumnezeu, pornită dintr'un nours, din acei ce înconjoară îngerii în mijlocul unui cer albastru de catedrală. Vârtejurile de nisip dispăreau și ne abăteam ca lacustele să secăm un pârâiaș ce se deșira limpede, ca un fir de argint, tors de cine știe ce zână ascunsă, binefăcătoare.

Dar bucuria era de scurtă durată. Curând, ne pierdeam în tufărișuri de ierburi încâlcite și de alfa, în care oamenii căzuți nu se mai găseau, rămânând pradă hienelor ce ne urmăreau cu gura căscată, cu urechile pleoștite, cu ochii rătăciți, risipite ca niște iscoade inamice pe flancuri, la distanță reglementară.

Pământul ingrât, soarele perfid, natura întreagă se răzvrătea parcă, împotriva cuceritorilor, sugându-le sângele, osificându-i, împrăștiind mirosuri pestilențiale, izvoare de molime.

Dar uitam tot, când ne apropiam de cătunele ce apăreau neașteptat în fața noastră. Locuitorii năvăleau din colibe lor sărace, ce ne păreau palate.

Sosirea legionarilor dădea satului puchios, un aspect însușit, pitoresc de bălci. Mulțimea se strângea amestecându-se: pantaloni roși militărești, cu piei goale negre, masculi superbi, bronzăți de soare și femei istovite de privațiuni, de nașteri, de boli, de muncă, de excese sexuale. Ne aduceau de toate: păsări scheletice, curmale, smochine și le dădeam în schimb nimicuri atrăgătoare. Pentru o păpușe de porțelan se încingeau băta crâncene între fete de măritat, privite cu indiferență disprețuitoare de tinerii satului.

La fiecare pas, întâlneai mizerie, cum mintea omenească nu-și poate închipui. Te întrebai, cum încape atâta lume în colibe în care intrai pe brânci. Incoace, încolo, uliți murdare, copii străvezii cu burta mare, cu ochi aprinși de mirare și de friguri.

În orice parte, în împărăția soarelui, te urmăreau leproșii. Zeci de leproși se târau plini de răni ulcerate, cu pielea coșcovită, cu corpul torturat ca un trunchi de salcie, tineri și bătrâni, femei ce lăptau copii fără nimic omenesc în făptura lor. Și orbi!.. Bărbați orbiți de soare și de praf încercau să se strecoare prin mulțime, așezați în șir, cu mâna adusă pe umărul celui dinainte, călăuziți de un copil sau de un chior, pe care îl plăteau în comun, din mila avară a trecătorilor.

Ignoranți, superstițioși, Arabii erau prada tuturor șarlatanilor: vrăjitori, care știau să citească în oglindă, să prezică nenorociri, cercetând ghiarele găinilor sau, pretindeau să vindece boli incurabile, invitând politicos duhul rău, să plece de bună voie, sfârșind prin a lua bolnavul la bătaie, adică duhul, care nu înțelegea de vorbă bună.

Când ne apropiam de vre-o localitate mai de seamă, Aga venea în fruntea notabililor, se prezenta grav, cu ploconeli rituale, cu medalii franceze, cusute pe burnuz, însoțit de muzicanți ce cântau din clarinete primitive și băteau din tobe zise tam-tam-uri, melodii asemănătoare celor cântate la noi, de țișanii turci, pe la porțile mahalagiilor, în ziua de Paști.

După discursul de bună sosire, tradus, Doamne apără și păzește, de un interpret, ofițerii erau poftiți la masă. Se serveau berbeci fripiți, înnecați în seu, kuskus, făcut din crupe de mei, lăcuste prăjite, prăjituri cu miere și alte bunătăți. După masă, oaspeții arabi râgâiau pe întrecute, pentru a arăta gazdei că mâncarea fusese excelentă.

Uneori, ofițerii erau invitați să asiste la «Fantasia», șarjă de călăreți pe cai albi ca din povești, pe șei cu oblâncuri ce le treceau de mijloc, cu scări late, cu flinte lungi, ce le mânuiau ridicându-le, răcnind amenințător: Alah, il Alah, oprindu-se la picioarele asistenței brusc, ca și cum s'ar fi isprăvit pământul.

Când se însera, femeile sulemenite grosolan cu sucure de flori și fructe, parfumate violent, jucau la lumina feștilor de seu, în fața noastră, strânși claie pe grămadă. Jucau pe rogojini de alfa, leneș, cu grație naturală, cu perversitate instinctivă, în sunet de tam-tam, cântând cu voce nazală, aspră, plângătoare. Apăreau întuncate, ursuze, fâstâcite parcă, de publicul străin, neașteptat, ce le privea lacom. Dar cum prindeau un semn de aprobare, le sticleau ochii, se încordau ambițioase, se învârtau progresiv, furios, până la extenuare, căzând — supremă eleganță — cu capul plecat, cu degetele dela mâini și picioare răsfirate, ca prinse de cârcei.

Frumoase?... Fără îndoială. Frumusețe sălbatică. Dar parcă atunci se mai întreba cineva?... Ne roteam înfoiați ca niște curcani, ne întreceam în daruri, brățări ieftine, sticle colorate, bucatele de zahăr, ne sileam — vorbind crâmpie din limba lor: *bond*, *bezéff*, *macâș*, *tram-tram*, abia învățate, care după modul de a le pronunța ar fi stârnit râsul, dacă nu ar fi fost însoțite de gesturi expresive, pe înțelesul tuturor, căutând, astfel, să le cucerim preferința. Nu iubeau albi. Erau doar flămânde. Se țineau de noi în marș, ne purtau ranița pe cap, ne spălau rufe și obțineam cu câțiva pesmeți sau cu o mână de orez, pasivitatea lor animală.

Imi plăcea cu deosebire și cumpăram altora rândul de a fi în garda penitenciarului. Puteam să observ nestânjenit oameni și obiceiuri. Localul era simplu. Un rând de celule fără lacăte, înconjurate cu șanțuri, pe care nu avea de gând să le sară nimeni.

Arabii erau conștiincioși. Găseau drept să-și ispășească păcatele. Veneau de bună voie să primească osânda, apropiindu-se umil ca prepelicarul, care, după ce a încolțit prepelița, vine pitindu-se până la picioarele stăpânului, să mănânce bătaie fără să se plângă.

Criminali din răzbunare, din mânie repezită, exasperați de foame sau îndemnați de vrăjitorii satului, servindu-le inconștient interesele, ucideau convinși că vor conjura vre-o nenorocire.

Cei mai mulți erau condamnați pentru furt. Copii mari furau, atrași de expoziția panoramelor instalate de colportori în grabă, în centrele populate, marfă ce strălucea ispititor: cuțițe, pistoale, mărgelile colorate sau câte un deșteptător cu muzică pe care îl atârnav de gât, fudulindu-se prin mulțime, fără altă grijă.

În închisoare, ședeau la umbra zidului, legănându-se ca niște elefanți legați de picior cu lanțuri. Se frecau cu nisip; își spălau cămășile cu cenușe. Cântau încet, nostalgic, litanii îngânate gutural, monoton, nesfârșit de jalnic. Jucau țintar cu răbdarea îngerească a oamenilor care nu cunosc valoarea timpului. N'aveau bani. Nu posedau nimic. O zdreanță săracă, un turban murdar ce le înfășura capul, era toată averea lor.

La masă se întovărășeau câte doi, câte trei, rupeau pâinile bucățele, le puneau în comun, luând apoi din grămadă, pe rând, cu gesturi măsurate, identice, mestecând serioși ca niște preoți care slujesc leturghia.

Și când te așteptai mai puțin, se luau la ceartă, rostogolind ochi bolovănoși sub fruntea încrețită ca de maimuță. Dar nu se încăierau niciodată. Vorbind rar, așezat, câte un bătrân reușea să-i împace, judecând procesul, terminând sentința cu: «Șuia, barca!» (Destul, gata!). Și împricinații, pocăiți, se așezau din nou la masă, continuau să joace țintar ca și când nu s'ar fi petrecut nimic; alteori scoteau din sân șopârle, cameleoni sau șerpi cu ochi sclipitori, reci, ce-i răcoreau încolăcindu-se ca o salbă de smarald, pe gâtul lor negru.

.

Sunt momente de descurajare, în care viața pare o tortură. Acest dezgust pornit din nimicuri, din nemulțumiri mărunte, adunate, prinde încet, încet consistență, crește cuprinzându-te, urmărindu-te obsedant, până la nebunia care duce la extravagante. Englezii îl numesc spleen, Francezii, vague à l'âme, Românii, alean. Legionarii l-au botezat cafard. Pentru ei, cafard-ul este o exasperare a nervilor, pricinuită de viața inutilă, ce trece irosită în neștire. Reprezintă pierderea copilăriei fericite, amanta nestatornică, libertatea siluită, nenorocul care te urmărește, dorul de locurile, de graiul oamenilor în mijlocul cărora ai trăit și care în străinătate apar minunate, încântătoare, neprihănite. Reprezintă, în fine, clipa în care nu mai speri, nu mai aștepti nimic. Cafard-ul cuprinde pe robi, pe răzvrățiți, pe prizonieri, pe recruți, pe cei sărmani, ca și pe cei ghiftuiți de plăceri ușoare. S'a îmbătat legionarul?.. L-a îndemnat cafard-ul. A comis vre-o neglegiuire?.. Cafard-ul înțeleghător îi acordă circumstanțe ușurătoare: « il a eu le cafard... ».

Mă cuprinsese și pe mine.

Surorile se căsătoriseră. Fratele meu de asemenea. Le duceam dorul. După scrisori repetate, stăruitoare, bădia consimți să ceară prin consulat anularea angajamentului pe cinci ani, ce contractasem pe când eram minor. Eram cu atât mai bucuros să plec, cu cât îmi făcea cunoscut că pierd dreptul la supușenia română, ca unul ce am satisfăcut legea recrutării în țară străină. Formalitățile au durat mult. Nerăbdător, ca de obicei, pierdusem orice nădejde. Mă întorsesem la Sidi-Bel-Abbes. Paraponisit copilărește — pentru a-i învăța minte — am solicitat favoarea de a fi trimis în Tonkin. Cei aleși erau privilegiați. Nu mai făceau instrucție, umblau de capul lor, părăduind, grozăvind-se, pândiți parcă de moarte sigură.

Mă culcasem abia, când într'o seară, o veste crăinică, trecând importantă din gură în gură, mă făcu să sar ars.

— Braesko, on t'appelle chez l'adjutant!..

Un fior îmi străbătu inima. Adjutantul vagmistru împărțea corespondența. Alergai cuprins de presimțiri rele. O fi murit cineva, de sigur... era ideea care-mi stăpânea mintea.

Norocul însă mi-a surâs și mie o dată. Prezentându-mă la corpul de gardă, în prezența celorlalți camarazi, uimit ca de o

minune, factorul postal, ce aducea puțin cu Sf. Niculae, mă invită să iscălesc o hârtie și-mi numără în fața tuturor, două mii de franci, sosiți telegrafic. Iar, coincidență fericită, a doua zi, la raportul companiei, căpitanul Drude m'a chemat în cancelarie și m'a anunțat indiferent:

— Eh, bien, vous êtes libre... Bonne chance !..

Afară soarele strălucea mai viu. Platanii înverziseră parcă pentru întâia oară. Vestea se răspândise. Camarazii entuziasmați, jinduiți de dor răscolit, mă ridicară triumfător, împingându-mă spre cantină. Acolo, ca și la noi, ca în orice parte, evenimentele de orice natură se prăznuesc la un pahar de vin.

— Sacré veinard !.. Ah, le cochon !.. Il faut boire ça...

Am plecat cu primul tren. Cu câțiva camarazi care mergeau martori la consiliul de război, m'am oprit la Oran. Seara am fost la teatru unde se juca « La dame blanche » și am avut surpriza să fiu interpelat dela galerie de o voce prietenoasă, ștregară:

— Tiens, te voilà, Braesko... Qu'est ce que tu f... donc ?..

Era ordonanța colonelului meu, ultima amintire ce am înregistrat plecând din legiune și nu cea mai puțin duioasă. Era un strigăt pornit din inima unui om desmoștenit, căruia camaraderia bruscă, născută din suferințe comune, ține loc de familie.

A doua zi, pe înserate, am plecat din Oran.

De două ori am călătorit cu vaporul și nu am avut nici gândul nici inima să observ marea, câmpia luminoasă în care se răsfânge cerul, cu toată gama de colori ce se pierd în zare. Pe bord, lume multă, oameni ce umblau de colo, colo și înapoi, ca niște pui de găină în cușcă nouă. Englezi cadrilați, Americani cu gura plină de aur, Greci înfumurați, Chinezi singurateci, Armeni rezervați, Japonezi iscoditori. Eram pe vasul « Bretagne ». Când feciorul, gătit ca un amiral, a anunțat masa — întâmplare sau ierarhie autocrată — călătorii s'au scoborât în ordine recunoscută, stăpânitoare, mon-dială: Englezii la cot cu Americanii, Francezii înghesuți de Germani, apoi ceilalți și, în urma lor, eu singur din țara mea. La masă însă, naționalitatea dispăru. Se silea fiecare să mănânce elegant, să pară om de lume. Eu, sărăcuț îmbrăcat, neîndrăznind să mă așez între ei, am fost instalat din oficiu la o masă de patru persoane, unde mai era un loc liber. Vexat că nu se uita nimeni la mine, am comandat tot ce era mai scump pe listă, am cerut șam-

panie, ca să le arăt cu cine au de a face, contrariat că chelnerul nu s'a emoționat de bacșișul gras ce i-am lăsat pe masă. Fumam ostentativ țigări algeriene. Priveam comesele pe deasupra fumului de țigare. Erau, sau se osteneau să arate că sunt de familie. Stăteau bătoși, vorbeau încet, mestecau cu gura strânsă, în fine, se înțelegeau de minune: erau internaționali. Dar când circulară licherurile, țigările și cafeaua aduse de un pui de turc cu fes, își dădură toți în petec. Englezii, Americanii, cu ochii turburi, cu fața brăzdată de pete purpurii, vorbeau sinistru, monosilabic. Germanii, descheiați la jiletcă, râdeau larg, din toată burta. Francezii discutau aprinși politică, Italienii cu cravate deochiate, zgârâiau mandoline, cu unghii negre. Eu, neputând să-mi arăt arama, mă coboram în cabină să mă culc, dar am fost ajuns de un Grec, ce se repezi pe urma mea:

— Voulez-vous zouer écarté?

— Non, merci.

Intors în țară, pe neașteptate, am fost câtva timp sărbătorit. Sătul de năzdrăvăniile mele, bădia m'a sfătuit să cer emanciparea. Cucerit totuși de ținuta mea hotărâtă, de pipa ce fumam ca un explorator, de fața mea bronzată, mă prezenta tuturor, zâmbind satisfăcut, îngăduitor: « Nepotu-meu... Și-a făcut de cap, a fost în Algeria... ».

Crescusem considerabil în stima familiei. Mamaia mă alinta ca pe un odor sfânt și chiar țața Tinca se închina răsând sedusă de așa poznă, scuipând ușor, de deochi.

Dar după câteva zile de mese mari — « mănâncă sarmale, că le-ai dus dorul » — de hoinăreală, familia puse din nou pe tapet viitorul meu.

— Ce ai de gând, măi băiete?

Mărturisesc că n'aveam nimic în gând. Nu știu cine a venit cu ideea să fac școala de agricultură dela Gănsdorf, care urma să mă ferească; deschizându-mi drum sigur, spre proprietăți latifundiare. Eu nu mă așteptam decât să fiu convins. Prinsesem gust de aventuri. Devenit major prin emancipare, ca prim act de *selfgouvernement*, am vândut niște prăvălii pe care le aveam în Târgul Cucului, un fel de hală de vechituri a Iașului. Am dat bădiei zece mii de lei, cadou, m'am plimbat câteva zile cu

Cosma și am păstrat restul, vreo nouăsprezece mii de lei, care pe atunci reprezentau o avere de om. După sfatul rudelor binevoitoare, am schimbat câteva hârtii mari, în galbeni, pe care i-am ascuns, ca să nu mi-i fure în tren, într'un chimiraș de căprioară, ce-l purtam pe sub cămașă.

Așa am plecat singur, singurel, de capul meu, la Gänsdorf, fără să știu exact încotro se află.

Bine îmbrăcat, fumând țigări de foi, m'am coborât în gară la Lemberg. În restaurant m'am întâlnit cu Cezar Sidoli. Ne împrietenisem repede, încă de pe când eram copii. Mă duceam regulat la repetițiile dresorilor, ce aveau loc într'un cort mare, instalat la Iași, în ulița rusească, unde mă dedeam peste cap, amestecându-mă printre cai și clovni.

— Unde te duci, mă?

— La Pesta. Incotro?

— Mă duc la Gänsdorf.

— Ce faci acolo?

— Școala de agricultură.

— Vino diseară la circ.

— Viu.

— A rividerci.

— Servus, am răspuns, cum auzisem vorbindu-se în jurul meu.

După reprezentație, reprezentație de adio cu jumătate de personal și doi, trei cai, ne-am dus la un restaurant, unde cânta o bandă de țigani unguri. Cu noi era și impresarul evreu, de al cărui nume nu-mi amintesc și care ne propuse să jucăm *treizeci și unu*. Am consimțit cu atât mai entuziasmat, cu cât nu jucasem cărți niciodată și mă socoteam milionar. Am intrat în camera evreului, fără să mă uit măcar cum este mobilată, și ne-am așezat la masa din mijloc. S'a adus bere, țigări și cărți.

Știu, vă închipuiți de sigur, că am fost jefuit. Nu, de loc. E drept, nu cunoșteam jocul, dar era așa de simplu... Am jucat până la ziuă; nu pierdeam nici unul. Ne-am lăsat. Dar n'am putut rezista ispitei, de a le arăta comoara ce purtam cu mine și, desfăcând chimirul, am răsturnat pe masă, galbenii noi de aur. I-am numărat așezându-i sclipitori în coloane de câte zece, prelungind plăcerea de a mă juca cu ei, sub ochii partenerilor mei.

— Ai, mă, isprăvește, să ne culcăm.

Hotărîndu-mă în fine, i-am adunat în palmă și luând din gură țigara de care mă săturasem, cu un gest necugetat, am aruncat odată cu ea, pe fereastra deschisă la stradă, galbenii ce țineam în mână.

Am rămas prostit, cu ochii după ei. Prietenii s'au repezit pe scări. În fața hotelului se încăerasese lumea: birjari, comisionari, chelneri, picoli și trecători. Luptându-se cu mulțimea, ajutate de portar, Cezar mi-a adus vreo șaptezeci de galbeni. Lumea se adunase ca la bălci.

— Ce este?... Ce este?..

— Nu știu... Mi se pare că a înnebunit un tânăr.

Atunci abia am înțeles ce înseamnă vorba « să arunci banii pe fereastră » auzită dela biata bunicuța. Am părăsit hotelul rușinat, strecurându-mă pe sub ochii femeilor care spălau scările, ai rândașilor care coborau cuferele, ai vizitiilor, ai mulțimii dela poartă, oameni necăjiți, care-și câștigau pâinea cu sudoarea frunții. Rușinat de ușurința mea — portarul mă trădase prin semne, făcute în spatele meu — m'am urcat în birja cea mai apropiată din cele ce așteptau dinaintea hotelului, grăbit să mă depărtez de locul dramei.

Deprins cu Cosma, care atingând abia caii, plecam ca vântul când mă urcam în trăsură lui, tremuram de enervare, bătând din picioare ca un copil răsfățat, că birjarul nu se prăpădea cu firea. Dar n'aveam încotro. Am asistat, fără să vreau, la o lecție de ordine. Tacticos, neamțul a luat traistele cu orz dela botul cailor, i-a desfășat de pături, și după ce le-a așezat la locul lor, s'a urcat pe capră. Intorcându-se, în fine, mă întrebă liniștit, fără să-și scoată luleaua:

— Unde mergem?

Nu prevăzusem întrebarea. Nu știam ce să-i spun. M'am pomenit zicând, după o scurtă îndoială:

— La gară.

Era singura instituție pe care o cunoșteam, nu prietenoasă dar neutră, a tuturor, unde puteam lua o hotărîre.

— Vrei să te speli, m'a întrebat ademenitoare, o femeie curată, care străjuia ușa unei încăperi?

M'am trezit ca din vis. Aveam în adevăr nevoie să mă răcoresc, să mă scutur, să șterg urmele crimei. După o jumătate

de oră, spălat, periat, cu ghetele lustruite, am intrat în restaurant. Mă liniștisem, cu nepăsarea tinereții, constatând în secret, la toaletă, că nu deșertasem toți galbenii din chimiraș, după cum socotisem amețit de neodihnă, de fumat și de bere. Aruncasem vreo două mii de lei. Inseninat, m'am așezat la masă, urmărit de binecuvântările femeii de servici, pe care, de bucurie, o răsplătisem cu un galben lucitor. Am mâncat cu poftă o cafea cu lapte, vesel, că trebuie să trec prin Viena, după cum mă informase țalul, ca să ajung la Gänsdorf.

Timpul a trecut repede. La Viena am tras din nou la Kronprinzhotel și cum portarul întârzia să mă recunoască, i-am amintit, salutându-l familiar, românește, că eu sunt acela care am fost și i-am întrebat atunci când mi-am lăsat bagajul... și i-am dăruit și lui un galben, amintindu-mi că nu-i dădusem nimic.

Trecând prin coridoarele așternute cu covoare moi, escortat ca un negus de un pluton de cameriste blonde, rumene, înflorite cu șorțuri și bonețele albe, m'am culcat visând că ploua cu galbeni.

Când m'am trezit era ziuă. Nu ploua cu galbeni, ci cu găleata. Ce să faci un străin la Viena, când plouă... M'am scoborât în cafeneaua hotelului. După ce am consumat tot ce a fost cu putință, m'am așezat lângă niște tineri care jucau tarok, cu niște cărți mari, cum nu se obișnuiau la noi. Mare mi-a fost mirarea, când i-am auzit vorbind românește. Era o societate de tineri evrei, funcționari sau vânzători de prăvălie. Imprietenii repede, ne-am dat întâlnire pentru seară și pe urmă nu m'am mai despărțit de Abramovici, fiul unui bancher din Botoșani, care făcea practică într-o casă de comerț, exercitându-se să devină milionar. Uitasem de școală. Cu el am cutreerat Viena, pe care o cunoștea, cum cunoșteam eu Iașul. Trăiam ca un fecior de bani gata. Mă sculam târziu, jucam biliard. Noaptea le petreceam la « Venedig in Wien », un câmp de Moși deosebit, cu atracții felurite: teatre, circuri, trenuri aeriene, roata uriașă, ce se învârtea ridicându-te deasupra orașului și manevră cu cai adevărați. Nu mă mai săturam. Pluteam în sfere ce mi se păreau cerești.

Când vrea să te piardă demonul ispitei, te amețește cu plăceri ușoare, te înalță, ca să cazi de sus, să te doară, când te vei izbi de realitate.

Intr'o Duminică, Abramovici m'a dus la cursele de trap. Iubeam caii și caii m'au ruinat. Ești trădat de cei pe care îi iubești. N'am pariat cum paria Abramovici și toți cei din jurul meu, urmând pronosticurile presei de sport, ci la noroc, pe Norma, pentru că era șargă. Pentru zece florini, am luat nouă sute și am pierdut apoi de zece ori nouă sute, fără să câștig un florin. Abia mi-a rămas cu ce să mă întorc la Iași...

În tren, nu puteam să-mi rețin lacrimile la gândul că mă voi găsi din nou în fața judecătorilor, care mă vor întreba dezamăgiți:

— Ce ai de gând, măi băiete?

Dar acum mi se închisese calea în codru. Nu mai aveam încotro s'apuc. Sfătuit prietenește, am intrat voluntar în regimentul 7 Racova, Nr. 25 din Vaslui, unde se stabilise, după căsătorie, soră-mea Lența, care mă luă bucuroasă lângă ea.

— Tot armata are să-i vină de hac, ascultați ce vă spun eu, declară cu voce groasă, țaca Tinca, ridicând ședința.

GH. BRĂESCU

CÂNTECELE DIMINEȚII

PENTRU RUGĂ

Eu cânt pentru aprinsul zorilor,
Când soarele se varsă ca o apă
Din care s'adapă
Cirezile norilor.

Și cânt pentru străvechile meșteșuguri,
Pentru oftările noastre
Instrunate pe coarne de pluguri,
Pe loitre
Ori pe muchii albastre;

Pentru cea dintâi revărsare
În care răsuflă pământul
Cu boare,
Când omu 'ngenunche smerit pentru rugă,
Sărută pământul
Și 'njugă.

PENTRU FIECARE VEAC NOU

Eu cânt pentru clipa dintâi
Venită cu ziua în coarne,
Când şipotul vremii începe
Veac nou peste lume să toarne.

Şi cânt pentru premeneala cea nouă
Măsluită cu sclipire de rouă,
Pentru toate 'nceputurile de viaţă
Care pornesc cu fiecare dimineaţă,
Pentru rugă nouă,
Pentru mers nou,
Pentru fiecare plug şi fiecare bou,
Pentru toţi câţi încep veacul nou;
Pentru fiecare viaţă care se lasă pe ogoare
Mai vie şi mai plină de soare.

PENTRU PÂINE

Eu cânt pentru aprinsul zorilor,
Când se urnesc pietrele morilor
Și 'ncep să se verse 'n hambare
Pulberi de soare
Vrăjite cu basme și cântec.

Și cânt de dragul descântecului
Care macină rodul sudorilor,
Al pământului
Și încordările boilor.

Și vesel dau chiot în roți
Pentru tine, pentru mine,
Pentru noi toți,
Pentru bucata de pâine,
Ziua de mâine.

PENTRU CÂNTECUL DIMINEȚII

Cânt pentru cântecul dimineții
Când se pornesc cântăreții
Pădurilor
Să laude aprinderea zorilor,
Când zările, urzite din ițe de borangic,
Răsună de ciric-ciripit, til-ci-ric,
De parcă ar fi o pădure sub soare,
— Pădure de plante sfinte —
Făcute să cânte
De îngerii Domnului,
Ca să descleșteze din brațele somnului
Pământul cu viața și firea lui toată...

Eu cânt pentru imnul cântat pentru gloată,
Și cânt de dragul instrunărilor
Care aduc gând nou peste amarul oftărilor.

PENTRU PLOAIE

Cânt pentru ploile răsăritului
Care spală fața pământului
Cu zvonuri clipocitoare de șoapte,
Ca să mi-l trezească din noapte;

Pentru picăturile dese
Care curg fără căpătâi,
Ca o poveste ce-ar spune
Inceputul dintâi:
Când noaptea și-a rupt obezile grele
Sub ploaia picăturilor de stele,
Și s'a făcut revărsare de zori,
Și sângele cerului
S'a risipit de milioane de ori
Și 'nsemnându-se, a 'ncolțit,
A crescut ș'a rodit
Sângele cerului,...

Ca firicelul de iarbă
Pe care-l adapă
Revărsarea asta de apă,
A unui răsărit sfânt
Pentru care eu cânt.

PENTRU MIEII PRIORI

Cânt

Pentru cei dintâi miei,
Care vin cu snopi de ghiocci,
Când se crapă zorile dintâi,
Să deschidă poarta primăverii
Ca să intre
Sărbătorile 'nvierii
Și să plouă,
Să tot plouă:
Numai soare,
Soare !

Cânt

Pentru mieii, mielușeii, miei priori,
Ce-și înmoaie boturile lor
In văpaia zorilor,
Și răscoală 'n țipete livezi
Cu zvâcniri dospite sub zăpezi.

Pentru îngerii cumiți și buni
Căroră le punem noi cununi
De cuțite și de sânge...
O !

Plânge Dumnezeu,
Soarele și primăvara plâng...
Și pe boltă stelele se strâng.

PAN M. VIZIRESCU

P U T R E Z I N D

Restaurantul era gol, alb și neplăcut ca un pat care-a rămas nestrâns de azi-dimineață până seara. Chelnerii moțăiau prin colțuri cu aerul unor muște mari deghizate în molii. Sunând geamurile ca pe o sabie, tramvaiul se plimbă limbut afară, pe stradă.

— Avem pește proaspăt, dom' Nelu. Sau doriți ceva bu-lion, supă?

Oftă. Ii era silă de glasul chelnerului ca de galoșii pe care totuși — oricum — trebuie să-i încalți pe o zi ploioasă. Ploaia lui din toate zilele: masa la restaurant.

— Adu-mi un aniset. Văd eu... (și desfăcu lista de bucate ca pe o condică de prezență în care i se vor iscăli ochii cu lehamete — cerneală de palimpsest). Unu' dublu, adăogă mecanic — absent dar cu accent profesional, adică — așa cum un domn distrat s'ar prezenta unei domnișoare melancolice: Popescu, avocat.

«Crap prăjit, somn, morun pane». Nu mi-i foame, nu-mi vine să mănânc. «Legume. — Borș de miel, de vițel, cap de miel rasol, creer rasol». Nu mi-i foame. «Tocană, tuzlama, curcan cu caise, purcel cu mazăre, văcuță cu...». Nu mi-i foame. «Șnițel, șnițel, șnițel, rostbrat, ramstek, patricieni, mititei, cotlet, mușchi, uger pane, limbă pane». Nu mi-i foame, nu mi-i foame, nu mi-i foame. «Creer pane, creer la capac, creer cu sos picant, creer defetist, creer de imbecil la tavă, creer nul, creer de arhivar, de arhimandrit, de arhimilionar, creer de uns păreții, creer cu migrenă, creer în țigla... creer în clocote bain-marie. Creer în descuamație».

— Pofțiți, coane.

Un aniset dublu, pe farfurie, (avea o singură talpă de lichid rotund) și privindu-l cu doi ochi negri de măslină. Îi împunse grăbit cu scobitoarea ca să le dovedească repede caducitatea.

— Ați ales, coane?

Anisetul, după ce-i tremurase în mână («Știi bine că-ți face rău alcoolul; de ce bei iar? — «Nu știu; am cerut». — Ceri prostește uneori»), îi curgea pe gât cu focul blând; pe buze încă dăinuia usturimea lui dulce. Il privi pe chelner incert, așa cum se privea și pe el însuși totdeauna, singur, acasă. Vru să-i răspundă că «n'a ales», cuvântul îi leșină în gură. Îi venea să spuie «creer cu ciuperci de umezeală». Lista pe masă, desfăcută, murdară ca o zdreanță de femeie.

— Dă-mi....

Tăcu. Se precipitase chelnerul:

— Da, coane.

Suspină:

— ... un borș...

— De care, coane?

— De care vrei tu.

— De miel. Foarte bun.

De miel? Mieii au și ei creer? Avu energia să facă un semn incolor cu mâna. Chelnerul pieri, luând cu el scheletele paharului gol și al sâmburilor.

Creer, catapiteazmă, avânt, scorbut. Egal: cine mănâncă numai un fel de gânduri capătă scorbut la creer.

— Chelner! Chelner!! Chelner!!!

Nu sărise ars în picioare, dar avusese această tresărire. Stoian veni aproape în fugă, împiedicându-se în farfuria cu borș care-i scuipa din mână strănutând.

— Da, coane. Vine, mă rog. Poftim.

— Ce-i tăcerea asta? Ce n'aveți măcar un client aici afară de mine?

— De! coane... Știți. Vinerea-Mare... Vin ei clienții mai târziu, sunt la biserică.

Nelu își trecu mâna prin păr. I se păru că aude un bâzâit intens de albine. Își simțea pleoapele fierbinți, fierbinți ca altădată (de demult; oh, de demult, când avea 19 ani), ca altădată obrajii.

— Să dăm drumu' la radio, coane Nelu. Muzică...

Ii răspunse cum îi răspundea și birjarului în zori când cădea, la spatele lui, pe pernă, beat:

— Dă-i drumu.

Și aproape ca un act reflex:

— Dă-mi un pahar de apă.

Cu mâna sub robinetul radio-ului sub care stătea ca sub un duș de parfumuri grețoase (muzică! o tânguială de jazz obligatoriu ca ticăitul ceasului), chelnerul întrebă mirat (îi stricase toată voluptatea subite declanșări de artă *as we like*):

— Pofțiți, coane?

— Apă, bre! Un pahar de apă! Ce stai ca tontul acolo, pasăre diplomatică japoneză în paralelipiped cub, și altele?

Chelnerul se apropie alb ca un infirmier. Mâna lui neagră, întinsă, flutura ca un steag de pirați.

Dintr'odată, restaurantul redeveni orizontal, scaunele goale stătură mai departe stupide, în patru labe și cu coada fudulă. Nelu se îndreptă din șolduri iute, ca atunci când te silești să-ți iei mersul obișnuit după ce ai făcut un pas strâmb la marginea trotuarului. Privi calm drept înaintea lui:

— Umblă repede, Stoian.

Și zâmbetul prăpădit pe care-l încercă îl duru ca o vânătaie. Stoian pleca încet, nedumerit. Nelu aproape se scuză, mărturisind:

— Mi-i sete.

Jazzul tăcuse. Vorbea un glas din cutie, bombardând cu consoane. Și pe urmă, un piano picurând lin.

Bău apa, și n'o simți; ar mai fi cerut un pahar dar nu îndrăznea. La piano trebuie să fie vreo mână pricepută. I-auzi ce cădere tot mai repede de sunete joase. Și în dreapta, o împletire iute ca șipotul, de note mici, mici, tot mai mici, tot mai iuți. Tăcerea veni ca o mână albă, în zbor, pe ochi. Tăcuse acompaniamentul jos. Și gama din mijloc izbucni deodată, firească, sănătoasă. După tăcere, cântecul era verde ca după ploaie.

— Se răcește borșul, coane Nelu.

Parcă i-o spusese cu milă. Mai știi? Ei, ași! N'a avut ce să observe. Ce știe el? I-o spune așa, fiindcă-l cunoaște. Dar îl supăra șorțul alb-pătat al lui Stoian, părul lui cărunț, ochii blânzi, înțelegători. Pe dracu, înțelegători acum! Ochii lui Stoian, poftim!

Ochii aceștia de câine bătut... Il privi cu o simpatie de care vedea bine că nu-i responsabil:

— Frumos mai cântă!

Stoian își și pierduse gustul acela jumătate duios, jumătate nemernic al privirii și devenise nemernic de-a-binelea. Crud, ca orice idiot, iscă două șuerături de vardist spiritual în aparat, anunțând:

— Este și mai frumos astăseară. La București. Prohodul Domnului. Să vedeți.

Il făcu să vadă (stele verzi) manipulând iarăși butonul, satisfăcut. Un glas de cleric gros, un tenor din cap, o soprană gătită, « în mor-mâââânt Hriiii-stoa-oa-se... ».

Mințise Stoian; nu se răcise borșul.

Printre hohotele preotului, printre urletele tenorului, pianul iarăși de argint, numai pentru urechea lui Nelu. De ce nu-i spune lui Stoian să schimbe?

Nu știu, mi-i greu să vorbesc.

Ii tremura puțin mâna și lingura plină se clătina ca o coadă stufoasă.

Aș mai bea un pahar de apă. Nu cred să 'nceteze tremurul.

Ce primăvară bună fusese astăzi afară. Ce covoare de soare vechi scosese răcopacii în balcoanele lor. O pasăre ciudată se așezase pe prichici la un lat de palmă de umărul lui, când se rezemase de perete lângă casa aceea albă, pe stradă, în amiază, fixat în chilimbarul ei ca într'o arheologie de viitor.

Nu făcuse nimic de dimineață. Se sculase târziu și strigase de bucurie văzând soarele în geamuri, galben și mare, ca spinarea de satin a unui clown gigant. Pornise, îmbrăcat în fugă, să hoinărească pe străzi, lacom de primăvară. Până când i se făcuse foame zdravăn și redevenise lucid. Absurd. Doar nu era să colinde așa, toată ziua, ferindu-se de prieteni, evitând orice gând, îngropând orice plan, supus numai impulsului, numai bucuriei blonde. Se trezea — poftim! — la periferie, printre maghernițe, prăfuit ca un câine vara, frânt de oboseală, flămând, flămând. Pe unde-o fi trecând aici tramvaiul? Intrebase pe un vardist. (« Faceți la stânga, o luați pe Fericirilor și dați în Șapte-Oameni ».) A făcut la stânga, a luat-o pe Fericirilor, a dat în Șapte-Oameni și a găsit o trăsură. La bărbier:

— Dă-mi apă multă, multă de tot pe obraji. Și fă-mi un masaj apăsător.

Tot nu-și revenea. Nu-i părea rău, dar se mira: din cauza unei simple dimineți de primăvară? Alcool și primăvara? La fel încerca alte dăți să se dezbrace cu apă multă, multă de tot; și-și revenea incomplet. Ce murdari mi-s pantofii (probabil că-și revenea bine dacă observase asta). La lustragerie. Și la masă. Mânca-se fără poftă, se încludase, băuse mult, singur. Turnase un pahar de coniac în cafea. Plecase ronțând în vârful dinților, amuzament, o bucățică de măr.

Probabil că nu venise pe jos acasă, nu-și mai aducea aminte. Era beat — comme un portefaix ou comme un marquis — delicios de beat. Primăvara însă dispăruse în dosul unor draperii (negre? roșii?) care-i striveau pleoapele. Și căzuse pe divan dintr'o bucată, așa încălțat, cu mânușile boț în mână. Pălăria se trântise pe covor decapitată.

I-a fost rușine când l-a trezit gazda:

— Vi-i rău, domnu' Olănescu?

Și adăogase imediat, dezgustată în fața privirii lui turburi, cleioase probabil:

— Mă scuzați, v'am văzut c'ați lăsat ușa deschisă de perete și dormeați așa...

Geamurile erau de antracit; lumina din odaie, de untdelemn. Privi pendula: 8 și 10. Mormăi oftând:

— M'am îmbătat.

Parcă atâta aștepta madam' Săvaneanu; prinse curaj dintr'odată și-i pieri dezgustul:

— De ce bei mata așa, domnu' Olănescu? Nu-i păcat? Băiet tânăr. Ia uite ce tânăr ești. Și frumos, slavă Domnului, pot să ți-o spun că-s femeie bătrână acu. Ce năcazuri ai, mă rog? Și chiar dac'ai avea; trebuie să bei numaidecât? Eu nici nu mai înțeleg. Te laudam la 'nceput la toată lumea că ești ca o fată mare. Cuminte, bun, curat. Să-ți fac mai bine o cafea, vrei? Una amară, bună. Iți trece.

El stătea bleandă în colțul divanului. Mâna, pe genunchi, strângea prietenește ca pe-o mână mânușile. Ii era leșietic în gură, îl dureau gâtul fiindcă dormise strâmb. Șopti fără nici un ton și se miră că-i suna glasul bolnăvicios:

— Fă-mi.

Cafeaua era oribilă, avea impresia că-și jupoaie cerul gurii și gâtulejul. O băuse toată, lăsase să-i ia ceașca din mână și nu reacționase decât când încercase 'madam' Săveneanu să-i ia și mânușile:

— Nu, că plec.

— Cum «pleci»?

— Plec. Am treabă.

Iși luase sprinten pălăria de jos sărind de pe divan, își scuturase de formă pardesiul și pantalonii, și-și trăgea acum mânușa stângă. Consternată, madam' Săveneanu — o, sânii ei sub capot, vaști, imenși ca o mare pe furtună în cromolitografie proastă — îl privi gata să-l ție 'n casă cu sila:

— Cum să pleci în halul ăsta?

El răsă — ce sănătos răsunase atunci râsul —, se simțea dârz, voinic, tânăr:

— Gata. Mi-a trecut. Cafeaua matale.

Iși potrivea pălăria în cap în fața oglinzii și salută ceremonios tăcerea în plină fierbere de gânduri a lui madam' Săveneanu:

— La revedere. Bună cafea.

O mai auzi în urma lui, minunată, admirându-l. (Admirându-l! Ii venea acum să-și tragă singur o palmă):

— Dracu' gol, și pace. Măi, măi, măi!

Il durea capul cum le va fi durând pe ghiulelele zvârlite din tun, izbite la sosirea 'n teren inamic și neexplodate. Greu, negru, fierbinte. Și-ar fi descojit fruntea ca pe o rană. Și inima dintr'o dată se urcă în ureche izbind cu picioarele în scări. În scările unui cal năpraznic ca amețeala care-l cuprinse pe neașteptate, puhoi. Se rezemă de un stâlp. Oftatul veni de jos în sus, sughiț diluat.

Câte prostii nu și-a mai debitat pe când se plimba singur, cu pălăria în mână — vântul i se prindea mereu ca pasările în lațurile părului lui zbârlit — singur, pe străzile lăturalnice, singur, ultimele fumuri ale beției ca ale unei țigări se 'ndepărtau melancolice, singur.

Dar când, spusese să-i aducă biftecul? Și-l și mâncase aproape? Așa, în neștire? Și jumătatea de vin pe masă?

— Stoian.

— Pofțiți, coane.

Nu. Își aducea aminte acum. Alesese doar biftecul în timp ce mânca borșul și șovăise dacă să ceară vin. De ce nu s'a mulțumit cu un șpriț? De ce bei mata așa, domnu' Olănescu?... Băiat tânăr...

— Nimic. Dă-mi un măr. Ia astea de-aici.

« De ce bei mata așa... Te lăudam la 'nceput... cuminte, bun, curat... Dacă ai ceva pe suflet, spune-mi mai bine mie. Zău așa. Hai. Ia spune. Trebuie să fie vre-un drac de fată la mijloc. Așa-i? Ia spune. De, dacă nu vrei să spui... Ar fi mai bine; când se deschide omu' cuiva, îi altceva. Bună cafeaua? Cam amară, așa-i? Ce să-i faci? Da'ți place, văd. Taci, da' bei. Zău, să nu mai bei de azi înainte. Vezi ce-ai pățit?... cu ușa... Să dormi așa, să te vadă toți câți or trece pe colidor. Tare-i rușine, domnu' Olănescu. Poate-ar fi mai bine să-ți cauți o slujbă. Io-te, nepotu-meu — știi, Vlad, dela primărie — cum a găsit? Nu zic, mata pe semne că găsești mai bun, da' tot... Orice-a fi, caută, găsești. Nu se poate... La... primărie, ori... știu eu? la poștă, la C. F. R. Găsești mata. Parcă ce, matale ți-i de parale? Că văd că ai, slavă Domnului. Iacă-i spuneam coanei Zânicăi a lui domnu' Lichiardopol dela vamă. Iaca, parcă la vamă n'ai putea intra, te faci acolo șef de birău ori inspector, că pe semne că poți, numa' să ai o treabă, să te scoli dimineța, să muncești. Mai piere năcazul. Așa, tot cu gându' la fata ceea, și tot cu gându' la fata ceea... Că-i spuneam coanei Zânicăi, zic, băietul cela (că eu așa îți spun când nu m'auzi; femeie bătrână, pentru mine, tot un băiet — acolo rămâi), zic băietul cela, domnu' Olănescu, eu nu știu ce-i cu el. Bun, n'am ce zice, plătește la timp, nu face scandal, nu-i murdar, da' ce are atunci? Bani văd că are, slavă Domnului. Mă temeam la 'nceput să nu fie altă niscaiva, Doamne ferește, mai intru'n bucluc, da' nu. Am pus eu oameni, ș'am aflat. Ta-su îi trimite, dela Galați, că-i mare acolo, nu-ș' ce (mi-a spus cumnatu-meu, Ghiță; — am uitat). Și el, zău așa-i spuneam, asta-i crucea, el ce face? Nimic. Ci-că pe la Universitate, nu-ș' ce. Care Universitate? Că șade toată ziua 'n casă și doarme. Noaptea, el știe. Numa' 'n zori l-aud venind: criță. Mă mir cum mai nimereste să se dezbrace. (Iaca azi, bată-te norocu' să te bată, nici n'ai mai putut să-ți scoți haina. Ei! dacă te 'mbeți îi greu. Șade

rușine). Ei, el ce face? Zic. Ce face el toată vremea? Toacă banii lui ta-su. Și ta-su crede că cine știe ce scofală face fecioru-său, zău așa-i ziceam coanei Zânicăi. Bine, zic, da' nu-i scandalagiu, nu-i auzi gura. — A, numa' ce-l vezi că patru zile 'n capăt (ca mai săptămâna trecută) nu mai iese din casă, nici tu noapte, nici tu zi. O trimet pe Aglaia, fata, să vadă ce face. «Șăde, cucoană, zice, șăde și cetește la masă». «Tu, zic, ia du-te și 'ntreabă, poate i-i foame, a fi uitat să mănânce». Da' când vine Aglaia, zice că i-ai dat bani să-ți cumpere de mâncare. «Da' ce să-i cumperi?» Zic. «Păi... ce-oi găsi... a zis că să-i aduc de mâncare ce-o fi, mezeluri». He, he! De nu eram eu... Ș'asa mă 'ntreb cât te-a fi furat la 'nceput Aglaia. Am pus eu rânduială în toate pe urmă. Așa-i că dacă-ți vine gustul acuma s'o faci pe huhurezul în casă, ai mâncărică bună? Știe ea madam' Săveneanu ce face...

Da' să nu mai bei. Io-te cum te-ai ofilit. Față de băiat tânăr îi asta? Te-ai tras și te-ai supt ca o mătă lehză. Eu te văd în fiecare zi: ți se 'ntunecă ochii iștia albaștri și frumoși și se turbură. Ai căpătat și crețuri la ochi, nu mă crezi, da' să te uiți mâine în oglindă, pe lumină. Arăți bătrân. Nu te uita că n'ai păr alb, albește el acuz, ori cade. Ai să rămâi chel. Ș'are să ți se facă nasu' roș. Acu, cât ești frumos și tânăr dacă n'ai trăi... pe urmă... sapa și lopata. Nu zic. Ce-i drept îi drept. Da' dac'ai fi măcar scandalagiu, ori rău de plată, ori murdar (cum a fost scârbosul cel de Petreanu care l-am avut înaintea dumatile, nu i-aș mai auzi de nume). Ce ai, maică, ce ai? spune-mi și mie ce jar te arde? că ai un jar. Se vede, — he, he! — văd eu. Ai un jar. De ce să nu-mi spui? Te deschizi și-ți mai odihnești sufletul și știu și eu... Că lumea de-aceea-i lume, dacă nu ne-om ajuta unii pe alții... ca vorba ceea, cum spunea răposatu' bărbatu-meu... »

— Nu, că plec.

— Cum pleci ?

— Plec, am treabă.

— Cum să pleci în halul ăsta ?

— Gata. Mi-a trecut. Cafeaua matale.

Râde fără să vrea, privindu-l drept în ochi pe Stoian:

— La revedere. Bună cafea.

Și-l doare capul, îl doare capul cu zgomotul pământului uscat, când treci cirezi de bivoli în goană, mugind cu coarnele aplecate.

— Doriți o cafea, coane?

— Nu doresc nimic, absolut nimic. Du-te, bre.

— Numai să strâng astea.

Nu i se mai întâmplase până acum niciodată să uite ce-a făcut, decât dacă faptul era din momentele de beție cruntă. Și mai ales nu și-l reamintea precis' niciodată. Nu-și amintea să fi înțeles ceva, acasă, din tot ce-i spusese madam' Săveneanu. Și, iată, cum auzise lămurit toată vorba ei lungă înregistrată pe nu știu care placă de patefon.

Nu mi-e rușine, madam' Săveneanu, nu mi-e rușine de loc. În fond de ce mi-ar fi? Cui stric? Însă mă doare capul, cucoană, asta-i partea proastă, și-mi cam tremură mâinile. Nu te teme, că nu mor. (Lucrul rău nu piere.) De mi-era de murit, muream eu de mult și mai simplu.

— Stoian, fă plata.

Mai intraseră doi clienți și mâncau încet, vorbind pe îndelete și bând chibzuit. Zece și douăzeci. Se terminase prohodul? Nici nu băgase de seamă. Nu, nu s'a terminat.

— Pun și jumatea la socoteală? întrebă Stoian cu ochii la sticla neîncepută.

— Pune.

Iși turnă — parcă-și vâra sifonul un deget lung în nas — sifon în paharul de apă. I se înneacă nările într'o furnicătură pișcătoare de parcă i-ar fi amorțit. Ia uite, îl răcorea bine sifonul. Iși mai turnă un pahar.

— 73 lei, coane Nelu.

— În fond, de ce să plătesc vinul dacă nu-l beau, nu-i așa, Stoiane? Șterge-l.

— 53, fără. Dacă n'o beți, sigur, coane. Să trăiți.

De-abia în stradă, departe de restaurant, aducându-și aminte, s'a bucurat sincer că n'a băut.

Are să trebuiască să se lase de asta. La drept vorbind, vorba lui madam' Săveneanu, ce rost are? Un om întreg e cel care nu recurge la paliative. Orice monomanie se vindecă prin autosugestie. Cora? Monomanie. Ș'apoi nu s'a gândit vreodată serios la dânsa de când a 'nceput să bea. Ba da, poate, la 'nceput. Cât e de-atunci? Vre-un an, nu? Dar n'a băut ca să se răzbune pe Cora, nici, cum se zice, ca s'o uite. Cum s'o uiți? Când ești beat,

ți-e și mai ciudă pe dânsa. De câte ori, spre dimineață, mai ales la 'nceput, în pat, își vâra colțul pernei în gură ca să nu țipe. Ciudat, când e beat nu plânge niciodată. Nu poate plânge. Decât rar. Și foarte puțin. Două lacrimi scurte ca două înțepături. În schimb, e aproape furios. Hm, noaptea aceea — trecuse de-abia o lună dela nunta ei — când o implora pe Cora să vie în odaie la el (« Ei da, acum, noaptea, sunt beat, poți face micul sacrificiu să sari din pat de lângă bărbatu-tău și să vii la mine când te chem, am dreptul, îmi închipui. . . »), ca să-i arate el, să-i vâre pumnul ăsta « romantic » sub nas, s'o « tragă de urechi », cum vroise ea atunci, dar nu în glumă, ci serios, serios, foarte serios, până i s'or face urechile cât niște hățuri. S'o lovească fiindcă merită, să-i dea cu palma plină palma înapoi pe care i-a dat-o ea cu o simplă telegramă: « Mulțumesc pentru felicitări, nu veni la nuntă ». — Cora, mare măgărie ai mai făcut.

Lacrimile care-i veniră 'n ochi nu usturau, ci le simțea bune ca apa rece.

— Plâng? se 'ntrebă.

Plânse. Intuneric pe stradă, nici un trecător afară de dânsul care avea scuza beției. Putea plânge, dacă-i făcea plăcere, n'avea nici un motiv să se refuze. Și plânse cu convingere, cu folos, senin cum și-ar fi spălat seara dinții. Inima, încetând de-a mai sta mută, neauzită și dușmănește într'un colț, bocăni dintr'odată în ușă,

— . . . ușa sufletului. . . își spuse livresc — de parcă se vestea o vizită plăcută și veselă. Ca două mustăți pe oală, lacrimile i se înnodară în barbă.

Fără vre-un gând, privi în sus și constată mândru că 'ntr'adevăr (era înnourat) luna plină ar putea trece ca un săpun de ras cu clăbuci de stele pe barba albastră a cerului. Verifică această imagine veche, de-acum un an, când nu reușea — nu 'nvățase încă — să se îmbete complet și-o implora toată noaptea pe Cora, plângând ca un vițel. (Vițeei plâng?)

— Bravo. Nu-s prost. Sunt numai sentimental.

Iși șterse cu dosul mâinii lacrimile, sărutând fără voie un deget sărat. Ce maniere. N'ai batistă, domnule?

— Ba am, răspunse tare, într'adins, ca să-l sperie pe un alt domn care ieșise de după un colț, dar care nu se sperie de loc, ci îl consideră de sus.

— Atâta pagubă, — adăugă printre dinți, și-și șterse obrazul cu batista. — « Ce trebuie să fac acum? Să mă duc la Lulu, fleacul acela de fată superficială? Minte cu o nerușinare de abate în exercițiul funcțiunii. Mă minte, fiindcă am și eu nerușinarea să mă las mințit. Nu. Mă duc acasă. Mă culc. (Numai de-oi putea adormi). De mâine, gata. Incep cura de lapte și ouă crude. Nu-s copil. O să trebuiască să sfârșesc odată de citit studiul acela care, ce-i drept, mă plictisește dar care va trebui păcălit în așa fel încât să nu mă mai plictisească. Cura de lapte și ouă crude... trebuie s'o încep... Și-i scriu mâine neapărat tatei; de când nu i-am mai scris, săracul. Cu ce-i de vină el că fecioru-său face pe dezolatul din pricina unor instabile fuste? Dezolat, pe dracu. Numai proștii sunt — și așa și trebuie să fie — dezolați.

I-a scris într'adevăr lui tată-su peste vreo zece zile, fiindcă simțea mereu mai mușcător regretul de a fi amânat zi cu zi lucrul acesta care în definitiv era un fleac. Dar cu o săptămână înainte de a se sinucide cu un pistol dela 77 împrumutat — madam' Săvaneanu de spaimă s'a îmbolnăvit și-a zăcut — Nelu Olănescu scrisese următorul poem pe care-l supunem ochilor cititorilor numai sub titlul de document:

Ț A L

De plătit, am plătit cinstit, dar nu mai am un ban.

Mie, întâi: mi-am acordat gratuitatea pe toate liniile ferate ale imaginației.

Cărților apoi le-am clădit fiecareia câte un castel în propria lor Spanie.

Viața am îndopat-o cu cărbuni negri din sufletul meu, ca pe o locomotivă, care-i înroșea.

Și fetele, ce mai risipă de confetti, de orz, de mărgărite fetelor.

Flora: doi poli, amândoi ai pământului, plus zenitul și nadirul.

Maggie: o serenadă, sănătatea și costumul uzat gris pe care-l purtam pe-atunci și pe care nu mi l-a mai înapoiat (aș avea nevoie să port iar costumul acela vechi, pentru că m'ar însănătoși ca un Palermo).

Gertruda nu m'a costat nimic: era prea grasă și plângea fără spor.

Sonia: un sân alb ca o ciupercă, untos, la grătar. Mi-a luat o noapte de vară pe care mi-a dăruit-o în același timp și miroase frumos și astăzi. Singura fată ai cărei pași pe inima mea, ca pe nisip, au rămas cu urmele uscate, neumplute de apă (de apă la plămâni).

Trei lupi: *Sorana*, ea și *Sorana*.

Sorana: mi-a scos ochii înțepându-mi-i pe rând, zilnic, cu toate firele de păr blonde din pletele ei. I-am semnat o poliță în alb: în fiecare zi și an, la cei 10 lei pe care i-a scris la început, adaugă câte un zero; uneori adaugă oo, rezultatul e același; de fiecare dată când îi reproșez că mă costă prea mult, o văd albă în patul ei, goală, cu inima mea pe sâni ei ca o cruce și cu intenția — box în ochi — să moară așa.

Ea? figurează numai cu numele aici, ca Domnul Nostru Iisus Christos în lista tuturor profeților lumii.

Sorana cealaltă a vrut să lipească un geam plesnit, cu lut. Și-a reușit. Geamul era înăuntrul meu și-l tăiasă Ea cu diamantul. Lutul era blond ca și Sorana. Bucățile de sticlă n'au stat alături nici o clipă, dar lutul subțire și în formă de stea încercând cu ele o sinteză ca una filozofică, a rămas (sistemele rămân), și-anume a rămas în formă de stea de lut cam arachnidă.

Peste toate aceste, bine prăjite în untdelemn franțuzesc, se toarnă un bun sos Béchamel. Se servește rece. Unii preferă fierbinte sau cald, însă cade greu la stomac.

Ca vinuri, ați servit, domnule, multe feluri și mai mult ați gustat. Vi le vom pune la socoteală cu reducere, fiindcă vrem să vă căpătăm de client. Mi-aș permite să vă aduc aminte că n'ați invitat pe nici una din doamnele acelea la supeul d-voastre solitar; o puteți face de acum înainte, sunt garantate de patron. Eu mă numesc Moartea și sunt de sex masculin (în loc de remiză).

La înmormântarea lui Nelu Olănescu, timpul a fost nemai pomenit de frumos, ceea ce a determinat-o pe madam' Săveneanu să le povestească mai târziu, convinsă, tuturor că lui bietu' domnu' Olănescu, murind, strașnic de rău i-a mai părut de viață.

AUREL LAMBRINO

ÎNSEMĂNĂRILE ZILNICE ALE LUI TITU MAIORESCU

Testamentul lui Titu Maiorescu, datat « Sâmbătă 23 Ianuarie 1916 », se termină astfel:

De manuscrisele ce se vor mai găsi la mine, după multele ce le-am ars, va dispune fiică-mea Livia sau, în lipsa ei, d-l și d-na Racottă¹⁾, în înțelegere cu amicii literari: Iacob Negruzzi, Simion Mehedinți, d-l și d-na Rădulescu-Pogoneanu. Poate unele din manuscrisele («jurnale», scrisori literare și politice) ar fi de hărăzit Academiei Române.

După încetarea din viață a lui Titu Maiorescu (Duminecă 18 Iunie/1 Iulie 1917, la ora 5 dimineața, în București, în apartamentul ce ocupa în casa Racottă din stradela General Lahovari, Nr. 7), manuscrisele sale au fost păstrate la « Fundațiunea universitară Carol I », până la sosirea în țară (în Martie 1922) a fiicei sale, căreia i-au fost predate.

D-na Livia Dymsha a binevoit a-mi da sarcina de a publica *jurnalele* rămase dela părintele său.

I

Aceste însemnări personale ale lui Titu Maiorescu se cuprind în 44 de caiete, de format și de mărimi deosebite.

¹⁾ După moartea soției sale, în 1914, la un sanatoriu din Heidelberg, Titu Maiorescu a vândut casa sa din strada Mercur Nr. 1 și s'a mutat la d. Nicolae Racottă, a cărei soție, născută Bengescu, este nepoată de soră a d-nei Ana Maiorescu. D. Racottă era numit executor testamentar.

Cel dintâi caiet începe cu însemnări din Noemvrie 1855, când autorul lor avea vârsta de 15 ani, iar cel din urmă — abia început la 23 Aprilie/6 Mai 1917 — are ultima însemnare zilnică a sa la 2/15 Iunie 1917, scrisă de o mână slăbită de gravul atac de stenocardie din ajun, ce avea să-l răpună peste 18 zile, în al 78-lea an al vieții sale.

Citindu-și caietele-«jurnal», pentru *introducerile* istorice la cele cinci volume de *Discursuri parlamentare*, precum și cu alte prilejuri, autorul a însemnat la fiecare, pe copertă sau în-lăuntru, numărul de ordine al caietului și răspasul de timp al însemnărilor cuprinse în el. La aceste lecturi de mai târziu ale caietelor, a șters adesea din text cuvinte ori rânduri întregi, sau a tăiat foi ori părți din ele, iar uneori a adăos scurte note sau comentarii ulterioare datei însemnărilor; dar, în genere, în afară de foarte rare înlocuiri a câte unui cuvânt, n'a schimbat nimic din textul primitiv rămas.

Până în Decemvrie 1886, însemnările sunt scrise uneori în românește, alteori în limba germană; dela această dată înainte, numai în limba română.

Pentru înlesnirea lecturii însă și spre a da publicației o unitate de limbă, am tradus în românește părțile scrise în limba germană, redând astfel tot textul numai în românește; am arătat însă în note sub pagină, la fiecare schimbare a limbii textului, care e limba originalului.

În textul românesc din întâiele două caiete, din timpul când adolescentul era sub conducerea, influența și, cât a fost extern, sub supravegherea zilnică a învățatului său părinte, limba românească a școlarului și a studentului Maiorescu este *în scris*, cea a tatălui său, are deci în ortografie și în factura cuvintelor formele sistemului etimologic latinizant de atunci al Ardelenilor, — pe care însă tânărul înzestrat cu spirit de cercetare critică nu numai l-a părăsit în curând pentru sine, ci l-a și dărmănat definitiv pentru toți, liberând astfel cultura noastră de greutatea înnăbușitoare a unor tipare absurde pentru limba literară a națiunii.

Publicarea acestor însemnări, neavând caracter filologic, ci fiind destinată marelui public, n'am păstrat în text decât foarte rar — ca o ilustrare în treacăt a unui moment din formarea personalității lui Titu Maiorescu — aceste ortografieri sau forme caduce ale

modei de atunci, pe care însă, când le-am înlocuit în text, le-am arătat în note sub pagină.

Am socotit, având în vedere scopul publicării, că trebuie să le înlocuiesc cu formele reale ale limbii, care, de bună seamă, erau, *chiar atunci*, formele întrebuițate de autor în *viul grai*. Dovadă de aceasta e faptul că adesea el începe a scrie forma vie ce o întrebuița în vorbire (cu mama, cu sora, cu tatăl chiar, cu compatrioții ce se aflau atunci la Viena); dar, — aducându-și îndată aminte că, în limba literară, Românul cult (cum vedea în manuscrisele tatălui său, care-l puneă să-i copieze memorii și scrisori, precum și în *Gazeta Transilvaniei*, pentru care încă de atunci scria el însuși articole) trebuie să întrebuițeze alte forme, — el nu mai scria forma sau expresia reală ce-i venea întâi în mod firesc nu numai în gând, ci uneori și sub condei, ci o înlocuia cu forma savantă a « limbii literare » a tatălui. Alteori chiar uita că trebuie să se exprime « literar »: după ce scrisese, d. e., « debuiă », « subieptivitate », « legu » ș. a. — peste câteva zile sau chiar peste câteva rânduri, în loc de aceste forme făurite, scria: « trebuie », « sunt » « subiectivitate », « citesc », etc. Ba chiar, uneori dându-și seama de artificialitatea acelor forme, le șterge imediat, înlocuindu-le cu formele vii ale limbei; d. e. la 4 Ianuarie 1857 scrie întâi: « Mai legu », taie însă îndată latinismul « legu » și scrie mai departe « cetescu », încât textul se prezintă astfel: « Mai (legu) cetescu Timon v[on] Athen de Sh[akespeare] ».

M'am crezut deci îndreptățit a proceda astfel, nu numai spre a înlesni *tuturor* cititorilor lectura textului, ci fiindcă sunt îndreptățit că tot astfel ar fi procedat, eventual, la publicare, autorul însuși. Pot adăuga la acestea o prețioasă mărturisire — parcă ad hoc! — dintr'o scrisoare a lui Titu Maiorescu, din 27 Septemvrie 1888, către sora sa (originalul în limba germană):

Nu știi tu oare următoarele: că eu, când mi-am dat odată seama de așa ceva [de o eroare] și am convenit că e așa, tocmai această [eroare] e în același timp lichidată, arsă din rădăcină și extirpată pentru tot timpul vieții mele?

Intr'un lucru nu cad niciodată: a doua oară într'o eroare pe care am văzut-o că e eroare...

Fiindcă am scris 20 de ani cu ortografie etimologică și mai târziu mi-am dat seama de greșala ei, am ucis-o pentru veșnicie în literatura română.

Întâiul volum din aceste însemnări, în care intră caietele numerotate 1, 2, o parte din 3, caietul 4, mare parte din 5 și mai tot caietul 6, cuprinde, în ordine cronologică, însemnările dintre Noemvrie 1855 și sfârșitul anului 1880, adică, din viața autorului, epoca dela vârsta de 15 ani până la 40 de ani.

În acest interval, numai în întâii trei ani (Noemvrie 1855—Iulie 1858), adică în timpul școlarității sale din ultimele trei clase la Theresianum, ține însemnări regulate, aproape fără întrerupere; din anul următor, dela Berlin (Noemvrie 1858—Iulie 1859) sunt relativ puține; lipsesc complet anii 1860—65 și 1867—69; din 1866 sunt câteva însemnări scurte, iar cele următoare, din 1870—1880, sunt destul de restrânse, afară de întinsul *jurnal politic* din Aprilie—Mai 1870 și câteva scrisori și însemnări de mai târziu.

O lămurire, în privința întrebuirii limbii germane.

Că, fiind în școală la Viena, a scris uneori în limba germană aceste rezezi însemnări zilnice — nu e de mirare. La început, ca școlar la Theresianum, a făcut-o, poate, și ca un exercițiu, spre a se întări în mânuirea curentă a acestei limbi de cultură, în care învăța, în care trebuia să răspundă în clasă la profesori, să vorbească cu camarazii, să-și scrie compozițiile de școală, în care încă, cu ambițiile mari și planurile îndrăznețe ale adolescenței, chiar compunea în acel timp opere literare proprii, în versuri și în proză ¹⁾ — elegii, meditații filozofice, satire, comedii, gândindu-se să trimeată una din acestea să fie jucată la unul din teatrele însemnate ale Vienei.

Că a continuat astfel și la Berlin, iarăși e de înțeles. A urmat însă la fel și după întoarcerea în țară, până în 1886.

Precum atunci unii dintre cei mai mari scriitori ai noștri, cu cel mai profund sentiment național, care-și făcuseră studiile în Franța, întrebuițau adesea ca limbă de conversație și de corespondență cu ai lor limba franceză ²⁾, tot astfel și acelor Români din generația lui Maiorescu care-și făcuseră cultura în școale și universități germane, într'un timp în care nu existau încă univer-

¹⁾ Despre care nu știm să se fi păstrat.

²⁾ Cf. scrisorile lui Kogălniceanu către surorile sale, către Asachi și către Domnitorul Mihail Sturdza, ale lui Alecsandri către soția sa, ale lui Odobescu asemenea.

sităţi româneşti, le venea uneori mai îndemână să vorbească şi să corespundă între ei în limba germană, poate şi dintr'o trebuinţă sufletească elementară, de a nu lăsa să moară în ei, prin neîntrebuiţare, sporul de viaţă ce-l aduce practicarea unei limbi de înaltă cultură. Ei crescuseră sufleteşte cu această limbă şi prin ea; ea făcea parte organică din personalitatea lor, aproape tot atât de mult ca şi limba lor maternă.

În această situaţie era şi Titu Maiorescu. Vorbind încă din copilărie şi limba germană şi formându-şi cugetarea mai ales prin lectura literaturii ei clasice (precum şi a celei franceze, italiene şi engleze), limba germană (ca şi cea franceză, de altfel) îi devenise pentru rostirea cugetării, în tot timpul vieţii sale, tot atât de familiară ca şi limba sa maternă. Nu numai că se deprinsese să cugete de-a-dreptul în ea, dar, trebuind să o vorbească zilnic, având soţie germană, un cerc de rude apropiate (cumnatul său Dr. Wilhelm Kremnitz şi soţia acestuia) şi de prieteni intimi de aceeaşi formaţiune de cultură, cu care se vedea mai în fiecare zi şi care, ca şi el, aveau ca limbă de conversaţie între dânsii, pe lângă limba maternă şi cea franceză, şi limba germană, — în mod firesc unui om de cugetarea precisă şi abstractă a lui Titu Maiorescu, când avea să-şi noteze *repede* pe hârtie însemnările zilnice, îi venea uneori mai îndemână să-şi toarne gândul în această limbă.

Această deprindere a oamenilor de cultură din acele generaţii nu trebuie deci judecată în atmosfera vremurilor de azi; în orice caz, ea nu are nimic a face cu snobismul unor Români şi Românce de acum, care vorbesc sau scriu de preferenţă în franţuzeşte (unii având chiar ambiţia de a fi consideraţi ca « scriitori francezi »), ignorând sau dispreţuind limba neamului lor.

Prin urmare, psihologiceşte este explicabil la Titu Maiorescu de ce întrebuinţează adesea limba germană nu numai în aceste însemnări intime, ci şi în corespondenţa cu sora sa, cu Carp, cu Teodor Rosetti, cu Iacob Negruzzi, cu Eminescu ¹⁾.

Despărţirea de întâia sa soţie lămureşte, poate, şi faptul că dela 1886 înainte limba acestor însemnări e numai cea românească.

¹⁾ Şi Eminescu scrie uneori în limba germană corespondenţa sa; d. e. scrisori dela Berlin către T. Maiorescu.

De altminteri, cât prețuia Titu Maiorescu limba sa maternă, cu ce măiestrie și iubire se servea de ea, o știu nu numai cei care i-au audiat prelegerile la universitate, ori l-au auzit vorbind în parlament, la întruniri publice sau în intimitatea convorbirilor familiare, ci o atestă anume studiile sale « Despre scrierea limbei române » (1866), « Limba română în jurnalele din Austria » (1868) și întreaga sa operă literară.

II

După lămuririle ce am crezut necesare cu privire la aceste chestiuni de ordin mai mult exterior, să-mi fie îngăduit a spune câteva cuvinte despre natura și semnificația acestor însemnări de « jurnal ».

Dela cele dintâi până la cele din urmă din ele, se vede bine că, în gândul autorului, când le scria, ele nu aveau caracterul unor *memorii* redactate pentru cunoștință publică (dovadă: notarea unor mici « păcate » de vanitate ale copilăriei și a unor amănunte de puțină importanță pentru alții, dar necesare pentru sine — ca d. e. deprinderea de a nota temperatura zilnică a atmosferei, prețul drumului în călătorii, numele otelurilor în locurile unde avea de gând să se mai întoarcă ș. a.) — ci sunt numai simple însemnări zilnice scrise în fugă, spre amintire strict personală, ca un *memo* pentru mai târziu, la o privire îndărăt asupra vieții, sau, poate, pentru unele din ele, cu gândul de a fi utilizate cândva de el însuși, ca evocatoare a unor momente importante din viața politică a țării — cum a și făcut într'adevăr în *Introducerile* la Discursurile sale parlamentare.

Totuși, sau tocmai de aceea, aceste notițe din « jurnalul » lui Titu Maiorescu sunt de un mare și multiplu interes de cultură.

Mai întâi, prin însăși *întinderea* lor și prin disciplina de viață ce o presupun, ele constituie, dacă nu în genere o raritate, în cultura noastră însă, până acum, un *unicum*, indiferent de cuprinsul lor și de însemnătatea excepțională a autorului lor.

Apoi, luând în seamă această însemnătate a exemplarului uman și etnic care le-a notat în timp de 62 de ani, ele desfășură înaintea noastră momente importante, uneori necunoscute și neașteptat de tragice, din firul vieții intime și a celei publice a unei personalități de o rară alcătuire și bogăție sufletească, nu numai în comparație cu figurile proeminente din mediul nostru național, ci, în genere, ca *tip de umanitate cultivată*.

Ce spectacol rar și ce material de studiu interesant, biografic și psihologic, să vezi în ce ambianță s'a hrănit și a crescut sufletește un spirit eminent; — cum s'a format din ceea ce a primit ca moștenire și influență părintească și ca izvoare de cultură din afară; — cum a reacționat față de întâmplările mari și mici ale vieții, cu înfrângerile, cu succesele, cu îndoielile, cu vrăjmașiile și cu loviturile soartei, de timpuriu; — cum își determină el însuși linia destinului său pe lume și sensul vieții; — cum plutește totdeauna, în cele din urmă, sigur și senin în mijlocul valurilor care amenință să-l scufunde; — cum dăruiește altora, cu o dezinteresare necurmată și cu o bucurie nemicșorată de nici o decepție, din timpul și din sufletul său; — cum ajunge la o armonie de viață, la o stăpânire de sine, la un echilibru sufletească de o rară esență și tărie, putând astfel suporta cu liniște și cu demnitate nedreptăți, lăsări la o parte nemeritate, calomnii; — cum, având prilejul și dreptul de a anula măsuri care erau abuzuri săvârșite deopotrivă în contra sa și a unui adversar politic, restituie drepturile adversarului, dar nu și sie pe ale sale; — cum, având totdeauna frâul vieții în mână sa și trăind mai mult în cercul restrâns al unor prieteni aleși de el însuși și în lumea ideală a artelor, el totuși se dăruiește țării și culturii naționale cu o activitate care însemnează o nouă orientare în drumul culturii neamului său, împlinind un rol parcă predestinat, ca îndrumător și îndreptător de cultură, ca strălucit animator și educator al tinerimii universitare și al națiunii întregi, precum, de sigur, neamul nostru n'a avut un altul mai înțelept, mai iubitor de tinerime și mai trezitor de talente; — cum, în sfârșit, necăutând niciodată situații publice, și nefiind utilizate decât foarte scurt timp și la rare intervale, bogăția de cultură, pregătirea occidentală și cumpănirea judecății sale agere și drepte, totuși necesitățile imanente ale desfășurării vieții naționale îl aduc, fără dorința lui, să prezideze la sfârșitul

vieții la soarta țării, dând patriei sale, după secole de umilire și de amputări crude, cea dintâi mărire de teritoriu fără jertfe dure-roase și prestigiul european al unei așezătoare de pace în colțul de lume cel mai expus atâta timp tuturor furtunilor.

Din punctul de vedere mai general, al unei documentări și analize de psihologie individuală și de psihologie umană în de obște, în notările sale dela 15—17 ani, avem adesea pagini deosebit de sugestive pentru ilustrarea multor trăsături caracteristice ale *psihologiei adolescentului*.

Iată avântul de inteligență al acestei încântătoare vârste, cu întâia fâlăire de aripi a judecății personale și a sufletului frământat de implacabilul spirit critic ispitit spre marile probleme insolubile ale metafizicei; — iată inevitabila criză religioasă, urmată de nevoia imperioasă de demonstrație și de propagandă între camarazi și cunoscuți a noilor convingeri de negație a credinței tradiționale și a orânduirilor existente; — iată setea, de o intensitate arzătoare, după o prietenie ideală, și desperarea că cei în care o caută nu corespund idealului absolut pe care ar vrea să-l afle întrupat aievea în cineva; — iată întâia iubire, cu naivitățile și cu seriozitatea ei absolută; — rigorismul moral în judecarea caracterului oamenilor; — afirmarea îndrăzneță a personalității ce s'a deschis deodată, ca mugurul ce se trezește devenit floare; — năzuința de a-și asigura un nume nepieritor, prin creații literare, alternând cu momente de desperare metafizică ce merg până la gânduri de sinucidere; — nemulțumit, firește, de lumea cum o vede, și purtând în sine o lume viitoare, găsește în lumea închipuită a poezilor și a dramaturgilor înălțimea și aerul pur ce-l cere sufletul romantic al vârstei; de aceea, fire mai tare, dacă nu evadează din cadrul orânduit al vieții de școală și al vieții de familie de-a-dreptul în lumea vagabondă a teatrului, ca un Eminescu și un Conta, el caută, în lectura pasionată a marilor scriitori și în frecventarea teatrului, acel adaos de idealism, necesar aspirațiilor vârstei și ale temperamentului; — iată apoi, ca o răsfrângere firească a procesului de creștere organică și intelectuală, încrederea în superioritatea propriei sale inteligențe și fatala criză de despărțire în gândire de generația precedentă, desconsiderare a opiniei părinților ori depărtarea sufletească de ei; — sentimentul că nu e iubit

și nu e înțeles de nimeni pe lume, afară doar de sora cam de aceeași etate, cu care, de altfel, nu lipsesc conflictele, ce se încheie, negreșit, cu împăcări duioase; — un puternic sentiment național, care însușește întreaga muncă și viață a prezentului și inspiră mari planuri de acțiune pentru viitor; — plăcerea cugetării care-și simte puterea, jucându-se în aforisme și în antiteze. « Niciodată nu sunt fericiți cugetătorii plini de simțire; totuși între ei acela este cel mai fericit care în afară e nefericit » — e, poate, cea dintâi notiță a adolescentului (scrisă, în nemțește, pe fața internă a copertei întâiului său *jurnal*).

Și dintr'o altă lature, de psihologie generală, a *formațiunii marilor personalități*, sunt prețioase aceste însemnări din timpul adolescenței și al tinereții: ele confirmă constatarea destul de frecventă că *liniile mari* ale caracterului și ale vocației oamenilor cu rol conducător în lume, în cercuri mari sau în cercuri mici, încep a se desena *încă din pragul tinereții*, ca o anticipare a ceea ce va să vină.

Astfel, din aceste însemnări, ies în lumină, dela început chiar:

Disciplina și organizarea vieții proprii, cu orânduire precisă a muncii și a recreației zilnice, cu plan amănunțit de lucru, cu trezire la ore foarte matinale și ocupare până în ore târzii ale nopții;

Un zel neobosit de studiu, de lectură atentă a marilor scriitori ai lumii, de completare a culturii literare prin cultură muzicală, prin arta desenului, prin frecventarea teatrului, — o activitate necurmată, neobosită, veșnic proaspătă, cu năzuință permanentă de a se perfecționa;

Punerea pe primul plan al vieții a intereselor ideale — lumea artei (muzică, teatru, artele plastice), lumea literaturii și a cugetării filozofice, a preocupărilor de educație;

O stăpânire de sine, o liniște în afară, uimitoare, ascunzând adesea mari furtuni lăuntrice; deopotrivă de superior și succesului și neizbândeii, prin atitudinea calmă cu care le privește și le primește pe amândouă;

Un sentiment de demnitate a vieții, care-i dă o aparență de răceală și distanță, dar în inimă cu o căldură pururea nestinsă și o trebuință de viață de societate în cerc intim, din care nu puteau

lipsi, ca un element esențial vieții și cugetării sale, farmecul feminin și tinerime iubitoare de literatură și filozofie, cultivată, talentată, sau în care el credea a zări făgăduințe de viitor;

O caldă, adâncă, dar conținută afecțiune și grijă pentru tineri în care descoperea o inteligență sau un talent remarcabil; nevoia sufletească de a-i căuta, bucuria de a-i descoperi, a-i ajuta, a le îndruma și urmări activitatea, a-i avea aproape de sine: ia, parcă dela început, ca regulator al vieții, cugetarea lui Goethe (ce și-o notase, împreună cu altele): « Ni se duce tot câștigul vieții, când nu ne putem împărtași altora »;

Un spirit critic de o logică sigură, de o cumpănire justă, de un gust desăvârșit, cu necesitatea morală de a se examina pe sine și valoarea faptelor, a operelor și a oamenilor din jurul său, necruțător, dar drept, onest, sincer, cu respectul *adevărului*, înainte de toate;

Obiceiul de a nota pasaje interesante din lecturile făcute, fapte și anecdote semnificative pentru caracterul oamenilor sau pentru nivelul lor de cultură;

Deprinderea unui examen de conștiință la încheierea unui an, spre a stabili bilanțul moral al vieții; fixarea planului de lucrări pentru anul ce vine;

O misiune de conducător și educator, de animator dezinteresat al unui cerc de prieteni, atrași de magia personalității sale, grupați în jurul său ca în jurul unui maestru, darul superior de organizator al unei activități colective de luminare și îndrumare în problemele culturii, în forme care să dea un *cadru* și să asigure *durata* unor astfel de preocupări;

O autoritate suverană, care se impunea dela sine în lumea în care apărea și lucra, un prestigiu neegalat la noi. (Mi-aduc aminte de expresia pitorescă, — caracteristică, în felul ei glumeț, dar plin de venerație, pentru sentimentul contemporanilor despre această situație unică a lui Titu Maiorescu în cultura românească, — cu care-l numea seninul « junimist » Ioan Paul, profesor la Iași și apoi la Universitatea din Cluj: « Tata Jupiter »);

Pasiunea (devenită o regulă de igienă sufletească, urmată cu exactitate până la sfârșitul vieții) pentru excursiuni în plină natură, călătorii spre vizitarea împreună cu alții a locurilor frumoase din țară și din străinătate, a muzeelor și colecțiilor de artă, a monu-

mentelor și clădirilor interesante; o trebuință sufletească de comuniune cu natura, iubirea frumuseților ei (flori, peisaje, prinse uneori în desene proprii în album sau în vederi fotografice).

* * *

Insemnările ne oferă astfel, în această întâie parte a lor, o intuiție clară despre temperamentul înăscut, despre dinamismul puterilor în creștere, despre condițiile excepționale pentru formarea unei inteligențe și a unui caracter de conducător predestinat, așteptat și sosit la timp.

Crescut de o mamă iubitoare de cultură și de un tată cu largi orizonturi, devotat până la jertfă intereselor superioare naționale, corect, activ și sever, Titu Maiorescu, născut și trăind până la vârsta de 8 ani la Craiova, e adus de vicisitudinile țării și ale vieții părintelui său să se dezvolte sufletește mai departe, întâi între Românii ardeleni, în orașul de origine al mamei sale, apoi, tocmai în perioada hotărâtoare pentru solicitarea și nutrirea forțelor lăuntrice, într'o mare capitală europeană, iar acolo, într'o instituție de elită, cu un mediu social de viață aristocratică.

Ca mediu exterior aici, un cadru de o severă măreție: la marginea (pe atunci; după aceea în centrul) unui oraș imperial, într'o școală de mari proporții, fostă palat de vară al familiei împărătești, cu o fațadă impunătoare, cu o grădină de 6 hectare, pentru studiu, recreațiile și sporturile elevilor, cu manej de călărie, piscină de înot, sală de scrimă, de dans, de teatru, capelă, bibliotecă bogată, cu o viață de internat pe grupe («camerate»).

Ca mediu sufletesc: profesori, cei mai mulți, dacă nu toți, din cei mai buni ai timpului, de o superioară pregătire, stimulând inteligența și dorința de cultivare a tinerilor încredințați lor, dându-le cunoștința adâncă și iubirea literaturilor clasice, antice și moderne, priceperea și gustul filozofiei, stăpânirea a trei sau patru limbi de înaltă cultură (germana, franceza, italiana, — engleza, pe cât se pare, Maiorescu a învățat-o prin lecții particulare în casa părintească, în anii când era extern), îndemânarea unei exprimări sobrie, precise. Apoi camarazi, cei mai mulți cu titluri nobiliare, și din toate națiunile heterogenei Austriei: Germani, Italieni, Poloni, Cehi, Sârbi, Unguri, Români,

Sași; dintre aceștia, unii distinși și sufletește; alții mediocri, câțiva vulgari, — dând astfel unui cap îndreptat spre observare exactă și spre reflexiune filozofică un câmp de intuiție și de experiență largă despre tipurile umane, individuale și etnice.

Nu ne mai mirăm atunci că, înzestrat cu pătrunzătoarea lui minte, cu o voință hotărâtă și activă și cu o nobilă ambiție pentru sine și pentru națiunea sa, cum îl arată încă dela început *jurnalul* său, tânărul Maiorescu, adus a se dezvolta într'un asemenea mediu, ne apare dintr'odată, la 16—17 ani, cu o înălțime de preocupări, o maturitate de cugetare și o îndemânare și putere bărbătească în exprimarea ei, cum nu suntem obișnuiți a ne aștepta la această vârstă în fierbere.

La 31 Ianuarie 1856 (nu încă de 16 ani împliniți), examinându-și conducerea vieții, el notează, într'o interesantă candoare și îmbinare de sentimente și ambiții de copil cu planuri de activitate de om matur (de remarcant observarea, încă de atunci, a fiului lui Ioan Maiorescu despre «lipsa de *câmpul critic*» la noi), cugetări ca cele următoare (originalul, în românește):

Mă sculaiu la 6 ore și studiai latinește și Omer... Mă culcai pe la 11 ore, pentrucă mă apucau pe la $\frac{1}{2}$ 8 să scriu pentru mîne o istorie a literaturii germane pentru prof[esorul] Windisch, ca să-mi câștig un vorzügl[ich] la limba germană; modul cel mai bun.

În luna aceasta fuiu diliginte cât putui; progresul *evident* e o cunoștință bñnicică a lui Homer, și o cunoștință foarte bună a Istoriei. Tot așa lucrai foarte mult la desemn, în cât în semestrul viitor voi începe a desemna după natură. În franțuzește ceva; foarte puțin în matematică. În luna asta fuiu amic literar cu Richard Capellmann, un tânăr cât se poate de aproape unui Ideal de amic. Avem tot acele[ăși] idei de nedreptatea monarhilor, absurditatea religiunii și ridiculitatea așa numitului bon-ton. Tot cu luna asta se încheie și semestrul; cred că voi fi (cum am zis mai nainte) între [al] 6[-lea]—8[-lea]. Ce-mi pasă de testimoniu! Datoriile mi le-am făcut toate; datoriile mele sînt a ști: limbi și istoria, — voia mea e a ști religiunea, spre a putea, poate, vr'o dată să-i demonstrez absurditatea. Istoria naturală o iau numai ca un studiu de plăcere; așa dară nu fundamental; ci numai pentru ca să am vr'o idee de ea; matematica în gimnaziul de jos o țin de un studiu foarte necesar; matematica în gimnaziul de sus e *pentru mine* un malum necessarium. La desemn vreau să o aduc la o perfecțiune oarecare; asemenea la flaut. Afară de aceea

vreau să știu cel puțin a ceti *toate limbile europene*; perfect însă voiui a ști limba latină, româna, germana, franceza, engleza; semi-perfect cea italiană și cea greacă vechie. — O să mă apuc în semestrul viitor să scriu la *Gazeta Transilvaniei*; materie am destulă; mai întâiu voiui scrie despre: «Educarea fetelor române» — o filipică; apoi despre «literatura noastră în starea de acum» — lipsa de câmpul critic; și așa mai departe. Poate să trămit și traducerea lui Filota la Foaie.

O să mă mai apuc de vr'o câteva novele umoristice. Afară de asta voiui căuta (cum am zis) să devin între cei dintăiu 3 ai clasei; dară cel dintăiu *voiui fi* la: limba latină și greacă, la istorie, la desemn, la franțuzește. *Între* cei dintăiu: la germănește și la religiune.

A doua zi, scrie:

Mă sculaiu la 5 ore și finiiu compoziția pentru Windisch. După prânz, la $\frac{1}{25}$ ore fini semestrul. N'avem școală până Vineri acum; atunci căpătăm testimoniile; toți în școală zic, că o să fiu al patrulea; *nu e adevărat*; nu pot să zic că ar fi chiar nedreptate, când ași fi al patrulea, pentru că, zău, ași vrea să-l știu pe ăla, care a lucrat mai mult decât mine în este 4 luni (pe toată săptămâna cel puțin 6 ore perdute cu corectura ¹⁾; 3 ore desemn; 3 ore franțuzește; 5 ore englezește; 6 ore flaut; 6 ore Romulu, — afară de toate orele ordinarii de școală și de învățătură) — dar ceilalți au mai multă părtinire din partea profesorilor, și s'a întâmplat de a[u] răspuns poate mai bine. *Nedrept* însă ar fi, dacă m'ar pune după [al] 8[-lea].

La 1 Februarie 1857 (originalul în românește):

Rar mă simțiiu așa de izolat ca acum! Singur și dezolat!... Unger, cu care mă ocupasem atât de mult, pe care vruii să-l aduc pe cale bună, să-l fac să studieze, ... începu... a-și bate joc de principiile mele de studiere... Nemulțămătorul! Ozegowich e absolut pe lângă mine, mă stimă și mă iubește; învață dela mine englezește... Helm învață dela mine flaut... K[utschera]... după sfaturile mele studiază și cele scolastice și literatură; învață dela mine și flaut. Tot spe-rează că ne vom face amici. Nu! El se ține de mine, dar eu n'am ne-mica în el; un amic al meu trebue să aibă spirit literar viu. Dar lui când îi citesc ceva frumos din clasici, sau ceva din scrierile mele, stă ca un lemn și cască. — Asta mă omoară! Ori și cum, nu e bine; când mi-ar arăta cineva scrierile lui, ce bucuros mi-ași cumineca eu și pă-rerile mele, aş vorbi cu el despre stil, despre desemnul simțului, de-spre păreri religionarii etc. — O, ideal frumos! Poate nu te realizez!

¹⁾ Corectura de tipar pentru memoriile ale tatălui său.

Iar la 31 Decemvrie 1857, tânărul care nu împlinise încă 18 ani scrie astfel pentru sine (textul original în nemțește):

Anul se apropie de sfârșitul său: e ora 10½ noaptea. Aș vrea să străbat iute cu gândul anul care-a trecut; dar sunt într'însul elemente așa de felurite și de ciudate. În totul, e *rece*; *apăsătoare* *indiferență*, acest colos de ghiață, căruia prin reflexiunea mea i-am căzut pradă, este prea destul exprimat într'însul. — Pentru direcțiunea mea științifică a fost de cea mai mare însemnătate cunoștința cu o privire generală asupra filosofiei și cu logica, această știință așa de extrem de interesantă. Ea m'a adus să năzuesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre o exprimare fără greșeli, scurtă, *adevărată*, spre o ferire de acele cuvinte umflate și goale, pe care tinerii sunt așa de aplecați să le întrebuițeze; ea mi-a insuflat întâi într'adevăr iubirea pentru o direcție de gândire de care *niciodată* nu mă voi despărți. — S'a infiltrat însă în mine un scepticism deconcertant, o punere la îndoială a tuturor celor tradiționale, ba chiar a ideii de D-zeu și de nemurirea sufletului — paralel cu imposibilitatea de a concepe absolutul. La ce oscilări e supus cugetul meu în această privință! Cine mă constrânge să admit un D-zeu, care e cu totul de neconceput de rațiunea mea? Dar — în același timp mă constrânge să-mi zăpăcesc mintea prin necesitatea și totdeodată incomprehensibilitatea a ceea ce este dat necondiționat.

În timpul din urmă am citit o poveste cu stafii. Nouă frământare a minții, noi îndoeli, nouă imposibilitate de a pricepe. Întâmplarea așa de deasă a legăturii a două fenomene despărțite în spațiu, dar coexistente în timp, e o realitate. Ce însemnează asta? Ce e acest somnambulism, care-și bate joc de cea mai puternică și cea mai generală dintre puterile până acum cunoscute nouă prin experiență, gravitația? — Îndoială, îndoială!

Am cunoscut și psihologia, știința despre suflet — ce este sufletul? Deslegați-mi întrebarea și apoi vorbiți; dar cine o desleagă?! Această uriașă problemă metafizică! — Pentru cultura mea filologică a fost de mare însemnătate prof. Lang, care m'a făcut, prin prelegerile sale atrăgătoare, să cunosc frumusețile operelor clasice grecești, și, între ele, mai ales pe Demostenes. Afară de acestea, Dr. Goebel, acest critic rece, care aproape te îndepărtează, dar un *învățat admirabil de pătrunzător*. Apoi prof. Dr. Zhishmann, care a fost pentru mine un model în privința zelului științific care rămâne totdeauna egal cu sine însuși, neturburat de nici o humoare (la interpretarea lui Sofocles). — În acest an am învățat și italienește, cel puțin pricep limba; și englezește, într'asta merge bine; mult mai bine franțuzește. — Dintre operele altora, mai întâi Introducerea în filosofie a lui Herbart, pe care o prelucrez încă acum, apoi Goethe, Platen, mai intens Schiller și Herder.....

De când am ajuns să fiu pregătit în mod serios din punct de vedere științific, nu-mi mai reușește nici o rimă; pe de o parte sunt bucuros că a încetat această ocupație neserioasă; pe de altă parte, poate și din cauza asta devin din zi în zi mai rece, pentru cei mai mulți din jurul meu mai indiferent. Îmi lipsește acum un stimul puternic, indiferent de unde ar veni. — Dar în această încremenită magherniță de conveniență! — Și apoi, pe lângă asta, nerecunoscut și luat în răs și urit mai de către toți oamenii! — Însă, din fericire, și iubit și relevat.

O urmare a seriozității mele științifice a fost și recunoașterea din partea profesorilor, care m'au făcut întâiul în toată școala... În schimb, o greșală, care poate să fi născut din (ce-i drept, nu de invidiat) voința mea de a fi erudit, e obiceiul meu — s'o spun scurt: de a minți! Ce-i drept, fac asta în lucruri neînsemnate, inofensive, dar lucrul ăsta este, totuși, și cu atât mai mult, nedemn, meschin. De ex. spun adesea că am studiat cutare ori cutare lucru în timpul nopții, pe când adevărul e că-l citisem ziua; când intră cineva în cameră, vreau să mă găsească îngropat în cărți; și alte copilării de felul acesta. Asta va trebui neapărat să înceteze de azi înainte.

Pentru acest an îmi propun, pe lângă examenul de maturitate, să termin o sistematizare, ce am început-o, a prelegerilor de logică audiate de mine. Aș dori să las această lucrare la câțiva din așa numiții mei «școlari», la plecarea mea din Germania, ca amintire — anume, dacă mai trăesc atâta! Cine știe!

E scrisul unui adolescent? Ca direcție și nivel al cugetării, ca plan de viață, ca respect al adevărului și necruțare față de sine însuși, ca precizie și bogăție a vocabularului, mai ales în termeni abstracți, — e o anticipare aproape completă a soartei și a activității scriitorului, criticului și profesorului Maiorescu. E, virtual, în ghindă, toată tăria și măreția stejarului ce va crește din ea.

Cu vârsta, va câștiga încă, desigur, în adâncime a cugetării, în largire a orizontului intelectual și social, în perfecțiune a stilului; dar, în liniile mari ale personalității sale intelectuale și morale, stă în fața noastră, în junele nu încă de 18 ani, bărbatul, cugetătorul, învățătorul și educatorul de mai apoi al națiunii, sufletul neuitatei *Junimi* și al *Convorbirilor literare*, organizatorul vestitelor cicluri de *prelegeri populare*, autorul lapidarei *Logice* și al *Criticelor*, începătoare de o nouă orientare în cultura noastră.

III

Din perioada a doua a însemnărilor din acest volum (adică pe lângă cele câteva dela 1866, cele dela 1870—80), e de relevat întâi o stare suflească ce ne apare ca o descoperire neașteptată, părând neverosimilă, în discordanță cu tot ce cunoșteam și bănuiam despre ființa lăuntrică armonioasă și echilibrată a omului veșnic senin și optimist, cum îl vedeam nu numai în manifestările sale publice ca scriitor, ca orator și om politic, ca profesor, ci și în intimitatea vieții sale.

Începând din Ianuarie 1876, Titu Maiorescu trece, timp de 2—3 ani, cu alternări de momente sau răstimpuri mai senine, printr'o zguduitoare criză suflească, care-l duce până la gânduri (și aproape hotărâri) de sinucidere sau de emigrare în America, — așa taine extraordinare, așa vibrații nebănuite ascunde adesea adâncul nepătruns al apelor unui suflet la suprafață de o liniște desăvârșită.

Stări de suflet analoge ne destăinuiește *jurnalul* încă în anii adolescenței.

Dar acelea erau copilăroasele desperări, crize trecătoare, mai mult intelectuale, ale năvalnicei vârste. (La unele firi mai slabe, și acestea pot avea un sfârșit tragic; dar nu era cazul temperamentului robust al adolescentului Maiorescu).

O criză de asemenea gravitate, în anii cei mai frumoși ai bărbăției însă, în mijlocul unei cariere literare și politice de strălucitoare succese la 34—36 de ani, nu se poate explica, pentru un suflet de rezistență și superioritatea filozofică a lui Titu Maiorescu, prin preocupări metafizice ori prin amare decepții în latura vieții publice — care nu i-au lipsit nici atunci, nici mai înainte, nici îndată după aceea.

Ea trebuie să se fi pregătit pe nesimțite, în curs de mai mulți ani, înainte de a izbucni, și să fi avut cauze multiple.

De bună seamă, vor fi contribuit și acele decepții la o slăbire a resorturilor optimismului său nativ. Una din ele fusese, cu câțiva ani înainte, îndoita sa înlăturare abuzivă din învățământ: întâia oară, de către adversari, iar a doua oară, parcă spre a se

împlini cu soarta lui toate paradoxele, de către ministrul de instrucție al propriului său partid.

Brutala măsură îl lovea îndoit: întâi tăindu-i mijloacele materiale pentru existența familiei sale ¹⁾, apoi, privându-l de activitatea ce forma punctul central al vieții sale, — profesoratul și contactul cu tinerimea universitară.

Va fi fost și o oarecare oboseală fizică, sentimentul că-i scade vigoarea intelectuală:

«Am ținut Duminecă 6 Fevruarie [1872] întâia mea prelegere populară de estimp... Nevastă-mea a fost foarte mulțămită... Și alții încă... Eu nu prea...; îmi părea ca și când ași vorbi dintr'o lume streină oamenilor, și acel sentiment că sânt plin de viață între ei, care mai 'nainte mă cuprindea cu atâta entuziasm, nu l-am mai avut acum. În genere, am impresia că îmbătrânesc, că scad, cred chiar că-mi slăbește memoria... Dacă m'ași îmbolnăvi?... De-ași avea un prieten cu mintea pătrunzătoare, spre a mă sfătui cu el!»

Este evident însă că, pentru un suflet de tăria sufletului lui Titu Maiorescu, o asemenea grozavă zbuciumare lăuntrică trebuie să fi avut încă alte cauze, din schimbări în viața sa intimă.

De sigur, trebuie să-i fi zdrobit inima moartea fiului său, excepțional de înzestrat, a «drăguțului și încântătorului» Liviu.

¹⁾ Rămânând fără catedră timp de 12 ani (1872—84), lipsit de orice avere, e silit să se consacre advocaturii. (Să nu se uite acest fapt, când i se impută de unii că a scris prea puțin: cât îl absorbea această profesiune și cât era de ocupat zilnic acest spirit veșnic activ o arată, pentru cei ce n'o știau, publicarea recentă a unora din scrisorile sale către Duiliu Zamfirescu: v. *Revista Fundațiilor Regale*, 1 Sept. 1936, p. 643 și 650—52). Dar, până să-și poată rezema partea materială a vieții pe această profesiune, au trecut mulți ani. Încă la 9/21 Iulie 1877 scrie în *jurnal*:

«Grijă... apoi în privința banilor. Acum n'am chiar nimic, 6 franci... Am de primit oarecare sume dela clienți. Dar de două săptămâni nu vine nimic... În același timp însă cerințe. Pentru prietarul meu impozite 90 de franci... Mitei pentru Slavici 67 de franci, și traiul zilnic... M'am adresat lui Melik, lui Stern — în zadar!»

Iar la 21 Ianuarie/2 Fevruarie 1878 (notând un vis):

«Orice îngheț moral produce o ciudată apăsare și vise ciudate... Eu însu-mi m'am gândit ieri mult la sinucidere și mi-am zis a suta oară că nu pot face asta cât timp nu las destui bani familiei mele...»

« A patra aniversare a zilei morței frumosului meu băiat neîntrecut de inteligent », scrie dânsul la 26 Noemvrie/8 Decemvrie 1876 în *jurnal*. Durerea pentru moartea unicului său fiu era încă extrem de vie, o rană încă sângerând și în anii târzii ai vieții, când își amintea despre pierderea copilului său. Așa de grozavă trebuie să fi fost, ca o suspendare a însăși vieții sale, încât nici nu o notează în *jurnal* la data când s'a întâmplat: ce-i mai putea fi aminte de « jurnal », în asemenea zile de durere !

Apoi, pentru un suflet de învățător născut, ca al său, pentru care viața nu avea sens și mulțumire decât dacă găsea în jurul lui o atmosferă caldă, de oameni care să prețuiască ceea ce prețuia el, să se intereseze de ceea ce-l interesa pe el, era o profundă descurajare să constate lipsă de înțelegere și de căldură pentru felul său de a fi, pentru activitatea sa, chiar la cei mai de aproape ai săi.

« În timpul din urmă — notează el la 4/16 Oct. 1873 — mă izbește din ce în ce mai mult ce tari piese de rezistență și ce tari coeficienți de fricțiune sânt oamenii. Nici unul nu-mi sugerează nimic, iar sugestiunile ce eu aș vrea să dau sânt atât de amortisate, încât, cu înaintarea în vârstă, mă paralizez. Lipsă de entuziasm ! ... Am încercat muzică; cu bucurie și emoțiune nu consimt la asta nici unul, e ca o povară... Le-am scos portrete egiptene — à peine, à peine le răsfoesc. Am vrut să sap la flori... — ei cască la asta, în curând se lasă... Să le citesc poezii ori altceva, — la așa ceva nici nu vreau să mă încumet... »

Iată scriu cărți. *Logica* mea înaintează, alături de asta articole de critică, editarea lucrărilor anterioare... Nici unul nu întreabă de asta, nici unul nu are dorința de a intra împreună cu mine în viața intelectuală, de a se lăsa transportat de mine acolo, de a simți suflă-tește împreună cu mine.

A năzui spre ceva împreună cu alții și a trăi sufletește împreună cu alții este un ideal irealizabil ».

Cumpăna sufletului spre asemenea gânduri ne pare însă că trebuie să o fi aplecat în cele din urmă mai vârtos, o altă schimbare în viața sa intimă, care va fi constituit, poate, după celelalte zguduiri, o mare apăsare morală.

Jurnalul ridică un colț al vălului care acopere împrejurările precise ce au cășunat această profundă turburare a sufletului așa de perfect echilibrat.

Se pare că Titu Maiorescu, după 13—14 ani de căsătorie, nu mai găsea în intimitatea familiei acea atmosferă de consonanță de cultură, de grație feminină și de stimul la creație intelectuală, care erau o necesitate fundamentală pentru continuarea existenței sale ¹⁾.

Încă în 1872 se vede un sincer atașament către soția sa.

« Heute, am 9/21 März, meines Clärchens Geburtstag », —

notează el în *jurnal*, la București (unde se găsea ca deputat), soția sa fiind acasă, la Iași.

Acceași stare sufletească încă în Februarie 1874:

« La 10 Ianuarie generalul Tell dat demisia ca ministru de culte. Ci-că eu voi fi succesorul lui... Des tiraillements infinies... Scri-soare Clarei mele despre asta ».

Dar, în curând, căldura încetează.

La 1/13 Martie 1876, el notează în *jurnal*:

În casă merge greu. Noul meu an începe în această privință cât mai rău. Sunt așa de iritat, încât am dureri de inimă de această rănire sufletească și, probabil din cauza supraîncordării politice, nu mai pot păstra vechea răbdare. Ceea ce mă face să rămân liniștit, e momentana imposibilitate de a schimba lucrurile. Îmi trec prin minte tot felul de gânduri: ba să las pe nevastă-mea să trăească despărțită de mine, într'un alt oraș; ba să mă refugiez în America, uneori chiar să-mi iau viața...

Iar la 11/23 August 1876:

« 1856, 1866, 1876, — 20 de ani petrecuți cu conștiință de sine. Eu îmi par însă mie însu-mi ca un fruct copt gata să cadă. Ce-mi mai poate oferi nou viață? Cunosoc femeia, știu ce înseamnă iubire

¹⁾ Într-o mică fantazie literară (un « proverb » à la Musset) compusă de dânsul în franțuzește și datată 11 și 12 Decembrie 1879 st. n., având titlul *N'est pas ami qui veut*, — în care se discută tema dacă e posibilă între un bărbat și o femeie amicitie adevărată, care să nu se schimbe în iubire, Titu Maiorescu exprimă, sub forma ficțiunii dramatice, propria sa convingere și profunda sa trebuință sufletească de acel « etern feminin » pentru creații intelectuale: « Je ne connais rien de plus décisif pour l'intelligence de l'homme que l'amitié d'une femme vraiment supérieure...; elle [e vorba de sora personajului] m'avait habitué à ne voir les choses que par son prisme délicat, et à chercher pour toutes mes pensées le complément nécessaire dans le cœur d'une femme ».

și căsătorie, cunosc prietenia, [m'am] urcat până în culmea ambiție și am simțit arta. Am fost profesor și scriitor, — ce mai poate veni încă? Cine a agonisit în sine indiferența morței, a 'ncheiat socotelile cu viața ».

Pare a fi contribuit la această schimbare a axei vieții sale intime tânăra lui cumnată, insinuanta și capricioasa Mite Kremnitz, venită și stabilită în țară cu bărbatul său în 1874, în timpul primului ministeriat al lui Maiorescu, și intrată, îndată, prin el, în cercul literar al *Junimii*. Această femeie foarte inteligentă și cultivată, aducând în sfera vieții pasionatului de frumos, de artă și literatură, o tinerețe mai strălucitoare, un stil de viață mai impresionant, o eleganță și o vivacitate de spirit cuceritoare, o rezonanță mai subtilă la gusturi și preocupări literare, scânteierea unui talent, — lucruri care au fost totdeauna un puternic element de atracție pentru Titu Maiorescu, — a infiltrat în sufletul său izbit de atâtea valuri un nou element turburător al echilibrului zdruncinat: Titu Maiorescu ia acum hotărârea de a trăi despărțit de soția sa.

La toate acestea, venise să se adauge apoi, pentru omul politic capabil, activ, corect, cu grijă de țară și doritor de a contribui cu bogăția lui suflească la consolidarea și la progresul instituțiilor ei, lovitura morală a dării în judecată ca fost ministru (fapt ce-l află pe când se găsea ca reprezentant al țării la Berlin), pentru «răsipă și deturnare de bani publici», fiindcă acordase mici subvenții pentru continuarea studiilor în străinătate tinerilor Eminescu, Slavici, Lambrior, Panu, G. Dem. Teodorescu, Meissner ș. a., cumpărase hărți și alt material didactic pentru școli, cheltuisese «pentru plata transportului (său) în inspecțiunea școlilor» o dată 320 de lei și altă dată 1500 de lei — și alte crime de felul acesta.

Această brutală răsturnare a ordinii morale în viața publică, unită cu descurajarea în care-l arunca desființarea, de către guvernul partidului advers, a măsurilor și directivelor date de el învățământului public al țării; — cu noua decepție suferită, văzând că nici opinia publică nu a reacționat, nici Domnitorul nu s'a opus la nici una din aceste acțiuni politice care dărâmau credința lui în biruința capacității și a onestității în viața publică; —

unită încă cu perspectiva greutăților materiale și a pasivității, la care-l condamna prelungirea acțiunii judiciare — toate acestea au provocat în sufletul său un gol fatal, cu toată hotărîrea lui de a rămîne senin.

« La 2/14 Iulie 1876, dat demisia din Berlin. Mi-a fost o zi grea, din punct de vedere general-filosofic. Este oare cu putință, îmi ziceam, să faci ceva de valoare într'o țară în care poți fi așa de extraordinar de nedrept judecat și calomniat? »

Pe de altă parte, neliniștea conștiinței lui de soț și de părinte, imaginea disperării soției devotate, care-și vedea viața de familie sfărâmată, crea în sufletul său un conflict moral, ce agrava acea stare de deprimare, din care, un timp, nu vedea altă scăpare decât moartea sau emigrarea în alt colț de lume.

Criza aceasta gravă ajunge însă, încetul cu încetul, în câțiva ani, la liniștire. Întâi, prin siguranța ce o poate avea în curând că advocatura îi va procura mijloacele necesare pentru soția și fiica sa, plecate pentru mult timp în streinătate; apoi, prin interesul viu din nou trezit pentru lucrări proprii și ale altora în cercul așa de distins al prietenilor săi literari; în sfârșit, prin împăcarea lui cu gândul duratei, într'un fel oarecare, a căsnicieii.

« Clara scrie din nou incoherent și neliniștit, mie și Mitei. *Liniștea* mea la care visam n'a venit; une-ori îmi par ca un vagabond fără domiciliu. Afară de asta, șederea la Geneva, cu dubla gospodărie, e, din punct de vedere financiar, prea grea. Mai pre sus de toate: îmi stă pe suflet să știu acolo *deux femmes éplorées* à cause de moi ».

De aceea le chiamă acasă.

Timpul apoi, cu răcirea sentimentelor ce-l aduseseră la criză; — cu ivirea, peste câțiva ani, a unei noi « primăveri » sentimentale, ce avea să ducă la o statornică disciplinare a vieții afective; — cu perspectiva largă ce i-o deschide din nou, pentru activitate educatoare și contact cu tinerimea țării, reintegrarea sa la Universitatea din București, — va aduce iarăși seninul și acum definitivul echilibru în sufletul câtva timp așa de turburat.

Această criză ne dă însă o nouă lumină asupra personalității lui Titu Maiorescu, lăsându-ne să vedem că făptura sa morală,

de o așa de rară armonie, nu era, în toate privințele, un dar hărăzit din naștere, prin temperament, ci, în bună parte, o cucerire eroică a sa însuși.

Se poate spune că una din cele mai splendide *opere de artă* pe care a dăruit-o Titu Maiorescu culturii națiunii sale este însăși *personalitatea sa* excepțională, în care a izbutit să «sublimeze» porniri nearmonioase cu misiunea și cu idealul de viață al unei umanități superioare.

Nu numai prin creațiunile minții, ci prin toată acțiunea sa în ordinea culturii și în ordinea organizării vieții personale și a conducerii vieții publice, Titu Maiorescu, cu toate slăbiciunile omenești ce va fi avut, a stat, în cele din urmă, și va sta de-a-pururea între noi ca o întrupare rară a posibilităților de realizare ale rasei noastre, ca un model de educator al său însuși, al tinerimii și al țării întregi.

Acea liniște și seninătate superioară în fața întâmplărilor vieții, care fac din Titu Maiorescu o excepție până acum *unică* între Românii cultivați, erau deci numai în parte reflexul sufletească spontan al unei firi stăpânite dintru început. Intr'o largă măsură, impresionanta putere de dominare a tuturor coardelor simțirii era rezultatul final al unei mari și lungi lupte lăuntrice, în care o voință neînfrântă a ajuns să reprime orice izbucnire în acte impulsive a unui temperament pasional, acordat la o înaltă presiune.

O parte din acest fond pururea dinamic a canalizat-o spre literatură, artă, profesorat, lucrări de critică literară și socială, activitate politică și profesională, călătorii regulate spre frumuseți ale naturii și centre de cultură, găsindu-și în acestea, din tinerețe și până în cei din urmă ani, cea mai înaltă satisfacție a vieții.

«Însă după aceea — zice dânsul, în urmarea pasajului citat despre demisiunea sa dela Berlin — m'am regăsit și mă duc cu îndoit curaj și *seninătate* în activitatea privată a advocaturei și sper în mai mult timp liber ca dispoziție științifică și literară. Totdeauna marea fericire !»

Cât despre cealaltă parte a fondului său pasional, aspirația spre acel «etern feminin», care (ca și la Goethe, cu care avea, de altfel, atâtea alte afinități) era simțită de dânsul ca o întregire

indispensabilă a ființei sale intelectuale, — aceasta pare a-și fi găsit o deplină încadrare în a doua a sa căsătorie.

Pe lângă dezvelirea acestei nebănuite crize în viața sa, a doua parte a însemnărilor cuprinse în acest volum ne aduce interesante contribuții la istoria vieții noastre politice. De exemplu, unele amănunte noi despre detronarea Domnitorului Cuza (altă atitudine a lui Maiorescu atunci față de acest eveniment decât aceea de mai târziu, din introducerea la volumul I din « Discursuri parlamentare »; — știrea că și Carp și Pogor făceau parte din conspirație); — împrejurările intrării « junimiștilor » ca grup (numai Carp și Pogor) în ministerul Manolache Costache-Epureanu și a neintrării lui Maiorescu, cum fusese vorba între dâșii; — motivele și peripecțiile adesea tragi-comice ale demisiunii lui Pogor, după două săptămâni, fără a fi funcționat efectiv ca ministru nici o zi; — patru admirabile scrisori ale lui Maiorescu către Carp (ministru interimar la instrucția publică, după demisia lui Pogor) în această chestiune și în privința anulării absurdei sale destituiri dela Universitate; — liste de persoane pe care credea că s'ar putea sprijini activitatea politică a « junimiștilor »; — idei de reformă și administrație a învățământului; — intrarea lui Maiorescu în parlament, activitatea sa ca deputat, ca ministru, și apoi ca agent diplomatic al țării la Berlin; — o curioasă informație (falsă?) despre o propunere a Franței de alianță cu noi în 1870; — indiferența lui Bismarck pentru Domnitorul Carol și pentru soarta României; — vizita la Iași a perechii domnitoare în 1871; — darea în judecată a ministerului Lascăr Catargi de către Camera liberală, cu scena de o dramatică frumusețe a încercării de interogare a lui Maiorescu la Cameră, de către Fleva, ș. a.

Apoi amănunte prețioase despre lecturi, lucrări, planuri de lucrări, conferințe publice, articole ale sale din reviste și ziare; despre o interesantă vizită la Alecsandri la Mircești (cu notarea izvorului de inspirație a splendidei poezii « Pohod na Sibir »: o gravură); despre excursii în țară și călătorii în străinătate (una, la Viena, la care a luat cu sine și pe Caragiale) ș. a.

Intre acestea toate, o sumă de aforisme inedite, de observări și aprecieri estetice, de extrase din scrieri citite, anecdote, notări despre persoane (adesea scurte, dar pregnante portrete), mențiuni

despre seri literare; — o notă: « Grea epocă Eminescu », urmată de însemnări care se referă la unele manifestări alarmante ale poetului, ce ar putea fi interpretate, acum, ca semne precursorii încă de atunci (Iunie 1879) ale fatalei boale ce avea să izbucnească acut peste patru ani.

Iată, dintre aforismele din această parte a *jurnalului*, unul de veșnică actualitate:

— « Dar cu asemenea principii generale ideale d-ta nu vei putea străbate niciodată în țara noastră ! »

Un principiu ideal nu străbate pur în nici o țară; majoritatea îi este și i-a fost totdeauna în potrivă. Dar cu nimic nu e mai mică obligația absolută a acelor care simt în sine asemenea principii de a flutura sus steagul lor. Numai prin aceasta omenirea rămâne la înălțimea sa, și fără ele ar cădea, cu siguranță, mai jos. Idealismul e un element pentru obținerea rezultantei, cum și o putere de tracțiune în paralelogramul forțelor, care, cu siguranță, ar da o rezultantă mai rea, dacă el ar lipsi.

Idealismul nu e așa de important prin ceea ce savârșește pozitiv în politică, cât prin ceea ce împiedică, — prin înlăturarea acelei vulgarități, care cel puțin nu cutează să se arate în fața lui.

* * *

Astfel cum se prezintă aceste însemnări de *jurnal*, ele sunt încă un dar ce-l face Titu Maiorescu culturii naționale.

Nu trebuie să căutăm în astfel de notări ceea ce n'au avut intenția de a fi. Ele însă, în afară de importanța lor biografică, psihologică, istorică, vor constitui totdeauna, în deosebi pentru tinerimea noastră și în genere pentru educația personală și cetățenească a Românilor, pentru organizarea vieții lor de cultură, o mare lecție a unei lupte bărbătești cu sine însuși și cu alții pentru formarea unei personalități vrednice de un nobil destin.

Fără nici o intenție de acest fel, se desprinde din ele o învățătură pentru drumul vieții, înflorit, dar adesea cu spini și pe margini de prăpastie, — o învățătură de încredere în biruința finală a înțelepciunii și a lucrării cinstitute în care ambiția personală nu e niciodată despărțită de grija pentru sprijinirea celor mai buni din jurul său și pentru promovarea intereselor mari ale neamului.

Din ele, se înalță la orice vârstă și la orice situație îndemnul: Organizează-ți viața pentru scopuri superioare, învață mereu,

cultivă-te metodic, muncește cu stăruință, ai curajul adevărului, nu fi vanitos, nu te gânde numai la tine în ce faci și în ce năzuești, fii vrednic de stima ta însuși și de a semenilor tăi.

Aceste pagini de dincolo de mormânt adaogă o nouă privire și o puternică lumină asupra formării intelectuale și morale a unui talent binecuvântat și a unui caracter de tăria de marmură a unei statui antice.

Ne dăm acum seama mai limpede de puterile dintru început și de eforturile ce au trebuit adaose de el însuși, un mare artist al vieții, ca să sculpteze în ființa sa și să creeze prin scrisul său nepieritoare opere, de o imensă valoare educativă.

Au trecut 80 de ani dela întâile pagini ale scrisului său.

Adolescentul începuse a-și rosti cugetul în limba părintească în înfățișarea uneori artificială a vremii de atunci; dar în curând cugetarea de o claritate de cristal birue forma greoaie, se liberează de latinismele și de germanismele adolescenței, și găsește una din cele mai elegante și mai durabile înfățișări ale limbii românești.

Să ne gândim la scrisul tuturor contemporanilor săi; nu vorbim de cei mărunți și neexistenți astăzi, ca un V. A. Urechia, d. e., ci de cei mai mari; iar dintre aceștia să nu-l comparăm cu unul ca Hasdeu, d. e., care, născut și educat printre streini și venit în mediul românesc ca om format, are, mult timp încă, ceva artificial sau stângaci în limba sa românească (și totdeauna ceva de prestidigitator în scrisul său); ci, comparându-l chiar cu un Odobescu, ca să nu mai vorbim de Ioan Ghica, Kogălniceanu sau Alecsandri, contemporani mai în vârstă, — scrisul lui Titu Maiorescu e cel mai aproape de noi.

La fiecare din acești străluciți înfățișători ai limbii și ai cugetării românești găsim astăzi, din când în când, câte ceva învechit, în vocabular, în sintaxă, în articularea frazei. La Maiorescu — mai niciodată.

Insemnările din timpul învățaturii ne dau acum lămurirea acestei trăinicii care parcă înfruntă timpul: a adunat-o — cu o atenție și o muncă niciodată satisfăcută de sine însăși, și cu un

gust, având ceva din siguranța unui instinct — din cunoașterea directă a marilor clasici. Cugetarea justă, expresiunea precisă și sobră, construcția firească, de o cadență și o îmbinare organică, s'au statornicit deodată la sfârșitul anilor adolescenței, din adâncurile cugetului său ager, la studiul și lectura în original a clasicilor greci și romani, a marilor scriitori ai literaturilor moderne și a reprezentanților de frunte ai filozofiei.

Din această cultură întinsă, adâncă, cu multe rădăcini, se trage la el, ca și la Eminescu, acea formă de cugetare și de limbă, care, scrisă acum 60—70 de ani, pare că e scrisă astăzi, sau că e în afară de timp — deși știm bine că nici o limbă vie nu rămâne pe loc — întrupând la amândoi cea mai aleasă înfățișare a limbii românești, parcă într'o formă pentru veacuri.

De aceea scrisul definitiv al lui Maiorescu, ca și al lui Eminescu, nu are pecetia unei epoci, unei mode, unui curent sau unui cenaclu; nu are nimic artificial, ci curge ca din izvorul cel mai limpede și mai nesecat al limbii naționale literare, proaspăt, neîmbătrânit. De aceea Titu Maiorescu și Mihail Eminescu sunt cei mai clasici și mai autentici scriitori culți ai neamului românesc.

Proiectată din nou și prin aceste însemnări schițate în mijlocul unei activități fără răgaz, figura lui Titu Maiorescu se înalță în lumea de azi cu o distincție și o bogăție sufletească fără seamăn în calitatea și în armonia ei.

Titu Maiorescu rămâne, în dezvoltarea noastră istorică, unul din acele exemplare superioare ale neamului, care ne dau convingerea că națiunea noastră are într'însa însușiri ce o pot ridica, uneo i, până la nivelul celei mai înalte culturi umane, când aceste însușiri de rasă sunt prinse statornic și până în adânc în severa disciplină de muncă și de viață a Occidentului.

Vor trece însă multe rânduri de oameni până să răsară iarăși în pământul patriei un alt suflet de cuprinsul și de acțiunea binefăcătoare a lui Titu Maiorescu, asupra orientării și educației spiritului public.

I. RĂDULESCU-POGONEANU

PERSISTENȚE PĂGÂNEȘTI IN DATINELE NOASTRE

I

Multe din datinele noastre le putem urmări în datinele popoarelor din sângele cărora s'a zămislit neamul românesc, încă pe vremurile când creștinismul nu se ivise.

Creștinismul a dus luptă crâncenă contra ideilor filozofiei antice — a filozofiei elenice, în special; templele au fost dărâmate pretutindeni unde creștinii și-au înfipt stăpânirea. Politicismul oficial era distrus, dar credința în existența și în puterea zeilor păgâni nu a putut să fie dezrădăcinată.

În Grecia, în Asia Mică, în Italia, în cursul Evului Mediu, credința păgânească persistă, în o mulțime de obiceiuri și superstiții populare, și acei care le practicau, pentru a scăpa de asprimea legilor, se ascundeau sub haine creștinești.

Serbările prin care, mai înainte vreme, erau celebrate vechile divinități, se transformaseră acum în cultul sfinților. Aceste solemnități, care plăceau poporului, prin caracterul lor zgomotos și glumeț, erau totuși îngăduite.

Italia, și mai cu seamă Italia meridională, păstrează încă, în solemnitățile ei religioase, urmele păgânismului. Procesiunile care se făceau, odinioară, pentru zei, se fac acum pentru sfinți. Cultul popular al Madonei, la Neapole, este vechiul cult al Vestei și al zeiței Ceres. Vechile serbări în onoarea zeiței Ceres-Libera și soțului ei Bacchus sau Liber, trăiesc în faimoasa procesiune făcută pentru «Madona dell'arco», în care pelerinii se întorc

dansând tarantela, în sunetul instrumentelor, când toți își împodobesc fruntea cu iederă, cu flori, purtând adevărate tirse, și credincioșii sunt trași în care împodobite cu frunziș. În fiecare bordei napolitan ard candelă înaintea Fecioarei, care a înlocuit pe zeii Lares; aceste icoane venerate se moștenesc din tată în fiu, și sunt implorate la orice nevoie, având în ele credință mai puternică decât în Dumnezeu, ceea ce se petrece și la Românii de pretutindeni.

În Franța, iertăciunile (les pardons), kermesele, păstrează de asemenea un caracter cu totul păgân. Mult timp au subsistat, în această țară, obiceiuri care datează din timpuri anterioare introducerii Evangheliei; fondul acestor obiceiuri erau pompe sau procesiuni, ca și la serbările păgâne, și de obicei, în fruntea acestor procesiuni era purtată câte o icoană, care înlocuia pe vechiul idol, după cum se obișnuiește încă și la noi, de a se face procesiuni, cu icoanele în frunte, pentru a aduce ploaie sau pentru a împiedica oarecare calamități.

Obiceiul italian de a onora sfinții și pe Fecioara Maria cu un cult particular, este o rămășiță a politeismului roman, care celebra, la anumite epoci, serbarea divinităților unor anumite temple, după cum cultul icoanelor, la noi, are aceeași origine păgână.

În Grecia, Fecioara Maria a înlocuit pe Aphrodita. Sfinții, cu atribuțiunile lor diferite, amintesc pe vechii zei: Sfântul Neculai liniștește furtuna, putere atribuită, la Corfu, Sfântului Spiridon; Sf. Gheorghe este protectorul agricultorilor; Sfântului Dimitrie i se închină ciobanii, iar Sf. Ilie a luat locul soarelui. În descântecelor grecești, găsim un exemplu de tranziție, prin care creștinismul a adoptat credințe păgânești, prea adânc înrădăcinate pentru ca să fie înlăturate. Numele de zei păgâni, care trebuie să fi figurat în vechile farmece, au fost înlocuite prin acele de sfinți și martiri, profeți și îngeri, și astfel panteonul ebraic a fost stabilit în locul celui elenic ¹⁾.

«Același proces se găsește în cele mai multe dintre țările unde creștinismul a înlocuit un cult mai vechi, de pildă în Rusia. Pro-

¹⁾ L. F. Alfred Maury, *Histoire des religions de la Grèce antique*, I. Extras din capitolul intitulat: «Lutte du Christianisme avec la Magie».

fetul Elijah, care printre slavi a moștenit atribuțiunile zeului tunetului, Perum — reprezentant al teutonicului Thor — în Panteonul modern grecesc, pare că umple tronul lăsat gol de vechiul Ilios, Soarele, sau de Apollo, zeul luminii. Cele mai înalte vârfuri de munți sunt de obicei închinat lui, și sunt considerate adesea ca moaște ale sale. Ca și Apollo, el e privit de mult timp ca vindcător, o însușire recunoscută de Biserică, în a căreia istorie a sfinților el e descris ca împuternicit să alunge boalele și să curețe leprele; pretutindeni, el împrăștie leacuri acelora care îl cinstesc. Asemănarea între numele *Ilias* și *Ilios* pare să fi ajutat, dacă nu a dat naștere chiar, la această identificare de litere. Nebunii și toate persoanele posedate de diavoli sunt recomandate mîlei Sfântului Anton, ale cărui fapte, celebre în câmpul viziunii și ispitei diavolești, îl fac un patron potrivit al pacienților atinși în modul acesta. Schilozii și orbii au un ajutor în «sfântul de toate îndurător». Sfântul Modestos, de acord cu umilința cerută de numele său, e mulțumit cu o practică de medic veterinar și e foarte respectat de păstori și de agricultori. Sfântul Neculai e respectat mai mult de călătorii pe mare. Nu este corabie, pe apele grecești, care să nu aibă icoana sfântului la pupă, cu o lampă care arde în fața ei, sau o icoană de argint a sfântului, fixată în catarg. În timp de furtună, numele Sfântului Neculai se ridică instinctiv la buzele marinarului grec, și i se promit lumânări și alte daruri. El este, pentru marinarul modern, ceea ce Poseidon era pentru strămoșii săi. Focurile Sf. Elmo, pe care cei vechi le atribuiau Gemenilor, zeitățile tutelare ale marinarilor, sunt numite, de marinarii greci moderni: «diavoli». Ei le privesc ca semne de dezastre și încearcă să le înspăimânte cu descântece și zgomote puternice. Iată deci un exemplu de zeități păgâne binefăcătoare, degradate în rândul diavolilor răi, un proces care se manifestă prin multe alte exemple »¹⁾).

Biserica, pe cale oficială, căuta să combată influența păgânismului asupra cultului. Dacă în biserici putea să aibă oarecare control, avea prea puțină putere în viața privată, unde vechile superstiții se perpetuau în toată libertatea și se înrădăcinau și mai mult.

¹⁾ C. F. Abbott, B. A. Emmanuel College, Cambridge, *Macedonian Folklore*, 1903, pp. 238—241.

De aceea Catolicismul a fost nevoit să primească un număr de idei și de ceremonii din regiunile politeiste.

Se poate spune că, în Evul Mediu, Europa era pe jumătate păgână; toate superstițiile vechi trăiau sub o mască nouă, fără ca fondul să fie schimbat. Religiile Galiei, Germaniei, ale Marii Britanii, ale tuturor țărilor scandinave și slave, mitologia Grecilor și a Romei, trăiau pe atunci — și trăiesc încă și astăzi — în o mulțime de datine și legende populare.

Între practicile creștinești, care au înlocuit rituri păgânești, cu aprobarea tacită a Bisericii, a fost sanctificat, sub o formă ascunsă, până și cultul phallusului, cult consacrat, în Orient, la Ismailiteni. În Occidentul Europei, în capela Saint-Vit sau Saint-Fix, lângă Schwitzerhoff, se păstrează un phallus, și femeile bolnave, sau care vor să devie mame, i se închină. La biserica din Moutier, în Bresse (Franța), este o piatră, rămasă dintr'un vechi phallus, numită «piatra Sfântului Vit», despre care se crede că are darul de a întări pe copii. Statuile Sf. Vit sunt puse la răspântiile drumurilor, în locul idolilor cărora se închinau cei vechi.

O reminiscență vagă, despre existența cultului phallic în datinele poporului românesc, o avem în comuna Bogdănești, pe apa Moldovei, în județul Baia, fost județul Suceava din Moldova.

La sărbătorile Crăciunului se umblă prin satul acesta, ca și pretutindeni, cu Irozii.

Între personajele care compun convoiul Irozilor, este și un flăcău ce poartă în brațe un phallus enorm, compus din cârpe învăluite în jurul unui băț.

Cu acest phallus în brațe, colindă Irozii tot satul, intră în casele tuturor creștinilor, în văzul femeilor, al fetelor, al copiilor, fără ca nimeni să fie scandalizat, fără a se manifesta nici un fel de ostilitate contra acestei exhibiții, în care codul penal ar găsi elementele delictului de atentat la bunele moravuri, ceea ce constituie o dovadă că datina aceasta este veche, și nicidecum farsa vre-unui glumeț.

Ce rost are acest phallus?

Ce reprezintă el?

De când datează acest obicei?

La aceste întrebări nu se poate obține nici un răspuns altul, decât stereotipul: « Așa am apucat dela părinți ».

II

În satul Cotnari, vestita podgorie a Moldovei, o parte din populație ține de religia catolică.

Legenda spune că Ștefan cel Mare a adus viță de vie ungurească dela Tokai și a plantat-o la Cotnari; că, odată cu vița, au venit și podgoreni unguri, care cunoșteau rostul culturii viței, și aceștia ar fi fost primii locuitori catolici ai Cotnarilor, care, cu trecerea vremii, s'au înmulțit.

Realitatea pare să fie însă alta, deoarece, încă înainte de a se urca Ștefan Vodă pe tronul Moldovei, Cotnarii erau târg, și documentele de pe atunci vorbesc și de viile din jurul acestei localități.

Catolicii din Cotnari au avut o măreață biserică de piatră, astăzi ruinată, care se crede că ar fi fost fondată în timpul domniei lui Eraclide Despot (1561—1563), când s'ar fi întemeiat și o Universitate. Alături cu biserica ruinată, arsă în 1873, s'a construit alta, foarte modestă, în care se face astăzi slujba.

Poporeni ai aceștia de origine Unguri, în număr de 40 familii, nu vorbesc altă limbă decât cea românească, nu se deosebesc prin port de ortodocși, au aceleași datini ca ei și nu sunt tocmai conștienți de temeinicia religiei lor catolice.

Am stat de vorbă cu vreo câțiva dintre catolicii aceștia și i-am întrebat pentru ce se țin ei de credința catolică; le-am cerut să mă lămurească și pe mine, ce deosebire este între religia lor și cea ortodocsă, a celorlalți locuitori din sat.

N'au știut să-mi răspundă, și când le-am spus:

— Atunci pentru ce sunteți catolici și nu sunteți ortodocși?, mi-au răspuns veșnicul:

— Așa am apucat dela părinți.

Catolicii din Cotnari formează o populație ce ocupă o anumită regiune, aceea pe care a fost așezat vechiul oraș Cotnari, în partea de jos a satului; ortodocșii locuiesc regiunea mai ridicată, fără să

fie nici un semn vădit de demarcație între aceste două populații, străine una de alta, prin originea etnică.

Dovada acestei deosebiri de origine etnică o face și un fapt rămas neobservat de acei care au avut prilejul să treacă prin această localitate, cu vreo câteva decenii în urmă.

Înainte de război, casele mai tuturor locuitorilor din regiunea ortodoxă a satului aveau, la poartă, câte doi stâlpi de lemn de stejar, frumos ciopliți și ornamentați cu câte un balaur, sculptat în relief. Balaurii aceștia erau uneori vopsiți în negru și cu limba roșie.

Stâlpii cu balauri erau un lux costisitor; fiecare stâlp se plătea cu câte douăzeci de lei, sumă considerabilă, pentru vremile acelea și, mai ales, pentru un sătean.

Astăzi, când lemnul de stejar se plătește cu kilogramul, și se accentuează tendința de a se părăsi datinele strămoșești, stâlpii cu balauri sunt înlocuiți prin simple bucăți de lemn, ca și în oricare alt sat, și abia doi gospodari, Gh. Savin și Ion Toma, mai au la porțile lor stâlpi cu balauri, probabil rămășițe din alte vremuri.

Ar fi zadarnic să cercetezi ce-i îndemna pe sătenii din Cotnari, să-și ornamezeze stâlpii porților cu balaurii aceștia, spaima copiilor. Astăzi, ca și înainte de război, la întrebarea aceasta se dă același răspuns:

— Așa am apucat dela părinți.

Catolicii din Cotnari n'au cunoscut și n'au practicat acest obicei, și cu drept cuvânt.

Ungurii din Cotnari sunt urmașii unor coloniști stabiliți, în părțile acelea, înainte de întemeierea Țării Moldovei, prin veacul al XIII-lea. Ei trebuie să fi adus vița de vie.

Ar fi greu de admis că acești Unguri s'au așezat într-o localitate nelocuită; Moldova nu era doar o țară pustie, pe vremurile acelea, și Cotnarii, fiind încercuiți, pe atunci, de codri bătrâni, constituiau un adăpost împotriva invaziilor hoardelor barbare și întruneau deci condițiile cerute pentru întemeierea unei așezări omenești.

În Cotnari, Ungurii au găsit o populație stabilită mai de multă vreme, trăind o altă viață, cu alte datini, și care, față de Ungurii veniți mai pe urmă, poate să fie numită populație autohtonă.

Cine puteau să fie vechii locuitori ai Cotnarilor, pe care Ungurii i-au găsit băștinași ai localității?

Cred că răspunsul îl aflăm în întrebuițarea, până în zilele noastre, a stâlpilor de poartă cu balaurii sculptați.

Steagul național al Dacilor, era un balaur. Intre balaurul dac de pe columna lui Traian și balaurul de pe stâlpii porților din Cotnari, este o asemănare uimitoare.

Cotnărenii băștinași erau urmașii unor Daci creștinizați la venirea lor în contact cu Ungurii, dar care păstraseră, ca dovadă inconștientă a originii lor, amintirea balaurului, pe care neavând rostul de a-l purta în vârful unui băț, ca steag, îl sculptau pe stâlpi de lemn.

S'ar putea presupune că, la început, balaurul dac a jucat rolul unui zeu, pe care-l adora poporul, iar Cotnărenii, sub influența religiei creștine, l-au detronat de pe vatră și l-au așezat la poartă, cum s'a întâmplat în Occident unde phallusul, izgonit din biserică, s'a adăpostit la colțuri de stradă.

Ungurii din Cotnari, care nu pot revendica nici un fel de afinitate cu Dacii, n'au datina balaurului pe stâlpii dela porțile lor, pe când ceilalți locuitori ai satului, fie că au descălicat și ei în Cotnari de prin Ardeal, fie că sunt indigeni din codrii Moldovei, își dovedesc originea lor etnică prin menținerea balaurului, despre al cărui rost sunt astăzi cu totul inconștienți.

III

În satul Rădășăni, în imediată apropiere de orașul Folticeni, este o veche biserică de lemn, despre care tradiția spune că ar fi durată pe temelia făcută de Domnitorul Ștefan Tomșa, care ar fi învățat carte la școala din acest sat.

Legenda că Ștefan Tomșa a pus temelia bisericii din Rădășăni nu este recentă; un document din 1733 o menționează.

Documentul acesta, interesant pentru chestiunea ce atingem, cuprinde următoarele:

« Milostive și luminate Doamne, să fie Măria Ta sănătos întru « mulți ani cu fericire în luminat scaunul Măriei Tale.

« Cu pre plecata scrisoare noastră facem știre Măriei Tale că « viind Svinția Sa Ghedeoan egumen de Slatină cu luminata carte « Mării Tale, ca să mergem să hotărîm o bucată de loc ce au avut

« danie și miluire de (la) răpăusatul Măria Sa Ștefan Tomșe Voevod,
 « den locul domnesc a târgului Băi. Care noi după luminată po-
 « ronca Mării Tale am strâns mazili și oameni bătrâni de pe îm-
 « pregiur, chemând față și pe târgoveții den Baia, și mergând
 « acolo și scoțind Svinția Sa egumenul de Slatină patru oameni
 « bătrâni den sat den Rădășen, anume Grigorie a lui Andron, și
 « Gavril Tăpălăge, și Grigorie Pletosul și Ioină Perjiul, și mergând
 « de unde să începe capul hotarului acei bucăți de loc ce este
 « dată și miluirea de răpăusatul Domn Ștefan Tomșe Voevod
 « svintii mănăstiri Slatini, *lipită de moșie Rădășenilor acea bucată*
 « *de loc, făcând Măria Sa și biserică în sat în Rădășăni...* ».

Hotarul acestei bucăți de loc domnesc, într-o parte: « din
 puțul lui Giurgiuman se întoarce hotarul spre miazănoapte și
 apucă *drumul cel mare în sus pe deasupra Rădășănilor* ».

« Drumul cel mare », este *calea mare*, cum se numește și astăzi
 vechiul drum care, plecând din Suceava spre Baia, trecea prin
 Litenii Bucovinei, urca în Horodniceni, cobora în Rotopănești,
 satul lui Rotompan și apoi, pe deasupra Rădășănilor, cobora în Baia.

În Rădășăni circulă mai multe variante ale legendei că Tomșa
 ar fi pus temelia bisericii.

Se spune că Ștefan Tomșa se lupta cu Polonii, a căroră oaste
 era mai numeroasă. Ca să poată învinge, Tomșa se roagă Sfântului
 Mercurie ca să-l ajute, și după biruință a pus temelia bisericii
 din Rădășăni, pe care avea de gând să o facă din piatră.

Se mai spune că Ștefan Tomșa era fugărit de păgâni, și ajungând
 în Rădășăni, s'a ascuns sub o tufă de soc, unde s'a rugat Sfântului
 Mercurie să fie scăpat de primejdie. Scăpând, a pus de s'a zidit
 temelia, pe locul unde era tufa de soc, a bisericii pe care s'o închine
 sfântului care l-a ajutat să scape de vrăjmași.

Sunt legende care cuprind un sămbure de adevăr; aceasta,
 însă pare a fi o simplă invenție.

Să fi învățat Ștefan Tomșa carte la o școală din Rădășăni?'

Ca să fi fost, în satul acesta, ascuns într-o pădure, o școală în
 care să poată învăța carte un viitor domnitor, este o ipoteză lipsită
 de orice temei.

Situat la o margine a drumului dintre Suceava și Baia, înfundat
 într-o văgăună, satul Rădășăni nu avea importanță strategică și
 nici nu prezenta vre-un interes, din alt punct de vedere, pentru ca

să fi fost în el o școală în care să se fi predat cursuri trecând peste limita cunoștințelor unui dascăl de sat, învățătorii noștri până acum câteva decenii în urmă.

Dacă Ștefan Tomșa a trebuit să învețe carte în afară de casa părintească, nu ne arată rațiunea pentru ce s'ar fi ales un sat ca Rădășanii, când, la o depărtare de fugă de cal, era orașul Baia, o colonie săsească puternică, unde de sigur că erau școli în care se putea căpăta o cultură superioară.

Cine cunoaște localitatea, nu poate admite că Tomșa, fugărit de niște păgâni, s'ar fi adăpostit sub un soc din Rădășani.

Dacă era fugărit și s'a îndrumat către Rădășani, însemnează că intenționa să ajungă la Baia, unde era cetate, ceea ce ar fi absurd de admis, deoarece târgoveții sași din Baia erau catolici, împotriva cărora lupta Tomșa, căci nu poate să fie vorba decât despre Tomșa IX din a doua lui domnie, care a durat vreo două luni, și n'a avut timp să zidească biserica ale cărei temelii le pusese.

Acest Tomșa n'a purtat nici un război cu Polonii, și nici nu se pomenește despre vre-o fugă a lui din fața unui dușman care l-ar fi urmărit.

Isprava lui Tomșa, care l-a adus pentru scurt timp a doua oară pe tronul Moldovei, a fost uciderea lui Despot Vodă. Aceasta ar putea să fie victoria lui, pentru care ar fi ridicat un altar spre a mulțumi Domnului. Evenimentul acesta s'a întâmplat în ziua de 5 Noemvrie 1563, vreme când nu se poate pune temelia unei clădiri, în partea aceasta a țării, unde iarna este așa de timpurie.

Numai coincidența că, în cursul lunii Noemvrie, se sărbătorește Sf. Mercurie, nu ar putea să fie un indiciu că legenda ar putea cuprinde și un sămbure de adevăr, deoarece, peste două zile dela uciderea lui Despot Vodă, la 8 Noemvrie, este sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, sfinți cu o suprafață mai mare decât Sf. Mercurie, și un bun creștin, cum se arată să fi fost Ștefan Tomșa, nu putea să ofenseze pe acești sfinți, neînchinându-le lor biserica.

Când, pentru explicarea unui aceluiași lucru, sunt legende care se exclud una pe alta, aceasta este un indiciu că legenda nu are ca fundament un fapt istoric cert.

În Rădășani este o altă legendă, cu privire la întemeierea bisericii, care exclude povestea cu Ștefan Tomșa.

Se povestește că, într-o vreme, fiind o boală grea în Moldova, locuitorii din Rădășani s'au rugat Sfântului Mercurie să mijlocească pe lângă Dumnezeu ca să izbăvească lumea de boală, și fiindcă ruga lor le-a fost primită, au ridicat biserica în cinstea și pentru pomenirea Sfântului Mercurie.

Această legendă este și mai puțin întemeiată pe un fapt necontestat.

În practica noastră religioasă, poporul are anumiți sfinți, a căroră intervenție pe lângă Dumnezeu o solicită pentru a-i izbăvi de anumite boale, de anumite calamități ce se abat asupra lui. Pe acești sfinți îi roagă poporul și, ca să obție intervenția lor, le oferă ofrande și se obligă să îndeplinească fapte creștinești anume determinate. Sfinților intervenienți li se aprind lumânări, li se făgăduiește un număr de zile de post, se plătesc pentru ei sărindare, etc.

Așa, păzitor al copiilor de boale și accidente, este Sf. Stelian. În multe case, înaintea icoanei acestui sfânt arde candela zi și noapte. Sf. Spiridon vindecă boalele; de aceea și biserica ocrotitoare a spitalului din Iași are hramul Sf. Spiridon. Sfinții Cosma și Damian, care au fost doftori și umblau prin lume vindecând pe bolnavi, sunt invocați în acest scop. Dintre «sfinții mărunți», poporul se închină Sfântului Timotei, care apără de «cele rele»; Sf. Vartolomei și Sf. Elisei apără de furtuni și de grindină; Sf. Onofrei aduce belșug la câmp, etc.

În descântece, care fac parte integrantă din viața poporului nostru, sunt invocați diferiți sfinți, și însăși Maica Domnului, care vindecă și ea singură, recurge la ajutorul sfinților pentru a vindeca diferite boale. Maica Domnului cheamă pe Sf. Gheorghe să plesnească din bici, ca să alunge moroi, după cum și Sf. Ioan vine în ajutorul Maicii Domnului. Sf. Petru, Sf. Pavel, Sf. Dumitru, Sf. Neculai, cei doisprezece apostoli, sunt invocați în descântece. Nicăieri nu este pomenit Sf. Mercurie cu atributul de vindecător de boli; atunci rămâne inexplicabil faptul că numai în Rădășani oamenii au ridicat o biserică în cinstea Sfântului Mercurie, căruia nimeni nu era îndreptățit să i se roage ca să-i scape de molima ce se zice că se abătuse asupra satului.

Sf. Mercurie nu este indicat pentru a se recurge la protecția lui în contra epidemiilor.

Despre Sf. Mercurie se spune că era fiul lui Gordian, de neam scit, și că a fost ostaș roman sub Decie. În luptele Romanilor cu barbarii, Mercurie a ucis pe o căpetenie a Goților, care au fost alungați peste Dunăre. Ca răsplată, Decie l-a pus mai mare peste oștile din Dacia. Din Panonia a bătut din nou pe Goți, despresurând Nicopolea.

Mercurie avea un dușman, pe Caton, favoritul lui Decie, care l-a pârât că-i creștin. Decie l-a pus la cazne, și apoi l-a trimis la Caesarea Capadociei, unde i s'a tăiat capul, în ziua de 24 Noemvrie, anul 251 după Christos ¹⁾).

În cartea bisericească numită « Prolog », se istorisește astfel viața Sfântului Mercurie:

« Acesta au fost pe vremile împăraților Dechie și Valerian, « în anii două sute cincizeci și cinci, trăgându-se cu neamul dela « Răsărit. Și numărât fiind în polcul ce se numea a Martusiilor, « fiind fiu oarecărui « skith » ce se numea Gordian. Deci fiindcă « odată au făcut biruință asupra varvarilor, căci i s'au arătat înaintea « lui Ingerul Domnului, și i-au însuflat în inima lui îndrăzneală « și bărbăție. Pentru aceasta s'au suit la vrednicia Arhistratigului, « adică s'au făcut Voevod. Deci acesta pentru mărturisirea lui « Hristos, au stătut înaintea lui Dechie și legându-l la patru pari, « i-au tăiat trupul cu cuțitele. După aceea l-au întins deasupra pe « foc, pre carele l-au stâns cu păraele sângiurilor sale. Apoi l-au « bătut, și l-au spânzurat cu capul în gios, legându-i o piatră grea « de grumazi. După aceea l-au bătut cu bice de ștreang ce era « arămite, iară la cea de apoi aducându-l la Kesariea Kappadokiei, « i-au tăiat capul. Și așa au luat pururea pomenitul cununa muce- « niei. Deci era sfântul, când au mărturisit pe Hristos, de douăzeci « și cinci de ani. Mare la trup, frumos la față, galbăn la păr, pre « carele îl împodobeau și fireasca rumeneală, ce strălucea în fața « lui ».

Aceasta este legenda, pe care însă documente istorice nu o confirmă. Descoperiri recente constată existența unui martir din Dobrogea, încât nu ar fi cu neputință ca și legenda lui Mercurie să cuprindă un sămbure de adevăr, după cum crede Părintele

¹⁾ Gherasim Timuș, *Dicționar hagiografic*; I. Gorjian, în *Almanah român pe 1866*.

Nicolae Popescu, profesor de Istoria Bisericii Române la Facultatea de Teologie din București.

Oricum ar fi, întemeiată pe un fapt istoric cert, sau neîntemeiată, legenda Sf. Mercurie este acceptată de biserică, și Sf. Mercurie figurează în galeria sfinților prăznuiți, în cărțile noastre bisericești.

Sf. Mercurie însă apare cu caracterul unui ostaș, al unui războinic, a cărui viață s'a petrecut ucigând oameni, nu cruțându-le zilele, vindecându-le boalele.

Sf. Mercurie nu era indicat să i se înalțe rugi pentru a scăpa satul Rădășani de molima care-l cuprinsese; Dumnezeu nu era să alunge boala cu ascuțișul sabiei, dând putere Sfântului Mercurie, ostaș încercat, să facă operația aceasta. Un alt sfânt putea să fie indicat pentru acest scop.

Legenda aceasta nu poate să fie primită pentru a explica originea hramului dat bisericii din Rădășani.

Este însă o altă explicație: Sf. Mercurie, pe care-l prăznuesc sătenii din Rădășani, nu este sfântul creștinesc, sărbătorit de biserica noastră în cursul lunii Noemvrie.

Dar mai întâi o paranteză.

În unele cărți cu cuprins religios, de pildă în volumașul « Patru conferințe religioase, ținute la Societatea femeilor române », de Arhiereul Nifon N. Ploșteanu, p. 114 (București, 1905), și prin unele calendare, se menționează că biserica noastră prăznuește pomenirea Sf. Mercurie în ziua de 25 Noemvrie, odată cu a Sfintei Mucenice Ecaterina. În cărțile bisericești însă, și în realitate, Sf. Mercurie se serbează în ziua de 24 Noemvrie. Așa am citit în « Mineiul lunii lui Noemvrie », tipărit în Sfântă Mănăstire Neamțul la 1832, de Shimonahul Isaia tipograful și de Ieromonahul Inokentie, și numai în această zi se face, în bisericile din Moldova cel puțin slujba pentru acest Sfânt.

În Rădășani însă, Sf. *Mercurie* (cu accentul pe silaba penultimă), este sărbătorit *Miercuri* după Paști, în orice lună ar cădea Paștele și deci și Miercurea luminată.

După canoane, nu este îngăduit să se citească în biserică rugăciunile pentru pomenirea unui sfânt, decât în ziua când i se prăznuește numele, și la data fixată în Mineele respective. În săptămâna luminată, adică din Dumineca Paștelor până la Dumi-

neca Tomei, se citesc numai rugăciunile anume indicate, cu privire la Invierea Domnului, fără a se putea face slujbă pentru proslăvirea unui sfânt, fixată pentru o altă zi anumită, afară de cazul când Sfântul Gheorghe, de pildă, cade în săptămâna luminată.

În ziua de Miercuri după Paști, canonicește, nu se poate prăznui Sf. Mercurie.

Ar fi o împietate ca, odată cu cântările de veselie pentru Invierea lui Christos, cântări în care răsună bunătatea, dragostea de oameni, pentru care el s'a răstignit, să se audă glas de preot care să preamărească vitejia ostășească prin uciderea de oameni.

Printre stihirile Sfântului Mucenic Mercurie, sunt și acestea:

« Cu apărarea Duhului, biruind pre împotrivicul, purtătoriu de chinuri Mercurie, ca un ostaș nebiruit cu arma Creștinii, ai tăiat multe mii de *Ethiopi* înțelegători, și *săvârșindu-ți nevoința după lege*, te-ai încununat cu toți pătimitorii, mare « Mucenice prea fericite ».

În țara noastră mai sunt biserici cu hramul Sf. Mercurie, și în toate el este prăznuit în ziua de 24 Noemvrie. Cum s'ar explica faptul că numai în Rădășani este sărbătorit în ziua de Miercuri după Paști?

Locuitorii satului Rădășani nu pot să fie confundați cu populația satelor vecine și nici cu locuitorii altor sate din Moldova.

Deși, dela înființarea orașului Folticeni, prin 1786, Rădășănenii au trebuit să sufere influența unei populații străine de firea lor, cu care au fost nevoiți să vie în contact, totuși ei și-au păstrat trăsăturile caracteristice prin care-și dezvăluie taina unei origini etnice cu totul distincte.

Satul Rădășani nu are asemănare cu nici unul altul.

Casele și curțile lor sunt de o curățenie exemplară; alcătuirea gospodăriilor lor poate să servească drept pildă. Vacile lor sunt de rasă nobilă; boi, aproape nu au, în schimb cei mai frumoși cai de rasă în Rădășani se găsesc.

Sănătoși, totdeauna curat îmbrăcați, fără haine peticite și niciodată adormiți de beție pe marginile drumurilor, pe Rădășănenii îi distingi cu ușurință într'un potop de oameni, după port și după chipul lor. Costumul lor e sobru, fără excese de lux, de înflorituri care bat la ochi.

Deși sat așa de vechi, cu populație numeroasă, nu-și aduce nimeni aminte de vre-o crimă săvârșită de un Rădășănean, ori de o tâlhărie sau un furt întâmplare în acest sat.

Oamenii aceștia sunt de o moralitate clasică.

Buni cultivatori de pământ, dar mai presus de toate sunt înzestrați cu un spirit comercial de care sunt cu desăvârșire lipsiți toți locuitorii Moldovei.

Piața orașului Folticeni este alimentată cu articole de ale mâncării, de Rădășăneni. Nu este zi, în cursul anului întreg, în care femeia din Rădășăni să nu aibă ceva de adus în târg pentru vânzare: legume, lăptărie, pasări, ouă, fructe, semințe, flori, etc.

Rădășăneanul este mare negustor de fructe. Merele din livezile lor și acele pe care le cumpără, toamna, de oriunde găsesc, din satele vecine, din județele limitrofe, iar dela un timp din Basarabia și Maramureș, sunt aduse în beciurile lor din Rădășăni, înmagazinate, selecționate și apoi, la timpul oportun, exportate pretutindeni. Cu căruțele lor solide, ei duc fructele de vânzare în toate părțile, ajungând până la Galați și mai departe.

Fără negustorie, un Rădășănean parcă nu concepe viața.

Prin aceste manifestări ale ființei lor, locuitorii din Rădășăni fac dovada evidentă că neamul lor se trage din altă seminție decât a celorlalți Moldoveni.

Originea lor etnică este o problemă încă nestudiată.

Singura ipoteză posibilă este că sătenii din Rădășăni sunt o colonie de Sași, descălecați prin meleagurile acestea cam pe aceeași vreme cu acei care au întemeiat, în vecinătate, orașul Baia și satul alăturat, care poartă și azi numele de *Sasca*.

Timpul când s'a întâmplat aceasta, nu se poate preciza. Cel mai vechi document cunoscut până astăzi, care menționează satul Rădășăni, este acel dela Alexandru Voevod, din 1424 Februarie 16, prin care dăruiește popii Iuga și fratelui său, Nan, satul Buciumeni, lângă Baia, al cărui hotar era « până în părăul ce merge la Rădășăni » ¹⁾.

Cine era pe atunci în Rădășăni, nu se spune în acest document, și nici în acel din 1434 Aprilie 24, prin care Ștefan Voevod dă-

¹⁾ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, p. 386.

rueste aceluiași popa Iuga, satul Rădășăni, « mai sus de Buciumeni » ¹⁾.

Sașii veniți în Rădășăni, chiar dacă erau creștinizați, puteau să fi păstrat, în calitatea lor de negustori, reminiscențe despre cultul zeului Mercurius, pe care-l vor fi adorat în vechime.

Mercurius, numele latinesc al zeului grecesc Hermes, era zeul comerțului.

Este adevărat că Sașii de astăzi nu au, în Calendarul lor, un sfânt Mercur; aceasta însă nu exclude posibilitatea ca, pe vremea venirii Sașilor în Rădășăni, ei să fi avut încă un rudiment de cult pentru acest zeu păgân, nerecunoscut de biserică, după cum în Occidentul mai civilizat se tolera, chiar în templele catolice, cultul phallusului.

Veniți în Rădășăni, au aflat despre existența, în biserica Răsăritului, a unui sfânt Mercurie, pe care puteau să-l identifice cu Mercurius al lor, dar nu puteau să-l serbeze la aceeași dată cu ortodocșii, și profitând de asemănarea cuvântului cu numele zilei Miercuri, au ales această zi pentru serbarea zeului lor, și dintre toate Miercurile de peste an, pe cea din săptămâna Paștelor; și când, neasemuita putere de asimilare a poporului nostru i-a convertit la ortodocsism, după cum i-a convertit și pe Sașii din Baia și din Sasca, acei din Rădășăni au identificat și ei pe zeul Mercurius al păgânilor, în sfântul Mercurie al creștinilor ortodocși, dar au menținut hramul bisericii ce vor fi construit încă dela descălicarea lor, tot în ziua de Miercuri după Paști, datină care s'a păstrat până în zilele noastre.

Pentru explicarea strămutării hramului Sf. Mercurie, din ziua de 24 Noemvrie, în Miercurea de după Paști, s'a inventat recent o altă legendă, din Rădășăni, de către cărturarii satului.

Se zice că preoții bisericii, care erau în număr de șapte, aveau obiceiul, ca împreună cu epitropii, în serbările Sfintei Invieri, să ducă « plocon » protopopului, un coș cu ouă roșii și pască, iar după trecere de câțeva vreme, darul acesta se schimbase într'un curcan. La înapoiere în sat, preoții și epitropii se opreau la biserică și luau o gustare, în cinstea Sfintei Invieri și a Sfântului Mercurie.

¹⁾ Idem, p. 386.

Mai trecând timpul, au hotărît ca această cinstire să se facă Miercuri după Paști, când să fie și hramul bisericii.

Legenda e copilărească.

Înainte de răpirea Bucovinei, capitala județului Suceava întregit era în orașul Suceava. Ar fi greu de admis că tocmai în timpul sărbătorilor Paștelor, preoții să părăsească biserica, pentru a călători până la Suceava, ca să ducă protopopului un curcan. Obiceiul acesta nu e menționat pe la bisericile din alte sate, din jurul Rădășanilor, obicei care s'ar fi menținut, dacă nu până astăzi, cel puțin până acum câteva decenii în urmă, de pe când mai trăiesc oameni care să-și amintească despre aceasta.

Nu se poate admite ca, de dragul unei *gustări*, chiar de friptură de curcan, pe care o obișnuiau cei câțiva preoți și epitropi ai bisericii, să consimtă un sat întreg la schimbarea datei hramului bisericii, ceea ce ar fi trebuit să se facă numai cu învoirea celor mai mari în ierarhia bisericească.

Simțindu-se că explicația aceasta nu poate să reziste, s'a căutat o alta, tot așa de puțin admisibilă.

Sărbătorirea Sf. Mercurie în a patra zi de Paști a fost hotărâtă de locuitori, fiindcă ziua de 24 Noemvrie este în vreme de ploi și în post.

Explicare și mai copilărească.

Dacă ploile ar fi o pricină care să oprească pe creștini de a-și alege patroni ai bisericilor numai pe sfinții care se prăznuesc în lunile de vară, toate bisericile ar trebui să aibă hram numai la Sf. Constantin, la Sf. Petru și la Sf. Ilie.

Considerația postului nu ar fi putut să determine pe Rădășăneni să-și schimbe data prăznuirii hramului. Biserica din Mănăstirea Slatina are hramul Schimbarea la față, la 6 August, tocmai în postul Sfintei Marii, și Slatina este mănăstirea apropiată care are strânse legături cu Rădășanii.

Toate legendele acestea neputând să aibă nici o explicare logică, rămâne ca singură ipoteză mai aproape de adevăr, că Sf. Mercurie al Rădășanilor este identificarea, în sfânt creștin, a zeului Mercurius, identificare ajutată de asemănarea acestor două nume, după cum Sf. Ilie al creștinilor este o identificare a zeului păgânesc Ilios, înlesnită sau provocată prin aceeași asemănare de nume.

ARTUR GOROVEI

ANTOINE MEILLET

În ziua de 21 Septembrie 1936 s'a stins la Chateumeillant (d. Cher), înainte de a fi împlinit vârsta de 70 de ani, Antoine Meillet, născut la Moulins (d. Allier) în 1866, director de Studii la Școala de Inalte Studii din Paris, profesor la Collège de France și membru al Institutului Franței. Fusese lovit de paralizie cu câțiva ani în urmă. Dar inteligența îi rămăsese întreagă; nemai putând citi, puneă să i se facă lectura lucrărilor noi și dicta note scurte sau dări de seamă.

Meillet a fost cel mai mare lingvist al timpurilor noastre. Mîntea lui genială stăpînea toate domeniile, cu o egală competență. Reprezentant prin excelență al celei mai înalte intelectua-lități franceze, el era produsul unei lungi serii de rafinări și cri-stalizări. Filiațiunea familiei sale, cu vechi origini rurale, poate fi urmărită până în evul mediu chiar în regiunea Chateameil-lant, unde savantul avea să-și fixeze mai târziu reședința de vară.

Cine l-a auzit vorbind pe Meillet, știe ce înseamnă sobrietatea în expresie, unită cu eleganța și preciziunea. Lecțiile sale erau un model de elocutiune. El vorbea o limbă fără accent local, ieșită din temporal și parcă anume făcută pentru exprimarea gândirii abstracte.

Darurilor sale naturale și aplecării firești pentru studiile de lingvistică li s'au adăogat influența mediului și aporturile muncii personale.

Avea un trup firav. Fața îi era slabă, osoasă; ochii mari, negri, adânci, arși de lecturi, cu privirea interiorizată, aveau, sub sti-clele ochelarilor, o căutătură așa de stranie, încremeniți într'o atitudine de profundă și perpetuă meditare, încât cine i-a văzut o singură dată nu-i va uita deapauri.

Fluxul vital, resortul intim care anima această ființă extraordinară, îi conferea mișcări repezi și tinerești, care contrastau cu vârsta-i aparent înaintată.

Era un mare amator de plimbări pe jos. Când se afla la țară, percurgea până la 40 de km. pe zi și era gata să continue, a doua zi, mânat de acel neistovit elan vital.

A fost întotdeauna un mare cititor. Se spune că, în anii de pregătire, se scula în zori și își începea lecturile cu Voltaire și J. J. Rousseau, pentru a-și cultiva stilul.

Nu i se poate aplica formula « le génie est une longue patience », dar un stil ca al său, sobru, elegant, precis, și o frază stăpânită, care spune întotdeauna exact ce vrea să spuie, nu se pot căpăta decât în urma unui lung exercițiu și în virtutea unui comerț îndelungat cu marii autori.

A studiat la Paris. Din toți profesorii pe care i-a avut, și-a recunoscut întotdeauna numai pe unul singur, care a exercitat o influență decizivă asupra formării sale: Ferdinand de Saussure (1857—1913).

Despre influența lui de Saussure, Meillet s'a exprimat în mai multe rânduri, și voi reproduce numai decît trei pasaje caracteristice.

Când, în 1880, F. de Saussure se fixează la Paris, exista în Franța o bună școală de lingvistică, dar ea nu avea forța, vechimea și strălucirea școalei germane. Reprezentanții cei mai de seamă ai școalei lingvistice franceze erau Michel Bréal, Louis Havet, James Darmesteter și A. Bergaigne.

F. de Saussure a fost un lingvist de geniu: dar *Memoriul* apărut în Decembrie 1878 este de fapt singura carte publicată de dânsul (scrierile sale au fost reunite și publicate mai târziu, de elevi: *Recueil des publications scientifiques de Ferdinand de Saussure*, Heidelberg, Winter, 1922; *Cours de linguistique générale*, publ. de Ch. Bally și A. Séchehay, ed. 1, Paris, Payot, 1916). Învățământul lui de Saussure este deci exclusiv oral. Personalitate excepțională, el a marcat adânc cu pecetea sa pe toți elevii săi.

F. de Saussure s'a născut în 1857, dintr'o familie de nobili Francezi stabiliți la Geneva în secolul al XVIII-lea, din cauza persecuțiilor religioase. Bunicul său după tată a fost un celebru naturalist. Studiază la Leipzig, între 1876 și 1878, unde pro-

fesau atunci Curtius, Leskien, Brugmann, Osthoff, Hübschmann și Braune, personalități ilustre ce dădeau un mare prestigiu școalei lingvistice germane. *Memoriul* (*Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*), scris la vârsta de 21 de ani, presupune o lungă pregătire și lecturi imense; tânărul autor expune într'însul principiul alternanțelor vocalice în indo-europeeana comună; o singură și aceeași vocală are când o formă (e), când alta (o), sau dispare cu totul (zero), după împrejurări; vocalele *i* și *u* nu sunt vocale propriu zise, ci formele vocalice ale consoanelor *y* și *w*, astfel precum există forme vocalice ale consoanelor (numite «sonante») *l*, *r*, *m* și *n*. În felul acesta, vocalismul indo-european era prezentat de autor ca un sistem cu alternanțe regulate, unde totul devenea explicit. *Memoriul* clasează dintr'o dată pe F. de Saussure printre maeștrii lingvisticii indo-europeene.

La Paris, de Saussure profesează la Școala de Inalte Studii, dela 1881 la 1889 și dela 1890 la 1891. În acest așezământ de înaltă cultură unic în felul său, elevul, indiferent de vârstă, titluri și naționalitate, poate intra în contact direct cu profesorul (*directeur d'études*) și colaborează chiar la opera științifică. Aci, de Saussure formează o serie de elevi, care erau să devie maeștri ai lingvisticii de astăzi: A. Meillet, L. Duvau, G. Mohl, M. Grammont, P. Boyer. Trecut la Universitatea din Geneva, în anul 1891, ca profesor de sanskrită și de gramatică comparată, iar pe urmă, de lingvistică generală, are aci ca elevi pe d-nii Ch. Bally și Alb. Sécheyhay care, mai târziu, vor publica cursul său de lingvistică generală ținut în anii 1906—1911.

Nimeni mai mult ca Meillet nu a știut să redea în fraze lapidare, cu o emoție stăpânită, farmecul acestei remarcabile personalități:

« F. de Saussure era un profesor în adevăratul înțeles al cuvântului: pentru ca să fii profesor, nu este suficient să expui pe de rost, în fața auditorilor, știința unui manual corect și la curent; ci trebuie să ai o doctrină și o metodă proprie și să predai știința cu un accent personal. Informațiile speciale pe care studentul le primea dela F. de Saussure aveau o valoare generală; ele îl pregăteau pentru munca științifică și îi formau mintea; formulele

și definițiile sale se fixau în memorie ca niște călăuze și modele de urmat. El făcea pe elevi să iubească și să simtă știința pe care o profesa; cugetarea sa de poet dădea adeseori expunerii sale o formă figurată, pe care nu o puteai uita. În dosul amănuntului pe care îl indica, ghiceai o lume de idei generale și de impresii; de altfel, îți dădea impresia că nu aducea niciodată la curs un adevăr gata făcut; el pregătea cu grije tot ceea ce avea de spus, dar nu dădea un aspect definitiv ideilor sale decât atunci când vorbea; iar forma o stabilea numai în momentul expunerii; auditorul era suspendat de această cugetare în formațiune ce se crea în prezența sa și care, în momentul când era formulată în modul cel mai riguros și pătrunzător, te făcea să aștepti o formulă încă mai precisă și mai pătrunzătoare. Persoana lui te făcea să-i iubești știința; și te mirai de a constata că acel ochi albastru, plin de mister, vede realitatea cu o atât de riguroasă precizie; vocea-i armonioasă și voalată micșora ariditatea și asprimea faptelor gramaticale; în prezența grației sale aristocratice și tinere, nu puteai să-ți imaginezi că ar putea fi cineva care să reproșeze lingvisticei că e lipsită de viață ».

Și mai departe:

« În ceea ce mă privește, nu e pagină pe care să o fi publicat fără a avea remușcarea de a-mi atribui singur meritul de a fi scris-o: cugetarea lui F. de Saussure era atât de bogată, încât am rămas cu totul pătruns de ea. Nu aș îndrăzni, în ceea ce am scris, să stabilesc cu precizie ceea ce îi dătesc; dar sunt sigur că învățământului lui F. de Saussure îi revine în mare parte meritul pentru ceea ce judecători binevoitori au găsit câteodată de lăudat în scrierile mele »,

ca să sfârșească în chipul următor:

« El a produs cea mai frumoasă carte de gramatică comparată din câte s'au scris vreodată, a semănat idei, a elaborat teorii riguroase, a marcat cu influența sa personală un mare număr de elevi, și totuși nu și-a împlinit în întregime ursita ». (A. Meillet, *Ferdinand de Saussure*, în *Éc. pratique des H-tes Études. Annuaire 1913—1914*, p. 115 sq.) .

* * *

Debuturile lui Meillet au fost grele. O boală de piept îl obligă să facă un stagiu în Alpi, pe care îi percurge pe jos. Condamnat de medici, i se recomandă o lungă odihnă într-o regiune muntoasă. Dorința de a studia armeană, o limbă grea, pe care puțini comparațiști o pot mânui, îl face să aleagă ca loc de întremare fizică o mănăstire armeană din Turkestanul rusesc. Cu acest prilej, învață armeană și rusa. Se întoarce vindecăt, în Franța, după o oprire la Viena, unde ia contact cu frații Mekhitaristi, care i-au tipărit mai târziu gramatica armeană.

Primele lui lucrări sunt consacrate limbilor slave și armenei (vezi enumerarea de mai jos). În afară de lucrările întinse, consacrate unei singure sau unui grup de limbi, Meillet a colaborat intens la o serie de reviste de specialitate: *Mémoires* și *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, *Revue critique*, *Rocznik slawistyczny*, *Revue des études slaves*, *Indogermanische Forschungen*, *Journal asiatique*, etc. Dărilor sale de seamă anuale, apărute cu o admirabilă regularitate în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, începând cu anul 1907, sunt celebre. Meillet vedea esențialul, într-o lucrare, și îl indica în câteva cuvinte. Critica lui, formulată de asemenea succint, era decizivă.

În activitatea științifică a lui Meillet trebuiesc deosebite două branșe:

1. Activitatea de *comparatist*. Meillet a descris și studiat majoritatea limbilor ce s'au desfăcut, în cursul timpurilor, din trunchiul comun indo-european. În cercetarea istorică a limbilor grupului el a ținut seamă de principiul *genealogic*, atât în clasificarea limbilor, cât și ca criteriu de descriere a unei singure limbi.

Iată enumerarea lucrărilor consacrate de Meillet limbilor indo-europeene:

1. Indo-europeana comună: *De indo-europaea radice *men- «mente agitare»* (Paris, Bouillon, 1897; teză de doctorat). *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* (Paris, Hachette, 1903; ed. 7, 1934). *Les dialectes indo-européens* (Paris, Champion, 1908; ed. 2, cu un supliment, 1922).

2. Armeană. *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique* (Viena, 1903, la P. Mekhitaristi). *Armenisches Elementarbuch* (Heidelberg, Winter, 1913).

3. Iranica. *Grammaire du vieux perse* (Paris, Maisonneuve, 1915; ed. 2, revăzută de E. Benveniste, Paris, Champion, 1931). *Trois conférences sur les Gāthās de l'Avesta* (Paris, Geuthner, 1925).

4. Tokharica. *Le tokharien*, în *Indogermanisches Jahrbuch*, I, 1914.

5. Slava. *Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave* (Paris, Bouillon, 1897). *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux-slave* (Paris, Bouillon, 1902—1905). *Le slave commun* (Paris, Champion, 1924; ed. 2, revăzută de A. Vaillant, 1934). *Grammaire de la langue polonaise* (Paris, Champion, 1922; în colaborare cu d-na de Willman-Grabowska). *Grammaire de la langue serbo-croate* (Paris, Champion, 1924; în colaborare cu A. Vaillant).

6. Germanica. *Caractères généraux des langues germaniques* (Paris, Hachette, 1917; ed. 4, 1930).

7. Limbile clasice: greaca și latina. Acesta a fost domeniul de predilecție al maestrului, în special limba greacă, pe care a cultivat-o cu deosebire. *Traité de grammaire comparée des langues classiques* (în colaborare cu J. Vendryes; Paris, Champion, 1925; ed. 2, 1927) este o gramatică paralelă a latinei și elinei. Urmează lucrări consacrate fiecăreia din aceste limbi. Latina: *De quelques innovations de la déclinaison latine* (Paris, Klincksieck, 1906). *Esquisse d'une histoire de la langue latine* (Paris, Hachette, 1928; ed. 3, 1933). *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (în colaborare cu A. Ernout; Paris, Klincksieck, 1932). Greaca: *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* (Paris, Hachette, 1913; ed. 3, 1930). *Les origines indo-européennes des mètres grecs* (Paris, Presses universitaires, 1923).

8. Limbile moderne: *Les langues dans l'Europe nouvelle* (Paris, Payot, 1918; ed. 2, cu un adaos de L. Tesnière, 1928). În colaborare cu d. Marcel Cohen, a dirijat publicarea descrierii colective a limbilor vorbite pe întinsul globului: *Les langues du monde* (Paris, Champion, 1924).

Dintre lucrările enumerate mai sus, unele sunt cărți tehnice, în care faptele sunt prezentate succint (gram. limbii armene, a vechii persane, a polonei și sârbo-croatei); altele sunt cărți de luminoasă sinteză. Expunerea condensată, cu câteva exemple, acolo unde lucrul este necesar, presupune cunoașterea aprofundată a

tuturor amănuntelor. Cartea consacrată limbii grecești, în special, izvorită dintr'o potrivire spirituală ce trecea peste veacuri, e considerată printre capodoperele genului.

II. Activitatea de *lingvist*. Gustul pentru a formula teorii generale se vădește dela începuturile activității sale științifice. A dezbătut mai toate problemele mari ale lingvisticei generale, și nu e o problemă care să nu fi fost măcar ameliorată prin contribuția sa. Aportul său personal consistă în a fi deosebit, în istoria limbilor, tendințe generale care lucrează într'un anumit sens și transformă materialul lingvistic într'o direcție oarecare, tendințe care, după o epocă de întrerupere, pot redeveni active. Mintea lui Meillet era deschisă tuturor inovațiilor. El a fost acela care, dimpreună cu F. de Saussure, pornind dela constatarea că limba e un fapt social, în momentul când Durkheim funda sociologia, a pus bazele lingvisticei sociologice. El a priceput imediat importanța foneticei experimentale și a geografiei lingvistice; iar acum în urmă a fost unul dintre singurii lingviști ai generației sale care a întâmpinat cu voie bună lucrările « Cercului lingvistic din Praga » și a arătat ce aduce nou *fonologia* d-lor Trubetzkoy și Jakobsohn.

O parte din articolele sale tratând diferite probleme de lingvistică generală au fost reunite în volumul intitulat *Linguistique historique et linguistique générale* (Paris, Champion, 1921); un al doilea volum trebuia să fie oferit maestrului, cu prilejul împlinirii celor 70 de ani. Tot aci trebue amintită cartea care redă textul conferințelor ținute de Meillet la Oslo, la « Institutul pentru studiul comparativ al civilizațiilor »: *La méthode comparative en linguistique historique* (Paris și Oslo, 1925), sinteză elegantă a progreselor făcute în ultimii ani, cu indicația problemelor la ordinea zilei.

* * *

Meillet ajunsese de mult la apogeul carierei sale științifice. Imbrățișând întregul câmp al lingvisticei, se pronunțase în mod decisiv asupra majorității marilor probleme de actualitate: originile vorbirii articulate, problema genurilor, teoria vocabularului, problema limbilor mixte, a unei limbi universale, etc. S'ar putea alcătui, din pasaje bine alese din scrierile sale (câteodată un singur

rând este revelator), un *breviar* al tuturor problemelor, care ar deveni o « Biblie » a lingvistului de astăzi și de mâine. Profesor în cel mai înalt înțeles al cuvântului, căutând să-și apropie elevii, dându-le sfaturi, sprijinindu-i în toate împrejurările și retrăgându-se spre a face loc celor tineri, Meillet a format la École des Hautes Études, în cursul anilor, o pleiadă strălucită de lingviști care, fiecare în mod diferit, pe domeniul său special, a făcut să rodească sămânța fecundă sădită de maestru. Printre elevii mai vechi, figurează numele maeștrilor de ieri: R. Gauthiot (comparatist), Maurice Cahen (germanist) și ale celor de astăzi: J. Vendryes (celtisant), A. Mazon (slavist), J. Bloch (indianist), Alfred Ernout (latinist), A. Terracher (romanist), J. Marouzeau (latinist), Oscar Bloch (romanist), Marcel Cohen (semitisant), iar, printre streini: Max Niederman (latinist), Viggo Bröndal (romanist), Alf Sommerfelt (celtisant), J. Kuryłowicz (comparatist), precum și numele tinerilor învățați Francezi: E. Benveniste (comparatist), L. Renou (indianist), P. Chantraine (elenist), A. Sauvageot (fino-ugrisant), d-na Sjoestedt-Jonval (celtisantă), etc. Meillet a contribuit în mod decisiv ca să facă din cercetătorii care i-au fost elevi, indiferent de specialitatea lor, în primul rând lingviști. Aceasta a fost o mare inovație, pentru că dela Meillet încoace lingvistica s'a separat în mod definitiv de filologie.

Locuința lui Meillet era vizitată zilnic de lingviști veniți din toate părțile lumii, ca să consulte oracolul. Îi primea pe toți, și fiecare din ei pleca ducând cu sine pătărica de adevăr ce i-o împărtășise maestrul. La Societatea de lingvistică din Paris, al cărei animator a fost până în ultimele clipe, nu era comunicare pe care să nu o rezume în câteva cuvinte, arătând ceea ce aducea nou. Căci nimeni, mai mult decât dânsul, nu a avut darul expunerii concise.

Genialitatea lui Meillet apărea însă mai bine la cursul său dela Collège de France. Auditorii săi, strânși în sala de semitică în care profesase odinioară Ernest Renan, în jurul mesei înguste, nu-l vor uita niciodată. Acolo, ei asistau la un rit sacru, oficiat de acest mag oriental, cu ciudata barbă străvezie. Glasul său, cu inflexiuni cristaline, depăna firul gândirii sale cu o grijă infinită de a găsi expresia justă. Vorbea cu ochii închiși, pe care îi deschidea din când, în când — și atunci spectatorul era impre-

sionat de adâncimea lor, — pentru a se apleca repede deasupra notelor sale de curs. Auditorul urmărea, fermecat, firul acelei urzeli desfăcute de contingențele terestre, ca să recadă brusc, la sfârșitul prelegerii, în vulgarul existenței de toate zilele. El asistase, în sala strâmtă, la închegarea duhului deasupra apelor.

Nu-l vom mai revedea, nu-l vom mai auzi niciodată. Dar amintirea lui va stărui de a pururi trează în peisajul Greciei antice, în societatea spiritelor ce au dat omenirii o civilizație nemuritoare.

AL. ROSETTI

INCEPUTURILE MUZICII

Nu poate fi vorba, atunci când vorbim despre începuturile muzicii, să facem istorie sau estetică propriu zisă.

Mai întâi, pentru că ceea ce știm despre nașterea *cântului*, primul element al muzicii, și al *dansului*, al doilea element constitutiv, este cu totul ipotetic. Se fac o serie de conjecturi, de presupuneri, mai mult sau mai puțin întemeiate. În privința muzicii primitive, ne călăuzim aproximativ prin ajutorul documentelor rămase, — documente prin care nu înțeleg ceea ce se înțelege de obicei în zilele noastre, ca un complex de tradiții, de mărturii orale, de amintiri, de inscripții, în diverse materii, rămășițe de felurite instrumente muzicale, de cunoaștere a diverselor moravuri ale popoarelor considerate, încă dela originea lor, muzicale... Numai apoi putem lua în considerare legile sau teoriile propriu-zise ale specialiștilor, în studiul specializat al unor timpuri mai apropiate de noi, când civilizația și cultura încep să se dezvolte.

Mai este un alt izvor, extrem de prețios pentru descoperiri, anume cercetarea ce se poate face și azi în spirit științific, a muzicii la popoarele primitive, care trăesc contemporan cu noi în Africa, America și unele ținuturi ale Asiei, popoare sălbatice, cum vor fi fost și strămoșii noștri acum câteva mii de ani. Fiindcă unghiul cel mai însemnat al privirii sumare ce o aruncăm asupra începuturilor este nașterea și desfășurarea muzicii magice. *Muzica magică*, o spunem numaidecât, reprezintă pentru noi exact același lucru cu *descântecul*, ce se pierde în noaptea timpurilor, cu *incantația*, care a fost de mult depășită, dacă nu chiar părăsită de oamenii evoluți, dar care persistă ☞.

azi peste tot, chiar la popoarele cele mai civilizate, în conștiința și credința maselor nenumărate.

Cu muzica magică, cu incantația, cu descântecul, se realizează cea dintâi organizare a sunetului și totodată primul pas dela un fenomen sonor și acustic la disciplina unei arte.

De altminteri, oricare dintre noi va recunoaște ușor că, în formația cuvintelor *incantație*, *descântec*, intră etimologiceste noțiunea de a cânta. Treptat, se ajunge deci dela sunetul nearticulat la limbajul articulat, dela strigătul, geamătul sau îngânarea unui glas — la un șir mai mult sau mai puțin limpezit de sonorități, ce se leagă între ele și care ne dau elementele cântecului și al vorbei.

Pe atunci, în timpuri imemorabile, cântarea și cuvântul erau mult mai unite decât în veacurile relativ moderne. Diferențierea este sigur că nu s'a făcut decât cu timpul, și multe sunt teoriile care vor să dovedească, fie că la început a fost cântul și mai apoi cuvântul sau verbul, fie că, dimpotrivă, verbul a precedat emisiunea muzicală.

Romanticii germani aveau muzica pentru puterea ei misterioasă de a spune mult mai mult în limbajul ei neprecis asupra adâncurilor vieții. Și unii poeți excesivi, ca Hoffmann sau Novalis, mergeau până la a crede că muzica, fiind limbajul cel mai complex și cel mai expresiv prin care ne exteriorizăm subiectiv și obiectiv, nu este numai la originea tuturor limbajelor, dar e și finea către care trebuie să tindem cu toții; adică într'o lume cu totul desăvârșită, ce va să vie, nu vom mai vorbi pentru a ne înțelege unul cu altul, ci omul va trebui să cânte. Exagerările acestea provin dela credința că muzica și poezia se unesc, fac aproape o singură putere, mult mai mare decât oricare alta, pentru cunoașterea lumii. Subiectul și obiectul muzicii este același ca și al poeziei. Sub semnul lirei, le concepem simbolic și astăzi pe amândouă și cele două arte imateriale sunt figurate de brațele venerabilului instrument — *lira*.

Ca să ne întoarcem iarăși la fazele principale și progresive ale muzicii ca artă, vom indica în primul loc muzica magică, ca întâia stare, ca întâiul capitol în istoria generală a artei sunetului. Am putea să vedem apoi că muzica de incantație, care presupune o *știință* din ce în ce mai adâncită și un efect din ce

În ce mai general, va fi practică tot mai oficial și va ajunge apajul mai cu seamă al oamenilor cultului, al cultului religios. Și vom avea a doua fază a artei noastre, muzica altarelor, a templelor și a bisericilor, muzica hieratică, eclesiastică, liturgică, ce a stăpânit lumea până în vremurile moderne. Paralel cu ea începe să se dezvolte, în marginea cultului, întrebuițând elemente ale muzicii religioase, muzica propriu-zis profană sau laică, muzica ce o facem pentru plăcerea noastră de a o cânta sau de a o asculta. Și acesta este stadiul final, al treilea capitol mare și cel din urmă în istoria și estetica muzicii.

Întreținându-ne despre muzica magică, suntem conștienți că facem mai mult preistorie decât istorie adevărată.

Cunoștințele noastre sunt conjecturale, nesigure, în privința acelor epoci întunecate. Dar știm că puterea ce se atribuia cântului sau descântului era atât de mare, încât pentru însăși importanța, nu numai estetică, dar și socială a muzicii de totdeauna, nu putem să trecem cu vederea imensul rol pe care l-a avut, dela vârstele cele mai fragede ale omenirii.

La început, simțurile și imaginația omului erau peste măsură de impresionate de sunetul muzical, fie al vocii, fie al vre-unui instrument primitiv. Poate că omul era siderat, pătruns de un fior și de plăcere și de teamă, când îl ajungea unda aceea sonoră, nevăzută, tainică și în care el era îndemnat să creadă că se manifestau niște puteri suprafirești. Poate în atitudinea celui predecesor ancestral al nostru, era ceva din simțul șarpelui ținut de farmecul muzicii.

Când am întrebuițat cuvântul farmec, am făcut-o cu intenție, fiindcă și această noțiune de farmec are două înțelesuri, acel al vrajei, al leacului, *pharmacum*, și acel al cântului pe de altă parte. Farmec ca și « charme » pe franțuzește e vecin și cu latinescul « carmen ». *Carmen* nu înseamnă numai cântec, ci lege, șir de sunete măsurate cu putere de normă, acumulare de formule incantatorii ce fixează oficial aproape o lege, o datină, o tradiție cântată, asemenea unei ode sau unui imn care leagă comunitatea membrilor unui popor sau al unei cetăți. Așa a fost acel *Carmen saeculare* al Romanilor, așa au avut toate cetățile și națiunile străvechi, cânturile lor deținătoare de adevăruri mistice și permanente, de norme conducătoare.

Dar încă nu insistăm asupra muzicii cultului, asupra muzicii culte. Care au fost începuturile ei în omenirea sălbatică, preistorică? Nu poate fi vorba încă de ceremonialul acestui cult. Lăsăm nerezolvită chestiunea priorității muzicii sau a cuvântului. Este tot atât de zădarnică după cum ar fi întrebarea: Cine s'a născut întâi? Oul sau pasărea?

Nici chestiunea dacă muzica vocală a precedat pe cea instrumentală.

Am înclina mai curând să credem că întâi omul a cântat și a glăsuț, și apoi, cu diverse instrumente rudimentare, a imitat efectul obținut de propria lui voce, sau a căutat să imite ceea ce auzea în jurul lui: ciripit de pasăre, muget de animale, murmurul apelor, al vântului, al frunzișului.

Cum s'au inventat cele dintâi instrumente și care au fost ele?

Pretutindeni, arcașii care au încordat arcul lor de vânătoare și război au auzit sunetul coardei pe care o ciupeau și iată un instrument care este strămoșul nu numai al lirei cu 7 coarde, dar al harpei, al ghitarei, al clavecinului, al pianului și al tuturor lăutelor, viorilor și contrabaselor.

Vre-un primitiv a golit de măduvă o ramură de soc sau de tei, a suflat într'o trestie sau într'un os și iată născându-se fluerul, părinte al tuturor instrumentelor ca naiul, flautul, clarinetul, fagotul și oboiul. Iată că cel care a suflat întâi în vre-o scoică mai mare, poate fi socotit inventatorul buciului, al trâmbiței, al trompetelor și al tromboanelor noastre.

Unii au combinat suflul pornit din vre-o bășică și tuburile de trestie, și iată ivindu-se cimpoiul. Deci oamenii, din noaptea vremurilor și până azi, au putut cânta și să facă a cânta diverse instrumente, pe lângă celălalt mijloc muzical de a emite sunetul prin percuțiuni, lovind un corp răsunător. Dar natura nu dă firesc dela sine sunete absolut precise și prelungite. Și dacă voim să le obținem băgăm de seamă că lucrul e destul de greu, la început, și cere o stăpânire a noastră înșine, căci sunetul emis în chip firesc tinde să urce, să coboare, să scadă sau să crească odată cu respirația.

Odată fixate, limpezite, aceste sunete se vor înșira într'o rânduială în care intră și voința omului și chemarea firească. Și atunci, din fixarea acestui șir de sunete cu intervale precise, când după

un sunet, la un interval acustic prevăzut, urmează un altul, apoi al treilea, al patrulea ș. a. m. d., se va naște o *scară muzicală, o gamă*, care este o definiție exactă a sunetului și o așezare a lui, după proporții precise. Ca să reproducem cuvintele teoreticianului *Paul Bekker*, « eliberarea acestei scări ce fixează distanța sune-
telor formează baza și întâia manifestare a procesului artistic al muzicii ». După popoare, principial, acest proces, chiar dacă ar fi același, execuția lui e diferită. Sunt elemente care leagă omenirea și altele care o despart. Vom putea recunoaște aceleași game la popoare atât de depărtate cum sunt Chinezii, Grecii antici și Celții, în speță gama de cinci sunete sau pentatonică și apoi atâtea și atâtea alte feluri de a construi sonor gama.

Climatul, constituția fizică, limba, fiziologia și psihologia diferită a neamurilor de pe suprafața pământului sunt elemente de diferențiere.

Noi ne vom ocupa mai de aproape numai cu muzica europeană.

Ne dăm seama că, făcând aceasta, nu considerăm decât o ramură a întregului copac pe care ar trebui să-l cercetăm.

Însă cercetarea cealaltă ar fi așa de complicată și de nesigură, în cât credem că e mai bine să ne restrângem la studiul muzicii europene occidentale. Considerabilă e importanța muzicii grecești antice: fiindcă teoriile ample ale Grecilor, pe de o parte, au avut un imens prestigiu și o influență directă în tot cursul de până acum al evoluției și transformării muzicii, și, pe de altă parte, ele sunt prea interesante pentru luminile ce ni le dau în studierea pasionantă a folklorului nostru.

Să mai stăruim asupra naturii cântului magic. O facem pentru că vom vedea născându-se, odată cu el, unele legi ale muzicii de totdeauna.

Primitivul a observat, sau a crezut că observă, că un cânt care l-a impresionat adânc poate să aibă același efect asupra puterilor invizibile, când îl va emite el însuși.

Cântând, va putea să farmece, să atragă sau să alunge o putere nevăzută. Va conjura, fie în ajutorul lui, fie pentru a se apăra, spiritele, duhurile, pe care el le presupune că stau îndărătul tuturor fenomenelor. Va aduce prinos de incantații sau descântec pentru a provoca, de pildă, sau a îndepărta ploaia, vântul și trăsnetul,

pentru a opri scurgerea sângelui dintr'o rană, pentru a împlânzi fiarele, pentru a împăca spiritele care mai târziu vor crește până la noțiunea de zei. La toate lucrările lui, va sluji cântecul. Pentru scormonit pământul, pentru arat, pentru însămânțare, pentru creșterea plantei, pentru recolta favorabilă. În sfârșit, mai cu seamă, pentru seducția erotică. Și unii teoreticieni cred că acest ajutor pe care muzica îl dă chemării sexuale și îndrăgostiților în general este așa de mare, încât aci ar fi însuși miezul și rostul muzicii. *Deniker*, observând dansurile alternate la popoare primitive, ale bărbaților și ale femeilor, crede că la originea societăților ele au fost un puternic auxiliar al selecțiunii sexuale.

De altminteri, dragostea este creație, cuvântul poezie înseamnă iarăși a crea, a plăzmu, și am văzut că muzica și poezia sunt în esență același lucru. Dacă nu zămislesc ele însele, sunt fără îndoială un puternic stimulent de creație. Sub exaltarea lor, omul își simte puterile fizice și morale sporite la infinit. Și viața însăși pare că se întărește în el ca și cum ar fi pus în contact cu puterile primordiale ale firii.

Cântul magic e studiat și evocat poetic de *Combarieu*, la care trebuie să ne referim mereu, întru cât mai ales el dă o dezvoltare intensă, poate exagerată, capitolelor privind începuturile muzicii.

Cântul magic după el unește melodia cu vorbe de obicei neinteligibile pentru cel neinițiat.

De ce cuvintele sunt de neînțeles? Fiindcă adresându-se unor forțe suprafirești și misterioase, omul, prin imitație, crede că se pune pe același plan de taină la rândul lui. Formula, ca să fie efectivă, trebuie să fie rostită fără greș și repetată de un număr prescris de ori. Avem deci două legi importante, *a imitației* și *a repetiției*.

Aristotel face din imitație elementul principal al oricărei arte, care procedează după chipul și asemănarea celor văzute — sau a celor *nevăzute*, în cazul artei magice.

Vreau să obțin ploaia și trăznetul, voi imita prin gesturi și prin sunet, cursul și zgomotul acestor fenomene ale naturii. Tot astfel voi proceda, în toate împrejurările, pentru a acționa asupra aproapelui, a unui animal.

Voi să fiu puternic ca spiritul focului, de pildă, sau ca zeul războiului, voi căuta să mă mișc, să iau înfățișarea lor și să mă vestesc prin glasul lor presupus.

Imit mișcările băătăiei și ale curajului ca să fiu victorios.

Prin *imitație* se ivește mimetismul, pantomima și deci dansul, care este jumătate muzică, prin ritm, jumătate sculptură, prin gest și atitudine.

Acest ritm însuși, nu e născut numai din perceperea spontană și imitarea ulterioară a unor fenomene cu sens de regularitate, ca răsuflarea, bătaia inimii și mersul, pasul omenesc, care deșteaptă imediat noțiunea de ritm. Ritmul este urmărit numai în mai mare în cursul periodic al soarelui, al lunii și al stelelor, ca și în simetriile lumii organice și neorganice. El se vedește, se consolidează, în muzica magică, prin repetițiile formulelor. Și acestea două, *imitație* și *repetiție*, sunt și la temeiul oricărei muzici, vechi sau moderne.

În fața naturii dușmănoase, omul crede deci în duhuri, rele sau bune, și cu ele intră el în legătură prin ajutorul muzicii, dar nu al cântecului cu totul slobod și improvizat, ci al unei muzici deja stilizate, tipice, așa spune specializate după caz, și aci ar fi după noi, *nu originea muzicii*, cum susține Combarieu, *ci originea artei muzicale*.

Puterea de încântare a muzicii pe care o simțim cu toții, nu mai suntem obișnuiți s'o socotim supra naturală ca primitivii. Și atrag atenția că însuși acest cuvânt de « încântare », « sunt încântat », cutare ființă sau lucru e « încântător » sau « încântătoare », — această expresie presupune imediat o vrajă muzicală, mai mult nevăzută și inexplicabilă a unei puteri ce operează prin magie, și nu e de mirare că până și sălbatecii și troglodiții credeau că muzica poate face minuni neînchipuite, venind dintr'o lume superioară, fiind de esență divină.

În privința instrumentelor celor dintâi, în afară de cele de care am pomenit, au derivat și din ele atâtea altele, pe temeiul fie al unei coarde ce vibrează, fie al unei țevi cu gaură, al unei pâlnii sonore, al unor bucăți de lemn sau de metal, care, lovite, dau naștere la sunete numite de percusiune.

În fabricarea acelor depărtate instrumente magice intra și superstiția că, asemănătorul având influență asupra lucrului sau ființei asemănătoare, este bine ca instrumentul să fie făcut din materialul din care sunt constituite ființa sau lucrul pe care vrei să le descânți. Magii, egiptieni, asirieni sau persani, de pildă,

cred că stăpânesc mai bine lumea vie având la îndemână instrumente făcute din crâmppee în care intră toate regnurile naturii. Instrumentele lor sunt făcute din trestii, din bambu, din găoace, din coaja fructelor, din metal și din lemn, din piatră, piei de animale, carapace, oase, coarne și tibii golite, din fire felurite, coamă de cal, intestine și așa la nesfârșit. « Ils constituent un abrégé du cosmos et, par suite, ils permettent d'agir sur lui. C'est pourquoi dans les légendes, on ne manque pas de dire avec précision les matériaux qui sont entrés dans la fabrication de l'instrument » (Combarieu).

Știm de altminteri că și în descântecele pe care le fac vrăjitoarele noastre, ele au nevoie adesea, ca vraja lor să fie efectivă, să opereze cu o bucătică de obiect care aparține persoanei vrăjite. Și mai de folos încă este pentru ele un fragment cât mai apropiat de lângă sau din chiar trupul ei, un smoc de păr, o unghie, etc... Toate aceste amănunte importante, de practică a magiei, care ne interesează din punct de vedere muzical, se pot studia prin documente și monumente autentice.

Ca și armonia socotită de filiație divină, după cum o spun Papa Sf. Grigorie: « Armonia vine dela Sfântul Duh », și Sf. Vasile: « Psalmodia este o operă a îngerilor », și păgânii au atribuit aceleași origini cerești muzicii. La Germani, inventatorul muzicii este Odin sau Wotan. La Danezi, spiritele pădurilor sau Elfi (Ellefolk).

Iar cel mai ilustru mit este cel al lirei, născocită de zeul Hermes sau Mercur, care găsește o broască țestoasă în fața peșterii locuite de Maya. O golește, împlântă două tulpini de trestie în carapacea ale cărei două margini le unește cu o piele întinsă, potrivește un căluș între cele două brațe ale instrumentului și împlinește lira cu șapte coarde făcute din mațe de oaie. Ghitara era instrumentul lui Apollon Cytharesul; coardele ei se confundă cu razele soarelui, al cărui zeu era Phoebus-Apollon. Iar flautul este născocirea zeiței Pallas-Athena, care însă l-a lepădat, fiindcă îi deforma frumusețea gurii și a obrazilor. Satirul Marsyas îl culese și pretindea să-l întrecă pe Apollon. Pan avea multiplul flaut, care s'a numit « flûte de Pan » sau naiul nostru, care ne duce parcă în timpuri imemoriale cu vraja lui.

Ceea ce muzica primitivă are comun cu poezia, este ritmul ce se va manifesta în vers; versul este zis și cântat. La noi

cuvântul *viers* are înțeles și de cântec. « Viersul zis cu foc » nu e doar numai rostit.

Astfel ajungem, din treaptă în treaptă, la dezvoltarea *metricii*, la *prosodie*, la științele ritmice minunat fixate de Grecii antici.

Astfel muzica magică, devenită muzică religioasă, este o artă înaltă, cu o putere universală, ale cărei legi sunt legile lumii. Prin veacuri, o legătură se stabilește între muzică și cele mai înalte concepții ale politicii, ale pedagogiei și ale filozofiei. Intru cât filozofia are ca obiect cunoașterea universului, Arta sunetelor, ce înalță, purifică, formează, instruește și dă putere omului, ar fi cea mai înaltă filozofie.

Intruchipare spirituală a supremei armonii, ea contopește și sublimează dezlănțuirea vieții telurice în orânduirile luminii. Coardele lirei lui Apollon sunt înseși razele vibrante ale generatorului universal — Soarele.

EM. CIOMAC

DESPRE POSIBILITĂȚILE UNEI ARHITECTURI ROMÂNEȘTI

Prin serviciul de presă primesc, aproape în fiecare zi, un teanc de articole scrise în gazetele noastre, despre arhitectură.

Sunt uluit de lipsa de seriozitate a majorității acestor articole. Mai toate se rezumă sau la jelirea Bucureștilor de altădată, care se duc ca toate celelalte lucruri de altădată ce se duc, sau la o critică ironică făcută din înălțimile estetice pure, în contra noului aspect al capitalei Românești. Cuvintele de « modernism », « cubism », « urbanism », « edilitate », « edil », « spirit național », « stil național », « tradiție », « modă » ori « snobism », sunt întrebuințate fără nici un respect al conceptului respectivelor cuvinte, într'o proză smerită ori patriotardă. Și grație acestui cor de nechemăți în ale frumosului, zăpăceala crește în spiritul publicului și poate chiar în acel al instituțiilor Statului.

Înainte de a analiza încă o dată situația dela noi, să aruncăm o privire peste hotare. Din unele experiențe făcute la alții, vom deduce poate câteva principii care ne-ar putea călăuzi și pe noi spre o auto-critică mai echitabilă.

* * *

Noi ne preocupăm mult de un stil național. Școala d-lui P. Antonescu a făcut o primă încercare, care ar putea fi urmată și de altele. Dar un stil « național » implică noțiunea unei arhitecturi de Stat. Or, această arhitectură lipsește la noi. Puținele monumente publice, care sunt o înfățișare a autorității Statului, șe contrazic în aspectul lor.

Iar astăzi se pare că s'a renunțat la căutarea unei plastici monumentale românești.

De ce?

Dar să privim întâi peste hotare înainte de a răspunde.

Germania, Olanda și țările Scandinave au avut un rol hotărâtor în studierea și promovarea stilului funcțional. În aceste țări, așa zisul « modernism » a fost studiat cu o metodă științifică, care a însemnat sfârșitul romantismului individual pe temele obosite ale Renașterii. Experiența a fost depășită de modă și o sănătoasă reacțiune a limpezit situația. Odată în posesia metodelor funcționaliste, arhitecții germani și confrății lor nordici au găsit în spiritul clasic noile teme ale compoziției arhitecturale. Păstrând din vechea zestre tradițională specifică fiecărei țări, numai esențialul unei evocări, ei au încadrat în ritmul celui mai riguros clasicism, atât metodele de construcții funcționale, cât și unele forme ale trecutului, menite să înfrățească monumentele noi cu decorul istoric al orașelor, cu catedrale și domuri. Și să fim bine înțeleși: când vorbim de clasicism, nu e vorba de elenismul arheologic sau de alte atitudini estetizante. Metodele clare ale funcționalismului, o dată scăpate de patima modei, și-au regăsit, în mod firesc, disciplina clasică, care nu este decât un echilibru fericit între util și frumos, între cunoștință și sentiment. Acest drum a putut fi parcurs de arhitecții nordici în mai puțin de 20 de ani, grație intervenției continue a Statului, care își manifestă prezența prin unele cerinți care au mers mereu crescând. Atât noile regimuri politice, cât și cele rămase în făgașul obișnuinței, au privit arhitectura ca un puternic element de propagandă și afirmare a autorității Statului. În Germania s'au făcut lucrări uriașe, toate însă fiind ale Statului; școli, spitale, centre studențești, centre de educație, teatre, stadioane, palate administrative, aeroporturi, cazărmi, uzine, piețe, poduri, toate prinse în fervoarea aceluiași gând de preaslăvire a Statului. Vechea idee a regilor, care botezaseră arhitectura « arta regală », a fost preluată de tinerele democrații pe o scară și mai completă. Lucrările realizate pentru jocurile olimpice din Berlin sunt uimitoare și pot fi privite ca cele mai de seamă și cele mai frumoase ale epocii noastre.

În toate aceste lucrări, arhitecții germani au știut să beneficieze de izbânzile funcționalismului, fără a pierde din vedere

nobleța clasică, compunând atât în urbanismul lor cât și în arhitectura lor monumentală, ansambluri de o ținută uimitoare, în care personalitatea este menținută în hotarele unei demnități colective. Dar această înrăurire a Statului asupra spiritului constructiv a urmărit, pe toate planurile, programul său de propagandă socială, dând formă până și celor mai umile căminuri de lucrători.

Constatăm deci un program social bine chibzuit, posibilități întinse, toate centrate în jurul unei autorități puternice.

În Italia problema era mai grea. La începutul erei fasciste, funcționalismul pătrunse prea puțin acolo, iar arhitectura oficială lăncezea, copiind trecutul din ce în ce mai prost. O dată Statul fascist înființat, tema măririi romane a început să se impue. Dar pe când aliajul spiritului a dat, în Germania, o arhitectură de o perfectă unitate, în Italia, din cauza prestigiului antichității și a Renașterii, spiritele par totuși veșnic îngreutate de reminiscențe, și stilul fascist caută între temele Romane și formele moderne, o linie medie. Totuși, dacă nu s'a ajuns încă la izbândă, eforturile continuă și entuziasmul există. Se poate vorbi de o arhitectură italiană și mai ales de un spirit constructiv italian.

Rusia Sovietică a început a îmbrățișa fără control modernismul, uitând însă de metodele funcționale, adică de stricta adaptare a formei utilului. Mai mult decât oriunde, s'a pus în U.R.S.S. problema propagandei. Dar pentru a construi, trebuie un personal încercat, alături de posibilități financiare. Tinerii arhitecți ruși au crezut că o revoluție estetică se face la fel cu o mișcare de stradă. Dezgustați de rezultatele date de «modernism», ei au reluat drumul neoclasicismului țarist, înlocuind doar ornamentele de paradă de pe vremuri cu ciocanul și coasa. Se pot vedea în fiecare primăvară falange de tineri comuniști urcând plictisiți treptele acropolei, pentru a copia, fără nici o pregătire, ceea ce nimeni n'a putut și nu va putea copia. N'au fost mijloace întinse pentru aplicarea unui plan constructiv. Moscova și Leningrad rămân astăzi ca și acum douăzeci de ani, în cea mai groaznică criză de locuințe ¹⁾.

¹⁾ Vezi repudierea lui Le Corbusier și a întregii sale școli de către oficialitatea rusă.

Spiritul constructiv rus nu s'a manifestat însă și nici nu ia calea vre-unei manifestări.

Franța a rămas dela război încoace marele atelier al tuturor experiențelor. Expoziția care se pregătește este o experiență în plus. Dar e un lucru de observat: toate aceste experiențe au adus roade aiurea decât în Franța. Arhitecții fiecărei națiuni au venit să-și facă școala acolo. Sub imboldul studenților și artiștilor din toate țările, s'au născut o mulțime de curente adesea contrare. În mijlocul acestei învălmășeli, viața socială n'a îngăduit o coordonare a tuturor acestor bogății spirituale. Cele mai frumoase experiențe s'au făcut în Franța, cele mai mari realizări de ansamblu s'au făcut aiurea. Dacă la Lyon, Tony Garnier a putut schița un măreț program de arhitectură socială, proiectând organizarea unei întregi regiuni industriale și executând o largă parte din acest proiect, grație continuității primariatului d-lui Herriot, celelalte orașe n'au urmat acest exemplu (începând cu Parisul). Dacă episcopatul din Paris a avut o deosebită simpatie pentru frații Peret, care înfăptuiseră un nou și foarte original stil bisericesc, intervențiile politice și micile interese parohiale au zădărnicit organizarea pe o scară mare a construcțiilor bisericești.

Malit Stevens a fost acela care a dus cel mai departe studiul arhitecturii industriale. Totuși el n'a fost urmat de marii industriali. Puținele palate oficiale ale Republicii sunt cu totul lipsite de caracter, parcă i-ar fi frică acestei oficialități să se pronunțe într'o direcție sau într'alta. Arhitectura modernă franceză, cu mai mult gust, dar cu aceeași nehotărîre, se zbate ca și Italia între tradiție și devenire. Dar, pe când în Italia se urmărește un program, în Franța experiențele individuale continuă în toate direcțiile. Pe când în Italia oscilarea între un spirit de măreție roman și o metodă funcționalistă va duce în mod firesc la o expresie unitară a spiritului italian, încă nu se poate desluși care va fi sinteza experiențelor franceze.

* * *

Cu toate învinuirile care i s'au adus, România și-a făcut experiențele singură.

După epoca neoclasică, cea a stilului « național » și, în urmă, funcționalismul.

Fiecare din aceste trei etape își găsește o explicație socială și economică.

Vechilor conace de influență fie rusească, fie ardelenască de pe la 1820, le-au urmat casele în stil franțuzesc. Deci, prima fază nu este decât continuarea unui stil tradițional, și el de influență străină.

Schimbările sociale de după război, nivelarea stărilor sociale, pauperizarea și democratizarea societății, neîncrederea în bani, devalorizarea, etc. au mânat opinia publică spre realizările funcționaliste. Bucureștii, nemaiputând păstra forma lor patriarhală (și asta nu din cauza modei, dar din motive sociale cât se poate de valabile), au adoptat stilul funcțional. Curentul este atât de puternic, încât printre puținele clădiri oficiale care s'au făcut, majoritatea sunt de spirit funcțional.

În fața acestei stări de fapt, s'a născut o nedumerire și o nostalgie a formelor tradiționale. Ne găsim deci la o răspântie. A merge înapoi ar fi o eroare; a sta pe loc sau a continua pe pozițiile câștigate o repetare necontrolată de forme funcționaliste ar fi o egală eroare. Care ar fi atunci programul? Acela de a tinde spre o nouă fizionomie a civilizației românești. Lucrul n'ar fi posibil însă, decât prin coordonarea eforturilor în sânul unei arhitecturi de Stat. Primăriile, palatele administrative, școlile, spitalele, cazarmile, bisericile, bibliotecile, ateneele populare, cantoanele, etc. ar putea fi studiate atât prin concursuri, cât și de serviciile Statului. Dezbătându-se aceste probleme, aducându-se în discuție fiecare din ele, s'ar ajunge mai repede la o limpezire a spiritelor, la o precizare a noțiunilor, la o efervescență a spiritului nostru creator. S'ar putea ajunge la o intimă colaborare, care, bine condusă, ar aduce roadele cerute. În prezent, fiecare își face experiențele într'o totală izolare. Nici un organ valabil nu informează publicul, nici o legătură nu este stabilită între grupurile de arhitecți. Funcționaliștii merg spre o suprimare a formei în folosul volumului, fără a-și da seama că un volum nu este necesarmente o formă și că o formă care tinde către simplitatea geometrică până la limită pierde forma. Tot ei sacrifică în numele unor principii transcendente, intimitatea locuințelor, reducând totul la utilul material. Or, există și necesități spirituale, care ar trebui să aibă prioritatea. Se spune mereu: «trebuie să exprimăm construcția». Care

construcție? Dacă e vorba de cea spirituală, de acord; dacă e vorba de exteriorizarea momentelor de rezistență ale betonului, nu văd justificarea acestei aparente discipline.

Tradiționaliștii încearcă să reînvie sau, mai bine zis, să continue formele vechi sau măcar să fure ceva din intimitatea și din farmecul lor. Încercarea lor va fi valabilă atunci numai când învățămintele funcționalismului nu vor fi uitate.

Însă pentru a ajunge la o sinteză a celor două tendințe, trebuie teme destul de vioaie, probleme destul de bine puse, pretexte prin care spiritul creator să-și ia avântul. Și asta nici vilele, nici casele-block nu le vor da. Trebuie o arhitectură de Stat. Marile teme au dat marea arhitectură. Marile subiecte au dat frumusețea spiritului. Căci nu există estetică fără etică. Și o etică a spiritului nostru românesc singură ar putea provoca o mare arhitectură românească.

Arhitectul întruchipează mai mult decât oricare alt artist, vremea și societatea în care trăiește. Temele nu sunt puse de arhitecți, ci de societate.

Cu vechea noastră zestre ornamentală, cu simțul nostru practic și cu noțiunile noastre ale intimității locuințelor, cu gustul nostru de simplitate patriarhală și cu viguroasele principii funcționaliste care au luat rădăcină la noi, momentul e prielnic pentru încercarea unei sinteze, peste capul modei și al ideilor preconceptuate.

G. M. CANTACUZINO

ENERGIILE NATURALE

Pentru dezvoltarea ei, omenirea din toate timpurile a simțit nevoia de a avea la dispoziție izvoare de energie. Cantitatea de energie necesară variază cu stadiul de înaintare a civilizației, pe de o parte, și cu posibilitățile de a o avea la îndemână, pe de altă parte. Istoricul științelor aplicate se confundă, în mare parte, cu dezvoltarea mereu crescândă a mijloacelor de stăpânire a diverselor forme de energii naturale ce se găsesc în natură.

Prima energie în serviciul individului și a colectivității a fost energia produsă de om sau de animale. Se explică de ce societățile omenești în stadii inferioare de dezvoltare, având totuși nevoie de executat diverse lucrări, duceau lupte pentru a avea la dispoziție aceste unice energii disponibile. În adevăr, \n trib se războiește pentru a stăpâni animalele sau pentru a utiliza ca lucrători indivizii altui trib, adică de a-i aduce în stare de sclavie. Popoarele, în forma lor modernă, duc aceeași luptă — poate mai dârză încă — pentru stăpânirea regiunilor în care se găsesc anumite energii naturale (cărbuni, petrol, etc.). Din punctul acesta de vedere, găsim o continuitate perfectă a cauzelor diverselor litigii, care au făcut să sângere umanitatea din epocile cele mai îndepărtate până în timpurile actuale.

Energiile naturale, actualmente în serviciul omenirii, pot fi considerate din diverse puncte de vedere. Un aspect dintre cele mai importante este, fără îndoială, durata lor. Unele sunt în cantitate finită (cărbuni — în general cărbunele negru — petrol, gaz metan, etc.); altele, dimpotrivă, sunt inepuizabile (cărbune alb, verde, albastru, auriu, etc.).

O întreagă politică economică trebuie stabilită pentru izvoarele de energie în cantitate finită și aci se dă lupta mare de stăpânire

a regiunilor în care se găsesc sau măcar se bănuiește că se vor găsi asemenea combustibili. Cităm, în treacăt, depozitele de cărbuni din Mancuria, care poate că n'au fost cu totul neglijate în războiul ru-o-japonez din 1905 și nu vor fi lăsate la o parte nici în războiul în perspectivă, pe care Japonia îl va susține pentru ca această regiune să rămână sub zona sa de influență. Ne gândim apoi la energica ofensivă germană din 1916, pentru a stăpâni regiunea petroliferă din Muntenia și nu uităm că, îndată după armistițiu, Lord Curzon declara: « Viitorul va spune că aliații au fost duși la victorie pe un val de petrol »; reamintim serioasele conflicte dintre Anglia și Turcia, pentru regiunea Mossul, bogată în petrol, recentul incident dintre Anglia și Persia pe chestia unei convenții petrolifere și, foarte probabil, conflictul italo-abisinian. Dacă mai avem în vedere regiunile Sarre, Silezia, etc., observăm că și marele război mondial nu a neglijat politica combustibilului. De sigur, nu este o simplă coincidență faptul că statele care posedă cărbuni și petrol în cantități mari (Statele-Unite, Anglia) au reușit să aibă nu numai o supremație economică, dar și alta politică care, se poate susține cu multe argumente, derivă în mare parte din precedenta.

În situația grea economică, în care omenirea — învingători, învinși și neutri — se zbate după marele război din anii 1914—1918 și care s'a accentuat în ultimii șapte ani, politica combustibilului are un rol deosebit de important. S'ar putea nădăjdui ca utilizarea rezervelor energetice în mod rațional să contribue, într-o măsură oarecare, la o cât de slabă ameliorare a crizei actuale.

* * *

Vom examina mai întâi, combustibilii care constituiesc energiile naturale în cantități finite. În această clasă intră cărbunele negru sub diversele sale aspecte: antracit, uilă, lignit, turbă și lemn; apoi petrolul și gazul metan.

Cărbunii propriu ziși, adică « cărbunii negri », constituiesc rezerva cea mai importantă din categoria aceasta de energie naturală. O evaluare, chiar aproximativă, a cantităților răspândite pe suprafața globului este aproape o imposibilitate. Statisticile stabilesc totuși cantitățile disponibile, dar cifrele găsite nu pot fi decât foarte subiective și astfel se explică divergențele între diverșii

cercetători. În schimb, sunt date foarte exacte asupra consumațiilor anuale. Se constată, în genere, o creștere a exploatărilor, în raport cu datele dinainte de război și, dacă am lua ca normă media ultimilor ani, s'ar putea deduce unele cifre care să dea o cât de vagă idee asupra duratei în ani a rezervelor estimate. Astfel cifrele date de diferiți autori variază în limite destul de largi. Cei mai mulți dau ca cifră probabilă 3000—4500 ani. (După unele statistici, rezervele sigure și probabile ar fi de cca 5 mil. mil. tone, iar consumul anual actual de 1000 milioane tone). Oricum, se vede că acești combustibili constituiesc o rezervă foarte serioasă pentru stadiul de azi, cât și pentru viitoarele progrese ale tehnicii industriale.

În această categorie de combustibili trebuie să socotim și turba. Deși un cărbune de calitate inferioară, prin importanța rezervelor existente, nu este totuși de neglijat. Actualmente se fac super-centrale electrice chiar lângă minele de cărbuni inferiori și se transformă energia lor calorifică, în energie electrică, care, la rândul ei, este transportată foarte adesea în condițiuni mult mai avantajoase. De altă parte, s'au făcut încercări de a se trata turba, pentru a se obține un randament calorific mai important.

Trebuie să mai adăogăm lemnul, care se găsește în cantități foarte mari și poate fi cu succes utilizat pentru încălzit, înlocuind combustibili de calitate superioară. Prin introducerea gazogenului cu lemne sau cărbuni de lemn, vehiculele care întrebuintează «gazul de pădure» se bucură de diferite degrevări fiscale, în special în țările lipsite de petrol, economisindu-se astfel benzina.

Nu tot atât de convenabil se prezintă chestiunea petrolului. După evaluările americane, rezervele mondiale sigure de petrol s'ar ridica la 4,5 miliarde tone. Ordinea țărilor cu rezerve mai mari și proporțiile respective ar fi:

Statele Unite . . .	49,15%	Indiile olandeze . .	3,50%
U.R.S.S.	12,35%	ROMÂNIA	2,90%
Irak	10,15%	Columbia	1,65%
Persia	9,10%	Mexic	1,00%
Venezuela	6,00%	Diverse țări	4,20%

După d. profesor L. Mrazec și Geological Survey, rezervele ar fi de 10 miliarde tone. (Presupunem că în aceste cifre intră și rezervele probabile de petrol.)

Cifrele luate brut par foarte mari, astronomice am putea spune; dar astfel considerate nu spun nimic. Trebuie să avem în vedere și producția anuală de petrol. După statisticile din 1934 și 1935, această producție se ridică, respectiv la cca 207 și 226 milioane tone, care se consumă în întregime.

În anul 1935, producția mondială de petrol a fost de 226.067.000 tone, astfel repartizată:

Statele Unite . . .	60,61%	Indiile olandeze . .	2,70%
U.R.S.S.	11,11%	Mexic	2,44%
Venezuela	9,21%	Irak	1,49%
ROMÂNIA	3,71%	Columbia	1,07%
Iran (Persia) . . .	3,31%		

Nu putem să nu ne oprim un moment pentru a face oarecare constatări. În anii 1924—1926, Mexicul se găsea pe al doilea plan al producției mondiale cu 15—8,4% din total, U.R.S.S. urma cu 4,5—5,5%, iar Venezuela producea în acel timp 1,2—3,33%. Acum observăm că Rusia și Venezuela au roluri importante, ocupând rangurile 2 și 3, cu 11,11 și 9,21% din producția mondială, în timp ce Mexicul produce abia 2,44% din totalul producției mondiale.

Luând ca bază de calcul, producția de mai sus, care nu reprezintă un consum obișnuit, rezerva mondială de petrol ar fi pentru aproximativ 20 ani; luând în considerare și rezervele probabile, durata ar fi de 50 ani. Trebuie însă să avem în vedere că, îndată ce criza actuală se va ameliora cât de puțin, consumul de petrol — prin derivatele sale: benzină, motorină, etc. — va crește mereu, datorită dezvoltării tot mai mari a automobilismului, aviației, motoarelor Diesel în centrale, navigație, căi de comunicație, etc. Aceste produse ale petrolului — pentru moment cel puțin — nu pot fi înlocuite în condiții convenabile. Fabricarea benzinei sintetice, pornind dela cărbunii de pământ prin hidrogenare, se dezvoltă tot mai mult. Germania, Anglia, Franța, produc cantități din ce în ce mai mari, pentru a nu mai avea nevoie să importe petrol sau derivatele lui. Cu toate eforturile făcute, prețul benzinei sintetice, în stadiul actual de dezvoltare al industriei respective, întrece de 3—3,5 ori prețul benzinei obținute prin distilarea

petrolului. În Spania, se încearcă și hidrogenarea șisturilor bituminoase.

Țările sărace în petrol, cum e cazul Italiei, al Franței, etc., se gândesc foarte serios la posibilitățile de viitor, când statele cu rezerve importante în acest gen de combustibil, din care ele se aprovizionează, vor lua măsuri de limitare a exportului. Aceasta înseamnă o periclitare a normalei dezvoltări industriale, în timp de pace, și un pericol din cele mai grave pentru apărarea națională, în timp de război. Pentru a evita aceste posibilități dezastruoase, se studiază înlocuirea benzinei, adică căutarea unui carburant național. Din cercetările făcute, rezultă că alcoolul fabricat din fructe, cereale, etc., ar putea servi la acest scop. O lege franceză din 1931 obligă adăogarea a 25 litri alcool la 100 litri benzină grea; în acest fel, se realizează și o economie de combustibil al motoarele cu explozie, încât economia reală asupra benzinei este de 36%, cifră foarte importantă. Amestecul acesta este de asemenea obligator în Danemarca, Lituania, Elveția, Italia și alte țări, lipsite de petrol.

Cărbunele roșu îl constituie gazele naturale. Ele se găsesc, în genere, în regiunile petrolifere și carbonifere, având aceeași origine ca și acestea. Se mai găsesc și în regiunile vulcanice, gaze naturale, care sunt de altă natură decât precedentele. Gazele naturale, dacă ies singure din pământ, trebuiesc numai captate; altfel sunt scoase cu ajutorul sondelor, întocmai ca la petrol. Lăsate libere în atmosferă, constituie o pierdere foarte importantă, căci această energie este în cantitate finită. Gazele naturale pot fi arse în cazane, de unde le vine și numele de cărbune roșu, sau utilizate în diverse industrii chimice sau pentru aplicațiuni casnice. Energia lor calorică variază cu regiunea de unde provin, dar, oricum, este foarte importantă. Utilizând în chip rațional această rezervă de energie, care altfel este pierdută, putem face simțitoare economii de alte categorii de combustibili tot în cantitate finită, mai ales de păcură sau lemne, păstrându-le pentru viitor. Țara noastră posedă cantități importante de gaze naturale, dar exploatarea lor nu este din cele mai raționale. În 1930, pierderile de gaze în regiunile petrolifere se cifrau cam la 50%, producția acestui an fiind de 1,25 miliarde mc.

Trecem acum la examinarea celorlalte energii naturale, care nu sunt în cantitate finită.

În primul loc, ne vom ocupa de căderile de apă. Se utilizează trecerea unei anumite cantități de apă dela un nivel mai ridicat la unul mai scăzut; prin această operațiune, sunt puse în mișcare turbinele hidraulice.

Puterea datorită apei se poate căpăta printr'o cantitate de lichid relativ redusă și o înălțime apreciabilă, cum e cazul apelor de munte; energia astfel obținută se datorește *cărbunelui alb*, după denumirea dată de Aristide Bergès. Alte ori, cantitatea de apă poate fi importantă, iar căderea mică, cum se întâmplă cu apele de șes; în acest caz s'a dat denumirea de *cărbune verde*, pentru a fi în concordanță cu regiunile unde se instalează turbinele.

Energia hidraulică, sub una din formele de mai sus, este întrebuințată din timpurile cele mai vechi — se pare cu 2 secole înainte de era creștină — pentru diverse aplicațiuni. Utilizarea în mare a acestei energii n'a fost posibilă decât grație următoarelor fapte: în 1827, Fourneyron construiește cea dintâi turbină hidraulică, având o putință de 6 C.P. și lucrând sub o diferență de nivel de 1,40 m, cu un randament convenabil, iar în 1869, Ar. Bergès este primul care are ideea de a folosi căderile de apă de înălțimi mari, amenajând una de 200 m și apoi alta de 500 m.

Construirea uzinelor hidro-electrice este importantă, nu numai din punctul de vedere al energiei captate; în același timp, se regularizează cursurile apelor respective, încât sunt folosite pentru plutărie sau navigație; totodată se evită inundațiile pe regiuni destul de întinse, care devin cultivabile, iar pe de altă parte se pot organiza vaste lucrări de irigație pentru timpurile secetoase. Avem deci o serie întreagă de avantaje din utilizarea cărbunelui alb și verde. Energia hidraulică este însă foarte capricioasă, având mari variații, atât sezoniere cât și anuale. Pentru a realiza o putință cât mai continuă, sunt necesare lucrări importante, care cer capitaluri mari de investiții, ceea ce constituie un serios inconvenient pentru folosirea acestei energii. În schimb, instalațiile hidraulice au avantajul de a avea cheltuieli foarte mici de exploatare.

După Arrhenius, rezervele de energie în cărbune alb și verde s'ar ridica la 790 milioane C.P. Statisticile publicate în Statele Unite dau alte cifre. După acestea, rezervele mondiale în acest fel de

cărbune ar fi de 439 mil. C.P. (din care Europa ar avea 45 mil., America de Nord 62 mil., Asia 71 mil., Africa 190 mil., etc.). Căderile de apă se folosesc numai într'o proporție mică, anume 23 mil. C.P., ceea ce revine la 5,25 %; proporția cea mai mare de utilizare a cărbunelui alb și verde este în America de Nord.

În afară de apele râurilor curgătoare, s'a căutat să se utilizeze energia manifestată de apele mărilor și oceanelor. Această energie poate fi captată sub forme deosebite.

Valurile mărilor, mai ales pe timp de furtună, reprezintă o putere considerabilă, și s'au imaginat diverse procedee pentru a o utiliza. Prezintă însă dezavantajul de a fi foarte variabilă în timp.

Mișcările regulate ale apelor din mările deschise, datorite atracției lunii, cunoscute sub numele de maree (fluxul și refluxul), pot fi economic utilizate în turbine. Se dă denumirea de *cărbune albastru* acestui izvor de energie.

Utilizarea cărbunelui albastru este destul de veche; în Franța se cunosc mori funcționând astfel de prin secolul al XI-lea; prima, se pare a fi fost construită la Dunkerque de un dulgher Perse. Utilizarea energiei mareelor se poate realiza prin metode diferite: împingerea lichidului, viteza și căderea apei. Pe acest din urmă principiu se bazează sistemele moderne, căutând a obține o denivelare a apei, ca astfel să putem pune în mișcare turbina. Când apa e în creștere, turbina e mișcată și anumite rezervoare sunt umplute, iar prin scurgerea apei, în epoca refluxului, mașina intră iarăși în funcțiune. Turbina nu poate funcționa continuu, căci fiecare maree are o întrerupere de câteva ore, iar în mările moarte nu merge deloc.

S'au adus diverse modificări acestui prim principiu, de Belidor, Decoeur, Maire, Parisot, etc., prin adăugirea unor bazine suplimentare, care au avantajul de a permite utilizarea continuă a turbinelor. Acestea sunt caracterizate printr'o cădere de apă în cantitate mare, dar dela o înălțime mică (3—4 metri).

Sistemul mai bun este de a lucra cu bazine conjugate, care se găsesc în regiuni de stabilire de porturi diferite. Prin punerea în paralel a centralelor electrice respective se poate asigura constanta putinței furnizate.

Utilizarea stațiunii mareo-motrice izolate nu pare destul de avantajoasă; combinată însă cu alte stațiuni pelagice, fluviale și termice, devine foarte interesantă.

Aplicații ale acestor principii s'au făcut în America (la Rockland, o stațiune de 300—5000 C.P.), în Franța (Rance, St. Malo și e în curs de executare o stațiune la Aber-Wrach în Finister care va avea cca 1500 C.P.). Intre proiectele de seamă trebuie să cităm acela conceput în timpul războiului mondial, de Esnault Pelterie, de a construi uzine care să lucreze în paralel, situate în canalul Mânecii și pe estuarul Tamisei; iar alt proiect grandios, studiat în Anglia, prevedea producerea unei putințe de 500.000 Kw.

Aceste instalațiuni necesită însă cheltueli importante de investiție — mai mari decât la energia hidroelectrică — și din această cauză nu sunt încă răspândite.

Un alt izvor de energie, cunoscut din timpurile cele mai vechi, este energia datorită vânturilor sau *eoliană*. Vântul este de mult utilizat pentru propulsie în navigație, la scoaterea apei din fântâni, la mișcarea morilor, etc. În ultimul timp se caută a se utiliza, pe o scară cât mai întinsă, la producerea energiei electrice. Se pare că energia vântului ar reprezenta mai bine de 10% din totalul energiilor naturale cunoscute. Arrhenius evalua energia aceasta la 5000 ori energia produsă anual de cărbunele negru. Deși destul de variabilă, totuși puterea vântului poate fi utilizată în anume condițiuni, mai ales că, din studiile făcute, variația ei ar fi inferioară variației puterii apelor. Utilizând vânturile din regiunile ceva mai înalte ale atmosferei, se poate asigura o viteză mai importantă, mai ales de la 70 m în sus, și s'ar realiza o variație destul de rezonabilă, în ce privește putința furnizată, încât să permită o punere în aplicare a acestui izvor de energie naturală. Vânturile din munții Siberiei ori de pe coasta mării de Nord n'au variații mai mari de 1 m/sec. la o viteză mijlocie de 8 m/sec. în cursul întregului an.

O realizare importantă în acest domeniu trebuie semnalată în America. În vederea expoziției internaționale, ce recent a avut loc la Chicago, s'a construit un turn de 600 m înălțime. Acest turn era prevăzut cu roți având 150 m în diametru, iar putința furnizată se cifra la 75.000 C.P. Energia produsă în timp de un

an s'ar ridica la 100 mil. Kw-ore, ceea ce reprezintă cam un sfert din producția totală a României, din 1930, în energie electrică.

În U.R.S.S. s'a pus în funcție anul acesta o stațiune eoliană la Balaclava, pe țărmul Crimeei. Viteza vântului este de 5,75 m/sec., helicea are 30 m în diametru și face 30 învârtituri pe minut, prin reglaj automat. Putința stațiunii este de 93 Kw., iar energia furnizată, 300.000 Kw-ore pe an. Se va construi în curând o stațiune mai mare, de 1000 Kw (care va furniza 2.300.000 Kw-ore pe an), cu o roată de 50 m. în diametru și un turn de 50 m în înălțime; funcționarea va fi complet automată.

Se proiectează de pe acum realizarea unor centrale plutitoare, de-a-lungul coastei Atlanticului, unde viteza vântului în mediu este de 8 m/sec, iar variațiile nu sunt prea mari. Înălțimea acestor centrale eoliene ar fi de 200 m, iar energia electrică produsă urmează a fi transmisă pe țărm, prin ajutorul cablurilor sub-marine. Se înțelege că punerea în aplicare a unor asemenea planuri, ar schimba complet fața unor regiuni întregi, prin posibilitatea de a avea la îndemână, energie electrică, cu preț redus.

Un alt izvor de energie naturală este *cărbunele auriu*. Sub această denumire înțelegem căldura solară care ajunge la pământ, traversând atmosfera. Fără îndoială, această energie este cea mai importantă din toate câte le examinăm. Fără ea n'am avea nici pe celelalte. Am putea spune despre cărbunele negru, de pildă, că nu-i altceva decât o formă de cărbune auriu, depozitat în decursul epocilor geologice. Cea mai mare parte din căldura solară este însă pierdută, încât s'au căutat metode care să permită utilizarea ei în mod direct. Printre încercările mai importante semnalăm căldarea lui Mouchot (1866), bazată pe principiul absorbției acestei energii, dar care n'a dat rezultate destul de satisfăcătoare, din pricina randamentului său prea slab. Alte încercări având ca principiu concentrarea razelor solare cu ajutorul oglinzilor conice sau parabolice, utilizate respectiv de Ericson, care a construit în America un motor de 15 C.P. și Shumann la Assuan pe valea Nilului, au dat oarecare aplicațiuni realizabile. În Sahara există instalații bazate pe aceste principii, servind la purificarea apei și la alte diverse aplicații; energia solară din regiune se evaluează la 0,075 C.P. pe metru patrat. Se studiază de pe acum

posibilitatea exploatării întinsului deșert, ca producător de forță motrice; printre primele plasamente ale energiei electrice astfel obținute ar fi linia ferată transsahariană.

O altă manifestare a energiei solare este evaporarea apei din lacuri sau mări închise. Dacă acestea sunt alimentate de ape curgătoare cu cantități de lichid mai mici decât acele ce se prefac în vapori, rezultă o diminuare a nivelului lor și deci posibilitatea de a îndruma anumite cantități de apă, pe cale artificială, în acele lacuri. Bazat pe aceste idei, P. Gandillon, în 1925, a conceput trecerea unei anumite cantități de apă din Marea Mediterană în Marea Moartă printr'un canal lung de 70 km. Diferența de nivel între cele două mări este de 394 m. În felul acesta s'ar putea capta o putință disponibilă de peste 400.000 C.P. În același timp, s'ar fi putut amenaja terenuri cultivabile de cca 100.000 ha grație irigațiilor ușor realizabile, în afară că întreg canalul de mai sus ar fi devenit o importantă arteră de navigație.

Semnalăm alte două proiecte bazate pe același principiu, utilizând diferența de nivel între două lacuri apropiate: primul pe coasta franceză a Somalilor, cu o putință de 490.000 C.P.; al doilea în Venezuela, prin amenajarea canalului care leagă lacul Macaraibo cu golful Venezuela, cu o putință exploatabilă de 750.000 C.P.

Ca manifestare a căldurii solare avem și utilizarea energiei termice a mărilor.

După cercetările lui Bogulowski, temperatura apei la 1000 m adâncime ar fi de 4—5° C; răcirea aceasta se datorește curenților de apă rece, care vin dinspre mările polare. La suprafața apei, în regiunile tropicale, temperatura variază între 26° și 30° C, datorită încălzirii solare. Variația anuală nu depășește 3° C.

Georges Claude și Paul Boucherot, într'o comunicare făcută Academiei de Științe din Paris în 1926, propun să se utilizeze diferența de temperatură între suprafața și fundul oceanului pentru a face să se miște o turbină. În adevăr, apa la 24° C este aspirată într'un fierbător, astfel că va produce vapori; acești vapori trec spre condensor, în care se găsește apa venită din fundul oceanului; în trecere, aburii vor mișca turbina care este așezată în calea lor. Apa din adâncime se ridică aproape singură la suprafață, grație presiunii, pe principiul vaselor comunicante. Îndată ce se produce o scădere de temperatură de 5° C, apa este înlocuită cu

altă apă caldă dela suprafață și așa mai departe. Apa rece adusă din adâncime este utilizată în aceste regiuni călduroase, economisindu-se cantitatea corespunzătoare de gheață. Socotind la 75 % randamentul turbinei și având în vedere puțința necesară pentru pompatul apei calde și reci, extragerea apei răcite, a gazurilor dizolvate, etc., se evaluează că o turbină, consumând un metru cub de apă de suprafață, pe secundă, va putea da 900 C.P.

S'au făcut — cum era și de așteptat — diverse obiecții, acestor proiecte. Inventatorii le-au combătut pe cale teoretică, dar au trecut și la fapte. Au construit o turbină de 65 Kw, care lucra între temperaturile de 33° C și 13° C, obținute respectiv cu apa de răcire a cuptoarelor înalte dela Ougrée (Belgia) și cu apa din Meuse. Primele experiențe, ale căror rezultate definitive au fost date în 1928, au confirmat în totul prevederile teoretice, randamentul întregii instalații fiind de 69 %. În urma acestor reușite încercări, inventatorii au început construcțiile pentru montarea unor astfel de instalațiuni, pe țărmul insulei Cuba. În Octomvrie 1930, o turbină de 10 Kw funcționa, fiind alimentată cu apa adusă dela 1000 m adâncime. S'a ales această regiune, căci oceanul prezintă o mare adâncime chiar în apropierea coastei. Deși toate încercările făcute au dat rezultate mai mult decât satisfăcătoare, de sigur că mai sunt încă o serie de dificultăți de învins, până ce uzine grandioase, de genul acesta, vor începe a funcționa. Între greutățile mai importante este așezarea tubului pentru aducțiunea apelor reci dela 1000 m adâncime și al cărui diametru poate să ajungă până la 15 m; apoi fixarea lui pentru a nu fi deteriorat sau deplasat de valurile oceanului. Trebuie să semnalăm că, începând cam dela 100 m adâncime, apa oceanului se găsește într'o liniște suficientă pentru a nu mai fi temeri de deplasare a tubului. Încercările recente de a construi o uzină de puțință mare nu au dat rezultatele așteptate, din cauza greutăților survenite cu așezarea tubului de adâncime.

Au fost concepute uzine bazate pe acest principiu care să fie așezate pe țărm, iar altele pe insule artificiale, încât să constituie adevărate super-centrale plutitoare.

În Italia, Marius Doring și Boggia (din Milan) au propus să se utilizeze, în timpul verii, diferența de temperatură între apele dela suprafața lacurilor italiene din nordul Italiei, care ating 24° C

și apele produse de topirea ghețarilor care scad până la 8° C. Pentru mișcarea turbinei se preconiza întrebuințarea ca mediu intermediar a unui gaz lichefiat, cum ar fi amoniacul. Nu avem cunoștință dacă s'au realizat experiențe în această direcție.

O altă idee interesantă, bazată pe aceleași principii, este aceea enunțată de Bariot în 1928 de a utiliza diferența între temperatura din fundul apelor din regiunile înghețate și temperatura exterioară. În adevăr, sub stratul de ghiață care nu depășește 5 m, apa se găsește foarte aproape de 0° C, iar în exterior temperatura ajunge la — 40° C.

Utilizarea uneia sau a alteia din aceste propuneri va permite să avem la dispoziție rezerve inepuizabile de energii naturale, care își au ca origine energia solară sau cărbunele auriu și care constituie, de sigur, cel mai formidabil depozit de energie.

Trebue să mai semnalăm energia datorită căldurii interioare a pământului, care ar putea fi utilizată în diverse moduri. Se studiază întrebuințarea căldurii ce o găsim la o oarecare adâncime; astfel la 3 km am avea cca 100° C. Sunt însă grele dificultăți de a pune în valoare această căldură, așa că până acum nu o putem folosi la nimic.

Nu tot așa se prezintă situația cu izvoarele naturale de aburi, care sunt datoritiți tot căldurii interne a pământului. Acești aburi, după ce sunt curățiți de diverse corpuri străine sunt introduși în căldări și lucrează ca orice mașină cu vaporii. Instalații de felul acesta se găsesc în Italia, în apropierea unor vulcani; o astfel de uzină este de 7000 Kw. La Larderello, unde aburii naturali « soffioni » servesc la încălzirea cazanului, este o uzină geotermică, care conține 4 turbine a 3000 Kw.

Alte izvoare de energii naturale ar fi electricitatea atmosferică și energia atomică. Până acum nu s'au putut găsi însă metode convenabile, care să permită utilizarea lor.

Cercetând diversele izvoare de energie naturală, constatăm că omenirea ar putea să nu fie îngrijorată de epuizarea, mai curând sau mai târziu, a cărbunelui negru, căci alte energii inepuizabile îi sunt de pe acum la dispoziție. Posibilitatea de a se termina

petrolul în special și cărbunele obișnuit în general — care prin hidrogenare este transformat în cantități mari de benzină — constituie o problemă importantă pentru toate statele. Chestiunea este cu atât mai gravă, dacă ne gândim la dezvoltarea uriașă a tehnicei, care s'ar putea produce în viitor și care ar necesita cantități tot mai considerabile de diverse derivate ale petrolului. Din aceste considerente, rezultă că este necesar de dus o anumită politică a combustibilului. Se impune realizarea celor mai mari economii, mai ales în consumul petrolului și apoi al cărbunelui. Aimé Witz spunea că este o crimă să se ardă petrolul pentru încălzit; totuși sunt atâtea țări, printre care și a noastră, care persistă în această eroare. Nu trebuie să ne gândim numai la generațiile actuale, care probabil să aibă norocul de a nu vedea epuizarea petrolului, în România cel puțin. Suntem însă datori să ducem o astfel de politică în ce privește economisirea combustibililor epuizabili, încât patrimoniul primit dela generațiile anterioare să nu fie risipit, ci, în parte cel puțin, păstrat pentru generațiile ce ne vor urma. Se vede deci necesitatea de a utiliza la maximum gazul metan, care constituie o rezervă epuizabilă și care se pierde în cantități atât de mari actualmente. Urmează apoi utilizarea forțelor hidraulice și, în fine, a energiei solare după principiul Claude Boucherot, care socotim că este izvorul de energie naturală al viitorului.

S'ar putea pune întrebarea dacă utilizarea pe o scară din ce în ce mai întinsă a energiilor naturale poate aduce vre-un avantaj omenirii. Din punct de vedere material, este neîndoios că răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Posibilitățile ce se oferă pentru o viață mai confortabilă sunt în funcțiune — în cea mai mare parte — de energia de care dispunem. Dacă, din punct de vedere material, răspunsul este cât se poate de convenabil, din nenorocire, întrebarea referitoare la situația sufltească capătă cu totul alt răspuns. Din acest punct de vedere, toate cele examinate nu înfrăuiesc cu nimic asupra unora sau cu foarte puțin asupra altora.

Este de remarcat totuși că starea bună materială are o influență vădită și binefăcătoare și asupra elementului sufletească. Să sperăm că prin progresele viitoare, prin stăpânirea a cât mai multor energii puse în slujba oamenilor, se va realiza cel puțin indirect

și o îmbunătățire în starea morală a omenirii. În felul acesta, atât indivizii cât și națiunile vor părăsi vederea îngustă și egoistă, pentru a se ridica la nivelul adevăraților reprezentanți ai umanității, care, de multe ori, prin sacrificiu de sine, au contribuit la ameliorarea posibilităților de viață ale semenilor lor.

ANTONI CESAR PARTENI

DUBLETELE ARTISTICE

Cercetarea prezentă încheind o expunere mai veche, voi aminti cetitorului că în eseu *Despre o modalitate a judecării literare* (R.F.R. Iulie, 1936), porneam dela preocuparea după care operele artistice durează prin învestitura secretă a unei unicități oarecare. Afirmția nefiind nouă, i-am arătat atunci seria istorică, oricât de fragmentar; dar nu ca afirmație nudă, ceea ce ar fi făcut să nu se mai termine seria, ci numai ca atitudine critică față de fenomenul literar. Concluzia acelei expuneri era că a izola unicitatea lucrărilor de artă cade în sarcina exclusivă a criticului; și că, în vederea aceasta, e necesară mai întâi redijarea actului de proprietate spirituală a scriitorului de caracterizat, procedându-se ca în actele publice de aceeași natură, numind adică pe vecinii noii proprietăți și numai apoi inventariindu-i zestrea particulară. Dacă prin vecinătățile morale înțelegem, forțând ușor termenii, genealogia scriitorului, — cu inventarul, ca să păstrăm cuvântul, al fiecărui autor, chestiunea se complică. Ne mai fiind vorba de bunuri materiale, asupra semnificației utile a căroră cu toții convenim, asupra evidenței căroră nimeni nu se îndoește, asupra neschimbării căroră, oricât ar trece din mână în mână, suntem de acord, proprietatea artistică, — în unicitatea ei, față de proprietatea juridică este de o natură subtilă și mai cu seamă subtilizantă.

La reflecția cea mai adâncită, nicio valoare enumerabilă nu ține de complexul unic al operii artistice, complex a cărui întâe caracteristică este, ca să zicem așa, lichiditatea. Oricâte efortări teoretice am face și oricine le-ar face, cuprinderea concretă, specioasă și de tainică inconsistență a artei, valoare unică, pe care, putând-o aproxima, niciodată nu o stăpânim în realitatea ei abu-

roasă, rămâne etern liberă și, în cea mai interesantă parte, intransmisibilă. Se pare că tocmai de acest adevăr fundamental va trebui să ținem mai ales socoteală în judecata noastră critică. Despre faptul că de obicei nu se prea ia în seamă, ne vorbește ideea de perfecțiune, stăpână încă în cercetările literare.

Căci perfecțiunea, ridicată pe nedrept ca măsură la care veșnic raportăm frumoasele produceri ale spiritului, criteriu de valorificare ce se aplică de mii de ani lucrărilor artistice, nu este decât starea ideală a materiei, eroarea întemeindu-se pe confuzia dintre spiritual și material. Am văzut mașini perfecte, jucării perfecte, cutii perfecte, lucruri cu scop imediat practic sau distractiv, fel de fel, dar opere literare capitale, cărora să li se poată zice perfecte, n'am văzut. Perfect nu înseamnă frumos, după cum urît nu e tot una cu neperfect. Cu aceasta nu excludem perfecțiunea din sfera frumosului ca idee, ci numai din aceea a frumosului ca realizare artistică, adică din estetică. Precizând raportul logic al celor două noțiuni între ele, sfera ideii de perfecțiune este subordonată aceleia de frumusețe. Evident, căutând să prefacem acest raport în convingere pentru cititor, întâmpinăm oarecare rezistență.

Dificultatea vine din aceea că în limbajul obișnuit se dă cuvintelor o întrebuințare abuzivă. Ce e *artistic* și ce e *perfect*? Artistică este o bucată picturală, literară, muzicală, etc...; este artistică (abuzul începe) lucrătura în argilă, o amforă sau un urcior, lucrătura în fier, ca tot felul de grilajuri, lucrătura în sticlă, un vas de flori, lucrătura în fir, o fotă, o iie; dar ce nu capătă aceeași calificare în vorbirea curentă?

Cât despre cuvântul perfect, el se aplică lucrurilor făcute în serie, împletiturilor din fir, din sticlă, din fier, din argilă ca și (începe abuzul) bucăților picturale, literare, muzicale, etc...

Dacă observăm bine, ordinea enumerativă, coboritoare prima — suitoare a doua, indică și sensul în care s'a abuzat, când de un termen, când de celalt. Extinderea primului (artistic), dela unele obiecte preponderent spirituale asupra tuturor celor exclusiv materiale, l-a degradat până într'atât că și gimnaștii își execută figurile « artistic ». Cuvântul, pierzându-și noblețea primitivă, a deslocuit vorbe ca « îndemânatic », « abil », « dibaci », « cu adresă », « meșteșugit », etc...

Cu extinderea celui alt termen (perfect) s'a întâmplat procesul invers: pornind dela obiectele materiale și ajungând să califice și pe cele cu deosebire spirituale, a cucerit o noblete pe care la început n'o avea. Așa încât, spunându-se una într'una că o clanță de ușă e artistică și o capodoperă literară — perfectă, a deslipi înțelesul adevărat al cuvintelor de sensurile uzuale, a devenit nespus de greu; greu ca filtrarea esențelor sau ca spălarea, în ape succesive, a nisipului aurifer.

Potrivit acestor limpeziri, putem acum spune că perfecțiunea este un grad inferior al frumosului, frumusețea artistică planând dincolo de stările ideale ale materiei. Iată dar pentru ce perfecțiunea nu ne poate servi drept criteriu al judecății în materie de artă.

Trecând pe un teren mai ferm, în literatură, vom constata un neajuns cu totul evident al conceptului perfecțiunii și anume lipsa oricărei fixități, adică lipsa acelei trăsături prin care o idee devine criteriu de judecată. Despre conceptul în discuție, ce știm noi? Știm că pe o față îl privește scriitorul și pe alta — criticul.

Scriitorul, dacă este din genul *artifex faber*, își amendează creația neîntrerupt până la oboseală fizică, până la îndestularea setei de frumos, sete strict individuală; aceasta în cazurile cele mai fericite; iar în alte cazuri, și-o amendează până în pragul unei necesități întâmplătoare cum ar fi apariția volumului. Că așa stau lucrurile, scriitorii cu oarecare experiență înțeleg mai bine. Dar nici noi nu rămânem fără sprijin dacă vrem să le înțelegem. Manuscrisele rămase dela Eminescu cuprind numeroase variante ale aceluiași poezii, fapt care vădește la marele poet român o neobișnuită aspirație la perfecțiune. Dar chiar ediția Maioreescu a poeziilor lui Eminescu cuprindea patru variante din *Mai am un singur dor*, toate patru realizând, pe lângă aceeași liniștită și sublimă dorință de reîntrare în circulația cosmică, un grad anumit al acestei realizări. Căci aspirația la perfecțiune, adică perfectibilitatea, este ținta marilor artiști.

În același chip ne instruișim și din mărturisirile indirecte ale celui mai autorizat poet francez de azi. Într'adevăr, Paul Valéry scrie: «Un poem nu este niciodată desăvârșit — totdeauna îl termină un accident, îl dă adică publicului: oboseala, cererea editorului, — creșterea unui alt poem. Dar niciodată starea însăși

a lucrării (numai dacă autorul nu e un prost) nu arată că n'ar mai putea fi dusă mai departe, că n'ar mai putea fi schimbată, considerată ca primă aproximație sau ca origină a unei noi căutări (*Littérature*). Ba încă Valéry declară în același loc: « Gândesc, cât despre mine, că același subiect și aproape aceleași cuvinte ar putea fi reluate indefinit, ocupând o întreagă viață ». Așa se prezintă, în perspectiva artiștilor creatori, ideea de perfecțiune; ca perfectibilitate. Este evident dar că nu putem face instrument de măsură dintr'un concept atât de variabil.

Să-i privim totuși și fața sub care se înfățișează comentatorilor. Criticii, neavând nicio experiență artistică proprie prin care să se instruiască asupra variațiunilor de mai sus, sunt constrânși să accepte ca perfecte atâtea opere câte străbat vremurile. La acestea, ca la adevăratele modele ale perfecțiunii, vor raporta ei producția nouă. Și până la un punct, dispensându-se de a reflecta teoretic la concept, sunt liberi să facă așa ceva, să ia cu alte cuvinte ca unitate de măsură în judecățile lor operele clasice. Așa proceda Horațiu în *Scrisoarea către Pisoni*, așa proceda Boileau în *Art Poétique*: și n'au greșit, deși pentru conștiința critică a ultimului se ridică, muștrătoare, umbra lui Ronsard. Tot așa, pornind dela aceeași convingere care este cultul exclusiv al clasicilor, a procedat și Brunetiére față de Baudelaire; dar a greșit. Căci fie chiar Boileau, dacă s'ar fi născut în zilele noastre, cu greu i-ar fi venit să se oprească numai la scriitorii de felul acelora la care s'a oprit în secolul al XVII-lea. Timpul a scos la iveală noi niveluri de « perfecțiune », ca să zicem așa, și noi tipuri de frumusețe artistică. În rând cu Eschil, Sofocle și Euripid s'au așezat ei Racine și Corneille, dar au luat loc și stufosul Shakespeare, și cerebralul Ibsen, și modernul Wedekind. Alinierea s'a stricat. Perfecțiunea luată empiric, considerată în operele care au învins vremea, a variat și istoricește. Cu același titlu este perfect Shakespeare ca și Racine. Către care din doi ne-ar fi orientat admirația și râvna un Boileau al timpului nostru? Așa dar, față de înmulțirea idealurilor sau tipurilor artistice, față de felurimea formulelor istorice, forma empirică a desăvârșirii poetice, variabilă și ea, nu poate da un criteriu al judecății literare.

În contra perfectibilității sau aspirației la perfecțiune s'a păcătuțit, și se păcătuiește încă, atât de des încât nu este fără folos a

o fi subliniat. Când în Franța avea loc marea desbatere asupra « poeziei pure », abatele Bremond, cu mare evlavie pentru « perfecțiunea » poetică, evlavie chiar agresivă, se închina la fiecare literă din cine știe ce vers, rămas în forma în care îl cunoaștem din voia întâmplării, după cum văzurăm, sau prin abandonarea voită a poetului. *Et les fruits passeront la promesse des fleurs*. Câtă stăruință pe abatele academician să dovedească păcatul împotriva armoniei versului, în loc de *la promesse* fiind *les promesses*. Chestiunea era că un *a*, unul singur, transformat în *é*, corupe edenica perfecțiune! În legătură cu aceste excese de muzicism, îmi aduc aminte de o întâmplare. La un examen de bacalaureat, un candidat bine pregătit, pus să reciteze câteva strofe din Eminescu, a început:

Porni luceafărul. Creșteau
 În cer a lui aripe,
 Și căi de mii de ani treceau
 În tot atâtea clipe.

Un cer de stele dedesupt,
 De-asupra-i cer de stele —
 Părea un fulger ne 'ntrerupt
 Săgetător prin ele.

« *Rătăcitor* prin ele », i-am atras atenția. Dar în afară de impietatea de a fi modificat versul marelui poet, nimic de ordin estetic nu m'a făcut să-l corectez. Strofa păstra aceeași măreție cosmică, voluta largă a aceleiași muzici grave umilea destinul omului, iar făptura fantastică a Luceafărului nu fulgera mai puțin prin veșnicie. Cam în același timp, abatele Bremond apăra sunetul *a*, din versul lui Ronsard, într'un *éclaircissement* dintre cele vreo douăzeci ale cărții sale. Cât privește la noi, chiar un critic apreciat declara mai anii trecuți că « nicio virgulă » nu poate scoate din romanul scris (este și autor de romane), deoarece toată arhitectura operei s'ar prăbuși; în așa măsură totul răspunde unei necesități de construcție! (Bine înțeles, asupra niciunei alte opere străine criticul nu se pronunțase atât de categoric). Aceste exemple au putut arăta până la ce aberații duce ideea de perfecțiune în arta literară și cât de folositor este a avea în vedere numai aspirația artiștilor la perfecțiune sau perfectibilitatea.

Ca să arăt că starea ideală de *ne varietur* a perfecțiunii literare este un mit, am sugerat prefacerea istorică neîntreruptă a frumuseții artistice, a tipurilor estetice. Procesul e cunoscut și nu pentru a-l formula ca nou l-am arătat, ci numai spre a-mi sprijini ideea despre vanitatea perfecțiunii artistice. Altfel, d. E. Lovinescu, interesându-se de procesul acesta în sine, despre chestiunea: evoluția gustului estetic, i-a dat o amplă dezvoltare teoretică în *Mutația valorilor estetice* (Ist. Lit. Rom., vol. VI).

Și totuși, deși cunoscătorii ideilor literare mai noi privesc în plin devenirile fenomenului artistic, eroarea de a crede încă în fixitatea conceptului de perfecțiune — dăinuiește. Artă literară continuă să fie considerată drept product material de manufactură, primind mereu când lauda « perfecțiunii », când obiecția nedesăvârșirii. Dar chiar în cazul când limbajul critic are alte resurse lexicale, în loc de « perfect » servindu-se de modernul *absolut*, problema rămâne aceeași. Ba încă nu este nevoie nici de această primenire lexicală pentru a ne recunoaște chestiunea. Căci o identificăm totdeauna din felul cum se concepe obiectul operei de artă. Și în deobște, baza fiind confuzia dintre frumosul material și frumosul spiritual, scriitorilor în general li-se elogiază trăsăturile pozitive și li-se obiectează scăderile, lipsurile, neajunsurile sau defectele. Se procedează adică față de lucrarea artistică așa cum s'ar proceda, așa cum este firesc să se procedeze, față de un lucru material.

Despre covorul la care privesc în acest moment, pot afirma că este țesut din atâtea colori, că în arabescuri recunosc atâtea motive, că are anumite dimensiuni, că la colțul din dreapta ușii lucrătoarea a făcut o greșală de țesătură, etc., și astfel îl cunosc din fir în fir. Sunt dar în drept să laud pe lucrătoarea lui pentru ornamentație, pentru combinația colorilor, etc., după cum în drept sunt să o învinuesc pentru neobservări.

Dar opera de artă literară este un product al spiritului, un moment de viață intensă, un flux al conștiinței omenești individuale, pe care nu-l istovim prin enumerabilitate, ci îl cunoaștem numai prin aproximare. De când fac critică literară (cine n'o mărturisește, să se preschimbe în vânzător de covoare sau alte « frumuseți perfecte »), realitatea ultimă a marilor opere mi-a opus un refuz hotărât, fapt care se află la baza « modalităților de ju-

decată » ce înfățișez. Refuzul acesta, odată constatat, dacă nu îl înțelegem ca o congediere a criticului, poate fi înconjurat, misterul lucrărilor de artă rămânând în puterea de aproximație intuitivă a comentatorului.

Incât, de îndată ce, într'o operă, dincolo de orice enumerare de elemente mai plutește o prezență misterioasă, față de acest nucleu lunecos, sau inconsistent, sau spiritual, sau unic ne orientăm atenția critică. Și tocmai fiindcă unicitatea artistică ireductibilă a unei lucrări oglindește spiritul artistului, spirit omenesc, cu străluciri și opacități, cu prisosuri și lacune, într'un singur cuvânt — imperfect, adevărul acesta nu s'a putut învoi cu prejudecata perfecțiunii operei de artă. Pentru a se înlătura contradicția, estetica a formulat câteva ipoteze, adevărate povești, cum este « sufletul frumos » al artistului, cum este momentul din întâmplare fericit al creației, cum în sfârșit este disocierea personalității omenești de personalitatea artistică, numai și numai pentru a salva un concept gol. Ideea de perfecțiune, concepută pe nedrept ca starea ideală a spiritului, a generat și erorile de mai sus. Conjectura și arbitraritatea dispare îndată ce înlocuim conceptul perfecțiunii artistice prin criteriul dubletelor artistice.

Punctul de plecare este personalitatea omenească. În conștiința noastră, însușirile folositoare, frumoase, pozitive și nobile duc un trai familial cu altele primejdioase, urâte, negative și de rând. Prin introspecție, ne descoperim unii energici, întreprinzători, curajoși, dar și fără milă, violenți și impulsivi; destui dimpotrivă — visători, buni, plăpânzi, dar și nepractici, lăsători, fricoși. Gruparea trăsăturilor în dublete morale este aci — nu zic — excesiv de logică, nu însă fără a fi inadins excesivă, adică pilduitoare. Altfel, caracterul omenesc poate vădi atât de neașteptate combinații și poate ascunde pe altele atât de nebănuite, încât caracterologia îl aproximează de foarte departe; poate orice în anumite limite caracterul omenesc, dar să iasă din schema dubletului, variabil numai în termeni, nu-i stă în putere. Dubletul caracterologic e o valoare psihologică unitară, deși trăsătura pozitivă, pentru înțelegerea noastră logică, se înfățișează contrară celei negative. În fapt, cu alte cuvinte în valoarea ei de viață, această pereche spirituală manifestă o deplină solidaritate a părților, o identitate vitală absolută: raport dela una la alta de necesitate

și nu, ca între cele două stări ale clișeului fotografic, de contrarietate. În așa fel, încât violența, spre exemplu, răspunde în eroism; îl alimentează. Suntem tari prin slăbiciunile noastre? Da, se poate spune. Pătrunzătorul moralist ce a devenit prin studiul de sine Paul Valéry notează: « Spiritul » este atât de bizar, funcție atât de capricioasă că nu putem niciodată hotărî dacă lipsa cutărei condițiuni sau cunoștințe nu-i servește mai mult decât să-l stânjenească » (*Cahier B. 1910*).

Încrezându-ne în această schemă a personalității omenești, apare limpede că în orice acțiune ne-am manifesta, fie practică, fie artistică, ne manifestăm în întregime, ne exprimăm solidar într'un dublet sau complex de dublete. Este o ipoteză — evident, dar asupra altora are oricum un câștig: asupra aceleia pe care se întemeiază « sufletul frumos » al creatorilor câștigă în realism; asupra celeilalte cu « momentul din întâmplare fericit al creației » ca și asupra aceleia care disjunge personalitatea omenească de personalitatea artistică, obține un plus de rațiune; asupra câtor trele se înalță ca mai puțin arbitrară.

Pornind dela ea, dela reflectarea omului în operă, reflectarea multiplicată prin sistemul secret de oglinzi interioare, dintre care arta este cea din urmă, reflectare purificată în sensul sublimării freudiene, cu menținerea dubletului, dar cu disimularea termenilor acestuia, ajungem să lichidăm definitiv și conceptul perfecțiunii artistice. Opera de artă privită astfel, va fi un complex de calități și defecte conexe, care se condiționează reciproc.

Să ilustrăm aplicabilitatea acestui punct de vedere. În Eminescu găsim versuri de tipul celei mai înalte frumuseți speculative; ele sunt reflexele de artă ale unei concepții filosofice, pe care o cuprind infuză și asimilabilă cum își cuprinde mărul dulceața.

Precum pulberea se joacă în imperiul unei rază, —
Mii de fire viorie ce cu raza încetează, —
Astfel, într'a veșniciei noapte pururea adâncă,
Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă...
Cum s'o stânge, totul piere, ca o umbră 'n întuneric,
Căci e vis al neființii universul cel himeric...

(*Scrisoarea I*)

Aceste versuri constituiesc suprema inflorescență a unei duble viziuni cosmogonice; frumusețea lor, în afară de aceea, pe care o arată nemijlocit, gravă ca edictele unui Fatum, se nutrește din adâncurile cugetării cuprinse în dubla viziune, ca spuma valurilor — din adâncimea oceanului. Iată de unde urcă sevele lăaturalnice:

La 'nceput pe când ființă nu era nici neființă
Pe când totul era lipsă de viață și voință,
Când nu s'ascundea nimica, deși tot era ascuns,
Când pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns,
Fu prăpastie? genune? Fu noian întins de apă?
N'a fost lume pricepută și nici minte s'o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare făr' o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s'o vază.
Umbra celor nefăcute nu 'ncepuse-a se desface
Și în sine împăcată stăpânea eterna pace

de o parte; iar de alta, tabloul stingerii universale:

Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș
Cum se 'nchide ca o rană printre nori întunecoși,
Cum planeteii toți înghiață și s'asvârl rebeli în spațiu
Ei, din frânele luminii și a soarelui scăpați;
Iar catapeteasma lumii în adânc s'au înegrit,
Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit;
Timpul mort și 'ntinde trupul și devine veșnicie,
Căci nimic nu se întâmplă în întinderea pustie,
Și în noaptea neființei totul cade, totul tace
Căci în sine împăcată reîncep' eterna pace...

Nălucirea haosului precreativ și a recăderii Cosmosului în principiul propriu se produce cu atâta forță concretă, încât, privitor la evocarea marei liniști germinative, la evocarea potențialului cosmic din care stau să se precipite sistemele, — cititorul se simte crescut zeește, dincolo de orice amintire rigvedică. Versurile își trag puterea din acel joc verbal, în care cuvintele oarbe băjbăe, se ciocnesc de ele înșile, umplându-ne, în ciuda înfățișării lor abstractive, de sentimentul nedeterminării inițiale.

Cu recăderea în haos, a cărei virtute poetică este de o măsură tot uriașă, dar viindu-i din izvoare identificabile dintr'odată, se încheie ciclul temporalității, al lumii, al vieții omului; — din a cărei raportare la « noaptea neființei », la « eterna pace » și la « timpul mort » se înalță cântecul grav al dependenței de ceea ce nu cunoaștem și al piericiunii noastre:

Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze, —
Mii de fire viorie ce cu raza încetează

Alături de versurile arătate, nutrite evident din substanța poetică a reflexivității, se găsesc în aceeași *Scrisoare I* altele cu conținut prozaic, cum sunt:

Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul
In acea nemărginire ne 'nvârtim uitând cu totul
Cum că lumea asta 'ntreagă e o clipă suspendată,
Că 'ndărătu-i și 'nainte-i întuneric se arată.

Când Titu Maiorescu semnala pe tânărul Eminescu, mai înainte de a afirma că este vorba despre un « poet în toată puterea cuvântului », printre caracterizări făcea loc și aceleia de « reflexiv mai peste marginile iertate ». Se gândea criticul fără îndoială la câteva strofe din *Mortua est*, care, deși declarată ca mai izbutită de cât altele, se desfășoară câteodată prozaic, adică după normele gândirii abstracte, ca și versurile citate acum. Nici vorbă, că fragmentul de mai sus, luat izolat, devine imputabil. Dacă însă îl raportăm la evocările grandioase dinainte, observăm că în complexul geniului eminescian nu este cu puțință să concepem aceste părți, unele de reflexivitate poetică, altele de reflexivitate curată, adică prozaică, în desunire. Ele se pricinuesc reciproc, în strânsă conexiune, servindu-ne un exemplu de dublet artistic (calitate și defect) fundamental operei marelui poet. Exemple care să illustreze aceeași pereche organică de însușiri, una pozitivă, alta negativă, putem scoate câte dorim din poezia filosofică a lui Eminescu.

Cu mâne zilele-ți adaogi... « e o pagină de filosofie schopenhaueriană versificată », scrie un eminescolog și nu greșește în totul. Numai strofa III din cele cinci pare a spune ceva mai mult decât filosofia celorlalte:

Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-același vad,
Se pare cum că-i altă toamnă,
Ci 'n veci aceleași frunze cad.

ceva mai mult, deoarece se ridică la modul poetic al ideii, la *frumusețea speculativă*, restul poemului, logic, apter și gradual, realizând complementul negativ, *excesul teoretic*. Dubletul reapare același ca și în cazul cu *Scrisoarea I* și se repetă în toate poeziile cu pasta subțiată în apele reci ale abstracției, fiindu-le caracteristic.

Pentru geniul eminescian, distribuirea substanței lui în două planuri conjugate, astfel încât să realizeze o singură virtute constitutivă, nu este întâmplătoare. În poezia erotică, lirismul poetului nostru vădește același ritm compensator, care, prezentându-se, numai pentru mintea structurată logic, ca doi timpi, în fapt alimentează o fuziune unitară. *Pe lângă plopii fără soț* cuprinde astfel strofele:

La geamul tău ce strălucea
Privii atât de des;
O lume toată 'nțelegea
Tu nu m'ai înțeles.

De câte ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
O zi din viață să-mi fi dat,
O zi mi-era de-a-juns;

O oară să fi fost amici
Să ne iubim cu dor,
S'ascult de glasul gurii mici
O oară și să mor.

Timbrul e de romanță, adică de cântec sentimental cu revărsări de simțire brută; compunere exclusiv orășenească, soră bună cu *șansoneta*, mai superficială aceasta, mai sprintenă și mai ieftin distractivă, dispărută azi în așa de urât numitele *șlagăre*. Expresia în versurile acestea atinge un astfel nivel de paupertate, încât numai un adaos de muzicalitate exterioară, un complement muzical, o mai poate salva. În inexpressivitate, nu găsim să egaleze romanța decât libretul de operă.

Dar numaidecât, continuând direct prisosul de sentimentalism brut, în aceeași poezie, răsar strofele următoare:

Dându-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins
În calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins;

Ai fi trăit în veci de veci
Și rânduri de vieți;
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț

Un chip de-a-pururi adorat
Cum nu mai au părechi
Acele zâne ce străbat
Din timpurile vechi.

Am citit undeva că prin tonul solemn la care poetul se înalță aci deodată, s'ar fi exprimând nu știu ce melancolie a instinctului sexual, un fel de tristețe a procreației interzise. Interpretarea poate că e doctă, dar în afară de versurile *Ai fi trăit în veci de veci/Și rânduri de vieți*, care, considerate izolat, ar putea da «rândurilor de vieți» înțelesul de «generații» proprii, nu văd ce anume ar mai sprijini-o. Hotărît, nu.

Lirismul erotic în aceste strofe urcă până la solemnitate, intrând în relație cu o ordine superioară, cu conștiința de sine a poetului, cu conștiința perenității unei opere în care femeia iubită ar fi trăit veșnic, ca «insecta în chihlimbar»; «rândurile de vieți» nu sunt generațiile interzise spiței poetului, ci generațiile

de admiratori ai spectacolului etern de artă, în care femeia a pierdut prilejul de a împietri. Până la simbolul din *Luceafărul* nu mai e decât un pas; lipsește doar fulguranța deosebirii de destinuri și esențe dintre poet și iubită, idee care plutește pe-aproape. Iată dar direcția în care putem întrevedea adevărata arborescență a romanței din primele strofe, cunoscând astfel și musturile lirice care hrănesc momentul erotic cel mai pur:

Un chip de-a-pururi adorat
Cum nu mai au părechi
Acele zâne ce străbat
Din timpurile vechi.

Revenind la preocuparea principală a expunerii de față, observăm că dela *O oară să fi fost amici/Să ne iubim cu dor*, etc... și până la strofa basmuitoare de zâne, cu atâta sfințenie și vrajă poetică, străbatem tot registrul lirismului erotic eminescian, surprinzându-l în conexiunea *erotismului de romanță* cu *extazul erotic*. Dobândim astfel un alt dublet artistic fundamental liricei lui Eminescu. Și operației, de a pune în cumpene spirituale ca acestea întreaga producție a poetului, nimic nu i se opune. Iar dela ansamblul dubletelor artistice, dela ramificațiile și raporturile lor între ele, căpătăm în sfârșit aproximarea cea mai din scurt pe care o îngăduie natura vapoasă a unicității artistice.

Cum însă nu e vorba de studiul unui singur scriitor, cu care prilej ar trebui atunci urmărite toate consecințele punctului nostru de vedere, să dăm o idee despre sfera lui de aplicabilitate. Dintre marii noștri scriitori, acela care a suferit mai mult, de pe urma neconsiderării dubletelor lui fundamentale, a fost I. L. Caragiale. Imprejurarea este cu atât mai fericită pentru demonstrația noastră, cu cât Caragiale fiind un prozator, lasă să se vadă ușurința noului criteriu de a se aplica celor mai diferite concepțiuni literare. Și pentru a nu întreține pe cetitor cu chestiuni de mult cunoscute, îi voi aminti numai controversa iscată acum doi ani cu privire la Caragiale. D. N. Davidescu, criticul simbolismului românesc, obiecta (în *Cuvântul Liber* Nr. 3.VIII.1935) marelui satiric « inaderența » la spiritul național, ceea ce era adevărat, deși în artă lucrul nu e nici bine nici rău privit. Luând însă vânt, cum se zice,

d-sa ajungea să-i înnumere toate lipsurile constitutive ale geniului, alcătuind din ele un clișeu negativ monstruos. În șirul neîntrerupt de lacune figurau: absența sentimentului de iubire, a elementului etic, lipsa feminității, a religiozității, a simțului naturii, etc... D. Davidescu nu observa pentru întâia oară aceste carențe și, ca și cei câți l-au premers, le privea în ele înșile, izolate, în stare oarecum abstractivă, rupte adică din faptul vieții și din complexul lor de corespondențe. Repuse în funcția artistică din care au fost scoase, toate defectele cercetate de critic sunt calități răsturnate. Lipsa sentimentului de iubire răspunde în incizivitatea satirică, lipsa etice duce la rigoarea spiritului, la luciditatea și criticismul artistului, lipsa simțului feminității dă în creația Coanei Zoița, etc... Sunt în opera lui Caragiale — este adevărat — o serie de carențe, dar carențe nutritive ale spiritului și artei sale. Imputându-i-le nu facem decât să obiectăm reliefulor luminate dintr'o parte că aruncă umbră în cealaltă parte; sau, mai sugestiv pentru stringența defectelor cu calitățile corespunzătoare, nu facem decât să negăm muntele privind numai prăpastia, datorită căreia muntele este munte. Căci altfel ar fi podiș.

Dacă asupra realității și aplicabilității criteriului arătat nu mai poate fi îndoială, procedarea disciplinată cere a-i trage și hotarele eficacității. Cu alte cuvinte, punându-ne din punctul de vedere al dubletelor morale și artistice, până unde ajunge, în privința operelor literare astfel cercetate, raza cunoașterii noastre? Răspunsul chestiunii stă în puterea intuiției critice a fiecăruia. Aceasta nu însemnează că renunțăm la ceea ce am dobândit până acum. Numai că silim intuiția să treacă dincolo de acele dublete care ar încadra categoria artistului, tipul general, formula istorică, ținând cu deosebire pe acelea specifice unui singur autor. Materia este atât de rebelă, încât ni se impune un fel de observață negativă: a ocoli formulele de caracterizare critică, prin care cuprindem mai mulți artiști în același timp.

Punând punct desbaterii criteriului, despre care ne ocupăm, orice alt exemplu nemişcând nimic în plus, deducem încheierea că dubletele artistice fundamentale sunt valori vii, unități concrete, în care numai prin analiză intelectuală le separăm fuziunea părților; că ajutându-ne de ele, mai ales după respectarea observaței negative după care privim ca nesatisfăcătoare formulele critice

cu conținut promiscuu, dispunem de o modalitate de aproximare a unicității artistice, fiind pur mister ceea ce îi scapă încă; iar pe de altă parte ne instruim și asupra compunerii intime a artei, asupra necesității artistice a defectelor. Despre poeți, Paul Valéry spune: « urechea vorbește, gura ascultă; inteligența, starea trează produce misterios și visează; somnul vede limpede și fantasma privește; *lipsa și lacuna creează (Littérature)*. Artiștii știu aceea ce Valéry afirmă în ultimul rând (subliniat de noi) și li-se aplică tuturor în chipul cel mai profitabil pentru cunoașterea operelor respective.

VLADIMIR STREINU

POEZIA D-LUI I. VINEA

Cercetarea poeziei d-lui I. Vinea nu este dintre cele mai lesnicioase. Ea caută să cuprindă într'o privire sintetică, o activitate aproape neîntreruptă, de două decenii, într'o perioadă de criză și de prefacere a liricei noastre. Situat în permanență pe o poziție înaintată, poetul militant a contribuit hotărîtor la promovarea modernismului. În acest interval, de aproape un sfert de veac, autorul a pregetat mereu să-și adune la un loc produsele sale. S'a mulțumit să fie un ferment activ de înnoire, dar nu s'a îngrijit de propria sa cristalizare. Și-a respectat arta, cu o fervoare intransigentă, până la anularea încrederii în sine, care este principiul oarecum biologic al personalității. Documentarea cercetătorului, ținut să reconstitue pentru folosința sa, totalitatea producției unui poet ca și inedit, duce însă la conturarea unei figuri literare bine definite. Este drept că fixarea în formulă a d-lui I. Vinea este destul de anevoioasă. Estetica sa, de o parte, este compusă dintr'o serie de valori negative. Din citirea poeziilor sale, care atestă o orientare nouă încă de pe la 1915 (adică la trei ani după debuturile sale), reiese limpede ceea ce poezia sa refuză a fi: convenționalism, discursivitate, nediferențiere, etc. Act lucid de reacțiune, poezia d-lui I. Vinea rupe cu tradiția lirică, dar își întoarce primejdios asupra-și consecințele extreme ale spiritului de negație. Într'adevăr, ca un revers al spiritului critic, iese la iveală înfrînarea creației libere, mortificarea temperamentului activ al producătorului de poezie.

Supravegherea strictă de sine, autocontrolul sever, împiedică la d. I. Vinea desfășurarea armonioasă a sensibilității sale de poet, de adevărat poet, care reacționează într'adevăr personal la impresiile exterioare și lăuntrice. Timbrul dolent al simțirii sale,

de nenumărate ori, este înăbușit, tocmai în clipa când își prevestea amplificarea. Se întrevade așadar care este drama unei asemenea alcătuiți, coercitate de o estetică necruțătoare.

De teama și din ura sentimentalismului, artistul stăvilește simțirea autentică a poetului și concursul oportun al inteligenței artistice se transformă în amortizator al energiei temperamentale. Nu suntem de acord cu unii cunoscători ai poeziei d-lui I. Vinea, care pun în sarcina instabilității sale, greutatea de a-l închide pe autor într'o formulă. Noi socotim că, dimpotrivă, anumite coordonate ale sensibilității sale i-ar fixa o fizionomie conturată, dacă nu s'ar ivi statornic conflictul dintre prejudecata modernă a lucidității și disponibilitatea simțirii.

În definitiv, acest conflict, care se caracterizează prin abateră sensibilității emotive către un impresionism intelectualizat, constituie nota personală a d-lui I. Vinea. Critica universitară, care privește lirica noastră modernă ca un fenomen de « anarhism poetic », n'a înțeles resortul poeziei d-lui I. Vinea, dar, cu toate astea, a avut parcă presimțirea că d-sa, « prin inteligență și prin sensibilitate », este « cel mai rezistent dintre liricii anarhici »; și apoi că, la d-sa, modernismul nu este o atitudine, ci o « înclinare temperamentală ». În cercetarea care urmează, vom examina evolutiv, transformările prin care a trecut arta d-lui I. Vinea. La capătul întreprinderii noastre, se va vedea, credem, unitatea ascunsă a acestei poezii, care, cu toate rigorile lucidității artistice, nu secătuește virtutea emotivă a sensibilității.

*

Primele versuri ale d-lui I. Vinea au apărut în revista *Simbolul*, redactată de d-sa și de d. Tristan Tzara (pe atunci I. Iovanaki și S. Samyro). Poetul era în vârstă de șaisprezece ani și se găsea sub influența poeziei lui Albert Samain, din care a dat două traduceri (« Cetatea moartă », în *Simbolul*, 1, 25 Oct. 1912 și « Odiha 'n Egipt », în *Noua Revistă Română*, 3, 5 Mai 1913). Vom reproduce prima poezie originală a poetului adolescent, un *Sonet* autumnal:

Supremă floare-a toamnii 'ntârziată
Răsare 'n nesfârșiri pălitul soare,
Și tainic ca 'n chilii de închisoare
Pătrunde 'ncet prin neguri sfâșiate.

S'așterne 'n larguri palida-i ninsoare
Și 'n calmul blond de raze 'mprăștiate
Miresme de corole re 'nviat
Plutesc, și iară vin să ne 'mpresoare.

Ca un surâs pe buzele de moartă
Seninătăți de zile ce dispar
Apuse veri, azuru 'n unda-i poartă;

Și ochii triști ce urmăresc himera
Privesc spre cer, la norii care par
Galere roze 'n drum către Cythera.

(*Simbolul*, 2, 15 Noemvrie 1912)

Melancolie ușor convențională, fluentă melodioasă, stăpânire precoce a meșteșugului caracterizează aceste versuri de începător abil. În alte câteva poezii din aceeași vreme, se manifestă un fel de elocință, uneori prozaică (« Lewdness », *Simbolul*, 3, 1 Dec. 1912), alteori în stilul retoric al epocii. Fără să dezvăluiească înrăurirea obsesivă, ca d. Tristan Tzara, la *Simbolul*, versurile d-lui I. Vinea sunt saturate de vocabularul romanțelor minulesciene: de « fantastici albatrozi », cărora le răspund firește « palizii matrozi », de « peregrinii azurului », de « năvi sfârâmate », de « catarge argintate ». Aceeași temă nostalgică, e reluată mai personal, cu un accent mai viril, într-o poemă de avânt și suflu, dedicată viitorului tovarăș de năzuințe renovatoare, d-lui Marcel Iancu:

Spre farurile stinse și brațele de diguri
Înfrânte de-așteptare sub cerul vechi și gol,
pe harfele marine a suspinat Eol,
vestind urâtul zării și-al apelor de friguri.

Pe valuri, alcyonii, din ce în ce mai rari
ca jerbe pe mormântul apuselor sirene,
ne amintesc avântul anticelor carene
spre stelele aprinse ca focuri de ghețari.

Din lanț de orizonturi robita mare sună; —
... Hai, — poate ne vom smulge letargicului chei
și biruind întinsul în nopțile cu lună
s'atingem țărături nouă, asemeni unor zei.

Căci poate sunt, departe de marginile-avidei
zări, castre și regine încinse 'n vânt de nopți,
ce-așteaptă, neștiute de mult, cu sânii coști
pornirea reînviată de noi, a Eneidei.

Căci vânt prielnic trece prin suflet de năieri,
și-i vreme ca, departe de țărături monotone,
chemați spre amăgirea de Urbe și Didone,
să spintecăm talazul legendelor de ieri.

(« Părăsire », în *Noua Revistă Română*, 16 Martie 1914).

Elocința viguroasă din acel moment liric e numai o față a
posibilităților autorului, care păstrează, din atingerea cu Albert
Samain, o înclinare spre nu știu ce langoare bolnăvicioasă și mo-
latecă:

Veghezele de roze ard în sera
Ce te-a primit pe umbre de parfum;
Deci te-odihnește 'n sufletu-mi de acum
Ca cei ce-așteaptă moartea 'n Riviera.

Afară prin grădini și podgorii pălita zi
A 'nchis alene galbenele gene
Plutesc spre zare corbi ducând în pene
Culoarea orelor târzii...
— Tu ai cules cu gesturi de lumină
In mâinile prelungi și străvezii
Petalele cruțate de rugină.

Și dormi pe-aroma lor; prin clare
Cristaluri, te privește cerul mut;
Vezi, timpul 'n el a fost bătut
Cu ținte largi și reci de zodii rare...

Dormi deci, ca și bolnavii 'n Riviera
 În legănarea 'ncetei agonii,
 Și Somnul de pe gene nu-l goni
 Căci plin va fi de armonii
 Acum când visul nostru-i litiera.

Și n'aștepta ce nu va mai veni.

(« Eternitate », în *Seara*, 30 Iunie 1914).

În aceeași vreme însă se ivesc semnele emancipării de atmosferă lirică a clipei. O elegie ca « Amintirile false », încă melodică și cursivă, vedește prezența demonului ironiei:

« Și ninge luna clară, — o, lună nelipsită ! — »

dar mai ales voința de condensare și de notație sobră:

« ... e noapte. Stele. Par'că m'am obosit. Și-atât... »

(*Noua Revistă Română*, 1 Iunie 1914 și
Seara, 30 Iunie 1914).

« Cântec de noapte » este poezia prin care d. I. Vinea pivo-tează către un principiu literar mai riguros. Folosindu-se pentru prima dată de versul liber și alb, în care mai păstrează ceva din tonalitatea sa emotivă, autorul nu mai manifestă numai o încercare prozodică nouă, dar se leapădă de poezia din ajun, pe care o înglobează în sistemul « falselor măsuri »:

« O, cum se 'nșală miile de guri
 ce n'au uitat
 străvechiul cânt de ieri...
 străvechiul cânt
 ucis
 de falsele măsuri !

(*Seara*, 11 August 1914).

Cu aceasta, lichidează experiența sa poetică efectuată la *Simbolul* (1912), *Noua Revistă Română* (1912—14) și *Seara* (1914).

Ca o curiozitate vom adăoga că poema « Cântec de Noapte » era însoțită în același număr din ziarul *Seara*, de o bucată: « *Capitolul...* », care reprezintă complet genul de până atunci al d-lui I. Vinea: vers muzical, unduitor, lasciv, trezit uneori din legănarea sa dulce. Subtitlul « Poezie pentru Domnișoare » are caracterul oarecum al responsabilității atenuate.

Noua orientare lirică a d-lui I. Vinea apare limpede în poezia « Doleanțe », care, dacă mai păstrează ceva din vechea rezonanță, aduce în schimb un fascicul de notații noi, intelectuale:

Gară peticită de lumini,
șine verzi sub luna de venin,
câmp în cercuri înțepat cu spini,
ce tăcere suflete trecut,
trenurile toate au tăcut...

Vântul rupe rufe de mătasă,
gândurile mi-au fugit din casă,
vino, rece mână de mireasă
pune-mi clopoței la gât
ca să-ți treacă de urât.

Ultim șir de roți, porniți alene;
felinare, tremurați din gene;
țipă, desnădejde, în sirene;
suspinați supape în unison.
Sgardă, scutură-te pe peron.

Gară lumînată și pustie,
trenurile pleacă pe vecie!
Ieși dintr'un sertar Melancolie,
cu panglici, cu bucle și hârtie
căci paița-i fără de scufie.

(*Noua Revistă Română*, 24-31 Mai 1915).

Poezia realizează un echilibru minunat între impresiile intelectualizate și unda emotivă, reală și pătrunzătoare. Prin această fericită îmbinare, « Doleanțe » este poema destinată să-l prezinte antologic pe autor.

În revista *Cronica* de sub conducerea d-lui Tudor Arghezi, a început să se desfășoare producția de-acum înainte originală a d-lui I. Vinea. Cam în aceeași vreme, d. Tristan Tzara, emancipat de minulescianism, evoluiază oarecum în aceeași direcție. Poate că, în întrevederile lor prietenești, s'au limpezit apele. Câteva din producerile amânduror scriitorilor, păstrează însemnarea unei localități de țară Gârceni, care le-a oferit fiecăruia, prilejul unor notații rurale inedite. Astfel d. I. Vinea, într-o interesantă poemă în proză, are însemnări de acest fel:

« Cloșcă supranaturală, seara închide aripi de nori pe ouăle sătești, — și pe un dâmb din fund Dumnezeu a jucat table și a scăpat Gârcenii, zaruri cu geamul rotund » (*Cronica*, I, 27, 16 August 1915).

Dintr'un interview al d-lui I. Vinea, aflăm un fapt semnificativ. D. Tudor Arghezi ridică împotriviri și tăia « bucățile cele mai libere ». (F. Aderca: *Mărturia unei Generații*, 1929). Tendința modernistă a d-lui I. Vinea nu era deplin încuviințată de directorul *Cronice*i care de altfel nu s'a alăturat niciodată, principial de revoluționarii liricei noastre. Nu e mai puțin adevărat că paginile *Cronice*i au îngăduit d-lui I. Vinea, radicala transformare a expresiei sale poetice.

Intr'o poemă amorfă (*Soliloc*, I, 29, 30 August 1915), găsim poate cheia temperamentului depresiv și sceptic al d-lui I. Vinea.

E noapte; pe cer

« ... o singură stea
o stea ca un pinten de aur... »

Steaua sugerează autorului trei momente interpretative. Primul este fantastic:

« de bună seamă,
un arhanghel înarmat s'a oprit în acel loc
și cugetă la o nouă Bună-Vestire
în pelerina lui de trenă cometară... »

Al doilea este subiectiv și optimist:

« Și mi-am mai zis, cu ochii țintă la stea
la steaua mare și luminoasă ca floarea soarelui
rece și înaltă,

către care urcam călare, pe drum:
De sigur, Vineo, — asta e steaua ta,
o stea de întâia mărime,
pe care până acum n'ai văzut-o niciodată... ».

Dar momentul al treilea pune capăt iluziei. Secolul nostru a ucis fantasticul și supranaturalul; mesianismul nu mai este cu putință. Cu un accent de sarcasm dezamăgit, poetul își spune că nu-i va fi dat să fie magul, pornit

« ... pe șosele biblice
cu entuziasm de prooroci... ».

Nota trebuie reținută, deoarece pe această cheie de boltă se reazemă șovăitoarea alcătuire morală a poetului.

Peisajul rural, familiar d-lui I. Vinea, îi va servi, pe de o parte pentru a demarca o reacțiune împotriva pastelului tradițional, iar pe de alta, ca un decor în care se complăce simțirea sa rănită. Anotimpul său preferat este toamna, și momentul zilei, asfințitul, dar crepusculele sale tomnatece nu mai păstrează nimic din fluența armonioasă și enervată de pe vremea influenței lui Albert Samain, poetul parcurilor melancolice. În decorul rustic odată (« Septembrie », *Cronica*, I, 34, 4 Octomvrie 1915), altădată nedeterminat (« Scripturi », *Contemporanul*, III, 47, Septemvrie 1924), este chemat personalul biblic Absalom sau Avesalon, care simbolizează zădărnicia revoltei și înfrângerea în viață. D. I. Vinea compune peisajul agrest din notații convergente, ca să-și încheie apoi priveliștea cu o viziune organizată coerent:

« Toamna a`mușcat podgoriile
aerul e ca perlele bolnave
luna fuge îngrozită peste păduri,
Doamne, trebuie să merg să mă culc
vântul îndârjește trâmbițele lui de țânțari
și toată, toată noaptea o să sune ploaia pe tinichelele
cerului »
(« Septembrie »).

Caracterul subiectiv al sensibilității este disciplinat, nemai îngăduindu-i-se expresia nemijlocită. Tehnica autorului constă în

alăturarea strânsă a notațiilor, care sunt tot atâtea găsiri ingenioase, dar nesilite, printre care se strecoară, avară, sensibilitatea personală și emotivă. Sentimentul este înfășurat în metafore și oarecum impersonalizat:

Inima plânsă bate; a plâns și a crescut
ca un burete putred uitat afară 'n ploaie...

Mi-e lampa grea pe gene; ce cauți cuget spart
clopot bătrân ce chiamă și leagănă 'nserarea,
ți-ai amintit simbolul și-ți joacă 'n față marea
cu pasărea de lună pierdută de catart?...

(« Păragină », *Cronica*, I, 42, 29 Noembrie 1915).

Din aceeași vreme de rodnică organizare poetică, datează remarcabila poemă « Mobilizare » (*Cronica*, I, 35, 11 Octomvrie 1915). Versul amorf izbutește să închidă icoane de o plasticitate viguroasă:

« ... astăzi Mitropolitul a sfințit steagurile închinat
s'au rostogolit ca grindina sunetele tobelor
oștile s'au aplecat ca pădurile
și înfiorător și-au ridicat trompetele largi rugăciunea.
(El avea platoșe moi de odăjdii
și mânecile grele atârnav de gâtul pumnului aurite
ceea ce nesfârșea solemn binecuvântarea.)

Regele, — l-am văzut — pe calul cum sunt brazdele câmpului
turnat în fața steagurilor neliniștite
cugetul nemilos îi crestase un șanț decis pe frunte
uitase de mult să respire.

În jurul său sfetnicul cel mare și miniștrii
apoi ambasadorii cu guler de soare al țărilor prietene
generali cu privirea vastă ca zarea
cu gestul categoric ca săgeata,
și noi, spete împovărate, coame de șanțuri,
pustii de spini de baionete care se-agită din adâncuri
într-o mișcare ce sporește înaintând, dar se culcă și tresare
în rândul din față, —

astăzi clopotele au legănat miezul nopții
metropola și-a vestit satele (și mă gândesc la cloșca cu pui)
dealurile au încrustat răni în bezne, cu tufișuri de flăcări,
coasele și secerile au zăngănit...

flamurile se zbat și trag de coarde
fulgerul a cabrat vânturile
nu mai auzim uralele, uzinele orașului toate ne salută
printre clipe curg muzicile de alamă
roțile se disting pe șine
căci astăzi Regele a apărut ostașilor
nemișcat ca statua lui viitoare.»

Din această poemă admirabilă, citabilă în întregime, reiese puterea de organizare și viziunea plastică a d-lui I. Vinea, care a dat anticipativ și vizionar, cea mai realizată icoană a evenimentului istoric dela 14 August 1916. Ca o ciudată coincidență, camaradul d-sale, d. Tristan Tzara, înainte de a se expatria și de a da naștere mișcării dadaiste, la Zürich, a dat expresie energetică poeziei de război, în « Cântecul Dezertorului ».

În aceeași vreme, procedeul congestiei metaforice, care va fi reluat după război de ucenicii moderniști ai d-lor I. Vinea și Tristan Tzara, este la cel dintâi doar ocazional (« Stelele », *Cronica*, I, 39, 8 Noemvrie 1915).

Poetul a schițat numai o metodă poetică posibilă printre altele, ca un joc de artist prestidigitator, fără însă a o transforma într-o manieră proprie și permanentă.

După război, d. I. Vinea colaborează la *Gândirea* cu scurte poeme de toamnă, în tonalitatea acelorora din *Cronica*. Tot aci apare o remarcabilă poemă « Ioana », în care s'ar părea că poetul dă întrupare simbolică tristeții sale organice, în arătarea singulară a fetei din cimitirul bisericii (*Gândirea*, I, 18, 15 Ianuarie 1922). D-sa colaborează în același timp la revistele *Umanitatea*, *Clopotul* și *Cugetul românesc*. Poema « Târzie » (*Cugetul Românesc*, II, 3, Martie 1923), în care apare o femeie stigmatizată, răspunde încă o dată, simbolic, poeziei « Ioana », impersonalizând simțirea dezolată a autorului.

În 1922, d. I. Vinea face să apară revista *Contemporanul*, cu caracter politic și social, transformată curând apoi în organ

al mișcării moderniste, în colaborare cu pictorul Marcel Iancu. Din aceeași epocă datează o frumoasă poezie urbană, semnificativă pentru tonicitatea îndemnului de primăvară, prin care încearcă un remediu împotriva depresivității sale:

INGERUL A STRIGAT

« Citadinule, vino în viață
ferestrele, toate, au vibrat,
fălfăe primăvara în steagurile din față,
monoplanul zbârnâie în azurul vărgat.

Iată regimentul, cert: cel mai istoric,
— și ce glorii goarnele izbucnesc!
Purpură! Vecinii-și spun: se schimbă garda,
— și acceptă un fior milităresc.

Nu vii și n'auzi, inimă cauterizată,
nu-ți scuipi țigara, chip nevropat?
Pe ulița grasă sună Primăvara
și rămâi în casă desperechiât ».

(*Cugetul Românesc*, II, Aprilie-Mai 1923).

Aspectele citadine își fac un loc de seamă în poeziile de la *Contimporanul*. Spre deosebire însă de caracterul ofensiv și militant al urbanismului, din panopia moderniștilor mai tineri, d. I. Vinea nu arborează poezia citadină cu un caracter programatic, spre complementarea estetice constructive, reprezentată în plastică și arhitectură de d. Marcel Iancu. D-sa, în definitiv, nu face decât să-și schimbe decorul unei tristeți organice.

« Balul felinarelor » dă umbrei din cetate un « palid firmament »; prostituatele de pe asfalt găsesc în conștiința autorului o consonanță emotivă:

« — caută, caută, căință
gândurile pentru somn — NICIODATĂ ».

(« La ora când cafenelele se închid »,
Contimporanul, II, 35, 17 Martie 1923).

Compasiunea poetului se îndreaptă către « izgoniții orașului (« Lui Marcel Iancu », *Revista Română*, 3—4, August-Septembrie 1924) », ai orașului care destramă sufletele celor slabi. Poezia cea mai caracteristică a inspirației sale citadine este « Lamento », în care suferința generală se comunică de la obiect la natura inertă și la individ. « Arborii-și fac semn ca surdo-muții », într'o viziune grotescă, în care se încadrează, specific marilor orașe moderne, schimbul afișajului, « Sfântul Bartolomeu al afișelor », reclamele luminoase și « stelarele vitrine », cu nota finală:

« — Nu mă vezi, sufăr, sub Cilindrul inutil ».

(*Contimporanul*, II, 39—40, 1923).

O altă poemă scurtă, « Răsunet » (*Revista Română*, loc. cit.), de impresii orășenești, accentuează tonalitatea îndurerată. Și mai departe într'o poemă instantaneu, care a scandalizat gratuit pe d. Const. I. Emilian, în lucrarea sa « Anarhismul poetic », spectacolul modern al metropolei adâncește inconsolarea structurală a poetului. O reproducem pentru a evidenția odată cu substanța emotivă a poemei, arta superioară a compoziției, care dă cel mai concentrat pastel urban:

« Păclă și brumă
jertfa hornurilor nu mai e primită
Lumini zgâriate pe cer
N—S—E—W—vibrări
farurile beau nimbul în care înaintează
sonerii treeră chemări în săli —
laolaltă împreună
cu toții lunecăm spre o clipă la fel
fără steaguri coborîm veacul
cu umbra noastră veștmânt ».

(« Ev », *Punct*, 8, 9 Ianuarie 1925).

Censorul universitar se lamentează că, cu această poezie suntem « readuși, iarăși, la banala exhibiție grotescă » și adaugă că nu se poate extazia « la lectura acestor plate asocieri de notații, remarcabile doar prin obscuritatea și capriciul lor ». Nu e nimic mai

ușor decât exegeza acestei moderate poeme moderniste, care nu are într'însa nimic obscur, capricios, plat, banal, grotesc sau exibiționist, cum se pronunță în teza sa de doctorat, asistentul dragomirescian. Într'adevăr, să examinăm unul câte unul, elementele acestui poem în *raccourci*.

« Păclă și brumă » servește ca indicație meteorologică; versul al doilea, ca să adoptăm un limbaj de seminar, care n'ar dispăcea maestrului d-lui Const. I. Emilian, aduce o notă mistică: Dumnezeu respinge « jertfa hornurilor ». Mai departe e vorba de semnalizările reclamelor luminoase, integrate nopții; inițialele atât de obscure, dacă perspicacitatea nu ne înșală, arată punctele cardinale; farurile, îl asigurăm pe încruntatul adversar al modernismului, sunt automobilistice și congruente în noapte (versul, de altfel, e dintre cele mai frumoase); soneriile sălilor de spectacol nu au la rândul lor nimic nepotrivit; în sfârșit, ultimele patru versuri, spre liniștirea criticului tradițional, afirmă o întristată solidaritate a poetului cu veacul. Cam acestea sunt, după aprecierea superficială a interpretatorului, « contorsiunile acrobaticiei stilistice » a d-lui I. Vinea, care « se pierde în vid, fără nici un răsunet ».

Depart de a fi totodată « plate asocieri » și « contorsiuni acrobatică », printr'o apreciere mai puțin logică decât ne-am aștepta dela un universitar, notațiile poetului sunt strâns organizate printr'o economie severă, foarte îndepărtată de delirul verbal al ucenicilor d-lor I. Vinea și Tristan Tzara. Ele converg apoi către o interiorizare inhibitivă, care este în bună logică, tocmai contrariul exibiționismului.

De altfel, d. I. Vinea aduce cu propria sa experiență modernistă dela *Contimporanul*, un răsunet interior, cu care ne-au obișnuit prea puțin moderniștii noștri imediat ulteriori. O altă poemă deplin caracterizantă pentru felul în care poetul știe să-și rezolve notațiile în stări morale, este « Filtru »:

« ...Lacrima morților liniști încheagă
Unde ești frate din pământ
în gând suflat ca o umbră --
Clopot vechi întrebarea o scufundă --
Ceasul de judecată atinge

amintirile în giulgiul lor de praf
 Amurgul e o mască de plumb
 sângele ochii îl plâng
 Cugetul orb își pipăie semnele
 Pământul simte apele și sicriile.

(*Contimporanul*, III, 46, Mai 1924).

Lipsa de punctuație dă un caracter aparent de nevertebrație poemei care se organizează însă cu o perfectă logică interioară, acordând manierei d-lui I. Vinea un caracter de clasicitate în sânul modernismului. De bună seamă poetul a jucat un rol ponderator, care nu a fost urmat întocmai în mișcarea dela *Contimporanul*. Arta sa, în esență intelectualistă, este un meșteșug de selecționare și de eliminare, care uneori izbutește să pună în echilibru inteligența artistică cu simțirea interioară. D. I. Vinea nu a practicat niciodată metafora pentru metaforă și nu a cultivat delirul verbal, ca urmașii d-sale dela *Punct*, *Integral*, 75 H.P. și *Unu*. Abia dacă și-a îngăduit, recreativ și cu o rezervă ironică, să adopte stilul standard al școalei, afectat de succesorii săi.

Un asemenea divertisment este poema franceză « Victoire en bleu », publicată în *Punct*, II, 30 Noemvrie 1924, unde vorbește cu o perfectă conștiință a vanității lucrului, despre:

« La grande folie de ma libération »,

pastișând veleitățile europeiste ale camarazilor mai tineri:

« Me situer au milieu de l'Europe
 sous les trajectoires lisses des avions de M. Blank...
 — me dilater vers la mer Noire et la Lune ».

În timp ce poeții moderniști dela periodicele mai sus numite se complac uneori să-și prezinte poeziile în versiune franceză, pentru o comunicare pe plan european, d. I. Vinea, în a doua poemă a sa franceză (« Coma », *Punct*, 10, 24 Ianuarie 1925), arhaizează dinadins, arătându-se puțin solidar cu supralicitările bilingue ale celorlalți.

Revista *Contimporanul* conține firește și un manifest-program, redactat de sigur de către director (*Contimporanul*, 46, Mai 1924).

Ca toate manifestele de acest fel, specimenul din *Contimporanul* afectează într'un stil catastrofic, răsturnări globale și premeniri radicale. « Expresia plastică, strictă și lapidară a aparatelor Morse » pe care o preconizează autorul manifestului, nu a fost însă niciodată însușită de d. I. Vinea; stilul telegrafic și, adăogăm noi, incoerent, este al dadaștilor, dar nicidecum al d-lui I. Vinea. D-sa, dimpotrivă, a ținut să sublinieze categoric repulsia sa față de tehnica și vocabularul mecanic:

« L'opinion courante est que rien qu'en employant un vocabulaire de contre-maître d'usine, en guise de paroles en liberté, on devient pour cela, poète moderne... »

C'est une révolution de lexique.

C'est une conception de garçon-coiffeur autodidacte.

A quand la révolution de la sensibilité, — la vraie ? »

(« Vorbe goale », *Punct*, 14, 20 Februarie 1925).

Intr'o altă însemnare, găsim o definiție curioasă:

« Art poétique: imposer au prochain son délire ».

(« Puncte », *Punct*, 3, 6, Decemvrie 1924).

Formula de sigur nu-l reprezintă pe d. I. Vinea, care nu s'a pus niciodată în stare de delir, ca dadaștii și succesorii lor direcți. Credințele sale intime despre poezie, le-a exprimat în « Principii pentru timpul nou » (*Contimporanul*, IV, 61, Octomvrie 1925).

Intr'o serie de aforisme, unele ostensibile și agresive, dar altele cât se poate de moderate, se poate citi:

« Poezia e o stare sufletească.

E o zonă aparte, o atmosferă în lumea simțirii, o treaptă pe scara sensibilității... »

Pentru a fi redată, nu necesită nici obiect, nici anecdotă, nici logică, nici punere în scenă... »

Ea trebuie exprimată pentru ca toți să trăiască, simplu, într'însa... »

Poeții posedă secretul stării de poezie ».

Neanecdotică, neteatrală, netematică, poezia d-lui I. Vinea corespunde, prin valorile ei negative, conceptului modern al poeziei. În aparență, numai nelogică, dar cu armătura logicei interioare, ea tinde către expresia pură a unor stări sufletești.

Formulările pozitive ale artei sale poetice sunt mult mai imprecise decât cele negative și nu îngăduie în consecință o verificare strânsă a practicei cu teoria. Oricum, teoreticianul preconizează o poezie, prin mijloace simple de sugestie, după câte subînțelegem, care să facă posibilă simțirea de către toți a fenomenului poetic. Acest punct de program, ca să fim obiectivi, d. I. Vinea nu l-a realizat. Pricina stă în intelectualizarea mijloacelor de sugestie, care ponderează asupra fluidului emoțional direct. Am ajuns aci la o problemă crucială a esteticei noi. Sfărâmând instrumentul discursiv al limbajului, poezia cea nouă, după experiențe în parte deficitare, a ajuns să-și pună ca o problemă de existență, chestiunea dozajului dintre inteligență și simțire, pentru crearea unui instrument de comunicare, nou. Demarcația este destul de dificilă, după cum este tot atât de greu a delimita limbajul necesar de patinarea retorică a vorbirii.

D. I. Vinea este dintre artiștii care au efectuat una din cele mai remarcabile experiențe de autenticitate a fenomenului liric. Drama acestui poet într'adevăr original stă, după cum am spus la începutul acestei cercetări, în conflictul nerezolvat dintre inteligența sa artistică excepțională și tot atât de rara sa capacitate emotivă. D-sa nu a atins echilibrul ideal dintre inteligența creatoare și sensibilitate, poate dintr'o pudoare inhibitivă care i-a înfrânat simțirea. Cu toată această alcătuire organică, d. I. Vinea configurează în poezia noastră modernistă, talentul cel mai reprezentativ și o poziție de centru, care face dintr'însul un clasic al mișcării literare. Nu mai este nevoie să adăogăm că arta sa totdeauna umanizată, chiar dacă nu întinde punțile de simțire către mijlociul cititorilor, nu se încadrează constructivismului geometric, de filiație cubistă, a *Contimporanului*, reprezentat de codirectorul său, d. Marcel Iancu. Dar tocmai această neaderență la o artă pur cerebrală și inumană ne îndreptățește să credem că poetul, care și-a întrerupt de câțiva ani activitatea sa, se va întoarce la idealul limpede, enunțat în versurile de cântec pur:

« Pe roza vânturilor
am jurat
în lotci de-azur
ne-am încumetat ».

ȘERBAN CIOCULESCU

CAIN ȘI ABEL SAU DESPRE OPOZIȚIA CALOFILĂ

S'a desbătut adeseori întrebarea despre dualismul oricărui artist în tendințele atât de contrarii care intră în componentele sensibilității creeatoare de artă. S'a remarcat în deosebi lipsa de corelație între ceea ce s'ar putea numi forță iruptivă (a geniului) și spiritul critic, ochiul întors înăuntru, care ar trebui să fie funcțiunea regulativă a plăsmuirii. S'a recunoscut, în această privință, o ființare adecvată în literatura clasică și, pe de altă parte, mai ales proza romantică a fost înfățișată ca lipsită de austeritatea răspunderii artistice, pe care o implică opera de artă. Firește că asemenea caz a fost totdeauna deplâns, iar relaxarea critică a fost în definitiv pricina pentru care coridoare întregi cu rafturi pline de opere literare din veacul trecut, de pildă, putrezesc uitate.

Oricât s'ar părea de curios, aceste două feluri de a fi nu epuizează schema virtualităților în procesul creației. Am impresia că mai există un caz și poate că e cu adevărat cel mai interesant. Acela în care spiritul critic nu e numai un corelat inhibitiv al formei în sens banal, ci se opune, antagonic, propriei puteri creeatoare, în aceeași lucrare. E vorba de un ciudat excentrism, pe care l-am întâlnit în împrejurări foarte felurite, și mi se pare de asemeni ilustrat de unul dintre fruntașii scrisului românesc, un mare prieten al tuturor confrăților săi în același timp, d. N. M. Condiescu.

În personalitatea acestui pătimaș al cuvântului literar se resping puteri care ar trebui să se atragă, cel mult controlându-se, în scrisul său luptă fire care ar trebui să se împletească strâns, întregindu-se fie și prin însușiri contrare. Omul e un sentimental întârziat, un cordial fratern, un expansiv cu ochii instantaneu umbriți de ceața duioșiei. A iubit cartea pentru că e frumos să iubești ceea ce te scoate din urâciunea cotidiană, a prețuit o viață întreagă, de când a deschis ochii inteligenții pe lume, tot ceea ce a năzuit spre floarea învoaltă a visului. Ca toți cei sufocați de urâciunea și forfoteala zilei de azi, dezaxați oarecum, el se refugiază în trecut, în plăsmuirile de artă ale culturii de pretutindeni.

O contradicție a destinului l-a dus în armată și astfel oștirea română a avut sufletul lui Traian Demetrescu, în uniformă plină de aurituri și cu cifru scump inimilor românești pe umăr, de general. A târât în urma lui, ca într'un fantastic «Drei Groschen Oper», până la picioarele tronului, toată liota famelică a vagabonzilor suavi cu smalt și diamant în privire, iar când, solist, a dat glas durerii tuturor, mai an, a fost emoție în toată țara. D. N. M. Condiescu are neconținut scriitori în jurul lui, ca o fată bătrână sentimentală pisici în iatac, două pe divan, una la fereastră, trei-patru pe blănurile din colț.

Acestei structuri îi corespunde în operă, distilarea gingașă a frumuseții și nostalgica evocare de umbre policrome în trecutul și în jurul lumii, din «Peste hotare», amorul «purificator» al lui Ion Brusture pentru midineta fragedă din «Conu Enache», ca și acele rămășițe fără preț din puritatea ateniană, ivite ca un surâs în pământ:

«Intre azurul nemărginirii și răceala albă a soclului de piatră, odihnește vasul străvechi, plămădit din huma de trei ori milenară.

O mână tânără l-a înflorit cu ghiociei, înfrățind frăgezimea primăverii cu mumifiata lui rămășiță, scrilejuită de custura vremii.

O melodie aeriană, simțită vizual, se desprinde din sveltețea lui armonică.

Cândva, — la poalele Acropolei, în mahalaua Olarilor, — mâini înfrigurate, de femei îndrăgostită, au frământat lutul, și degete binecuvântate de zei, l-au modelat cu meșteșug.

Apoi, la Cap Sunion, asvârlit lângă coloanele albe ale casei lui Poseidon, vreme îndelungată, l-a dogorit arșița limpede a cerului atic și 'n pântecul lui a hăuit vuetul mării Egee.

Nisipul marin l-a acoperit.

Și-a stat așa, veacuri la rând, plin de lumină în întuneric.

Oamenii de-acum i-au dovedit gropnița și l-au dăruit iarăși soarelui ».

(*Vasul grec*)

E Pan din «Insemnările lui Safirim» zeul păgân care, la plânsetul fratelui lăsat să se prăbușească în moarte:

— Frate, era atât prisos de viață în mine...

răspunde cu ușurătatea unei înțelepciuni milenare:

« — Glume, — față de eternitatea neclintită. Gestul tău n'a schimbat cu nimic rostul armonios al celor înfăptuite. Marele meșter e surd și inconștient. A creat frumuseți pe care nu le-a putut înțelege niciodată. Fără control lăuntric, a zidit, împletind din nimic, minuni, de care n'are habar. Manifestările omenești îi sunt necunoscute, și chiar de-ar ajunge să le cunoască,

n'ar putea să le priceapă. De abia noi, Dumnezei mărunți, stăpânitori vremelnici peste lumi mici, dacă putem să vă înțelegem uneori. Ecoul tragediei umane nu trece de scoarța pământului. Te miri? Talpa unui bocanc strivește, — fără să vrea, — o colonie de furnici. Din sbatarea celor din urmă nădejdi de scăpare străbate ceva până 'n simțirea omului, care trece înainte, senin, îmbătat de soare, de dragoste și de marea bucurie ce trăește? Nu trebuie să ceri mai mult puterii, care, oarbă, creează și distruge, în numele unor îndemnuri care trec drept legi ».

Gustul acesta subțire e al unei întregi epoci, pe care o recunoști îndată și o identifiți în păgânismul sensual al lui Anatole France, înmuiați aci în magia evocărilor lui Dimitrie Anghel. Suavitățile și căldura evocării filiale a magistratului craiovean stau astfel alături de evocările ieșene ale poetului Fantomelor. Năzuința calofilului merge spre culoarea nuanțată și frumos, spre mângâierea și lustruirea iscusită a cuvântului. Este un esteticism burghez... Nu există multe pagini românești de proză, în afară de cele pomenite ale lui Anghel și ale lui Matei Caragiale, în care bucuria aprigă de a stăpâni cuvinte cu un sunet încrustat, să fie mai mare. E un sentiment heraldic al vorbelor, așa zice.

Cât prețuește o asemenea proză e greu de spus.

Personal, cred că nu trebuie să iubești până la pierzanie cuvântul și femeia. Căci asemeni femeii, cuvântul își pierde stima pentru scriitor, când îl vede prea cu mult gust pentru el, prea tandru și cramponic devotat. Scriitorii mari au iubit cuvintele, dar cu ură apăsătoare și cu voluptate rece.

Și totuși mai e un alt N. M. Condiescu, dar atât de străin calculat, cât pot să fie doi frați care nu-și vorbesc, disprețuindu-se zeci de ani, un frate care nu e primit la ospățul subțire, unde se discută înalt, în sufrageria mobilată cu « obiecte de artă », ci e ținut mai mult în odaia din fundul curții, fiindcă-i puțin cam zănat, cu ochi rece și rău, nu respectă visul și distincția molatecă a celorlalți.

E tăcut altfel, ocupă nesfârșit mai puțin loc în viață decât fratele cel cultivat și poetic, e înăcrit, nu iubește pisicile, urmărește cu o privire scăzută căreia nimic nu-i scapă și e în sinea lui un mizantrop... E autorul lui Conu Enake, acest camarad de minister în viață, și de oratorie, al fratelui « dela față ». Iar « Conu Enake » e una dintre cărțile pătrunzătoare și amare, cum puține cunosc. E un portret de 90 de pagini construit cu voluptatea unei răzbunări sublimite, un roman concentrat care, firește, a trecut neobservat de critica noastră... (Aci trebuie să fie puțin de vină de altfel și domnul cultivat din salonul cultural).

Puterea de creație e atât de mare, încât nu e alterată în fondul ei nici de intervențiile fără gust, tutelare, ale fratelui mai senti-

mental, traduse în comentarii deplasate de ciocoi gingaș care-și bate, vezi dragă Doamne, joc de mitocani ca Enake. Câtă depărtare e dela patetism, la artă, se poate vedea din deosebirea dintre acest Conu Enake realizat în deplinătatea vieții, și operele de imitatori cam cu aceleași titluri și personaje care au apărut în urmă, și unde nu găsești decât colorile țipătoare și cariate ale satirei.

Conu Enake e întreg în întruparea artistică, asemeni unei ființe vii, și nu descripția fizică a lui, uneori năprasnică, mi se pare de preț, cât anumite nuanțări, care dovedesc o subtilitate în cruzime, rareori întâlnită, când incidentele stau semnul unei semnificații adânci. . . Firește dacă iei lucrurile în glumă, nu există tragedie, dar cine ar putea spune că nu există tragedii? și știu că până în ceasul din urmă îmi vor fi ochii arși de amintirea vieții sociale cunoscute între 1914—1930.

Pe ministrul «desinteresat» care și-a jertfit viața pentru binele public, necerând nimic pentru el, iubitor de poezie, virtuos și distant, factor al progresului național, membru al tuturor Academiiilor și purtător al tuturor decorațiilor, muncind din zori și până în noapte, îl cunoaștem toți, din toate discursurile oficiale și din toate articolele panegirice, din atâtea monumente în redingotă, pe la răspântii.

Asta e o structură și e literatura cea mai banală și mai tristă cu putință.

În realitate, sentimentul celor ceva mai inițiați e că asemenea aparență e chiar mai puțin decât o vopsea dată cu bidineaua, ca să camufleze o viermuială adevărată și hidoasă. Ministrul e în consilii de administrație, jefuește, e meschin, e câinos, e imbecil. Scriitorii pamfletari și temperamentalii denunță această a doua structură drept cea cu adevărat interesantă, realitatea minciunei, a prafului în ochi. . . Nici această a doua structură însă, după opinia noastră, nu merită vre-o prețuire. E o vedere, să zicem, gazetărească, nu artistică.

Infinit mai demnă de interes e ceea ce, mai în adânc, am numi a treia structură de semnificații. Anume, acceptarea presupunerii că acest ministru e sincer în convingerea lui despre cultura și despre noblețea comportării lui, despre sacrificiul permanent pe care-l face primind răspunderi (care nu sunt răspunderi), atât de costisitoare pentru țară, și atât de gras retribuite pentru el de pildă. . . Abia acum suntem în structura artei și e ceea ce a realizat în zugrăvirea dragostei Flaubert și ceea ce Gaultier a generalizat sub numele de bovarism.

Dar în afară, zona de dragoste, explicația bovaristă, n'a fost mai niciodată realizată în concret, sau din cale afară de rareori. E ceea ce face prețul rar al «Conului Enake» (când scuturăm cuarțul

fin, de zgura ieftin satirică). Are toate fețele acest personaj, inclusiv sentimentul propriei lui cohesiuni fără care altfel n'ar prezenta nici un interes...

Mai întâi e foarte generos... Când într-o zi de vară tânărul cărturar, Brusture, lihnit de foame și « aburit ca un câine » îi cere sprijin, obține mai mult decât spera.

— « Ia loc tinere... și spune, ce te aduce? »

— Domnule Ministru... am venit la Domniavoastră...

— Ghicesc. Știu. Suferi lipsuri grele... Ce studiezi?

— Literile.

— Ce anume? (Degetele butucănoase ale dreptei, cu buricele late de flautist pensionar răsucesc voluptuos sfârcurile cosmeticate ale unei muștăți ungurești).

— Istoria și Arheologia.

— Interesant. Da, foarte interesant. În ce an?

— Al treilea. Dar nu știu dacă am s'o pot duce până la capăt... Pri-meam dela un frate al mamei, optzeci de lei lunar. A căzut la pat și-s trei zile de când a murit. Era funcționar la administrația financiară din Turnu Măgurele. Sunteți atotputernic și mi s'a spus că înțelegeți...

Un lacheu deschide ușa, rostind apăsător:

— Excelența sa, Ministrul Germaniei.

Brusture și-a înghițit cuvintele, frângându-se pentru închinăciune.

— Du-l în salonul albastru... Stai jos tinere, mă interesezi mai mult dumneata. Prin graiul dumitale, glăsuște o generație întreagă, străbate viitorul, nădejdea de mâine a patriei...

Pendula bate rar patru ceasuri. Apoi, din pântecu-i cu roțițe, se desprinde, în armonii de clopote, imnul regal. Excelența sa se ridică solemn, în picioare.

— Sunt gesturi prin care trebuie să dovedim totdeauna că ne cinstim țara. Iubirea pentru Suveran este cheazășia sentimentelor cu adevărat patriotice. Iată, de pildă eu, mă socotesc, — fericit și cu mândrie, — cel din urmă servitor al Tronului. Nici o răsplătă materială, nici una mă 'nțelegi? Mulțămirea morală ajunge...

Lacheul: — Excelența Sa Ministrul Turciei.

— Du-l în salonul roșu. Nu mai sunt acasă pentru nimeni, mă 'nțelegi? Viață chinuită tinere... Viață ticăită, de rob, dăruită țării... Spuneai că te specializezi în...

— Arheologie.

— Ei bine, te voi pune la încercare. Am aici niște documente, pe care le-am frunzărit în treacăt. N'am timp și nu-mi dau răgaz treburile să mă adâncesc în ele. Viața mea se dumică în fărmituri, pentru folosul obștesc: minister, Academie, comisuni, societăți... Studiază-le dumneata cu atenție. Cercetează-le sârguitor, cu interesul pățimaș al tinereții, însetată de lumină. A, de-ași ști voi tinerii, cum îmi mângâiați durerile cu seninul vostru!

— Fiți încredințat, Domnule Ministru...

— Sunt. N'am nevoie de fraze. La mine faptele vorbesc. Muncește. Iți dau timp de o lună, să-mi aduci documentele deslegate, orânduite cum trebuie și însoțite de un studiu amănunțit, cu concluzii. Ține, dragul meu, ai pe o lună existența mai mult decât asigurată (îi trece cinci hârtii de câte douăzeci de lei). Dacă voi fi mulțumit, vom mai vorbi...

— Fiți sigur că...

— Nu-mi mulțămi. Ai micșora bucuria inimii mele. La revedere!

E adevărat că exploatează pe cei care-l slujesc, dar asta este o trăsătură de etică proprie: «Să nu arăți niciodată unuia mai mic, că ești mulțumit de ceea ce i-ai poruncit să facă». Sau: «Te pun în pâine, vezi s'o meriți». E adevărat că o să vadă el «ce amară e pâinea Conului Enake»... dar în sfârșit, «ce nu e amar pe lumea asta»?... E semnificativă de asemenea **scena cu șeful de biuro, pe care-l ceartă pe chestii de ortografie**, deplângându-și cu anticipație moartea: «Ce-o să vă mai faceți când n'oi mai fi eu» fiindcă el crede sincer că după el țara românească nu va mai merge. Bun, îi dă și acestuia o decorație... Căci este și un iubitor de literatură. După munca grea și desinteresată, noaptea chiamă pe Brusture să-i citească poezie din Bolintineanu, poetul său favorit, pentru că mai presus de orice «a cântat patriotismul fără întortocheri de cuvinte și fără să facă din versuri ghicitori cu care să-ți frământă creierul, ca poezii de azi».

Cu câtă subtilitate observă Conu Enake ce-i lipsește unui secretar care nu ghicește superstițiile patronului său: «Observ că n'ai încă dezvoltat tactul deosebitei atenții și al prevenirii» fiindcă într'adevăr o superstiție nu se mărturisește, dar e paralizantă, și nu rămâne decât să fie ghicită de subaltern... De altfel ar trebui citită toată agonia lui Enake, fiindcă adeseori atinge măreția, de altfel în clipele în care intrat în descompunere, el rămâne încă intelectual punând pe secretar să-i citească.

* După amiază mi-a spus: «Du-te și tu în bibliotecă de te odihnește...». N'am apucat însă să cucăi într'un fotoliu c'a început să sune... Și m'a sunat de șapte ori... Și osânda a început:

— Vreau să-mi citești, caută-mi Iliada...

Și iacă-mă's urcat pe scări, om gras ce mă găsesc, chiorându-mă prin rafturi, dibuind un sfert de ceas, până să dau de carte...

— E, — m'am răsgândit, — susură încet, cu glas de fleoartă leșinată, — vreau ceva mai romantic, de pildă «Le Roi s'amuse», mă 'nțelegi?

— Cum Cucoane?

— Auleo, — ești prost și incult... Adu catalogul.

Și îl aduc.

— Uite, adu cartea Nr. 763.

— Citește, — adică declamă, auzi? așa cum făcea Brusture...

— Păi, nu știu așa de bine franțuzește, boerule...

— Aoleo, auleo, auoleo!.. și vai de mine, pe ale cui mâini am rămas eu, la bătrânețele mele pline de suferinți... Adu-mi atunci « Curcanii noștri » de Alecsandri.

— Citește « Peneș Curcanul ».

Și citesc.

— Declamă.

Și declam.

După câteva minute, privirea i se proptește în tavan, apoi pleoapele i se închid, apoi se zbat pripit, apoi tresare, oftează și zice: « Declami prost, — gângăvești, — te oprești unde nu trebuie și te umfli ca un găscan acolo unde trebuie să fii duios...

Epoca întreagă cu intrigi de familie, mișcarea intelectuală, viața politică a neutralității, sunt sugerate cu o plasticitate pătrunzătoare, numai din înfățișarea Conului Enake, așa cum un stejar găunos, cu frunzișul și vlăstarii lui, cu ciupercile de dedesubt, poate sugera pădurea întreagă. Pasiunea cuvântului e și aci evidentă, și deși ostil procedului nu pot trece fără să remarc în paranteză măcar frumusețea și delicatețea nuanței populare în vorbirea: « ne-am avut amândoi », față de monocordul și trivialul franțuzesc « am avut-o » care s'a împământenit în scrisul de azi.

Din păcate, puritatea creației nu e respectată, în acest magnific portret.

Funcțiunea estetică-sentimentală din dubletul autorului găsește prilejul să se arate « de gust », invectivând pe bietul Enake și apăsând toate adjectivele, ceea ce probabil a derutat cum am spus atenția criticei... Noi însă am stăruit mai mult asupra acestei lucrări, pentru că avem convingerea că din puținele cărți de azi care vor mai fi cetite și peste o sută de ani, va fi acest « Conu Enake » trecut azi în magazia din fundul curții.

În « Insemnările lui Safirim », care sunt începutul unei fresce de mari proporții se pare, dualismul d-lui N. M. Condiescu e și mai accentuat. Fratele cel cultivat e aci sub zodia lui Pan și a cuvântului potrivit cu patimă, a evocării lirice, dar alături de el răzbate cu împingerea unei forțe telurice, privirea pătrunzătoare și rece a celuiilalt, realizând cadrul orașului oltenesc de provincie, cu o plenitudine pe care abia la autorii moldoveni, despre largurile bistrițene o mai găsim, oferind acea halucinantă casă cu pisici și galeria de tipuri xilografiate cu o intensitate și o finețe care aproape că dau relief (și nu rămân totuși mai puțin plane), până la atâtea scene mici, câștigate împotriva unei apărări estetice (acesta-i cuvântul fragmentar) și până la episodul de mare viziune epică,

amintitor de plasticitatea tolstoiană, a iubirii fierbinți dintre Coana Profira și a svăpăiatului Colea, cu corolarul prezenței paralitice a băcanului înșelat.

E numai un început de sigur, irumpând în epic, romanul se anunță cuprinzător, dar apăsarea estetizantă se resimte. E o intenție de aservire stilistică, o anluminură plină de trudă, o întârziere pretențioasă și îndârjită, un ideal aprig și mediocru, care împiedică orice expansiune, și dă la o parte orice înflorire zănatecă a vieții... Un mamoș cu obsesii selective, maniac, amăgit de idealul estetic, cizelează cu bisturiul și ajustează cu fereastrăul orice încercare de întrupare a vieții, care nu se potrivește canoanelor subțiririi lui.

Ghicești năzuința de înflorire plenară a vieții înăbușită din neînțelegere de către o tutelă cu gusturi tiranice și fără suplețe. Prin acea totalitare structurală în care întregul nuanțează partea, căpătăm și verificăm încă odată, în două replici care sunt leit motivul sentimental al cărții, în alt plan, adevăratul tâlc al romanului.

— «Frate, tot clocotul primăverii svăcnea în mine.

— «Cain, ce ai făcut cu fratele tău?

... Nu ni s'a oferit decât întâiul volum. Dar nu putem tăgădui că așteptăm urmarea cu neliniște. Ce nu cumva duiosul și returiul Cain să omoare cu adevărat geniul onest și rece al lui Abel.

CAMIL PETRESCU

DESPRE O ETICĂ A «PUTERII»

«Un tratat de Etică — asemenea unui roman, unei piese de teatru sau unui poem — este, inevitabil, o mărturie personală». Cartea lui Philip Leon — *The Ethics of Power, or the Problem of Evil* (Edit. George Allen and Unwin, Londra 1935, 315 pag., 10 sh. 6 d.) — din care citez aceste rânduri, este chiar prea «personală». Poate unul din motivele succesului său în Anglia și pe continent (o traducere italiană, prefată de B. Croce, stă să apară), a fost și această atitudine mentală sinceră, nedogmatică. Philip Leon — care s'a făcut cunoscut prin studiile sale publicate în *Mind*, *Philosophy* și aiurea — și-a scris cartea, întemeiat mai ales pe analize concrete, pe fapte alese din literatura universală și din viața de toate zilele. Începând cercetarea «egoismelor» și «egotismelor» — el nu șovăiește să comenteze, cu infinită pătrundere, romanele *Romola* și *The Egoist*. Texte din La Rochefoucauld, episcopul Butler și Hobbes — alături de «clasicii» Aristot, Platon

și Kant — sunt cercetate mai ales pentru conținutul lor « concret », pentru experiența omenească directă care le presupune, pentru capacitatea lor de a exprima nuanțele infinite ale egoismului și egotismului. Rareori am cetit o carte care să trădeze o atât de adâncă și de susținută analiză a vieții omenești concrete, o atât de minuțioasă nuanțare a raporturilor dintre oameni. Dela cele dintâi pagini, îți dai seama că nu ai în față una din obișnuitele cărți englezești de filosofie, bine clădită pe o mie de « documente » științifice sau psihologice, scrisă detașat și abstract. *Etica Puterii* este, în primul rând, cartea unui om care dovedește o îndelungă observație și o sinceră simpatie pentru moraliștii francezi, pentru clasici, pentru *literatură*. Pasionat de real, de multiplele aspecte ale concretului, Philip Leon preferă să urmărească un egoist într'un roman celebru, decât să-l reconstituie schematic, definindu-i psihologia.

Titlul cărții ar putea înșela un cetitor neprevenit. Nu este o apologie a « puterii »; dimpotrivă, în pasiunea omului pentru *putere*, autorul vede izvorul Răului. Philip Leon și-a intitulat cartea *The Ethics of Power*, tocmai ca să-și justifice pătrunzătoarele sale analize ale tuturor poftelor pentru « putere », poftes care dovedesc, pe de o parte în ce mare măsură oamenii sunt nebuni, iar pe de altă parte, cât de dificilă este dobândirea și întruchiparea « Binelui ». Origina decadenței civilizației noastre stă, după Philip Leon, în simplificarea extremă a ideilor, în barbarizarea și brutalizarea lor; ori, această barbarizare și brutalizare a ideilor este tot una cu « Răul » (p. 17). « Răul », păcatul, non-binele, nu are o « existență de sine », cum spune Sf. Thoma. « Încearcă să-ți închipui Răul cu un obiect direct, pozitiv, și nu vei găsi nimic » (p. 34). Omul nerecunoscător nu iubește nerecunoștința, « răul »; dar mâna care îl ajută, îi rănește orgoliul său tot atât de mult ca și mâna care îl lovește. Omul practică « răul » nu pentru că iubește Răul, ci pentru că se iubește pe sine (p. 37). După cum spune Episcopul Butler (Sermon X), « Viciul în general se datorește părerii prea bune pe care o avem despre noi, în comparație cu alții ».

Philip Leon încearcă, în cea mai mare parte a cărții sale, să distingă și să analizeze toate formele *egotismului*, termen pe care el îl opune *egoismului*. Egoismul este, după el, totalitatea apetiturilor biologice; egotismul, totalitatea ambițiilor, conștiințele sau subconștiințele, care domină viața omului (p. 23). Apetiturile nu sunt, în ele înșile, « rele » sau « păcătoase »; nu fac nici un rău când mănânc atunci, când mi-e foame; dar săvârșesc « răul » când smulg pâinea altuia dela gură ca s'o mănânc eu (p. 276). În simplul act biologic al mâncării, nu e prezentă decât « Viața », care îmi cere să mă alimentez ca să supraviețuiesc și să creez. Când smulg

bucata altuia de pâine, nu-mi satisfac numai instinctul foamei, ci satisfac, înainte de toate, setea mea de *putere*, dorința mea de a-mi verifica forța sau inteligența sau solidaritatea mea cu o clasă socială înaltă sau «personalitatea» mea (o anumită concepție de viață, eroică sau cinică, pe care o opun concepției generale, ca să mă izolez, ca să-mi dovedesc simbolurile «separației» mele de restul muritorilor, etc.).

Egoismul nu e prea mult deosebit de altruism; deosebirea este, în orice caz, de nuanțe și orientare, nu de *calitatea* faptelor sufletești. Dacă egoismul poate fi definit: «dorința de a trăi un fapt, de a dobândi o experiență pentru sine» (limba engleză exprimă mai precis: «processes lived by oneself»), atunci altruismul poate fi definit: «dorința de a vedea împlinit un fapt pentru alții» (p. 59, etc.). Dar în această «dorință» nu este întrupat Binele; instinctele noastre biologice, setea noastră de participare socială sau simbolică ne este satisfăcută prin altruism. Un părinte se sacrifică pentru copilul său, nu din cauză că a realizat Binele, ci pentrucă își satisface astfel orgoliul sau dorința de a proteja, nevoia sa de a iubi o ființă slabă, de a fi blând și iertător față de ea, de a putea fi generos. «Dacă iubirea mea pentru mine este egoism, atunci iubirea mea pentru altul este *alteregoism*», scrie Philip Leon (p. 63). Altruismul poate fi uneori o virtute, dar virtuțile nu sunt, în ele înșile, întruchiparea (sau, mai precis, *întruparea*) Binelui. Ești virtuos pentrucă ai învățat să fii astfel, sau pentrucă știi că așa e frumos să fii într'o societate în care trebuie să-ți păstrezi locul, sau pentrucă ți-e teamă de consecințe. Dar un om, care practică virtuțile pentrucă așa a fost învățat, nu «realizează» morala, tot așa după cum nu se poate spune, despre un om care afirmă că pământul e rotund pentrucă așa a fost învățat la școală, că «gândește» (p. 72—73, etc.).

Philip Leon nu opune «egoismului», «altruismul». Opune însă egoismului — *egotismul*. Sunt nenumărate, în această carte, paginile în care autorul analizează chiar și cele mai venerabile sentimente umane (dorința de frumos, pasiunea pentru știință, eroismul, etc.) și le arată străbătute, «infectate», de *egotism*. Formele egotismului sunt infinite, căci există atâtea specii câte *ego* sunt pe lume. Egotistul se iubește pe el în orice atitudine. De aci, marele «vicii» egotiste: lauda, îngâmfarea, trufia, snobismul, etc. Sunt unii oameni umili, serviabili, modești, care își caută întotdeauna idoli sau stăpâni, care se mărturisesc plini de păcate, de greșeli, de insuficiențe. Ai crede, când întâlnești pentru întâia oară un asemenea om, că ai de a face cu un sfânt. Și cu toate acestea, câtă deosebire de un sfânt! Omul servil și umilit este tot atât de egotist — de însetat de *puterea* lui — ca și egotistul obsedat de distrugere, de forță, de afirmare. Omul umil,

«făcându-se singur non-rezistent și penetrabil, sau distrugându-se singur (în fața altora), îndepărtează chiar și iluzia de a fi *distrus de altul*. Mai mult, subestimându-și propriile sale puteri, ceea ce realizează i se va părea *mare* și lui și celorlalți» (p. 122). Philip Leon este atât de necruțător, încât chiar lupta savantului pentru cucerirea adevărului, chiar sacrificiile sale pentru înaintarea științelor sau pentru precizie, i se par uneori aspecte ale marelui izvor de deșărtăciune omenească, *egotismul* (p. 178). Sunt savanți care își pierd viața nu pentru dorința de a cunoaște Adevărul sau de a face să triumfe Binele — ci pentru a-și arăta lor înșiși și lumii întregi *puterea* lor de muncă și de sacrificiu, geniul lor, «deosebirea» lor de umanitate. Ei sunt «aleșii», oamenii «umili și modești» care se jertfesc pe altarul științei, martirii neglorificați. Ei au marea satisfacție egoistă de a fi *separați*, de a fi izolați.

Analiza «sentimentelor frumoase», a «altruismelor» și a celorlalte mari virtuți morale și sociale, este făcută de Philip Leon cu o obiectivitate lucidă și necruțătoare, pe care numai tratatele de asceză creștină și buddhistă o mai au. Fără a fi «pesimist», fără a încerca să explice lumea prin anumite criterii de psihologie sau patologie, Philip Leon recunoaște că lumea e atât de însetată de putere, atât de egotistă și de nihilistă (căci egotismul este, în ultimă analiză, nihilism), încât «adevăratul om moral e suprauman» (p. 189). Egoismul, cu presupuzițiile sale biologice, poate fi transformat în morală, cu «Bine». Egotismul, însă, este obstacolul de neînfrânt în calea conversiunii. Omul refuză să se schimbe, nu din inerție, ci dintr'un sentiment egotist; căci a se schimba, înseamnă a recunoaște că până acum n'a fost Totul (p. 170). Egotistul caută oriunde, în orice împrejurare, cu orice mijloace — *Puterea*. Chiar filosoful stoic, care se *resemnează*, este în fond un egotist, mulțumit de înțelepciunea lui, de capacitatea lui de suferință (p. 148). Căci, dacă ar trebui să judecăm drept, omul nu se poate mândri că rezistă suferinței fără să se plângă. El e mai sincer când plânge și recunoaște că suferă. El e mai aproape de «Bine», când încearcă să evite durerea, căci astfel își recunoaște slăbiciunea.

Înutil să mai vorbim de egotismul «iubirii», de setea de putere asupra celui alt în dragoste. (Există, firește, și un altfel de dragoste — de «pierdere în celălalt» — asupra căruia Philip Leon nu prea stăruie). Pentru autorul nostru, orice virtute se pietrifică în societate; o virtute n'are valoare morală, decât când ea e descoperită individual, și e aplicată dela caz la caz, în relații individuale. Egotistul nu se înșeală dintr'o eroare oarecare, în faptele sale, ci se înșeală pe sine, se păcălește singur (257). El *vrea* să fie astfel, tot așa după cum neuroticul *vrea* să fie bolnav, ca să i se dea im-

portanța, să se «singularizeze», să provoace compătimire și devotament. Egoismul unui om, în general, supără prea puțin pe vecinul său. Dacă omul e, pentru vecinul său, o brută sălbatică, aceasta nu se datorește faptului că omul își caută hrană, ca și animalele din junglă, ci faptului că, deosebindu-se de animale, caută mai ales putere și ambiție. Omul nu se supără că vecinul său e lacom, sensual sau pierde-vară; se supără pentrucă e ambițios, vanitos și trufaș; pentrucă e, într'un cuvânt, *egotist* (p. 222).

Etica e posibilă numai dacă e posibilă schimbarea *firii omenеști* (p. 237). O asemenea concluzie pesimistă își atenuează cruzimea, dacă ne amintim că firea omenеască *a fost* și continuă să *fie* schimbată. Au existat sfinți, au existat oameni buni. Fiecare dintre noi am fost, cel puțin odată în viață, *buni*; adică am întrupat Binele. «Conversiunea» este, fără îndoială, ea însăși o pedeapsă (p. 272). Pentrucă se dobândește numai după nesfârșite suferinți și pregătiri. Dar conversiunea verifică schimbarea firii omenеști, depășirea, cel puțin în parte, a *egotismului*, a setei de putere. Această conversiune nu poate fi făcută în mase (p. 274). Deși aparent anti-creștină, afirmația lui Philip Leon este însușită de cel mai autentic creștinism; *metănoia* înseamnă tocmai «răsturnarea tuturor valorilor omenеști și instaurarea valorilor eterne», iar această transformare *calitativă* nu se poate împlini decât în individ.

De câte ori vorbește despre *Bine* («Goodness»), opunându-l egoismului (care *poate* deveni «bine») și egotismului (care e negația Binelui), Philip Leon e silit să folosească doi termeni: *obiectivitate* și *individ*. Binele este înainte de toate obiectivitate; omul care face binele, nu se preocupă dacă e moral sau nu, dacă e virtuos sau nu, ci se preocupă numai dacă ceea ce face el e *drept*, adică, dacă e obiectiv, dacă e în ordinea reală. Cunoașterea impersonală, obiectivă, stabilirea unei relații *reale* între om și lucruri, între om și evenimente, este primul pas către Bine. Ți se cere să renunți și la subiectivitate și la egotism; să judeci și să simți obiectiv, «așa cum stau lucrurile». De aceea Binele nu poate fi definit, decât spunându-se că el e «obiectivitatea». Un fapt moral nu e alterat nici de subiectivitate (părerea mea), nici de egotism (puterea, ambiția). El aparține ordinului real, pentrucă «se naște» numai când concretul este înțeles și respectat ca atare. Cineva, care își ține cuvântul pentrucă așa e învățat sau pentrucă nu vrea să facă să sufere pe prietenul său, e un egoist (ascultă de un imbold biologic sau de o «virtute» învățată de-acasă). Egotistul își ține cuvântul pentrucă nu vrea să-și piardă rangul social, pentrucă e un gentleman (ambitiе). Când un om moral (cel care întrupează, în această împrejurare, Binele) își ține cuvântul, el o face pentru ca să păstreze raportul de încredere și

comunicabilitate între el și prietenul său, *ca persoană*; o face ca să nu ridice între ei o barieră, o separație; așa dar, ca să mențină comuniunea între *persoane*, singurul raport demn care poate exista între oameni (pp. 292—294).

Cartea lui Philip Leon este o predică, așa cum recunoaște dela început (p. 27). Dar o predică pe atât de originală, pe atât de semnificativă. Pentru că, deși vorbește deseori despre *individ* și *situații individuale*, singurele care pot întrupa Binele, Philip Leon refuză toate filosofii individualiste și se reclamă dela misticii și teologii creștini, care puneau preț pe *persoană*, pe omul obiectiv, adică spiritual. Pe de altă parte, deși Philip Leon critică toate curentele politice și toate «eroismele» contemporane, el ajunge tot la o concluzie eroică: a face Binele, înseamnă a fi supra-uman, a fi obiectiv, a renunța la tine (înțelegând, a renunța la vanitățile și subiectivismele tale). De mai multe ori în istorie, *eroismul* n'a însemnat numai dorința de putere, ci și efortul de obiectivizare, de depășire a condiției subiective. Această obiectivizare a fost, mai ales, calea creștinilor și a sfinților.

MIRCEA ELIADE

DOUĂ ENERGII EXCEPȚIONALE: FELIX FRANKFURTER ȘI R. M. HUTCHINS

Se cunoaște, de multă vreme, spiritul lipsit de prejudecăți al Americanilor. Și se știe destul de clar că, dintre toate popoarele, Americanii par a fi oamenii cei mai dispuși să încerce orice metodă nouă, orice contribuție interesantă sau să dea puțină unor oameni încă necunoscuți să-și dovedească meritele sau calitățile ce și le afirmă. În Statele- Unite, necunoscutul nu constituie o barieră peste care să se treacă doar cu greu. Dornici mereu de progres, Americanii sunt gata să încerce lucrurile cele mai imposibile, și o spun cu sinceritate că o reușită măreață răscumpără sute de eșecuri sau riscuri. Astfel de principii și metode sunt prezente nu numai în tehnologia americană, nu numai în lumea afacerilor, ci și în lumea culturii și a educației, — domenii în care inovatorii au, în genere, multe de îndurat și nu reușesc decât spre bătrânețe, în mai toate celelalte țări ale lumii.

Dar acum nu intenționăm să dezvoltăm nici un soi de considerațiuni generale, nici să facem, cumva, teoria experimentării noutății în cultură și educație. Ci doar să prezentăm două personalități covârșitoare, care au reformat și spiritul și metodele educației din America, după cum au influențat și întreaga-i viață socială. E vorba de Felix Frankfurter și de R. M. Hutchins.

Felix Frankfurter ar putea fi descris ca un personaj demn de considerațiile și judecățile unui Xenofon sau Plato; ca un personaj exemplar și tipic pentru virtutea civică. Într'adevăr, biografia și personalitatea sa ies cu totul din comun. Felix Frankfurter a fost denumit de Generalul Johnson, « omul cu cea mai mare influență în Statele-Unite, *the most influential single individual in the United States* ». Și, totuși, Frankfurter nu este decât un profesor universitar; e drept, la Universitatea cea mai veche și mai cu faimă a Americii: Harvard. În tinerețe, a fost avocat, procuror și consilier al mai multor instituții, cât și sfătuitorul permanent al unor oameni, care, apoi, au ajuns miniștri, președinți de republică sau judecători. Nu deține, actualmente, nici o funcție publică, în afară de cea de profesor universitar de drept la Harvard. Nu e ciudat, în asemenea condiții, ca el să fie sau să pară omul cel mai influent al Americii? Și totuși, natura acestei influențe este mai lesne de aflat, decât în ceea ce anume constă această influență. Și asta pentru simplul motiv că rezultatele și laurii sfaturilor și sugestiilor sale trec pe seama instituțiilor și acțiunilor care îi urmează și-i desvoltă unele sfaturi și sugestii.

Felix Frankfurter este prietenul bun al Președintelui Franklin Delano Roosevelt. Când erau mai tineri, au lucrat împreună la Washington, întâlnindu-se ca avocați în diferite consilii oficiale sau semi-oficiale. Prietenii nu s'au despărțit, chiar dacă unul a făcut o splendidă carieră politică, iar celalt a rămas un simplu intelectual și atât. S'ar putea crede, din cele spuse până aci, că influența lui Frankfurter s'ar datora legăturilor de prietenie cu Președintele Roosevelt. Dar adevărul e tocmai opus. Și Președintele Roosevelt și ceilalți conducători economici, politici și culturali ai Statelor-Unite colaborează cu profesorul dela Harvard pentru că este o personalitate pricepută și cu inspirații fericite. El este și rămâne un intelectual în sensul cel mai bun și mai creator al acestei noțiuni. Frankfurter nu este un belfer oarecare și nici un dascăl care trece pe la catedră mai mult pentru faimă și leafă. Ascendența sa se explică prin două calități: prin aceea că s'a angajat de tânăr să apere interesele mulțimii, și prin faptul că profesorul și-a îndeplinit totdeauna datoria până la limita adevărată a misiunii sale.

Democrat convins, Frankfurter și-a pus, deopotrivă, știința sa vastă și aprofundată, ca și inima sa de iubitor al dreptății în slujba celor loviți de tendințele monopoliste și de plutocratismul american de odinioară, care tocmai în anii debutului său culminau. În 1906, când campania anti-monopolistă era în toi, avocatul Frankfurter lupta și apăra micile industrii, inițiativa privată, libertatea comerțului, afacerile independente. Apăra cauze juste

și refuza pe cele nedrepte. Redactează, în calitate de consilier al diferitelor instituții oficiale și private, rapoarte care impun. Președintele Theodor Roosevelt îl prețuește și numai ceva mai târziu se depărtează de dânsul, pentru că îi apare prea radical. Dar concluziile și atitudinile i-au fost verificate de realitate. În 1911, când prietenul și tovarășul său de avocatură, cu care avusese ani de zile un birou la New-York, Stimson, ajunge ministru de război, sub președenția lui Taft, Frankfurter e din nou procuror și consilier al biroului afacerilor insulare. Actualmente, e sfătuitorul Președintelui Franklin Roosevelt, deși nu face parte, propriu zis, din faimosul trust al inteligențelor.

Dar a doua sa caracteristică ne pare mai excepțională și cu urmări și mai semnificative. Ea tâlmăcește, în chip pozitiv, influența de care se bucură acest American recent, care la doisprezece ani nici nu știa englezește, fiind abia un nou venit, un biet imigrant provenind din sărăcimea Vienei. Acum nu mai e vorba de avocatul și sfătuitorul politic, Frankfurter, ci de profesor. De profesorul care a fost și este izvorul continuu de încurajare și de utilizare al tuturor talentelor și vocațiilor, cu care a fost în legătură.

În contact direct cu studenții celei mai strălucite Universități, profesorul, acum în vârstă de cincizeci de ani, a recomandat și a impus pe toți tinerii valoroși. Recomandările sale au avut, de-a-lungul anilor, necurmăte verificări, așa că nu trebuie să ne întrebăm de ce mai toate instituțiile financiare, juridice sau politice sau de ce marii conducători de întreprinderi au apelat neconținut la acest intelectual, pentru a le propune și recomanda avocați și juriști de mari merite și posibilități.

Eficiența și energetismul american au conceput, adesea, democrația socială drept mediul de promovare al unei aristocrații a valorilor, selecționate pe baza meritului personal. Frankfurter a fost în această privință un model. Sute de conducători ai marilor instituții economice, ca și figuri politice însemnate îi datoresc lui « lansarea » și reușita în viață. În zadar, le-am cita numele. Sunt prea multe și prea necunoscute la noi. Dar ele umplu rarele pagini omagiale consacrate acestui personaj atât de retras și modest.

Dacă astăzi educația și chiar politica americană dovedesc un alt spirit, mai respectuos față de valorile și vocația omenească, aceasta se datorește, într-o largă măsură, sistemului stimulat de profesorul dela Harvard, spirit și inimă care înțelege a prețui nu pe studenții care i-ar repeta maimuțărește ideile sau atitudinile, ci pe cei care-l pot contrazice când trebuie; care pot vedea cu proprii lor ochi; care nu cred în infailibilitatea necesară a maeștrilor și nici că orice tânăr este, prin definiție, genial. Și

mai curios rămâne faptul că această metodă pedagogică de formare și selecționare a energiilor sociale, atât de progresistă și novatoare, a fost efectuată în cea mai tradiționalistă Universitate americană, apărătoarea vechilor obiceiuri și caracteristice ale Noii-Anglii.

Acest om tăcut, cu o față urâtă, dar vie, cu ochi pătrunzători și un surâs puțin voltairian, păstrează ceva din nostalgia reformatorului social și din bunătatea însuflețitorului. E un om retras, după cum am arătat. Care nu se împăunează cu rezultatele gândirii și acțiunilor sale, atât de voitoare de bine general. Casa lui, frecventată de intelectuali de seamă, de politicieni care știu să primească sfaturile celor competenți și de doamne care prețuiesc mai presus de orice, inteligența, este, totuși, o locuință modestă și sobră. Judecătorul suprem Holmes a poreclit-o « casa adevărului ».

Se înțelege acum de ce existența aceasta se potrivește unei elevate descrieri de-a lui Xenofon și de ce Frankfurter este atât de influent. Influența lui nu este produsul unui orgoliu individual, ci rodul plural al unei misiuni sociale, ce este continuată și astăzi de colaboratorul Președintelui Roosevelt, ale cărui reforme au fost în parte propuse și de Frankfurter, el fiind autorul moral al « actului de securitate » și al « actului de utilitate publică », primul stabilind, în materie de bursă, libera și echitabila competiție, iar al doilea distrugând monopolul marilor întreprinderi în ceea ce privește lucrările publice. Se pare că și constituirea instituției *N. R. A.* a fost, măcar parțial, plănuită și de dânsul. Dar fiind vorba de o conlucrare între oameni cu toții de mare pricepere și inspirație, nu se poate ști exact cât și care este opera fiecăruia, câtă contribuție aduce omul și câtă i-o sugerează spiritul vremii.

Și acum să schițăm personalitatea unui alt American, care probabil că mâine va cunoaște o ascensiune și mai mare decât cea a lui Frankfurter, deși nu-i va putea depăși autoritatea. E vorba de Președintele Universității din Chicago, Robert Maynard Hutchins, pe care studenții îl numesc, pur și simplu, « Bob ».

Bob e tânăr și a avut o ascensiune probabil unică în viața intelectuală și culturală a Statelor-Unite. La 19 ani este decorat de Italia pentru merite dovedite în război, la 24 de ani este secretarul Universității Yale (funcțiune foarte importantă acolo), iar la 26 de ani ține cursuri la Facultatea de Drept a acestei Universități, devenind decanul Facultății la 29 de ani. Dar asta nu e încă nimic. La 30 de ani are mulțumirea de a fi cel mai tânăr Președinte de Universitate.

S'ar putea crede, totuși, că e Președintele vreunei Universități oarecare. Nu. E Președintele Universității din Chicago, poate

cea mai importantă după Harvard și Columbia. Universitatea din Chicago, pe care o conduce « Bob », a dat omenirii un mare număr de deținători ai premiului Nobel și a numărat sau numără în corpul ei profesoral pe fizicienii A. Michelson (pe-ale cărui experimente se bazează teoria lui Einstein), R. Millikan și Compton, pe biologul Jacques Loeb, pe filosoful și educatorul John Dewey, pe astronomul Frost și pe bine cunoscutul anatomist și gânditor Alexis Carrell. Și n'am citat decât pe cei cu faimă universală, deși poate nici lista acestora nu am epuizat-o, de vreme ce nu am pomenit de orientalistul Breasted sau de profesorul de politică Charles Edward Merriam. Așa dar, peste o astfel de tradiție și pentru continuarea ei progresivă a fost numit, la 30 de ani, președinte, Robert Maynard Hutchins, un băiețoi cu față de boxer, cu ochii și sprincenele rotunjite ca ale Chinezilor, cu un nas cârn de mops, dar cu o frunte largă și buze sincere, ca în opera vreunui sculptor pătruns de unele principii de frumusețe eugenică.

« Bob » se evidențiasse dela început ca un mare orator și, dacă nu ar fi întâmpinat greutăți familiare și n'ar fi fost așa de sărac, ar fi preferat să profeseze avocatura. A rămas în lumea universitară pentru că dela început găsisse acolo prețuirea talentului și pregătirii sale.

După șase ani de funcționare în fruntea Universității din Chicago, adică anul trecut, oamenii pașnici și conformiști au constatat că Președintele Hutchins revoluționase întregul sistem de educație al Universității. A schimbat toate normele de promovare și de apreciere ale studențimii. În locul memorizării de papagal, el a cerut studenților să-și dovedească puterea de pătrundere în obiectele studiate. A impus să se prețuiască în primul rând puterea de interpretare personală și râvna de a cerceta lucrurile mai adânc și relațional. În locul frecvenței arbitrare, s'a lăsat fiecărui student mai multă inițiativă și mobilitate în alegerea cursurilor și a profesorilor. I s'a dat puțină ca să-și micșoreze durata studiilor, în raport cu vocația și intensitatea muncii depuse. Timpul, cu alte cuvinte, a fost calitativizat. De asemenea, materiile au fost grupate mai logic. După primii doi ani de colegiu (care coincid, la noi, cu anul I și II de Universitate), studenții trebuie să-și aleagă specializarea în una din aceste patru diviziuni superioare: științele biologice, științele fizice, științele sociale și umanitățile.

Trebuie să spunem că noua pedagogie profesată de acest tânăr nu este pe placul tuturor. Mereu revistele americane discută valabilitatea metodei de la Chicago și mereu progresiștii o salută, ca un act de desrobire a spiritului, pe când conservatiștii o condamnă ca fiind prea liberală, prea puțin practică, prea « antrenantă speculațiilor teoretice ». Conservatiștii se supără că departamentul umanist oferă studenților puțină de a cerceta toate

ideile dela sursă și că aceste idei nu le sunt date gata deformate, după anumite interese și momente prielnice sau neprielnice lor.

Unele cursuri de sociologie și politică le predă însuși Președintele Hutchins, sub formă de dialog (asemeni metodei antice), împreună cu filosoful Mortimer Adler, amândoi confruntând diferitele sisteme și ideologii, arătându-le calitățile și defectele. Pentru spiritele retrograde, distincția dintre a cunoaște un lucru și a-l valorifica nu a fost niciodată prea clară, așa că nu trebuie să ne mire faptul că Maynard este învinuit că profesează idei pe care el numai le cercetează pentru ca, numai apoi, pe bază de cunoaștere, să le poată eventual aproba sau respinge. La astfel de concepții greșite, făcea aluzie oratorul acesta strălucit, adresându-se studenților Universității sale și spunându-le, printre altele: « Temeurile curente se reflectează, de asemenea, în prezentele atacuri aduse educației superioare. Dintr'un punct de vedere, aceste atacuri sunt îndreptățite. Din punctul de vedere al acelor care cred că paradisul este un club de petreceri, Universitățile sunt un lucru primejdios. Dacă ceea ce dorești este un nivel mort de mediocritate, dacă ceea ce dorești este o națiune formată din gemeni identici, fără inițiativă, inteligență sau idei, atunci trebuie să te temi de educația universitară. Din acest punct de vedere, Universitățile sunt subversive. Căci ele fac pe studenți să gândească ».

Nu se știe câtă vreme va mai rămâne Robert Maynard Hutchins președintele Universității din Chicago, la care urmează 13.000 de studenți. Când s'a înființat instituția N. A. R., Președintele Roosevelt intenționase să-l cheme pe Hutchins la conducerea ei. S'a vorbit, recent, de alte funcții excepționale, menite acestui tânăr întreprind, la fel de bun gânditor ca și organizator, pentru care, după expresia unui distins profesor român, « gândul se trăește, iar viața se gândește » și asta cu scopul de a realiza cât mai deplin și adevărul, și binele.

Am evocat două personalități atât de influente și eficiente din viața socială a Americii, pentru că însăși realitatea lor ne dă atâta de gândit, de combătut și de năzuit. Portretele și biografiile unor astfel de oameni, care întrupează o vrednică energie spirituală în cadrele diverse și inegalei noastre societăți contemporane, rămân nespuse de vii odată ce nu te mai îndoești că pot exista asemenea oameni și activități.

PETRU COMARNESCU

NOTĂ LA UN «MANIFEST PERSONALIST»

Cred că nu suntem puțini cei ce rezistăm dublei somații, care terorizează astăzi lumea, și căutăm dincolo de « dreapta » și « stânga » un adevăr mai cuprinzător, mai viu, mai uman.

În genere, prin însăși vocația lor, intelectualii sunt destinați acestei căutări. Deoarece ei nu sunt iubiți nici la dreapta, nici la stânga. Deoarece și **marxismul și fascismul îi suspectează**.

Trebuie să recunoaștem că o asemenea poziție este plină de primejdii. Nu numai primejdii de ordin politic care, în definitiv nu ne interesează, ci mai ales primejdii de ordin ideologic.

A refuza și soluțiile de dreapta și pe cele de stânga poate să pară o poziție neutră, timorată, pasivă, lipsită de inițiativă, lipsită de misiune.

Nu este acest refuz un refugiu? Nu este o demitere, o dezertare? Nu este o soluție prea comodă, pentru toate eventualele?

Nu cred. Sunt anumite refuzuri, care valorează cât o acțiune. Și când triumful politic al formulei «dreapta-stânga» este așa de general, simplul fapt de a-i rezista, este un act afirmativ și creator.

De altfel, între «dreapta» și «stânga», dincolo de ele mai ales, este destul loc pentru o acțiune constructivă, organizată și realistă, care, plecând dela **principiul superior al primatului spiritualului**, să nu piardă totuși din vedere obiectivele politice și sociale.

O dovadă ne-o servit-o nu de mult **d. Camil Petrescu în cea excelentă schiță de sistem politic unitar, pe care a prezentat-o sub titlul *Despre noocrație necesară*, în volumul său «Teze și Antiteze»** — ceea ce nu era de altfel decât formularea coerentă a unei gândiri politice, pe care cetitorii acestui scriitor au urmărit-o încă de acum 15 ani.

O altă dovadă o constituie **tinerele mișcări «personaliste» din Franța**, manifestate în ultimii ani cu deosebire în jurul revistelor «Esprit» și «Ordre nouveau» și ale căror directive principale se găsesc indicate, cu o impresionantă silință de organizare doctrinară, în recentul *Manifeste au service du personnalisme*, semnat de d. Emmanuel Mounier și tipărit în volum, după ce în prealabil ocupase întregul număr pe Octomvrie al revistei «Esprit».

Nu am intenția de a face aici un rezumat al acestui manifest. El trebuie neapărat citit în întregime, nu numai pentru strălucitele lui calități de expunere, dar cu deosebire pentru efortul nobil de a cuprinde, cu o largă privire circulară, dramele istorice ale momentului și de a le găsi un răspuns.

Scris dela o înălțime ideologică, ce comandă de foarte de sus, aspectele politice, juridice, economice și morale, ale civilizației noastre, manifestul nu pierde totuși niciodată contactul direct cu realitatea și se folosește de o armătură dialectică și critică de o acuitate și o stringență în totul remarcabile.

Economia sa este prea organică, pentru a o supune unui rezumat. Sunt atâtea nuanțe în gândirea politică a manifestului personalist, încât el trebuie cunoscut direct în versiunea d-lui Mounier.

De altfel manifestul nu ne prezintă o formulă politică strictă, ci mai degrabă un cadru general pentru o întreagă serie de idei, ce vor trebui singure, prin liberul lor ziar, să-și găsească expresia sintetică.

Însăși definiția cu care începe manifestul, deși foarte clară, este lipsită de vigoare.

« Numim personalistă orice doctrină, orice civilizație afirmând **primatul persoanei umane** asupra necesităților materiale și asupra aparatelor colective, care îi susțin dezvoltarea ». (Esprit. Anul 5, Nr. 49, pag. 7).

E o declarație de principiu atât de largă, încât poate adăposti o sumă de « *aspirații convergente, ce-și arată calea dincolo de fascism, dincolo de comunism și dincolo de lumea burgheză decadentă* ».

Cu această frază, mișcarea personalistă își ia obligația de a se defini în raport cu valorile fasciste, marxiste și burgheze. Este sarcina primă a manifestului și d. Mounier o îndeplinește cu o putere critică necruțătoare. Este de altfel partea cea mai articulată, cea mai pregnantă și mai decisivă a lucrării sale.

Utilizând toate obiecțiile pe care « dreapta » și « stânga » și le-au formulat reciproc, și dominând aceste obiecții de pe o poziție, ce se află cu totul dincolo de raza lor, d. Mounier reușește, fără violență verbală, fără excese polemice, să facă unul din cele mai analitice și mai severe rechizitorii ale marxismului pe de o parte, ale fascismului pe de altă parte și ale burgheziei, în primul rând.

Neavând nici un fel de prejudecată partizană, manifestul personalist **nu respinge global valorile marxiste și fasciste, dar, în măsura în care le poate accepta, le subordonează ideii superioare de « persoană umană ».**

Adevărul nu este nici la dreapta, nici la stânga sau, mai bine zis, este și la dreapta și la stânga și, mai ales, mai sus de ele, dincolo de ele.

« *La moitié de nos valeurs était en otage dans les deux camps, avec la moitié du désordre* (pag. 206). Va trebui deci ca valorile să fie degajate din desordinea celor două câmpuri adverse și aduse la lumină.

« Nous pensons — et ici nous nous rapprocherions du marxisme — qu'une spiritualité incarnée, quand elle est menacée dans sa chair, a pour premier devoir de se libérer et de libérer les hommes d'une civilisation oppressive, au lieu de se réfugier dans des peurs, dans des regrets ou dans

des exhortations. Mais nous affirmons contre le marxisme qu'il n'y a des civilisation et de culture humaines que métaphisiquement orientés »¹⁾).

Manifestul nu se mulțumește a stabili poziții principale față de problemele sociale. E adevărat că el pleacă metodic dela anumite lucrări de poziție față de întrebările politice mari: libertate, individ și colectivitate, Stat, economie dirijată și liberă, capital și muncă, etc. Dar odată definite aceste atitudini de principiu, personalismul nu cade în ceea ce d. Mounier numește cu o expresie fericită un « somn dogmatic ». Este somnul celor care « au terminat revoluția când au aranjat concepțiile ».

Dimpotrivă, personalismul vrea să fie o mișcare activă. Manifestul propune deci în a doua sa parte — după ce a terminat examenul critic al burgheziei, al fascismului și al marxismului — un program care nu mai este pur și simplu « dogmatic », ci aplicat direct faptelor. Este un fel de constituție a cetății personaliste, o definire a funcțiunilor ei sociale. Școală, familie, cultură, eco-

¹⁾ În legătură cu acest citat și de altfel cu întreg manifestul d-lui Mounier, sunt ispitit să mă refer la un text personal, scris la sfârșitul anului 1934, și în care găsesc astăzi o corespondență de poziție și uneori de termeni, ce-mi dă dreptul să cred că personalismul nu este o construcție de cabinet, ci un curent viu de idei și atitudini, de vreme ce la o distanță de doi ani, în țări diferite și în circumstanțe diferite, oameni, care nu se cunosc, ajung să formuleze, într-o manieră atât de apropiată, aceleași gânduri.

Textul la care mă refer, se află în volumul meu « Cum am devenit huli-gan » și este un capitol denumit cu o ironie destul de citeață: « Despre arta de a fi reacționar și bolșevic în același timp ». Imi iau libertatea de a desprinde de acolo un citat mai lung, nu pentru plăcerea de a mă cita (lucru de care îmi cer sincer iertare), ci pentru a aduce în sprijinul manifestului d-lui Mounier un indiciu de solidaritate intelectuală, despre care de sigur nu s'ar putea spune că a fost o « probă preconstituită », cum se zice în justiție.

« Nu știu încotro ne vor duce revelațiile de azi sau de mâine. Nu știu unde se va sfârși procesul de descompuneri, pe care incontestabil îl trăim. Știu însă că există anumite valori umane indestructibile. Ele vor rămâne.

(D. Mounier spune: *Nous croyons à certaines données permanentes, et aussi à certaines vocations permanentes de la nature humaine.* Pag. 13).

Nici o revoluție nu va anula în noi conștiința opunerii dintre « eu » și « lume ». Nici o revoluție n'a suprimat-o până azi. Progresul este posibil pe orice plan numai pe acesta nu.

(« *L'apprentissage du « nous » en effet ne peut pas se passer de l'apprentissage du « je ».* Pag. 77).

« Sunt câteva drame esențiale, care i-au fost date omului și pe care el le va păstra, indiferent de condițiile lui materiale. Nimeni nu ne poate da o dispensă generală de a trăi aceste drame și de a le răscum-păra fiecare cu viața noastră. Nici un sistem social nu va escamota realitățile de conștiință, prin care suntem oameni și trecem cu un cap mai sus de zoologie.

(« *Enfin quand la domination de l'homme sur la nature serait acquise, nous pensons qu'il ne serait point guerri de lui — même. On ne n'habitué à rien si vite qu'aux commodités et la solitude réparait.* Pag. 53). »

nomie, administrație, organe de reprezentanță politică, își găsesc schițate în manifestul personalist nu numai liniile generale de orientare, dar chiar un statut scris cu anumită vigoare « constituționalistă ».

Se recunoaște în această parte a lucrării d-lui Mounier caracterul legiferator al spiritului francez. Umbra lui Montesquieu — un Montesquieu personalist — trece undeva pe aproape.

Sunt de altfel capitolele cele mai puțin convingătoare. Își face loc aici un schematism juridic, pe care îl denunțăm în teoriile burgheze, ca și în cele de dreapta sau de stânga, dar nu pentru a-l regăsi sub noi forme, în personalism.

Această primejdie, d. Mounier o cunoaște și împotriva ei spune cuvinte liberatoare în capitolul final al manifestului.

« Le personnalisme n'apporte pas de « solutions ». Il donne une méthode de penser et de vivre, et ceux qui les ont conduites à quelques résultats prient qu'on ne les apprenne point pour se féliciter d'un tel bonheur, mais qu'on aligne son effort sur le leur, et qu'on refasse la route avec ses dif-

« Eu și lumea » este o dramă pe care omul în uniformă nu o cunoaște. E un fericit. Fericit ca o albină, ca o furnică. Locul lui în lume e sigur, orizontul precis, funcția strictă. Dar umanitatea nu poate trăi prea mult din ignorarea propriilor ei legi. Că tinde uneori spre stup și furnicar, este explicabil, stupul fiind regimul certitudinilor absolute și deci odihnitoare. Dar condiția noastră naturală este libertatea, stare dificilă, dramatică și obligatorie. E mai ușor să fii albină decât om. Din nenorocire însă nu există puțință de a opta. Vom rămâne oameni, chiar dacă vom încerca să nu mai fim. Libertatea nu este o revendicare și nici un ideal, ci o puternică obligație structurală, împotriva căreia ne revoltăm din când în când, invidioși de fericirea furnicilor.

« A rezista spiritului de stup, nu este o atitudine individualistă, ci dimpotrivă o afirmare a ideii de om, care trebuie menținută. Nu e nimic abstract în această rezistență. Nu este mai ales nimic egoist.

« Așa zisul nostru « individualism » nu are nimic de împărțit cu o societate, în care nouă zecimi din oameni sunt ținuți în zdrobitoare condiții de inferioritate.

(... des hommes par millions sont ainsi écartés de la vocation de l'homme... Pag. 61).

« Omenirea își va pune mai curând sau mai târziu problema săracilor și a bogaților. Așa zisul nostru « individualism » nu stă de-a-curmezișul acestui drum. Dar e un drum care nu poate trece peste viața noastră interioară, nu poate nesocoti singurătatea noastră și drepturile acestei singurătăți, singură creeatoare de valori umane.

(« Aucune société humaine ne peut donc éliminer les drames et les grandeurs de la solitude ». Pag. 77).

« Marxismul și fascismul pot cuprinde o sută de adevăruri politice și economice decisive, dar amândouă pornesc dela o groaznică ignorare a omului. Este și în marxism și în fascism o lipsă de viață și un abuz de scheme, care le face din capul locului artificiale. Acest lucru se va răzbuna astăzi sau poate o sută de ani, dar se va răzbuna ».

ficultés propres, afin que le résultat soit pour chacun une véritable résultante ».

Cu această ultimă precizare, manifestul redevine un mesaj de raliere spirituală, ceea ce înseamnă mult mai mult decât un program politic.

MIHAIL SEBASTIAN

« YOGA » ȘI AUTORUL EI

Tineretul cărturar românesc stă, de o bună bucată de vreme, sub bănuiala că nu ar discuta decât problemele sale și că ar receniza de preferință cărțile ieșite din sânul său. Am arătat, cu alt prilej, că o parte din vină, cel puțin, nu este a tinerilor: de vreme ce aproape nimeni altcineva nu-i citește, cu atât mai puțin recenzează, ce pot ei face decât să se discute între dânsii? Dar să admitem că o altă parte din vină este a lor, că ar fi prea indulgenți unii față de alții și prea nepăsători față de înaintași. Un lucru totuși trebuie să ni se acorde: că a ține seama de activitatea *unora* dintre tineri, nu mai reprezintă un act de camaraderie; ci, dimpotrivă, a nu ține seamă de ea, ar reprezenta pur și simplu o nesocotință. Dacă cineva se îndoește că acesta ar fi cazul pentru d. Mircea Eliade rândurile de mai jos, care nu vor decât să înfățișeze nu și să aprecieze, sunt în măsură, poate, să-i dea un răspuns.

Activitatea literară a d-lui Mircea Eliade nu ne interesează deocamdată. Despre cele șase sau șapte romane apărute până acum, au scris și vor scrie criticii autorizați; ba, după câte se pare, chiar critica universitară a intrat în joc, dacă e adevărat că, asupra acestui romancier, care n'a împlinit încă 30 de ani, au început să se dea la iveală teze de licență. Nici o grijă, deci, în această privință. Altfel stau însă lucrurile cu activitatea filosofică a d-lui Mircea Eliade, activitate ce, deși la fel de întinsă, ca cealaltă, nu a deșteptat totdeauna un interes egal, deseori nefiind cunoscută decât cu aproximație. Socotim deci că facem un serviciu cetitorului, reamintindu-i studiile și lucrările care preced opera d-lui M. Eliade privitoare la originile misticii indiene, operă intitulată « Yoga » și apărută nu de mult în colecția scrisă în limba franceză a Fundației pentru literatură și artă « Regele Carol II ».

Pe coperta unei lucrări mai vechi a autorului nostru, se poate găsi această listă de studii publicate până la 1932: 1) « La vision chrétienne d'Ernesto Buonaiuti », în revista Logos, 1928; 2) « Problematika filosofiei indiene », Revista de Filosofie, 1929; 3) « Umanismul indian », Gândirea, 1929; 4) « Introducere la filosofia Samkhya », Revistă de Filosofie, 1930; 5) « Il problema

del male e della liberazione nella filosofia Samkhya Yoga », Ricerche Religiose, 1930; 6) « Contribuții la psihologia Yoga », Revista de Filosofie, 1931; 7) « Cunoștințele botanice în vechea Indie », Bulet. Soc. de Științe Cluj, 1931; 8) « Il rituale hindu e la vita interiore », Ricerche Religiose, 1932. Lista poate fi întregită prin studiul, mai dezvoltat, ce făgăduiește să ia proporțiile de volum, « Alchimia asiatică » (București, 1935) și prin cel publicat nu de mult în chiar această revistă, « Elemente pre-ariene în hinduism ».

S'ar părea, după înșiruirea de mai sus, că avem un cercetător al filosofiilor și religiilor orientale. Lucrul nu este însă exact: trebuie să ne grăbim s'o spunem că avem de-aface cu un cercetător al *culturii* orientale, ceea ce înseamnă cu un cercetător care vrea să facă filosofie a culturii, pur și simplu. Că studiile de orientalistă alcătuiesc un mijloc și nu un scop, nereprezentând deci preocuparea exclusivă a autorului, ne-o dovedesc alte studii și lucrări ale d-lui M. Eliade, necitate până acum. Astfel cele două încercări de primă tinerețe « Itinerariul spiritual », apărut mai de mult în foiletonul ziarului « Cuvântul », și « Apologia virilității », apărută cam în aceeași vreme în « Gândirea » — amândouă cu răsunet în tineretul românesc — trădau preocupări de filosofie religioasă *creștină* sau, mai bine, de spiritualitate creștină. Apoi, chiar în materie de filosofie propriu zisă, autorul nostru nu s'a interesat exclusiv de Orient. Cercetările sale în jurul filosofiei Renașterii, mai ales Cusanus și Campanella, cercetări rezumate într'o teză de licență încă inedită, arată de asemenea un interes pentru Occident, cel puțin pentru un anumit Occident. În « Soliloquii », apărute în 1932, cât și în eseurile adunate sub titlul atât de sugestiv de « Oceanografie », varietatea de preocupări este cât se poate de manifestă. Iar cea mai bună dovadă că d. M. Eliade nu vrea să fie un simplu orientalist, o dă faptul că, în cursul liber pe care-l ține de câțiva ani în cadrul Universității din București, d-sa nu alege doar subiecte de filosofie orientală, ci două din cursurile de până acum se intitulează: « Problema răului și a mântuirii » iar celălalt « Introducere în fenomenologia religioasă ».

În sânul acestei activități în care, așa dar, cercetările în jurul culturii orientale sunt pe punctul de a se echilibra cu cele în jurul culturii occidentale, apare în cursul anului 1936 lucrarea intitulată « Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne ». Prin proporțiile și temeinicia ei, ar părea că rupe echilibrul creat, punând din nou pe d. M. Eliade, și de astădată cu titluri cât se poate de serioase, în rândul cercetărilor orientaliști. Să acceptăm această situație a d-sale? Noi, cel puțin, nu suntem dispuși s'o facem. Stăruim în a crede că d. Eliade este un cercetător de filosofie a culturii; că prin urmare toate studiile d-sale, oricât de amănunțite

și erudite, nu năzuesc totuși decât să dea viziunea unui *întreg*, Orientul; și că acest întreg nu poate fi determinat decât prin punerea alături cu un alt întreg, Occidentul, a cărui viziune d. M. Eliade va sfârși, de sigur, prin a o căuta, dacă nu o și caută. Că d-sa stăruie totuși atât de mult asupra formelor de cultură orientală, — iată ceva care nu trebuie să surprindă. În definitiv, în materie de filosofie a culturii, ca și în materie de filosofie pur și simplu, întru cât e vorba de un act de înțelegere, e greu să ajungi la « înțelesul » întregului, fără a te îndruma pe o cale anumită. După cum cineva pornește mai de grabă dela Aristotel decât dela alt filosof, sau mai de grabă dela Kant, de pildă, tot așa poți interpreta interesul cuiva pentru o perioadă anumită sau chiar pentru o cultură anumită, drept o bază de plecare, pentru a atinge înțelesurile mari ale filosofiei culturii. Nu ne putem ridica la adevăratul « diletantism », cel despre care vorbesc filosofiile culturii, decât pe căile unei specialități. Nimic mai firesc, deci, ca d. M. Eliade să fie un orientalist, în așteptarea timpurilor mature, când va fi un filosof al culturii.

În această lumină, cetitorul român va găsi, poate, că « Yoga » îi este mai puțin streină decât îi pare în primul moment. Ce ne interesează « Yogamārgatattvajñā », de pildă sau alte noțiuni de filosofie indiană, cu termenii lor tehnici corespunzători? Dar atunci ne-am putea întreba la fel de bine, sau aproape: ce ne interesează Kant sau ce ne interesează cutare problemă de filologie clasică? Și, de fapt ne interesează toate acestea, în măsura în care le facem în slujba culturii, în măsura adică în care noi sau alții, pe materialul adunat de noi, ne putem ridica la înțelesurile culturii. E adevărat că istoria Lituaniei ne interesează, în unele privinți, nespus mai puțin decât istoria noastră românească. Dar dacă cineva cercetează istoria, cu gândul de a pune la punct o anumită problemă de cultură, de pildă stabilirea formelor de viață ale unui anumit timp, nu vedem de ce n'ar putea, fiind român, să cerceteze de preferință istoria Lituaniei, dacă întâmplarea sau un anumit destin l-au împins la cercetările acelea. Cu atât mai mult poate cerceta, fiind român, o întreagă cultură, cum e cazul pentru d. Mircea Eliade, care deci nu merită mai puțin interesul cetitorului român.

De altfel « Yoga » însăși dovedește neconținut că, în ciuda materialului covârșitor de bogat și deseori foarte local ce servește la închegarea lucrării, autorul știe să păstreze contactul cu lumea generalităților.

Dela început, din « Avant-Propos », ni se spune că încercarea mare a lucrării a fost de a dovedi că Yoga, « departe de a fi patrimoniul câtorva secte ascetice, este o *categorie specifică a spiritului indian* » (sublinierea e a noastră). Sub diverse forme, în diverse

epoci, cu diverse funcțiuni și « valențe », Yoga îndeplinește același rol, de a reacționa împotriva schemelor abstracte, spre a duce la concret, la experiență. După ce stabilește, în introducere, universalitatea practicelor Yoga de-a-lungul întregii istorii indiene, amintind de infiltrarea acestor practici în brahmanism și hinduism, autorul trece la cercetarea minuțioasă și plină de referințe bibliografice a textelor Sāmkhya și Yoga, într-un cânt între cele două doctrine afirmă că se poate constata o întrepătrundere (p. 19). Nu-și ascunde, în cursul expunerii, că în doctrinele cercetate se întâlnesc unele lucruri paradoxale, de pildă situația sufletului, atât în Sāmkhya cât și în Yoga, suflet care, « deși pur, veșnic și intangibil, acceptă totuși o iluzorie întovărire cu materia » (p. 41); trece apoi la expunerea amănunțită a filosofiei Sāmkhya și sfârșește capitolul prin discutarea raporturilor dintre budism pe de o parte și, pe de alta, atât Sāmkhya cât și Yoga. Capitolul următor, intitulat « Les techniques de l'autonomie », analizează cu mai multă exclusivitate doctrina Yoga și anume după tratatul dat de Patayali; aci va putea să-și precizeze cetitorul ideile cu privire la renumita tehnică indiană. Tratatul amintit însă n'a făcut decât să dea o « justificare metafizică și soteriologică » Yogăi (p. 98), a cărei istorie este de fapt mult mai complexă.

Aci, cu partea a II-a, intră de fapt autorul în materia originală a cercetărilor sale. Considerarea practicelor Yoga ca fiind, la început, o « interiorizație rituală »; desvoltarea lor din sacrificiul vedic; infiltrația în Upanișade; răspândirea în întreaga literatură indiană medievală, începând cu răspândirea în mediile brahmanice; prezența lor în Mahabharata și în Bhagavad-Gita; capitolul — cu atât mai interesant pentru un cetitor european cu cât aci el este ceva mai în subiect — despre buddhism, cu acele concluzii ce ni se par demne de amintit: « Practicele meditative budice par « abstracte » fiindcă implică nenumărate « purificațiuni » și « concentrațiuni » ale conștiinței, adică pentru că lucrează asupra unor elemente, să le zicem « psihologice ». În fond, conștiința, în India, are o valoare deosebită de cea care i se dă în Occident, și ea este « experimentată » cu totul într'alt chip. A lucra asupra conștiinței nu înseamnă a se depărta de real, de concret și a se pierde în visări și halucinații. Este, dimpotrivă, a lua contact de-a-dreptul cu « viața », a rămâne în concret (197); elementele de Yoga în tantrism, raporturile dintre Yoga și alchimie, tendința tehnicilor Yoga de a-și asimila tot ce e în India tehnică a concretului — iată un câmp întins, unde mulți alții s'au rătăcit de sigur, inspirați fiind de câte o problemă epizodică sau copleșiți de imensitatea materialului de cercetat, dar de unde autorul de față reușește să extragă un instructiv capitol de concluziuni.

Rezultatele cercetărilor de mai sus interesează deopotrivă istoria religiilor, filosofia religiilor și filosofia culturii. Istoria religiilor va fi mulțumită să găsească în Yoga « o minunată pildă a supraviețuirii substratului, în ciuda religiei și a culturii năvălitorilor ». Filosofia religiilor află că « istoria practicelor Yoga este, de fapt, istoria conflictului dintre mistică și asceză, dintre contemplație și meditație. Tendința spre concret, spre experiență personală... s'a manifestat paralel cu structura magică a religiei indo-ariene, și adesea împotriva ei... Conflictul dintre « structura magică » și « structura mistică », dintre asceză și rugăciune, dintre meditație și contemplație, e un conflict veșnic al spiritualității omului ». (Ce interesantă idee și cât de sugestivă devine ea după toate desvoltările anterioare, fără de care înțelesul ei ar fi atât de sărac !). În sfârșit, filosofia culturii pare a se îmbogăți și ea cu o constatare plină de sens, cum că Yoga ar fi fost « marele principiu de unificare spirituală a Indiei » și că « nici o mișcare spirituală autentic indiană nu s'a putut lipsi de Yoga. Mai mult încă: « Principiu de unitate spirituală indiană, Yoga a fost în același timp cel mai sigur instrument pentru cuceriri spirituale, cel mai fertil auxiliar al operii de expansiune hinduistă și buddhistă ». Dintr'o categorie a Indiei, Yoga tinde astfel să devină o categorie a Orientului însuși. Nu cumva este aceasta calea care să scoată pe autor din strâmtoarea specialității ?

* * *

Am înfățișat, în aceste câteva linii, activitatea filosofică de până acum a d-lui Mircea Eliade și perspectivele spre care avem impresia că deschide ea. Intru cât nu suntem în măsură să-i semnalăm scăderile — dacă există — nu credem de căderea noastră să semnalăm nici meritele acestei activități. Aci, în România, unde cercetările filosofice și științifice abia au atins granițele Europei, nu sunt firește mulți cercetători pregătiți să poată depăși aceste graniți. Așteptăm de aceea ca truda d-lui Mircea Eliade să fie apreciată de cercurile cărora de altfel li se și adresează, de vreme ce lucrarea d-sale cea mai însemnată de până acum e scrisă într'o limbă străină. Un lucru totuși am vroi să amintim: că, dacă până acum nu există la noi *competență* în ce privește unele dintre preocupările științifice ale d-lui M. Eliade, poate exista *înțelegere*, așa cum există față de orice operă de cultură. Și acest act simplu de înțelegere autoriză pe oricine să gândească măcar atât: că are înaintea sa activitatea unui occidental, în destinul căruia trebuie să crezi, dacă aștepti ceva dela tineretul zilei de azi.

CONSTANTIN NOICA

ENESCU PRINTRE NOI

Furtunos ca un Dyonisios la pupitru, Enescu, între noi, are ceva cucernic. Poate sunt gesturi ancestrale, moștenite dela bunicul său, preotul Enescu. Fără a fi franciscan cum a fost Franz Liszt, Enescu are în atitudinea sa de toate zilele ceva din omenia, din cortesia și finețea unui episcop. Ca și marele virtuos romantic, Enescu e adorat de aristocrație. El și-a făcut, de fapt, educația de adolescent la Paris, în casa principesei Bibescu. Sunt pasaje în Marcel Proust, în care se amintește de Enescu. În volumul « Du côté de chez Guermantes », Enescu, favorit al cartierului nobil din Paris, — Saint-Germain, — execută o sonată de Vinteuil.

Om de rafinată cultură și apreciere, poliglot, magia personalității sale îl leagă în bucurie și suferință de intelectualitatea franceză ca și de cea românească. În ultimul an, Enescu n'a mai concertat. Absența i-a fost mult comentată. I s'a respectat tăcerea și reculegerea. În anul 1935, în toamnă, a apărut o singură dată în studioul postului de radiodifuziune din București, pentru a-și acompania la pian liedurile pe versuri de Clément Marot, cântate de tenorul C. Stroescu. Cei privilegiați, care l-au văzut asistând vibrant într'un colț al studioului la concertul simfonic cu compozițiile sale, au fost fericiți de apropierea uriașei personalității a Maestrului. Era într'o clipă de mulțumire. Primise primul exemplar, fără copertă, din opera « Oedip », redusă pentru piano. O dăruise criticului postului de radiodifuziune, pentru o conferință ce o făcuse la microfon, despre opera lui. Cu acest prilej, Maestrul răspunzând cu un surâs, cu o strângere de mână, cu un calambur prietenilor, a dovedit că e mai tânăr și mai scilipitor de vervă, decât mulți din generația tânără...

A urmat în primăvara acestui an răsunătorul succes al premierei operii « Oedip » la Paris. Acesta a fost prilej de revizuire a întregii lui opere. Profilul lui Enescu capătă acum pregnanță de efigie.

În « Oedip » ca și în compozițiile sale, geniul muzical autentic poartă pecetea românismului, pe planul universal în care vocea cântă în altă limbă decât în cea natală a autorului. Ceea ce multora li s'a părut în « Oedip » exotic, nu-i decât o expresie a melosului românesc popular și liturgic bizantin, cu fireasca moștenire a modurilor arhaice grecești. Și pe deasupra întregii țesături orchestrale, magica personalitate a unui român dă o expresie de temperament familiarizat cu marile momente de extaz și de tragic muzical. Înălțimea morală și artistică din « Oedip » corespunde profesiei de credință a autorului, a aceluia care a proclamat în repetate rânduri emanciparea sufletească prin muncă impersonală. În fața megafonului, la audiția premierii « Oedip » transmisă dela

opera din Paris, o nemulțumire lăuntrică și-a făcut drum: De ce nu ne-am folosit de un asemenea prilej de premieră națională, pentru a prezenta românismul muzical în străinătate prin postul de radio-difuziune din București? Când avem un Enescu, putem organiza cu compozițiile sale, o săptămână de concerte și partituri « Enescu » la București. Astfel am atrage pe vecinii din Balcani și din Mica Înțelegere spre focarul de strălucire artistică ce sunt lucrările lui Enescu.

Care este caracterul muzicii lui Enescu, în comparație cu muzica europeană de azi? Enescu nu face parte nici dintre compozitorii români care imită pe francezi, nici dintre acei care imită pe germani. El merge înainte cu mijloace proprii. Răsare ca un adevărat luceafăr pe firmamentul românismului muzical. În mâna lui sdravănă, cuprinde tot ce simțim românește și europenește.

Tradiționalist? Da, dacă avem în vedere faptul că tratează subiecte universale, ca tragedia antică a lui Oedip și cu mijloacele tehnice ale înaintașilor. Intrunește astfel întreaga muzică românească și universală într'un om. Nu e revoluționarul, care mai întâi dă rămadă, ca în urmă să afirme. Dar nu-i nici un căutător sau un dibuitor. E un îmblânzitor al formelor noi și vechi. Toată problematica trecutului și prezentului îi este familiară. Tot ce-i îngăduie orchestrația artei contemporane, și-a însușit. Exprimă întreaga noastră gândire muzicală și poetică, reprezentând prezentul prin trecut. Cu măiestria ei, cu deplina stăpânire a mijloacelor tehnice actuale. Simți în noianul de armonii deslănțuite, când în furtună în mase corale și orchestrale, când în inefabile cantilene la unison după vechiul melos bizantin liturgic, simți în toată gradația și artistică dispoziție a punctelor culminante, o nemaipomenită forță și grație, în același timp. Se ia la întrecere cu orice realizare din trecut, din care, la el se poate spune fără ezitare, că nimic nu i-a rămas necunoscut. Ajunge înălțimile marilor mănuitori ai polifoniei moderne, se joacă cu orice primejdie și realizează cu temperamentul românesc, într'o ritmică de un intens dinamism și cu o măreție în care vaste atmosfere chiamă « dorul » specific românesc ca adâncile orizonturi în pictura lui Petrașcu. Nostalgia poetului și muzicantului după idealul omenesc e răscumpărată prin suferință, ceea ce răsare din etosul operei Oedip a lui Enescu. De aceea pasajele sinfonice ale lui Enescu și cele mai obscure lasă o impresie atât de străluminată și de duioasă.

S'a spus că, cu toată virtuozitatea și minunea mozaicului orchestral cu game arhaice și moderne, diatonice, cromatice și cu sferturi de ton, cu toate curiozitățile armonice, cu toate ritmurile variate, — s'a spus că Enescu n'ar fi totuși în stare de a da emoția muzicală. E învinuit de a face sinteză, de a

cădea câteodată în obscur, de a nu da adevărata emoție artistică de largă respirație. Dar tocmai în acele pagini neînțelese astăzi, Enescu salvează pentru critica de mâine autenticul românismului muzical. Uzează de sunetele de nevinovăție ca și de cele de pasiune. În această privință, a rupt cu tradiția, reintră în haosul unor căutări de exprimare muzicală, veșnic noi.

Enescu n'a rămas nici măcar la formulele lui, din lucrările simfonice mai vechi, ca alți compozitori dintr'o generație mai tânără, pe care îi recunoști după procedee tipice armonice și melodice, în orchestra cu reminiscențe de școală germană sau franceză. În simfoniile și opera lui Enescu, auzi gingășii neîntâlnite la alții, hieratisme cu totul noi, beatificări, întrezărite doar în unele liturghii bizantine ale bisericii ortodoxe. Presimți o omenire nouă, înainte-mergătoare, pragmatică și iertătoare, străluminată, înaripată și, totuși, cu amărăciune stoică față de sine însăși. Omenirea de azi și, poate mai de grabă cea de mâine, care dorește să se încreadă în sine și nu renunță la cele mai mari îndrăzneții tehnice, pentru a se lua ca Beethoven de piept cu destinul. Viziunea beatificării lui Oedip în epilogul operei! După tumult de disonanțe, de haotice încleștări ale corurilor și ale instrumentelor care bâjbăie în întuneric, liniile melodice și armonice! Din încolăcirile de furii se despletesc și se limpezesc viziuni mărețe! Lumina ne așteaptă la ieșirea din besnă. O atmosferă de înțelepciune împăcată cu sine. Oedip corespunde oarecum înaltei atmosfere de seninătate morală a poeziilor de vastă viziune cosmică a lui Mihail Eminescu. Numai Enescu și nimeni altul ar putea reda în muzică înălțimea filosofică și estetică a « Luceafărului ».

Pe muzicantul tehnician îl minunează măestria tehnică a elementelor concertante. Instrumentele sunt tratate ca ființe vii. Enescu știe ce vrea o vioară. Ii dă puțința să se tângue sau să jubileze. Cunoaște secretele fiecărui instrument ca un sculptor ce privește formele adormite în marmoră. Vocea umană e tratată ca un instrument tainic, cu posibilități de concordanță și de armonie nebănuite până la audiția corurilor, antifonariilor și a recitativelor din « Oedip ». Enescu prezintă și groaza drept element al frumosului. Inextricabila tragedie a lui « Oedip » răsare ca aceea din grupul de marmoră al anticului Laocoon, încolăcit de șerpi. Românismul tragic și nobil își unește prin Enescu sunetul instrumentelor pastorale, cel al octoihului și al clopotelor din biserici cu instrumente noi, pentru a da în ansamblu dorit, o expresie de modernism universal. Căci deși libretul e francez, deși muzica franceză își recunoaște afinități în fizionomia formelor muzicale din « Oedip », totuși așa cum în picturile trecutului același Iisus sau același Apostol are, după meșter, o aureolă și o

îmbrăcăminte diferită, așa anticul « Oedip » are la Enescu ceva din concepția tragică și desemnată proprie firii pastorale duioase și aspre totdeodată, a Românului. Deasupra oricăror considerațiuni, o personalitate puternică poartă în sine propria sa măsură. Se justifică după regulile ei și nu după cele ale mediocrităților chemate să-l judece.

Intrebarea pasionată a tinerei școli românești e dacă Enescu constituie o rezolvare personală sau e inițiala unei noi școli. Mulți din tinerii compozitori se tem de Enescu, dar nu-l urmează. Il laudă, dar nu-i propovăduiesc învățătura. Se poate spune că e un Mesia fără Apostoli. Altfel e cu d-nii Mihail Jora și I. Nona Ottescu, compozitorii de renume din generația imediată următoare aceleia a lui Enescu. Ca pedagogi, folosindu-se tot atât de prudent de modernismul apusean și rusesc ca și de folklorul românesc, dacă n'au reușit să creeze încă un stil personal, acesta a putut deveni repede o avere comună a elevilor lor. Acolo unde e talent simfonic speculativ, ca la d. Paul Constantinescu, elevul d-lui Jora, drumuri personale cu rezonanțe în folklorul și melosul bizantin, se arată.

Sinteza măreață a lui Enescu e cea mai autentică linie organică evolutivă a ultimei noastre epoci. Duce la un stil personal și la o oglindire a românismului muzical. Fantezia sa ritmică și melodică, fecundată de arta populară orientală și tehnica apuseană, adoptă forme care evoluează organic. Economia muzicii lui, încântătoare în prezentarea mijloacelor și bogăția de invenții, constituie apa vie a artei moderne românești. Viitorul muzicii române atârână de faptul dacă se va desvolta mai departe în spiritul acestei arte. Dacă exceptăm individualitățile mai aproape de influența muzicii franceze ca d. M. Mihalovici, a celei germane ca d. Ionel Perlea sau mai aproape de slavi și folklorul românesc ca d-nii Sabin Drăgoi, Mihail Andricu și Martian Negrea, cele două tendințe de școală sunt opuse. Tendința școlii d-lor Mihail Jora și Nona Ottescu și cea a lui Enescu. În școala d-lor Jora și Ottescu nota dominantă e grotescul și câteodată grația picantă. La Enescu e tendința spre măreț. Tendința de a înfeoda toate mijloacele apuseane pentru a da o liberă expresie temperamentului românesc. Acestea sunt calitățile care fascinează, atât în ultimele lui lucrări simfonice cât și în « Oedip ». Prin reprezentarea operei « Oedip » la Paris, prin răsunetul mondial pe care l-a avut, ora românismului muzical a triumfat azi prin trăsăturile de iubire de oameni, prin suferință și muncă, prin momentele de măreție tragică ale operei lui George Enescu.

În unele ore de amurg întâlnești pe acest gigant al muzicii românești hoinărind visător pe străzile Bucureștilor cu priviri copilărești întrebătoare, absente de mulțimea trecătorilor. Mâna

dreaptă schițează cu falangele degetelor jocul pe strunele unui instrument imaginar. Poate e o reminiscență din copilărie, când își făurea în miniatura surcelelor, vioara mult dorită și visată. Maestrul e în căutarea unui motiv. Fără să vrei, îți aduci aminte de uriașul din secolul trecut, de Beethoven pe care Vienezii l-au imortalizat în statuia dela Heiligenstadt. Ca și muzicianul nemuritor al unicei opere «Fidelio» și al celor nouă simfonii, bătut în pulpanele hainei și în plete de vânt, Enescu se plimbă între noi în căutarea veșnică a dumnezeieștilor motive muzicale.

EMIL RIEGLER

ACTUALITĂȚI ITALIENE

Oricum ar căuta cineva să explice splendoarea civilizației italice altfel, trebuie să se întoarcă la constatarea că ea s'a datorat, de pe vremea Etrurilor și a Romanilor, varietății regionale. În fiecare colț din această țară, ceva, un monument, o particularitate, o glorie citadină, care să atragă luarea aminte a nației întregi asupra aceluia loc.

Iată de pildă Merano, o stațiune climaterică din regiunea alpină, cunoscută, e drept, sub numele de «locul celor patru primăveri». Dar cunoscută numai de cei care se pot bucura, Italieni ori străini, de atari binefaceri. De curând însă, de câțiva ani, Merano și-a popularizat numele în întreaga Italie, până în cele mai adânci straturi ale ei, prin altceva. Printr'o loterie. Luând asupra-și o adevărată manie a acestui popor: pentru «lotto» și «lotterie». Modernizând înverșunata pasiune a poporului mărunț pentru această străveche rămășiță a cabalisticeii numerelor, aducătoare de noroc; pasiune pe care literatura modernă italiană a consacrat-o în opere de artă ca *Il Paese di Cucagna* al romancierei napolitane Matilde Serao, iar statul italian a folosit-o, luând sub auspiciile lui tentaculara instituție a loteriilor populare. Merano a deviat recent interesul pentru ele, făcând să se lege hazardul cifrelor câștigătoare, nu de visele de peste noapte, ci de rezultatul unei alergări de cai. Primele șapte numere câștigătoare a multe milioane, următoarele, până la cele de consolație, împart la noroc, de două ori pe an, aproape patruzeci de milioane lei de fiecare dată. Sumă din care jumătate este acordată numai premiului întâi.

Așa s'a înjghebat la Merano cea mai formidabilă și populară organizație de acest fel din Italia, înconjurată de interesul activ al întregii populații. Numai la ultima tragere s'au realizat beneficii de miliarde, biletele vândute ducând faima acestui loc, Me-

rano, în cele mai depărtate colonii. Iată un alt nume ridicat la celebritate, în întregul spornic în emulație al regionalismului italian.

Astfel, în afară de marile înfrigurări ale vieții politice și ale înfăptuirilor care revoluționează, pas de pas, viața de Stat, existența cotidiană a acestui popor își trăește și cursul normal. În orice colț de provincie. Unde se refugiază și poezia Italiei de azi. A poeziei lirice. Prin târgurile mici și calme de pe malurile celor trei Mări italiene. Pe Adriatica de Jos, în orașelul San Severo al unui poet ca Umberto Fraccacreta; pe Riviera tireniană, în Casa Roșie dintre pinii maritimi și apele albastre, a unui poet academician ca Angiolo Silvio Novaro. Bântuit odinioară de vijelia futurismului; exasperat acum de trepidantul dinamism al unor temerare înfăptuiri practice, lirismul cuminte, calm, de cântec și înduioșare, pascolian, idilic, mai există în Italia. Poezia câmpenească, de casă, în poemele unui Fraccacreta. Mistică, blajină ca rugăciunea resemnată a omului care-a trăit și multe a văzut, ca laudele unui Jacopone, în poemele din urmă ale lui Novaro. În cântecele celui dintâi, regăsești literatura sănătoasă, burgheză dacă voim, a generației cu adevărat lirice a unui Carducci, Pascoli, Gabriele D'Annunzio. Robustețea apoloștilor gleei natale. Ca în poema *Il Pane* (Pâinea), cu fiul din parabolă, plecat în lume, dela țară, din pricina anilor răi și a dorinței înșelătoare de altă viață; cu tatăl bătrân, rămas acasă, singur, an de an, vară de vară, în arșița câmpului și belșugul holdelor; cu feciorul pocăit, apoi întors, în genunchi, să atingă cu buzele arse pământul.

Aceeași elevație, același calm, același adânc sub aparențe modeste îl ascund versurile cu rezonanță primitivă, medievală, mult asemănătoare cu lirica generației « Gândirii » românești, poemele lui Angiolo Silvio Novaro înfățișate recent sub titlul *La Madre di Gesu* (Mama lui Isus). Viața Fecioarei Maria în versuri umile, cu voite ecouri populare. « O, Marie, Marie, ce rochie vei îmbrăca spre a-l sărbători pe bunul vestitor al cerului? Dacă ai avea, o, Marie, una albastră de mare și argint de lună! Pecetluită ți-e gura, ci lumina pe pământ e răsfirată. Rândunica sburând atinge iarba. Izvorul cântă: zice: Sfântă! Sfântă! Iar tu visezi, căci visarea ți-e vinul, credința pâinea, iubirea destinul »... O Bună Vestire, ca în icoanele din chiliile lui Beato Angelico. O poezie de o puritate eucaristică. Și totuși nouă, necontaminată de artificializări, de virtuozități, de program etic sau, mai ales, catolic. Descifrez în ea experiența religioasă a lui Giovanni Papini, ridicată de Novaro sus, pe înălțimea adevăratelor realizări poetice. Astăzi, în vârtejul de înfăptuiri mecanicorăzboinice, în stilul pe care Italienii îl denumesc atât de expresiv « il puro Novecento »: stilul caracteristic al secolului XX. Cu

foruri sportive în construcție, pe ale căror spalieri de marmoră se ridică statui imperiale de nouăzeci metri înalte, cu picioarele străbătute de ascensoare, până la terasele instalate în cutele hainei care învăluie gigantica statuie. Ori cu convorbiri radiotelefonice în patru: Marconi pe vaporul lui, într'un port de pe Rivieră, iar ceilalți convorbitori, în aeroplan, pe deasupra New-Yorkului.

Surprinzi astfel în Italia de azi o neîntreruptă confruntare de forme variate de viață și de poezie, pe care o poate preciza, mai bine, și următoarea întâmplare: într'un colț retras din Genova, orașul cu străzile în terase, acum 97 de ani se refugiase, tihnit, un schit de maici. Cu vremea însă, locul acela a fost tot mai prins în vârtejul vieții urbane, astfel că maicile, aristocrate retrase din viața plăcerilor și a sgomotelor de buna lor voie, nu s'au mai găsit bine acolo. Deși trăiau în schimnicie absolută, adică nu ieșea în nici un fel din chilie. De curând, și-au făcut deci o altă mănăstire, sub coasta unui munte mai singuratic. Dar a venit ziua mutării. Din cele 21 de călugărițe, unele nu mai văzuseră lumea de 50 de ani. Iată-le, pentru o jumătate de ceas, din goana unui autobus în care le-au urcat cu sila, de frică, iată-le confruntate cu formele civilizației noastre mecanizate. Inchinându-se la tramvaie, la îmbrăcămintea femeilor de pe stradă, la casele cu rânduri multe, la aeroplanele de pe sus, la motocicletele.

Această puțință de retragere în ea însăși a vieții sufletești, în locuri de refugiu, chiar când nu e vorba de clauzură monahală, garantează de fapt nației italiene autenticul ei. Am avut prilejul să verific observația iarăși, recent, colindând Italia cea neștiută, a micilor centre de viață locală, de pe linia unui *Itinerar Adriatic*, pe care-l voi înfățișa curând într'o carte. Dela Veneția, de sus, la Taranto, din fund de tot, jos, în golful Mării Ionice, prin Faenza, Romagna lui Mussolini, Loreto, Recanati, Ascoli Piceno și Bari. Pretutindeni oamenii se simt bine în locurile lor. Căci nu e colț de țară în care oamenii să nu creeze un prilej de orgoliu local, o glorie a lor, a lor întâi și apoi națională. Un cetățean ilustru prin ceva, un moment, o ciudățenie, care să te oblige a cerceta locul acela, oricât de umil, cu încredințarea că numai acolo îl vei întâlni. Iată ce este cu adevărat treaz în conștiința acestui popor; iată reazimul solid al celui care-l conduce și-l poruncește. Impresionantă ambiție locală, care înviează toate colțurile vieții naționale, din proprie inițiativă. Nu e moment în care să nu surprinzi comemorându-se acolo gloriile provinciale. Căci cultul lor stimulează, pune în valoare vitalitatea pe care-o poate încăpea, pentru posteritate, un mormânt. Centenarii și comemorări fastuoase, pretutindeni. De oameni, dar și de monumente. La Ravenna, spre exemplu, de curând, comemorarea mormântului lui Dante, cu prilejul dărâmării caselor care-i închideau ve-

derea, spre a se asigura o « zonă a tăcerii » în preajma locului de odihnă a marelui florentin. Fapt edilitar, într'un târg al Romagnei, schimbat în eveniment național, în prezența Ducelui. Care lasă orice îndeletniciri aparent mai însemnate, pentru a sublinia cu gestul său autoritar, cu vorba sa, voința aceasta de a scoate din orice colț al vieții naționale, în orice împrejurare, cât poate da sufletul italian ca vitalitate. Dar iată la Florența. Orașul în sărbătoare, câteva zile de-a-rândul, spre a comemora cele cinci veacuri de când s'a înălțat peste Catedrală marea cupolă a lui Brunelleschi. Popularul « Hupolone », cum îi spun florentinii; acoperământul arcuit peste uriașa navă de marmură albă-neagră, care plutește pe malurile Arnului, în cea mai grandioasă viziune arhitectonică din câte poți contempla. Seara, dela San Miniato. Alături de armonia de linii rotunde a cupolei, verticalitatea campanilei lui Giotto. Catedrala, centrul orașului. Cu fațade impozante, cu piețe vaste. Cu turnul de piatră al clopotelor. Intregul oraș, identificat cu aceste monumente sacre, din cele mai depărtate timpuri. De aceea se și vorbește în Italia de « campanilismo ». Prin care se înțelege, adesea în sensul criticat al cuvântului, o exagerată ambiție locală, o excludere a celorlalte orașe rivale dela împărțirea gloriilor. Catedrala, piața publică, turnul clopotelor. Toate monumentale, spre a sili privirile să caute sus. Prin alte părți, într'ale noastre, din păcate centrul așezărilor umane a corespuns multă vreme, până acum, cu piața cealaltă: a cumpărăturilor de toată ziua, a târgului de săptămână. De aceea noi nu facem deosebirea dintre « piazza » și « mercato », mulțumindu-ne cu un singur cuvânt pentru două noțiuni atât de deosebite ca destinație edilitară.

Din ce în ce mai actualizată, într'un fel sau altul, în conștiința Europei contemporane, Italia se pregătește să consacre și altfel realizările ei în atenția lumii. Printr'o grandioasă participare la Expoziția dela Paris și, ceea ce-i caracterizează apriga goană după supremație, printr'o și mai uriașă expoziție internațională, pe care o pregătește de pe acum, pentru primii ani de după 1940. La Roma. Cu toate că, între timp, și-a luat sarcina unei vaste expoziții a romanității, în curs de organizare tot acolo. Pentru moment, înfăptuirile Italiei din punct de vedere tehnic și artistic, vor fi puse în competițiune mondială la Paris. Programul comisariatului acestei participări a fost publicat de curând. El ne interesează de aproape, dat fiind că se pun atâtea nădejdi întru ridicarea prestigiului României în fața lumii, prin aceeași participare. Nu poate fi lipsit de semnificație, așa dar, felul în care va să se înfățișeze la Paris o țară ca Italia. Prima grijă va fi de a se pune în valoare raportul organic dintre factorii producției naționale și națiune. Pavilionul Italiei (conceput arhitectonic

destul de măreț, dar fără o notă voit precizată, între modernism și stilul folkloristic), va fi deci expresia gândului național, a actualităților naționale, din punct de vedere social, urbanistic, arhitectonic, artistic. Din toate punctele de vedere. Nu demonstrații documentare, de detaliu, ci enunțările marilor realizări, ale reînnoirilor naționale, prin sugestii simbolice. Nici nu există țară, alături de U. R. S. S. și de Germania, mai obligată ca Italia să se înfățișeze cu ceva nou la expoziția aceasta internațională. Văzute de sus, de pe galeriile pe care se vor perinda vizitatorii, se vor întruchipa, în plastice și diorame de vaste proporții, regiunile asanate, autostradele, lucrările publice, tunelurile, porturile, căile ferate electrificate, coloniile, Roma veche și cea de azi, realizările în direcția educării tineretului, industria de război, aviația, corporatismul, arta. Totul selecționat și expus cu grijă de subordonare și ierarhizare, conform structurii unitare care alcătuiește însăși baza vieții de stat în Italia. Palatul ei la această expoziție se va ridica, cu vederea spre Sena, între Turnul Eiffel și Noul Trocadero, lângă palatul Statelor Unite. Așa dar, în centrul grandioasei întruniri de civilizație mondială. Spre a fixa și material, locul Italiei în complexul de competițiuni mondiale, astăzi.

ALEXANDRU MARCU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

ROMÂNISMUL

Intr'o importantă țară din Europa Centrală, un profesor de filosofie, adânc cunoscător al ideologiilor politice, pentru a fi studiat, în cursul lungii sale vieți politice, fiecare partid politic în parte, publică acum o carte, pe care el însuși o numește, în subtitlu: «Catechism», și unde, criticând toate felurile de a fi naționalist de până astăzi, propune la rândul ei unul, în opinia sa mai logic și deci mai eficace.

Țara de care vorbeam se numește România. Și cartea de care pomeneam — intitulată «Românismul» — e scrisă de d. C. Rădulescu-Motru.

Iată, în câteva cuvinte ideile acestui catechism.

«De două mari slăbiciuni a suferit — spune d. C. R. Motru — în secolul al XIX-lea conducerea politicii românești: de lipsa de încredere în virtuțile neamului și de ușurința cu care străinătatea era imitată».

Așa dar, autorul se plânge de proasta idee pe care Românii o au despre ei înșiși. Păreră pesimistă pe care, de altfel, n'au desco-

perit-o singuri, ci în colaborare cu calomniatori străini. Căci — scrie d. C. R. Motru — « ca neamul românesc nu este un alt neam mai hulit pe lume. Neam de hoți și leneși, îl numesc multe cronicile vechi străine. Neam viclean, laș și mincinos îl înfățișa, până acum de curând, o răspândită enciclopedie germană. Și ce n'au scris scriitorii străini, care au vizitat țara românească, în trecut, asupra locuitorilor ei? Și, înainte de străini, ce n'au scris înșiși scriitorii români? Nu l-au numit aceștia: popor de juisori, de bețivi, de subalimentați?... ».

De sigur, există și mentalitatea contrarie: aceea a optimismului beat, a laudei necondiționate a tot ce e românesc. Dar alături de teoria entusiastă a calităților neamului există — d. C. R. Motru are perfectă dreptate — o tendință de critică excesivă, care merge până acolo, încât chiar calitățile Românului sunt prezentate ca defecte; astfel bunăoară inteligența Românului, atunci când nu este contestată (căci și asta se întâmplă), este numaidecât pejorată sub nuanța desaprobatore a adjectivului barbaristic de « șmecher » (dela macher, maker (mecăr), exact sensul de « faiseur » francez, adică om de afaceri, moftangiu și nesigur). Ambele exagerări, atât cea optimistă cât și cea pesimistă sunt socialmente desavantajoase, și explică în parte criza de desorientare prin care trecem momentan :

« Suntem — scrie d. C. R. Motru — un neam bogat în însușiri sufletești. Locuim pe un pământ mănos și unitar din punct de vedere geografic. Avem o situație politică, în ordinea dreptului internațional, invidiată de multe alte neamuri europene. Un Suveran plin de bune intenții și energic conduce Statul. Oamenii de vocație nu lipsesc. Și totuși, niciodată criza sufletească n'a fost mai acută ca astăzi. Simțim că la baza vieții noastre istorice este ceva fals, care ne face să rătăcim. Care este cauza? »

Dar să revenim la descrierea faptelor și antecedentelor lor.

Așa dar, una din slăbiciunile veacului al XIX-lea este, după d. C. R. Motru, lipsa de încredere în virtuțile neamului. Exagerările pesimiste demoralizează, căci omul imparțial își zice că trebuie să existe un sâmbure de adevăr la fundul oricărei calomnii. Exagerările optimiste demoralizează și ele, căci lauda prea mare discreditează toată întreprinderea și la urmă suspectăm dacă este adevărat chiar și ceea ce realmente este.

A doua slăbiciune a veacului al XIX-lea, spune d. C. R. Motru, e « ușurința cu care străinătatea a fost imitată ». Decât — adaoga autorul — « aceste două slăbiciuni (neîncrederea și imitabilitatea), în cursul secolului al XIX-lea, nu se întâlneau niciodată la aceiași conducători deodată. Unii păcătuiau prin aceea că n'aveau încredere, iar alții prin aceea că imitau. Cei dintâi făceau parte din partidele cu nuanță conservatoare, cei de al doilea din parti-

dele cu nuanță liberală. Conservatorii scoteau în evidență tineretea culturii românești și, ca o urmare a acestei tinereti, conchideau că întreaga viață a instituțiilor românești este numai decor, fără realitate; iar liberalii, dimpotrivă, aveau încredere în maturitatea poporului, dar în schimb nu croiau nimic pe măsura lui, ci împrumutau totul din străinătate. În fond, exagerați erau și unii și alții. Atât conservatorii cât și liberalii priveau alături de forțele vii ale neamului; nici unii nici alții nu făceau o adevărată politică românească ».

Foarte interesantă această prezentare a deosebirilor ce împărțeau pe conducătorii noștri în două tabere, cu toate asemănările dintre ei. Căci sunt mulți acei ce susțin că preținsele diferențe dintre cele două echipe ale « rotativei » erau invocate doar așa, de ochii lumii, ca să se aibă aerul că se luptă pe un tărâm ideologic, și nicidecum pe chestiunea simplelor prebende politicianiste. În fond, identitate din toate punctele de vedere: și ca recrutare, și ca moravuri, și ca stare materială. Un conservator nu se deosebea de un liberal. Deosebirile doctrinare se atenuaseră din lipsă de obiect. Conservatorii, mai ales junimiștii, care erau teoreticianii conservatismului, nu cereau reîntoarcere la Evul Mediu. Reformele liberale, absurde în sine, ar fi fost încă și mai absurd să fie desființate. Să ne mărginim, ziceau ei, doar a nu ne grăbi, pe viitor, și să fim prudenți când o fi vorba să mai introducem altele (introducerea, principial, era admisă de junimiști). Pe de altă parte, liberalii își puseseră și ei frână. Se mulțumeau cu reformele existente și nu mai cereau altele. Abia târziu, în celălalt secol, în veacul al XX-lea, s'a simțit nevoia unei reîntineriri de program, prin încorporarea « tinerimii generoasă » și a dublului ei deziderat: social (exproprierea) și politic (votul universal). Deocamdată însă, partidul liberal devine exact tot atât de conservator cât și cel ce se intitula oficial astfel. Între cele două partide, orice deosebire esențială părea a fi dispărut.

Totuși, o deosebire persistă. Și este meritul d-lui C. R. Motru de a o fi pus-o în lumină, prin observația citată de noi mai sus. Căci, chiar când conservatorii nu mai « bombăneau », ei totuși continuau să aibă o mediocră idee despre posibilitățile de dezvoltare ale neamului; iar liberalii, chiar când renunțaseră de a mai « imita », continuau a privi cu un sentiment euforic tot ce imitaseră până atunci. Distincția semnalată de d. C. R. Motru, între neîncredere și imitație, persistă deci chiar când cele două echipe ale rotativei nu mai difereau prin nimic, una de alta.

În aceeași ordine de idei, trebuie să mai facem o remarcă pentru a lăuda « sensul umorului » pe care îl întâlnim adeseori la d. profesor C. R. Motru. D-sa arată caldul elan cu care au fost îmbrățișate, rând pe rând, de patrioții veacului trecut, cele mai moderniste

reforme apusene. Acest avânt generos — lasă d-sa a se înțelege — a făcut pe boierii reformatori să nu observe că țărani pe care îi salvau ei de medievalism, munceau acum sub egida Constituției și a Codului Napoleon, într'un regim de robi față de care regimul vechi fusese un ideal de blândețe. Probabil, de aceea, observă d-sa cu ironie: reforma a fost așa de entusiast acceptată. Și de altfel tot pasajul unde, bucată cu bucată, d. C. R. Motru analizează Constituția României, mai ales aceea, din 1923, este plin de savoare. Intr'adevăr, autorul nu atacă cheștiunea nerespectării legii, a neaplicării textului juridic. Această cheștiune, spune d-sa într'o notă de o fină ironie, « iese din aceea ce formează preocupările noastre pentru moment ». Și când se ocupă de călcările de Constituție, d-sa nu acuză pe călcători, ci învinuște Constituția că este de așa fel, încât a fost călcată. Sub aspectul paradoxului, acest punct de vedere ascunde o idee foarte normală. Vina este a Constituției care, dela început nu s'a potrivit, spune d. C. R. Motru, cu trupul țării pe care a vrut să-l îmbrace. De aceea haina a ajuns azi sdrențoasă. Culpă e a croitorului, nu a desbrăcatului.

Asupra unui singur punct face d. C. R. Motru rezerve: e vorba de votul universal. Constituția dela 1923 este fundată pe votul universal. Acest fundament e în concordanță și cu sufletul real al românismului. Dar să dăm cuvântul autorului:

« Acei care au alcătuit Constituția din 1923 aveau personal tot interesul să rămână la sistemul de vot care ar fi ridicat la o poziție dominantă în Stat pe acei cu avere și cu titluri academice, fiindcă ei înșiși erau dintre aceștia. Cu toate acestea, spre surprinderea generală, sistemul care a reușit să fie introdus în Constituție a fost sistemul votului universal, singurul care pune a țărănimea într'un rol dominant. Este cu atât mai mare surprinderea, cu cât știm că țărănimea nici nu luptase pentru a avea acest sistem de vot. Votul universal, după toate aparențele, a fost dăruit țărănimii de partidul condus de I. I. C. Brătianu. După toate aparențele, da. În fapt însă, lucrurile stau altfel. I. I. C. Brătianu a convenit la votul universal, nu pentru a face pe placul democraților extremiști din partidul său, ci pentru că nu putea, după întregirea neamului, să găsească națiunii române o altă ființă legală în afară de colegiile electorale țărănești. Acesta este adevărul pe care îl știu toți câți au cercetat de aproape originile spirituale ale Constituției din 1923 și care de altminteri este confirmat de toți bărbații de bună credință ». Și, mai departe: « Țărănimea nu a fost dăruită cu poziția dominantă pe care o are astăzi în Statul român, ci ea a ocupat o poziție pe care a găsit-o liberă (noi subliniem). După războiul de întregire al neamului, afară de votul universal, nici un alt sistem de vot nu ar fi putut păstra corpului electoral caracterul național. A trebuit să se identifice corpul electoral cu

populația țărănească pentru ca Statul român să se poată afirma ca Stat național, unitar și indivizibil. *Cu orișice alt sistem, viitorul Stat român ar fi fost amenințat*. Nici bogăția, nici știința de carte, nici domiciliul la oraș, nici tehnica muncii nu asigurau Statului român o temelie națională. De aceea, votul universal în România întregită nu este un sistem oarecare, care se poate discuta și înlocui după voie, ci este singurul sistem care dă Statului român posibilitatea de a fi un Stat național. Aceasta trebuie să o știe, odată pentru totdeauna, lumea politică dela noi, ca să se ferească pe viitor de a-și mai pierde vremea cu planuri de reformă a sistemului electoral. Forța de perpetuare a națiunii române stă în omogenitatea populației țărănești. *De aceea Statul țărănesc, creat virtualmente de Constituția din 1923, nu este datorit vreunei combinații de partid, sau vreunei ideologii împrumutate, ci este datorit instinctului de conservare al neamului* ».

Niciodată un Român nu a apărut mai călduros și mai elocvent Constituția dela 1923. Și cuvântul d-lui C. R. Motru are, în această chestiune, cu atât mai multă greutate, cu cât tot d-sa este acela care, într'un alt capitol al cărții, nu i-a precupețit criticile acestei Constituții, căreia îi reproșă de a fi pe de-a-întregul nepotrivită cu realitățile românești. Cu atât mai interesantă apare atunci pasajul citat adineaori, unde se afirmă că această Constituție, cel puțin în ce privește temelia sa — adică votul universal — este izvorâtă din adâncurile ființei noastre naționale.

Cusurul cel mare al Constituției dela 1923 se învederează mai ales în materie economică :

« Statul *real* român, scrie d. C. R. Motru, este, în ordinea economică, *antipodul* Statului din Constituția scrisă. Acesta din urmă este *liberal* ; acel real este intervenționist. El intervine între creditor și debitor, între proprietar și chiriaș, între producătorul agricol și producătorul industrial, prin legi și simple circulări ».

Ne pare rău că studiul d-lui C. R. Motru, fiind consacrat mai cu seamă aspectului înalt cultural al Românismului, a trebuit fatal să elimine din discuție chestiunile strict economice. Ar fi fost interesant de analizat cum, din nepotrivirea aceea, semnalată de d. C. R. Motru, dintre Constituție (cu concepția ei liberală) și națiune (cu concepția ei intervenționistă), a isvorit o tendință de a se da o interpretare intervenționistă actualului articol 21 din Constituție, care glăsuște astfel : « Toți factorii producției se bucură de o egală *ocrotire*. Statul poate *interveni* printr'o *lege în favoarea unuia* din acești factori, pentru a preveni conflicte sociale ».

Concluzia la care ajunge d. profesor C. Rădulescu-Motru este necesitatea stringentă a constituirii « Statului țărănesc » care să înlocuiască « Statul burghez » de astăzi. În termeni emoționați, ne descrie d-sa legătura sentimentală dintre om și pământ și o

compară cu legătura trecătoare ce există între lucrător și uzină. D-sa se abține de a trage concluzia firească, și anume organizarea uzinelor astfel încât legătura dintre fabrică și muncitor să aibă același caracter afectiv și trăit ca aceea dintre sătean și moșioara lui. Deocamdată d. C. R. Motru insistă asupra aspectului rural al chestiunii. Și cartea d-sale, ca de altfel tot ce scrie d-sa, este o importantă contribuțiune la obiectivitatea științei românești și la imparțialitatea Românului.

D. I. SUCHIANU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

De abia acum, în cursul ultimei luni, odată ce am trecut de miezul toamnei, și am intrat temeinic în iarnă, s'a putut spune că sezonul literar a început în mod serios, și porțile vacanței, prelungite dincolo de normal, s'au închis definitiv. Dar, de astă dată, suntem în plină vâltoare a bătăliei de pe câmpul literilor. Iar prima fază a acestei bătălii s'a petrecut de curând, la Paris, în cadrul secular, solemn și impresionant al Academiei Franceze, — unde au avut loc alegeri pentru patru jilțuri vacante.

A fost, — cum se zice întotdeauna, — o alegere foarte « academică ». Deci, și cu alte cuvinte, nobila adunare și-a respectat încă odată tradițiile, — reale sau presupuse, — obiceiurile și micile manii de « doamnă » tri-seculară. Printre aceste tradiții, una singură pare să fie o autentică moștenire a testamentului lui Richelieu, care vroia ca sub cupolă să-și țină ședințele « o nobilă companie deschisă tuturor spiritelor frumoase ». Probabil că de aceea academicieni au făcut, printre candidații mai numeroși ca niciodată, o alegere raționată, înscăunând drept noi confrăți un amiral, un episcop și un scriitor.

Dintre acești trei, alegerea cea mai lesnicioasă a fost de altfel tocmai a celor doi dintâi, a marinarului și a prelatului. Marinarul este amiralul Lacaze, un soldat care a știut într'o lungă carieră să se acopere de glorie militară, care a fost în 1915 Ministru al Marinei și, în această calitate, a dat o deosebită atenție luptei submarine din decursul marelui război, înscriindu-și numele în rândul făuritorilor victoriei. Dacă, prin faptele sale, amiralul Lacaze a « făcut » adesea istoria, activitatea sa literară a fost însă redusă și ermetică. Totuși pentru fotoliul pe care l-a ocupat Jules Cambon, amiralul Lacaze a fost ales dela primul scrutin, împotriva d-lui S. Charléty, rectorul Universității din Paris, și a scriitorului călător Paul Morand. « Bătrânele doamne » sunt capricioase și uniforma are asupra lor, adesea, mai multă atracție decât tinerețea..

Tot dela primul tur de scrutin episcopul Grente a fost ales în fotoliul vacant a lui Pierre de Nolhac, învingând pe poetul Jean-Louis Vaudoyer. Episcopul Grente este un model al prelatului literat și umanist. Scriitor de rasă și orator sacru celebru, călător care a știut să-și povestească cu emoție impresiunile, istoric literar și hagiograf, dacă episcopul Grente nu are un bagaj literar comparabil cu al celui alt prelat pe care vine să-l întâlnească sub Cupolă, cardinalul Baudrillart, el continuă însă cu demnitate linia eclesiastică și culturală a lui Bossuet. Probabil că Richelieu ar fi mulțumit de alegerea făcută.

Pentru singurul literat care a parvenit să intre, cu ocazia asta, la Academie, lucrurile n'au fost chiar așa ușoare. Alegerea lui Jacques de Lacretelle în locul lui Henri de Régnier a fost asigurată abia după al treilea vot, învinsul fiind poetul Fernand Gregh. Prin alegerea aceasta, Academia a chemat însă în mijlocul ei un scriitor de reală valoare, ale cărui romane, — totodată perfect obiective, clasice și măsurate în construcția lor, dar de profundă psihologie și de turburător romantism refulat în adâncurile analizei, — se integrează perfect în marea linie de scriitori de sub semnul lui Stendhal. Prima carte a lui Lacretelle, *Viața neliștită a lui Jean Hermelin* datează din 1920. Dar gloria i-a venit în 1922, când romanul său *Silbermann* obținu premiul Goncourt. A urmat apoi *La Bonifas* (1925), *Amour Nuptial* și *Le Retour de Silbermann* în 1929 și, începând din 1932, un vast roman în patru volume *Les Hauts-Ponts*, povestea unui domeniu de familie, în care se desprinde puternică poezia naturii, forța portretelor și energia construcției, toate echilibrate de o impresionantă simplitate de ton. Romancier consacrat, Jacques de Lacretelle este în același timp și un eseist de valoare, dintre ale cărui lucrări trebuie să desprindem *Dix Jours à Ermenonville*, *Journal de Colère* și recentul volum *L'Ecrivain public*.

Afară de aceste trei fotolii, Academia Franceză trebuia să mai dea un urmaș și răposatului mare avocat Henri-Robert. Au fost aci 4 scrutinuri și lupta s'a dat cu șanse variate, favoritul părând să fie în cele din urmă filosoful și scriitorul catolic Henri Massis. Dar, după al patrulea vot, această alegere a fost amânată, Massis rămânând încă în pragul nobilei adunări, așa cum au rămas încă odată Paul Morand și Francis de Croisset, căruia Academia îi va fi probabil în curând recunoscătoare de faptul că și-a retras candidatura pentru a ușura alegerea episcopului Grente.

Abia s'au liniștit apele literare turburate de academica luptă de pe Quai de Conty, când iată din nou atmosfera Parisului cultural frământată de o discuție care datează de vreo 40 de ani, și care amenință din nou cu alte valuri de cerneală. E vorba de cearta în jurul statuii pe care Rodin a dăltuit-o în memoria lui

Balzac. Statuia asta a avut o poveste foarte agitată. Încă din anul morții lui Balzac, ideea de a-i ridica o statuie s'a impus și Dumas-tatăl a fost cel care a luat inițiativa primei liste de subscripție. Treizeci de ani mai târziu, Societatea Scriitorilor Francezi reluă ideea și încredință realizarea momentului lui Chapu. Dar acesta muri în 1891 și atunci Societatea, după propunerea lui Zola, se adresează lui Rodin, pe atunci, — în vârstă de 50 ani, — în culmea gloriei, obsedat de visurile unor sculpturi grandioase, tăiate în blocuri de munte, de proporții dantești. Rodin se obligă să predea statuia în 1893, după un an și jumătate, și primi zece mii de franci acot.

Dar sculptorul nu se grăbi. Incepu prin a-și căuta un model care să semene cu Balzac. După multă căutare, descoperi în persoana unui tânăr măcelar documentul natural de care avea nevoie. Pe îndelete, ca un om care lucrează pentru eternitate, Rodin acumula studiile, îl desenă și-l sculptă în toate pozițiile posibile, din dorința de a ajunge să-l cunoască mai bine, să transforme, încetul cu încetul, acest chip omenesc, în figura legendară de care voia să o dea lui Balzac al său. În timpul acesta amănările urmau altor amănări, spre marea disperare a Societății Scriitorilor. În sfârșit, cu 5 ani de întârziere, la Salonul din 1898, Rodin își prezintă Balzacul mult așteptat. Un scandal imens, un răs universal, o ploaie de insulte, câteva ieșiri eroice ale apărătorilor benevoli, salutară apariția acestei capodopere așteptate, dar care nu reușise să fie decât un vast prilej de ilaritate. Ceea ce supăra pe toată lumea era mai ales ideea pe care o avusese Rodin de a-și îmbrăca eroul în halat. Și totuși halatul acesta, haina de lucru în care romancierul modelase ani de-a-rândul colosala lui operă, se legase de figura lui Balzac și intrase împreună cu el în legendă. Dar lumea nu-și pierde timpul să caute a înțelege sensul acestei alegeri, nici să vadă întru cât putea să fie expresivă această vastă cădere de falduri în jurul corpului imens al lui Balzac, nici ce abilitate estetică reprezenta această descoperire a « meseriașului » Rodin, care știuse, îmbrăcându-l astfel, să evite prezentarea corpului prea mare, cu picioare prea scurte, pe care natura îl dăruise pe Balzac, neglijând proporțiile corpului în favoarea spiritului. Halatul acesta, pentru parizieni, nu era decât un admirabil prilej de a-și exercita verva și toate comparațiile ironice se luă la întrecere, umplând jurnale, străzi și convorbiri.

Societatea Scriitorilor, care se simțea vinovată de a fi comanda « monstrul », nu mai îndrăzni să-l impună în vre-o piață a Parisului unui public cu ironia deslănțuită. Sub un pretext oarecare, — întârzierea comenzii, de pildă, — Societatea se grăbi să considere comanda anulată și ceru lui Falguière un monument inofensiv, un Balzac așezat pe scaun, care, instalat undeva între două străzi,

doarme acolo de 30 și ceva de ani, fără să supere pe nimeni, fără strălucire, fără geniu. Doar câțiva membri ai societății, în frunte cu președintele, Jean Aicard, protestară printr'o inutilă demisie.

Dar iată că, 40 de ani după acest scandal, discuția amenință să reînceapă. Sub semnătura lui Georges Leconte, un veteran al luptei dela 1898, s'a format de curând un comitet pentru a face ca statuia lui Rodin, turnată în sfârșit în bronz, să-și capete locul pe care-l merită pe una din piețele Parisului. Alții, mai aprigi cer chiar ca acest loc să fie acolo unde stă astăzi statuia lui Falguière, și în locul acesteia. Bine înțeles că din nou au apărut adversari ai monumentului, acumulând, — ca de pildă Clement Vautel, — argumentele și imaginile ironice împotriva statuii rătăcitoare. Intre aceste două tabere, discuția amenință din nou să ia proporții de scandal. Și totuși, se pare că, până la urmă, umbra lui Balzac va căpăta satisfacție, și Parisul va vedea înălțat acest monument în care, după cum spune Louis Gillet, « Rodin a parvenit să facă ceva mai mult decât portretul romancierului: Figura demiurgului, a puternicului vrăjitor, creatorul unei lumi mai reale decât lumea celor vii, figura inspiratului, plin de o putere demoniacă, gata să absoarbă ca un arbore toate forțele haosului pentru a le transforma în arta și în universul său ».

Acum, când încă un an își cerne sfârșitul, se cuvine să facem un mic bilanț al evenimentelor culturale mai de seamă din cursul lunilor ce au trecut. Pe primul plan, vom situa cincntenarul simbolismului care, în acest an, a fost prilejul unui salut adus poeziei, acelei poezii care, împotriva vremurilor, se încăpățânează să nu moară, și pe care articole, expoziții și cărți au reamintit-o cu prilejul împlinirii a 50 de ani de când câțiva tineri ce se socoteau revoluționari au făcut să apară o revistă care a constituit actul de naștere al mișcării simboliste. A fost un prilej de a evoca amintirea celor care au fost la origina mișcării, un Verlaine, un Mallarmé, a celor care au fost vremelnici încorporați în ea, un Barrès, un Valéry, un Gide... iar, pe deasupra tuturor, plutind, această credință pe care a avut-o toți simbolisții: transcenderea vieții prin vis, himeră și forță a poeziei.

Alături de această manifestare, o expoziție care, timp de 6 luni a făcut vâlvă la Paris, a readus în actualitate opera picturală a lui Cézanne și, în același timp, l-a situat definitiv, 30 de ani după moartea lui, la locul pe care acest precursor al întregii picturi moderne îl merită în istoria artei.

Alte amintiri au fost consacrate, în acest an, lui George Sand, dela a cărei moarte s'au împlinit în Iunie 60 de ani, și lui Boileau, pe care criticii francezi l-au comemorat zilele trecute, ca pe un ctitor al corporației, la 300 ani dela nașterea lui. N'a fost o comemorare de mare fast. Abia o masă, pe locurile pe unde a trăit, și al cărei menu a reprodus pe cel din vestitul *Repas ridicule*. Sărmanul Boileau, care suferise în ultimul timp nenumărate săgeți și o trecere ce amenința să fie definitivă în rândul paginilor necitite din manuale, s'a văzut astfel actualizat și a căpătat în orice caz o compensație pe care, peste veacuri, o meritau calitățile sale de vervă, bun simț, și ura sa pentru tot ce e prefăcut și nesincer, calități în definitiv foarte franțuzești și, de ce nu? foarte moderne.

Printre celelalte evenimente care merită mențiune, sunt transformările suferite de Muzeul Luvru unde, în mod treptat, de luni de zile, vechile săli sunt preschimbate, așezarea tablourilor și luminarea lor fiind modificată, după decenii de neschimbare, într'un spirit mai nou, bazat pe toate cuceririle unei tehnici care, în cele din urmă, trebuia să pătrundă și în arta de a prezenta și de a face să fie gustate capodoperile plastice. Luminate indirect, prin reflectoare, în sălile deschise în timpul nopții, statuile anti-chității, Venus din Millo și Victoria din Samotracia, au apărut publicului care vine la Luvru din toate colțurile lumii ca o revelație nebănuită. Efortul Luvrului se situează astfel pe drumurile pe care toți cei care caută un exemplu bun ar trebui să-l urmeze.

Odată cu schimbarea de regim guvernamental din vara trecută, se pare că scriitorii francezi vor beneficia sau vor suferi, și o schimbare de regim al profesiunii lor. În adevăr, ministrul Educației Naționale din Franța a anunțat un proiect de lege pentru o reglementare nouă a dreptului de autor care, dela 1791 și 93, de când Adunările Constituante și Convențiunea l-au recunoscut, n'a mai suferit în Franța nici o modificare. În spiritul noii legislații, se pare că este ideea de a integra pe scriitori în cadrul unei categorii de muncitori, la fel ca toate celelalte, legăturile dintre ei și editor fiind supuse condițiilor unui contract definit în litera legii. Și acest proiect a fost un prilej de multiple discuții, fără ca până astăzi un acord să pară că s'ar fi făcut între scriitori, editori și ministru.

Dintre cărțile apărute în cursul anului, și atât cât ne îngăduie perspectiva, încă prea apropiată, pe care avem, acea care pare că va rămâne sigur este impresionantul *Journal d'un curé de campagne*, pentru care Georges Bernanos a obținut Marele Premiu de roman al Academiei Franceze. Carte patetică, situată pe un plan înalt spiritual, de o turburătoare analiză sufletească, exprimând foarte bine în sufletul unui tânăr preot drama « mi-

siunii » sale, care este drama întregului tineret de astăzi, romanul acesta e o carte care va rămâne. Vălvă au făcut în acest an două cărți extrem de deosebite: *L'homme, cet inconnu* de d-rul Carell, carte de medicină și sumă a cunoștințelor medicinei care s'a bucurat de un imens succes în lumea cetitorilor de literatură și *Les Jeunes filles* de Henri de Montherlant, care a trezit discuții cu ecoul încă viu.

Iar acum în pragul acestui sfârșit de an, se pregătește marea luptă pentru cel de al 33-lea premiu Goncourt, pentru care doi scriitori par să plece favoriți: cel clasat, ca să zicem, așa al doilea anul trecut, Maxence Van der Meersch, autorul romanului *Empreinte du Dieu* și Maurice Aymé, cu romanul *Moulin de la Sourdière*. Iar, pentru premiul Femina, ce se decerne în același timp cu celălalt, culisele șoptesc numele lui Louise Hervieu, autoarea romanului *Sangs* și al lui Elvire Péliissier. Dar soarta acestui nou scrutin care va fi hotărîtă în ziua când apar aceste rânduri, nu va decide însă decât soarta unei cărți ce nu mai face parte din anul 1937 și a cărei carieră va începe și se va înscrie în anul care vine.

ION I. CANTACUZINO

REVISTA REVISTELOR

STREINE

REVUE DE PARIS

Anul 43 — Nr. 22

D. Theodor Wolff, fost prim-redactor al ziarului « Berliner Tageblatt », unul din cei mai de seamă gazetari germani dinaintea erei național-socialiste, publică, sub titlul « O plimbare într'un parc », un articol interesant asupra stării de spirit a Impăratului Wilhelm al II-lea, în preajma războiului mondial. Impăratul și cancelarul său, Bethmann Hollweg, sunt înfățișați ca doi jucători nechibzuți și incapabili și, potrivit observației unui ambasador italian, « cu mult mai puțin criminali decât am gândi și de o mie de ori mai proști decât am crede ».

Ce a putut îndemna pe Wilhelm al II-lea să facă jocul primejdios al aristocrației austriace și să se pună, împreună cu poporul său, la dispoziția acelora care voiau să declanșeze războiul? Până acum, își dăduse seama, în trei rânduri, de prăpastia în care Austria voia să-l târască și refuzase cu energie să o urmeze. Iată însă, că, de data asta, își pune curajul și sabia în serviciul alianței cu Austria.

« Până acum însă, ori de câte ori Austriacii îi prezentau spre semnătură o poliță în alb, ori de câte ori i se ceruse să pronunțe, nu cuvinte sonore și trecătoare, ci ultimul cuvânt, se trezise și scăpase de cei ce-l asediau, câteodată, e adevărat, grație ajutorului altora ».

De ce oare îl părăsește instinctul său sigur în momentul critic?

« Iată adevărul: Wilhelm al II-lea nu credea în primejdie: refuzase să creadă că va fi poate obligat să-și ție angajamentele. Ideea că această eventualitate s'ar putea produce pătrundea numai până în pragul spiritului său, însă îi interzicea accesul. Țarul? Toți monarhii dădeau înapoi în fața ideii de a trage spada pentru o cauză atât de greu de apărât, în favoarea ucigașilor moștenitorului unui tron. Nu spusese oare contelui Szoegény că Rusia va cugeta de două ori înainte de a purcede la arme și că nu era nicidecum gata de război? Acesta nu era un clișeu de circumstanță; Țarul nu încetase, în ultimele zile, să explice pesimiștilor și scepticilor, motivele care impuneau Rusiei menținerea păcii. Nu părăsise ea pe Nikita și nu acceptase, de voie de nevoie, după ce fusese obligat să înghită anexarea Bosniei, ca accesul la Mare al Serbiei să fie interzis? »

« Sărmanul Țar ar vrea el să deslănțuiască un război în care și-ar juca tronul? Wilhelm al II-lea era de altfel convins, și garanta că o schimbare de atitudine a României era cu neputință sub domnia lui Carol, un Hohenzollern. Regele Victor Emanuel nu-i deschisese de curând, la Veneția, inima franco-fobă a Italiei? Incontestabil că lovitura de forță a Austriei împotriva Serbiei va fi urmată de mare sgomot, de un acces de furie și de o criză gravă; autorii ei se imbarcau pe vreme furtunoasă, și aventura comporta riscuri serioase. Însă lumea va vedea ridicându-se în mijlocul furtunei, neclintit și calm, un Roland german sub trăsăturile Impăratului și va admira chipul în care o voință de fier poate stăpâni elementele naturii ».

« Mintea lui Wilhelm al II-lea nu strălucea prin limpezime și logică. Când apleca urechea grijilor inoportune, când acelei voci interioare care îl consola și îl liniștea; curajul său nu era lipsit de nervozitate, după cum dovedesc notele marginale scrise la repezeală pe bordul vasului Hohenzollern și care parcă sunau alarma. Și aci, în cursul crucierei sale nordice, Wilhelm face figură de nerăbdător însetat de acțiune, însă, ca și în cazurile precedente, dacă nu îi era teamă de război, e pentru că nu credea că va fi război, și nu era însetat de acțiune decât pentru că vocea aceasta, care-l liniștea, îi spunea că nu va fi obligat de a îndeplini fapte mari ».

Hotărârile definitive cu privire la deslănțuirea războiului s'au luat în cursul unei plimbări în parcul castelului din Potsdam, de Wilhelm al II-lea, Bethmann-Hollweg și subsecretarul de Stat Zimmermann.

... « De sigur, nici el (Bethmann-Hollweg) nu voia războiul, și la capătul drumului anevoios care i se deschidea în față nu vedea decât un însemnat succes diplomatic: situația Austriei consolidată prin umilirea Serbiei, redusă la tăcere; un aliat prețios care va fi recunoscător națiunii amice pentru credința ei; în sfârșit, valoarea conducătorilor germani recunoscută de toată lumea, atât de adversarii din afară cât și de batjocoritorii dinăuntru; Rusia și Franța, întărite de propria lor slăbiciune, acuzându-se reciproc și certându-se, amândouă decepționate de Anglia care le dădea o nouă dovadă de perfidie. În criza bosniacă, Bülow bluffase, obligând prin atitudinea sa fermă, pe Ruși și clica lor, să părăsească partida. Și altă lume învățase arta de a bluffa. Bethman știa precis unde voia să ajungă; era deci cu totul inutil de a consulta și a introduce în secret cutare persoană sau cutare altă; nu avea nevoie de nimeni ».

Și iată că, fără să consulte pe altcineva, cei trei parteneri iau hotărâri capitale, care aveau să provoace măcelul ce a însângerat mai bine de patru ani omenirea civilizată.

D. Marcel Thiébaud începe publicarea unui studiu remarcabil despre Tolstoi și ceea ce numește el « les fruits du journal-intimisme », care corespunde unei strădanii interesante de a restitui evoluției lui Tolstoi, o unitate de gândire care nu i se atribuie de obicei. Teza d-lui Marcel Thiébaud este că Tolstoi a avut obiceiuri de jurnal intimist care i-au determinat, în același timp, și viața și opera, și care i-au provocat și criza. Exaltat de cadrul pe care i-l oferea natura în Caucaz, Tolstoi a fost pe punctul de a

ieși din cercul infernal al contradicțiilor sale intime. *Războiul și pace* este adevăratul « bilanț » al lui Tolstoi, în care-și recapitulează toate datele vieții.

« Se întoarce spre trecut, caută concluziile experiențelor pe care le-a trăit, și examinează valoarea morală a situației sale actuale; în fond, scrie romanul anilor săi de ucenicie, și-și cântărește prezentul. În timp ce îndeplinește această muncă uriașă, își întrerupe aproape cu desăvârșire jurnalul său intim, căci, încă odată, acest roman care este propria lui sumă, o prezentare însuflețită a problemelor sale interioare, a investigațiilor sale, se substituie jurnalului. E un jurnal intim recapitulativ și transpus pentru mulțime ».

Nr. 23

D. Marcel Thiébaud continuă studiul său despre Leon Tolstoi, în care prezintă pe autorul marelui roman *Război și Pace* sub un aspect cu totul neprevăzut. Tolstoi ajunge la concluzia că eul n'are nici eficacitate exterioară nici libertate, și se simte prizonierul aceluia inutil « el însuși ». Căci Tolstoi mărturisea : « Sunt singur cu mine și sunt o povară pentru mine însumi. Nu pot ieși din mine însumi ». Drama sa interioară și-a ajuns punctul ei culminant în clipa când a avut revelația subită că până acum nu luptase decât împotriva iluziilor și fantomelor, și că eul nu există. « A crezut că deține dela Sf. Marcu și dela Sf. Ioan, pentru întâia oară, acest adevăr liberator : iubind pe aproape scapi din încâtușarea eului și descoperi, pe cale de consecință, că această încâtușare era iluzorie ».

Tolstoi concepe religia ca un dialog între om și Dumnezeu și, de acum înainte, se întoarce cu tărie și hotărâre împotriva tuturor « soluțiilor » pe care crezuse de datoria sa să le accepte anterior și, înainte de toate, împotriva religiei celorlalți.

Concepția socială a lui Tolstoi are ca punct de plecare această doctrină : « Știu că eu n'am nevoie de Stat și n'am nevoie să mă izolez de celelalte națiuni. Știu că eu n'am nevoie de toate instituțiile guvernamentale actuale. Știu că eu n'am nevoie, nici de administrație, nici de tribunale; știu că eu n'am nevoie să atac oamenii celorlalte națiuni ». Deci nici ceilalți nu au nevoie de toate acestea. S'a scris că Tolstoi a fost răspunzător de revoluția rusă și cel mai de seamă precursor al bolșevismului. D. Marcel Thiébaud susține că este vorba de unele din erorile grosolane de care istoria abundă.

« Tolstoi, care a pregătit întronarea bolșevismului, ar fi urît pe bolșevici. I-ar fi pus exact pe același plan cu Ivan cel Groaznic sau Petru cel Mare. Revoluția la care s'a gândit Tolstoi a fost cea religioasă, iar bolșevismul a ucis religia; revoluția la care s'a gândit Tolstoi ar fi suprimat Statul, iar Lenin l-a întărit mai mult decât oricând; revoluția lui Tolstoi ar fi fost « interioară, pacifică », ar fi pus « non-violența » în rândul dintâi al tuturor datorțiilor, iar bolșevicii au făcut să curgă sângele în valuri. Revoluționarilor contemporani, aceluia pe care i-am numi astăzi militanți, Tolstoi le arunca aceste cuvinte pline de dispreț : « Poporul, spre binele căruia lucrați și vă agitați, nu vă cere și nu are nicicum nevoie de ceea ce căutați să realizați prin mijloace atât de grosolane. El v'a judecat la adevărata voastră valoare . . . »

Nu sunteți decât niște paraziți nocivi trupului Rusiei, căruia îi vărsați sângele și îi transmiteți putreziciunea voastră. . . . ». De altminteri, Lenin nu se înșelase în ce privește deosebirile adânci care opuneau tolstoismul bolșevismului. Tolstoi e mare, scria el în 1908, însă, respingând politica și predicând non-volența, a fost « oglinda slăbiciunii, a lașității înăscută a mușicatului înstărit ». A jucat « pe inocentul satului » și a predicat « unul din principiile cele mai ignobile din lume: religia, tendința de a înlocui preoții-funcționari de Stat prin preoți de convingere, adică cultivarea clericalismului celui mai rafinat și, prin aceasta, cel mai desgustător ».

Un an după moartea lui Tolstoi, Lenin scria că apostolul dela Iasnaia-Poliana era impregnat de acel spirit oriental care neagă progresul omenirii și ajungea la concluzia că « doctrina sa era esențialmente utopică și reacționară ».

D. de Fels publică un articol important despre Oficiul grâului, iar d. E. Gaspardone un studiu de erudiție despre săpăturile din Indochina.

MERCURE DE FRANCE

Anul 47 — Nr. 922 — T. CCLXXII

Ce e rasa? D. Henri Martial, care tratează despre rasă și imigrație, o definește astfel: « Ansamblul unei populațiuni ale cărei caractere psihologice sau manifestate (limbă, în deosebi) și trăsături antropologice constituiesc în timp (istorie), o unitate distinctă ». În realitate, trebuie să acordăm cuvântului rasă două sensuri a căror simultaneitate nu pare să fi fost percepută: un sens *origină* și un sens *rezultat*; numai acesta din urmă contează în materie de imigrație, căci o rasă în 1930 nu poate fi ceea ce a fost acum 6.000 sau 20.000 de ani. Rasa rezultă din metisaj care, oricum ar fi, se opune rasismului. Metisajul — un bun metis fiind un om a cărui psihologie se încadrează exact în aceea a mediului înconjurător — nu trebuie să fie lăsat în voia întâmplării, ci trebuie să fie obiectul unei selecțiuni serioase, care e cu atât mai importantă în materie de imigrație, cu cât străinul introdus într-o colectivitate nouă pentru el, poate să joace în cadrul ei un rol activ de ferment, ferment distructiv dacă psihologia sa se opune aceleia a colectivității și, dimpotrivă, ferment binefăcător, când calitățile sale se adaptează bine solului și rasei pe care o întărește.

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 106 — Vol. 36 — 2-e livraison

În seria « siluetele străine », d. Verax publică un portret interesant al d-lui general Metaxas, președintele consiliului de miniștri al Greciei. Generalul e un bărbat solid construit, simplu în ținută, gesturi și cuvânt; are fața rotundă, sprâncene stufoase, frunte lată; în dosul ochelarilor, ochii au scânteieri latente, care cresc câteodată și înlocuiesc cuvinte de prisos. Primitor și natural în gesturi, interlocutorul său e îndată izbit de luciditatea sa de spirit și de impresia de putere și de echilibru. Generalul se trage dintr-o familie aristocrată din insulele ionice, originară din Byzanț. După căderea

Constantinopolului sub Turci, familia sa emigrează în insulele grecești, dând Bisericii ortodoxe și armatei venețiene o serie de prelați și de căpitani.

Generalul Metaxas a intrat în 1890 în armata greacă. După ce ia parte la războiul din 1897, frecventează între 1899 și 1903 cursurile academiei militare din Berlin. Venizelos îl ia de șef de cabinet, însă Metaxas nu este un simplu aghiotant, ci un consilier tehnic ascultat, iar mai târziu va juca un rol însemnat în negocierile care au urmat celor două războaie balcanice. În 1920 intră în vâltoarea luptelor politice și se opune la campania din Asia Mică, prevestind că va fi un dezastru pentru grecia. Își dă demisia din armată când Stratos îi oferă portofoliul războiului, pe care-l refuză. După executarea lui Gunaris și a celorlalți miniștri ai regelui Constantin, toți antivenezeliștii își întorc privirile spre el; deabia acum se pune în fruntea opoziției.

Se cunoaște rolul pe care l-a jucat înainte și după restaurarea regelui George al II-lea.

Anul 106 — Vol. 36 — 3-e livraison

D. Maurice Garçon studiază proiectul de lege asupra drepturilor de autor care, conchide autorul, are cel puțin un avantaj: acela de a pune probleme, în toată sinceritatea lor, de a aduce o nouă definiție a dreptului de autor, ceea ce constituie o inovație, și de a indica prescripții interesante de care trebuie să se țină seamă.

DIE MUSIK

Anul XXIX — Nr. 2

În lumina perceptelor național-socialiste, transpuse în artă, d. Gerhardt Pietzsche se dedă la considerațiuni interesante și îndrăznețe în ce privește « libretul operei moderne » și menirea operei contemporane.

Ne aflăm în plină criză a creației artistice, care se concretizează prin nevoia unui nou stil muzical, ce nu se va impune decât în clipa în care vom reuși să ne desbărăm de concepțiile artistice ce ne-au călăuzit până acum, și vom învinge idealul muzical valabil încă în zilele noastre. E ciudat că, în legătură cu aceasta, nu s'a pus niciodată accentul pe libret, în operă, cu toate că textul și partitura constituiesc o unitate, unul neputând fi imaginat fără celălalt.

Criza operei nu poate fi explicată însă numai prin librete slabe, căci sunt multe opere care au la bază librete destul de bune, ci trebuie pusă în seama unei deficiențe, care ține nu numai de texte și de partituri, ci de concepția de viață care e la însăși temelia operei.

Ce e în fond opera? Produsul « artificial », construcția conștientă de a reînsufleși drama antică. Izvorită din strădania artiștilor ce roiau în veacul al XVI-lea în jurul Curților florentine a Medicișilor, de a reînvia cultul artei antice, a ajuns o fabulație naivă, acompaniată de muzică, e adevărat că fastuoasă și spectaculoasă, menită să desfete și să înveselească, fie curțile princiare europene, după modelul creat de Ludovic al XIV-lea la Versailles, fie burghezia cosmopolită a Veneției.

Aci își are originea prima criză a operei, căreia i-a urmat alta, la jumătatea veacului al XVIII-lea, ca o reacțiune împotriva stilului anacronic umanistic și baroc, și a libretelor șablonarde. Burghezia mijlocie care începe să aibe acces în sălile de spectacol, se ridică împotriva internaționalismului în artă și cerea o operă națională. Lupta împotriva operei italiene și franceze începe în Germania, și acum nu e vorba de probleme de stil sau de criterii artistice, ci de sentimentul național care reacționează împotriva operelor de artă care-i sunt străine.

Dar nici această criză nu a putut periclita existența operei, căci iată că opera națională ia naștere simultan în Italia, Franța, Anglia și Germania.

Evoluția operei în veacul al XIX-lea notează multe fluctuațiuni, iar crizele parțial izvorâte din ele sunt repede învinse; prin recursul la o tehnică nouă.

« Muzicanții și poeții trebuie să se considere iarăși exponenții sau, mai bine zis, purtătorii de cuvânt ai comunității poporului. Ei nu trebuie să umble pe căile lor proprii, fără considerație pentru cei ce-i urmează. Nu are nici un rost ca un scriitor să plămădească un material dramatic bun, care-l interesează și pe care-l trăește, dacă acest material nu e ancorat în simțirea și în ideile poporului său. E indiferent dacă va da acestui material o întrupare scenică care să corespundă sentimentului romantic, clasic sau baroc, adică unei expresii a generațiilor trecute. Nu va cuprinde niciodată în el expresia epocii sale și nu va fi considerată de comunitatea sa ca exponent al voinței și simțirii ei ».

« Poetul și muzicantul contemporan trebuie să ne dea ceea ce poate să ne emoționeze. Trebuie să se coboare în popor și să învețe ce simte și cum gândeste poporul. Trebuie să aibă curajul să dea iarăși o expresie artistică gândirii, sentimentului și voinței poporului său, așa cum au făcut și compozitorii veacului al XVIII-lea. Trebuie să învețe odată să renunțe la ambiția de a zămisli « opere de artă de valoare eternă » pentru a-și clădi astfel o « statuă ». Căci dacă va rămâne autentic și veridic, va găsi rezonanță în inima poporului său și va reuși să soluționeze și problema care ia naștere din talentul său și din poporul său, pentru a creea, inconștient, valori eterne ».

În sumarul acestui număr, figurează și următoarele studii: *Muzica umanistică* de Egert, *Valoarea pedagogică a orgei* de Rehberg, *Cercul prietenilor lui Richard Wagner în exilul dela Zurich* de Gross, *Dela mașele de oaie la corzi*, *Revoluția muzicală a d-lui Engelsmann*, *Idei și propuneri în vederea completării studiului profesional al muziceii*, cât și cronici și însemnări asupra activității muzicale din Germania: operă, concerte, radiofonie, discuri, cărți, editură și reviste muzicale.

LE MOIS

Nr. 70

Revista care este în pragul celui de-al șaptelea an de apariție, se prezintă sub un aspect nou, justificat astfel în avertismentul care-l deslușește: « Împărțirea în trei părți, în loc de șase, răspunde grijii primordiale de a da mai multă coeziune rubricelor înrudite, de a mlădia un cadru care, în forma sa nouă, oferă avantajul de a se adapta mai ușor mișcărilor capricioase ale vieții ».

D. Florian Delherbe, analizând devaluarea francului francez, sub titlul sugestiv: « Falimentele naționale trezi-vor cooperația internațională? », după ce examinează reacțiunile pe care le-a pricinuit acest eveniment mondial, încheie astfel:

« Alinierea monetelor înfățișează aspectul unei diversități haotice. Desordinea monetară nu face decât să reflecteze diversitatea economiilor naționale. Fiecare din ele are de rezolvat problemele ei particulare și va continua să le treacă înaintea oricărei considerații de înțelegere internațională. Totuși, din 1933, economiile anglo-saxone s'au însănătoșit mai repede decât celelalte, ceea ce le permite astăzi să dea economiei mondiale un început de directivă care-i lipsea. Însă acțiunile directoare nu vor exercita puterea lor decât în funcție de echilibrul lor intern ».

D. René Gast ridică problema devaluării ideii comuniste în opinia radicală, care s'a manifestat cu ocazia congresului partidului republican radical și radical-socialist francez dela Biaritz, unde partidul, această aripă burgheză a guvernului Blum a reacționat energic împotriva comunismului care-și afirmă tăria în Franța, bazat pe cele 72 de mandate ce deține în Camera Deputaților.

Discutând repercusiunile tragediei spaniole asupra politicii europene, d. Pierre Descaves conchide aproape profetic:

« Însângărată și deja îmbucătățită, Spania de mâine, oricare ar fi ea, va deschide în viitor, în viața internațională, cu un proces de succesiune, o permanentă ocazie de intrigi, de neîncredere și poate chiar de conflicte. Și putem afirma că, o bucată de timp, Spania va juca în Europa rolul *omului bolnav* ».

Problema spaniolă este tratată și de d. Louis Lonay care încearcă să dea o « explicație a Spaniei », plecând dela « permanența sentimentală și pasională » a poporului spaniol:

« Războiul civil are mai multe semnificații. Pe plan economic, înseamnă că venitul țării a scăzut la jumătate și că sistemul în vigoare pentru producție și repartiție a acestui venit este cu desăvârșire dezechilibrat. Independența de cine va fi învingătorul, va trece timp ca să se puie bazele unui nou sistem^t. Pe plan sentimental, războiul civil manifestă permanența spaniolă. Însă sfârșitul probabil arată că metodele care au reușit la Valmy sunt anacronice și că ultimul cuvânt aparține forțelor organizate și comandate. În definitiv, faptul nou în istoria Spaniei e că ea iese la suprafață din diversitatea ei, și că e pe cale să-și cucerească, în sângele războiului civil, un sentiment național. Poporul capabil de asemenea minune e plin de sevă și de viitor ».

Câteva pagini simțite despre Hugo Wolf, muzicianul nebun de poezie, semnează d. Georges Poupet:

« Hugo Wolf ne-a apărut ca unul din cei mai dramatici eroi ai luptei dintre geniu și om. Nu știa încotro se îndrepta și totuși, totul în viața lui pare să fi fost îndreptat către un scop bine definit. Când fu gata să-și transmită mesajul, după ani plini de durere cum puțini oameni le-a fost dat să cunoască, apărură și demonul său, făcându-l să treacă dela euforie la mizerie, pentru a-l părăsi numai în clipa în care sarcina sa fu îndeplinită: câteva *lieder* de neuitat ».

Cronica spectacolelor analizează ultimele noutăți ale teatrelor pariziene: *Madame Bovary* în adaptarea lui Gaston Baty, *Le camelot* de Roger Vitrac, *Geneviève* și *Le mot de Cambronne* de Sacha Guitry, iar în cadrul informației literare, se găsește, sub titlul «Chronique de Roumanie», o notă despre d. Lucian Blaga, cu prilejul alegerii sale la Academia Română.

Pe lângă acest material, revista de sinteză a activității mondiale conține articole, note și cronici care îi dau caracterul unui caleidoscop al activității omenești, în toate domeniile și din întreaga lume.

ROMÂNEȘTI

SOCIOLOGIE ROMÂNEASCĂ

An 1. No. 11. — Noemvrie 1936

D. profesor Gusti semnează articolul «Invățăminte și perspective din a treia campanie a echipelor studențești», în care expune în rezumat realitățile de ordin practic ale acestei activități, dar mai ales se ocupă cu importanța sa din punctul de vedere al «pedagogiei naționale».

Foarte semnificativă scrisoarea țărânului Silvestru Gușă, publicată în întregime în cuprinsul acestui articol. Este un mișcător document uman, de o sinceritate de expresie remarcabilă.

D. Traian Herseni studiază cinci «Gospodării țărănești din Nereju», lăsând să vorbească dela sine elementele strict documentare ale cercetării sale. Procedul său este riguros informativ. Ni se oferă imaginea minuțioasă a unei gospodării nerejene, inventariate până la cel din urmă detaliu, astfel încât lectorul e pus în situația de a-și reprezenta întreaga viață ce se desfășoară în acest cadru.

«Un inventar, pentru cine știe să-l examineze cu atenția — observă cu justete d. Herseni — exprimă în deajuns starea și felul de civilizație, nevoile oamenilor și ordinea de însemnătate a acestor nevoi, ca și influența trecutului, a categoriei sociale din care fac parte gospodarii, influența orășenească, etc.

«Mai fiecare lucru este o mărturie într'un fel sau altul, a oamenilor, a lucrurilor, a întâmplărilor și a stărilor în care se află».

Dintre cronici și documente, reținem paginile d-lui P. Ștefănescu despre «Ion Cocul, zodierul și vraciu din Iurceni» — admirabil text de psihologie țărănească, transmis cu o vizibilă fidelitate de limbaj.

G Â N D I R E A

Anul XV. Nr. 10. — Decemvrie 1936

D. Lucian Blaga publică un eseu «Despre Mituri».

Observațiile d-lui Vasile Băncilă despre «Noua generație» aduc într'o dezbateră, pe care o socoteam încheiată, concluzii scrise cu liniștea pedagogică obișnuită acestui eseist de ton potolit.

D. Ovidiu Papadima, care semnează cronica literară, este un bun îndrumător de lectură.

CONVORBIRI LITERARE

August—Octomvrie 1936

D. profesor I. Petrovici evocă « O figură uitată: Andrei Naum ».

Este vorba despre un camarad de tinerețe, autor al unor versuri, publicate postum, căci Andrei Naum a murit în război, înainte de a-și fi putut realiza o carieră literară foarte modest începută.

Versurile, reproduse cu o devoțiune ușor de înțeles, nu sunt de sigur convingătoare din punct de vedere literar, dar silueta celui ce le-a scris se desprinde cu melancolie și cu o trăsătură de umor delicat, din paginile d-lui I. Petrovici.

Câteva « note dintr'o conferință » publică d. Ion Pillat, sub titlul « Poezia pură și Eminescu ». Sunt preocupări de exegeză politică modernă, cărora d. Pillat se silește a le găsi un sprijin ilustru în trecut. Cu titlu de curiozitate, să menționăm scrisoarea trimisă de G. Sorel în 1920 d-lui A. Slătineanu, care o publică acum într'un articol despre Sorel și Lenin.

REVISTA DE DREPT PUBLIC

Anul XI. Nr. 2—3. Aprilie—Septemvrie 1936

Un articol de strictă specialitate publică d. Woline, profesor la Facultatea de drept din Poitiers: « Nature juridique de la concession de mines ».

Dimpotrivă, articolul profesorului Mirkine-Gaetzévich « L'évolution constitutionnelle de l'Europe » definește mai mult o poziție doctrinară, decât simple fapte de ordin istoric.

Studii și articole semnează d-nii M. Hacman, Erast Tarangul, Oct. Ionescu, V. Al. Georgescu.

GÂND ROMÂNESC

Anul IV. Nr. 10—11. — Octomvrie-Noemvrie 1936

D. Petre Georgescu scrie o cronică informată despre populația studentască a Clujului în raport cu a celorlalte universități românești. Sunt reflexiile unui profesor asupra problemelor de viață universitară, reflexii grave, sprijinite pe un serios material documentar și pe o cunoaștere directă a chestiunii.

Descongestionarea universităților, organizarea învățământului tehnic superior, selecția riguroasă a valorilor sunt criteriile acestui articol.

PAGINI BASARABENE

Anul I. Nr. X—XI. — Octomvrie—Noemvrie 1936

Un număr dedicat poeziei de toamnă. O adevărată antologie, care pleacă dela Eminescu și Macedonsky, pentru ca trecând prin Argezi, Blaga și Bacovia, să ajungă până la cei mai tineri poeți de azi.

Tipărită în excelente condiții, revista aceasta îndeplinește un rol de propagandă literară, cu atât mai prețioasă, cu cât se exercită în Basarabia, unde generații noi de cetitori sunt pe cale de a fi treptat câștigate literaturii românești.

«Paginile basarabene» ar trebui însă să-și adâncească semnificația lor provincială. Ele nu sunt o revistă bucureșteană apărând întâmplător la Chișinău, ci o revistă regională cu o fereastră deschisă spre întreaga viață culturală a țării.

A N I

Revistă de Cultură Armeană

Anul I. Volumul IV. — Noemvrie 1936

Foarte variat sumar, în întregime dedicat problemelor de viață armeană în legătură de pe o parte cu anumite chestiuni de interes local românesc.

D. profesor N. Iorga semnează un scurt articol «Ceva despre poezia din Evul Mediu».

D. K. H. Zambaccian scrie despre «Vechi draperii de altar în bisericile armene din Moldova».

REVISTA SCRITOARELOR ȘI SCRITORILOR ROMÂNI

Anul X. Nr. 10—11. — Octomvrie—Noemvrie 1936

Un fragment din «Diana» viitorul roman al d-lui E. Lovinescu, ne lasă să bănuim că autorul încearcă de astădată o nouă formulă literară. E o schiță de satiră socială, pe care psihologismul rece și uneori abstract al cărților sale precedente, nu-l prevedea.

Părintele Gala Galaction publică două pagini de evocare a unei viziuni marine, scrise cu o înfiorată melancolie de apus.

MUZICĂ ȘI POEZIE

Anul II. — Noemvrie 1936. — Nr. 1

D. Em. Ciomac a întreprins traducerea poemului lui Edmond Fleg «Oedip», poem ce constituie, după cum se știe, libretul operii lui George Enescu, reprezentată pentru prima oară anul trecut pe scena Operii Mari din Paris.

Găsim în numărul de față al revistei «Muzică și Poezie» tabloul ultim al actului al doilea.

D. Adrian Maniu publică patru poeme, dintre care transcriem «Altarul din Peșteră»:

«Ca un vânat încolțit în viziunea lui,
Regele — cu barba vâlvoi și ochi verzui,
A intrat în munte, sunând cornul de zimbru,
Și din adânc a vuit cântec negru.

Cei din urmă credincioși, istoviți, sângerânzi
S'au împărțășit — nici în moarte blânzi,
Bând setoși mătrăgună și laur,
Din odoarele cu pui de aur.

In vrere dârje, deasupra sorții, străbătută,
Să rămâe neînvinși sub pământ înfrânt
Paznici pentru țara pierdută ».

De un deosebit interes și documentar, și artistic, sunt textele folklorice pe care le tipărește d. Const. Brăiloiu.

« Voi spune totuși (precizează d. Brăiloiu) — ceea ce încă nu s'a spus niciodată limpede — că aceste cântece nu sunt bocete, cum li s'a zis greșit. Sunt cântări rituale, mai bine zis ceremoniale, cântate de femei « anumite » care nu pot fi rude de aproape ale mortului, la anume vreme după anume legi. Bocetul este cu totul altceva: o revărsare melodică a părerii de rău.

Textele culese de d. Brăiloiu trebuie neapărat cetite în întregime. Sunt aci frumuseți folklorice nelămurite.

Transcriem câteva fragmente:

— Bradule, bradule,
Cin' ți-a poruncit
De m'ai coborît
Dela loc pietros
La loc mlăștinos.
Dela loc cu piatră
Aicea la apă?
— Mi' mi-a poruncit
Cine-a pribegit,
Că i-am trebuit
Vara de umbrît,
Iarna de scutit.
La mine-a mînat
Doi voinici din sat
Cu părul lăsat,
Cu capul legat,
Cu roua pe față,
Cu ceața pe brațe,
Cu berde la brâu,
Cu colaci de grâu,
Cu securi pe mînă,
Merinde de-o lună.
Eu de-aș fi știut
N'aș mai fi venit
Eu dacă știam
Nu mai rășăream
.
Cînd m'au doborît
Pe min m'au mințit
C'au zis că m'or pune

Zână la fântână
 Călători să-mi vină

 Dar ei că m'au pus
 În mijloc de câmp
 La cap de voinic,
 Căinii să-i aud
 A lătra pustiu
 Ş-a urla mutiu
 Şi să mai aud
 Cocoşii cântând
 Muierii mimăind
 Şi preoţii cântând;
 Ploaia să mă ploaie
 Cetina să-mi moaie;
 Vântul să mă bată
 Cetina să-mi cadă;
 Ninsoarea să ningă,
 Cetina să-mi frângă,
 Eu dacă şţiam,
 Nu mai răsăream,
 Eu de-aş fi ştiut
 N'aş mai fi venit.

A Z I

Anul V. Nr. 25. — Octomvrie—Noemvrie 1936

D. Anton Holban continuă a publica lungul său studiu despre Marcel Proust. Sunt însă mai mult notele de lectură ale unui cetitor, decât studiul analitic al unui critic.

E de făcut o observaţie cu privire la celebra sonată a lui Vinteuil, despre care d. Holban spune lucruri de mult rezolvate în istoria literară proustiană.

Cităm:

« Dar după capriciul liricei melodice şi după fraza care revine... aş recunoaşte mai degrabă pe Cezar Franck ».

Din fericire, critica literară nu trebuie să-şi facă o problemă din această chestiune. Proust însuşi a dat cele mai precise explicaţii asupra sonatei lui Vinteuil, în lunga şi cunoscuta dedicaţie către Jacques de Lacratelle.

Reproducem pasajul exact din această dedicaţie, tocmai pentru ca lectorul să o poată confrunta cu textul d-lui Anton Holban:

« Mes souvenirs sont plus précis pour la Sonate. Dans la mesure où la réalité m'a servi, mesure très faible à vrai dire, la petite phrase de cette Sonate, et je ne l'ai jamais dit à personne, est (pour commencer par la fin), dans la soirée Saint-Euverte, la phrase charmante mais enfin médiocre d'une sonate pour piano et violon de Saint-Saens musicien que je n'aime pas. (Je

vous indiqueraî exactement le passage qui revient plusieurs fois et qui était le triomphe de Jacques Thibaud). Dans la même soirée, un peu plus loin, je ne serais pas surpris, qu'en parlant de la petite phrase j'eusse pensé à l'Enchantement du Vendredi Saint. Dans cette même soirée encore (page 241) quand le piano et le violon gémissent comme deux oiseaux qui se répondent, j'ai pensé à la sonate de Franck (surtout jouée par Enesco) dont le quatuor apparaît dans un des volumes suivants. Les trémolos qui couvrent la petite phrase chez les Verdurin m'ont été suggérés par une chose de Schumann. Elle est dans la même soirée Verdurin un ravissant morceau de piano de Fauré ».

În același număr al revistei « Azi », d. Zaharia Stancu publică un ciclu de poeme inedite, din care îl reținem primul, foarte frumos — nu însă fără a ne aminti un ecou din Iuliu Săvescu:

Numele tău, simplu, ca al Maicii Domnului
Mă înfășură cald, ca un șal,
Zac uitat la porțile somnului
Cu ochii spre celălalt mal.

Pașii cenușii ca pașii zorilor
Pe unde or fi? Nu-i mai aud.
Cu inima, clopot al florilor,
Sunt către nord, sunt către sud.

REVISTA INFANTERIEI

Anul XXXX, Nr. 10

Publicațiile de specialitate nu sunt de sigur destinate marelui public și nici chiar celor doritori de o cultură generală. Totuși în asemenea publicații se pot găsi discuții și expuneri, care corespund preocupărilor vii ale unei epoci. În vremurile acestea nu sunt lipsite de interes, amănuntele de mai jos, redată după un specialist german.

« Stabilindu-se principiile conform cărora se va desfășura atacul cu carele, autorul trece la organizarea apărării anticar (menită să combată carele de asalt, tancurile, N. R.). El admite că o singură lovitură în plin este suficientă pentru a scoate din luptă un car. Pentru a obține însă acest efect, trebuiesc utilizate tunuri cu proiectile de ruptură de calibru între 37—47 mm. Greutatea tunului anticar, în baterie, va varia dela 250—450 kg, în raport cu mărimea câmpului de tragere orizontal și vertical, și dacă este sau nu prevăzut cu scuturi.

Presupunem că o piesă anticar va scoate din luptă în mediu 3 care. Asupra acestei proporții ar putea fi angajate de sigur discuțiuni, dar este incontestabil că tunul anticar fix, bine camuflat, are o superioritate considerabilă, în ceea ce privește precizia tragerii, față de carul de luptă, ce este greoi și foarte bine vizibil, încât coeficientul luat pare admisibil.

Cum pe un km front vor acționa în mod normal 25 care de luptă, ajungem la concluzia că pentru o apărare anticar eficace, sunt necesare 8 piese.

Pe de altă parte, socotind că o divizie va apăra în mod normal un front de 8 km, rezultă că divizia ar trebui să fie dotată cu 64 piese antitanc, cifră care pare foarte ridicată. Totuși, după părerea autorului, în practică, acest număr nu va putea fi micșorat în mod sensibil, căci trebuie avut în vedere că inamicul ar putea ataca, cu o dotație dublă, în zonele de efort.

Pornind deci dela premisa dotării diviziei cu 64 piese anticar, autorul trece la rezolvarea problemei foarte importantă: Cum trebuie condusă și executată apărarea anticar?

În această privință, pot exista numai două soluțiuni diametral opuse. Prima, de a ocupa dela început tot frontul cu aceste piese, și a două de a le ține reunite înapoi, angajându-le numai la nevoie, în sectorul în care se produce atacul cu carele.

Soluția a doua este considerată de autor mai convenabilă, căci respectă principiul economiei forțelor. În acest caz, divizia de infanterie ar dispune de o unitate de artilerie anticar, compusă din circa 60 piese, ce s'ar găsi sub ordinele directe ale comandantului de divizie. Piesele anticar vor fi duse spre amplasamentele de tragere, trase fiind de autotractoare «tousterrains».

Când o divizie este chemată să ocupe un sector de apărare, comandantul artileriei anticar recunoaște direcțiunile cele mai favorabile de atac pentru carele de luptă, și alege, în raport cu ele, zonele de amplasamente cele mai avantajoase pentru artileria anticar și accesul spre ele. Amplasamentele care asigură camuflajul pieselor până în momentul deschiderii focului și oferă un câmp de tragere de cel puțin 500 metri sunt considerate ca avantajoase.

Când sunt indicii că un atac inamic cu carele de luptă este iminent, piesele anticar ocupă amplasamentele alese. Dar totdeauna, atacatorul va căuta să execute atacul prin surprindere și nu este deloc exclus ca apărătorul să fie realmente surprins.

Despre cuprinsul în general al revistei vom menționa judicioasa comentare a Regulamentului Infanteriei, cu privire la formația rezervelor care întăresc batalionul în atac, de d-nii maiori Petrescu Alexandru și Teodorescu Grigore. Impresia noastră e că în general în R. I. se face prea mult loc discuțiilor cu caracter mecanic de șah chiar în tactică, unde o concepție modernă ar trebui să impue un spirit viu, adaptabil oricărei împrejurări concrete, nu situației mărunte și abstracte care presupun situații ce nu se întâlnesc niciodată. Se ajunge altfel la automatizare.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU. *Libertatea mărilor și prizele maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

<i>Au apărut:</i>	
M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavelier de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	» 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	» 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	» 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustnicul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOS	» 30
MIHAI SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i> (Ediția a III-a)	» 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i> (Ediția a II-a)	» 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriiliana MEDIANU	» 30
HOMER, <i>Odiseea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	» 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	» 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADÉ	» 60
R. M. HUC, <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	» 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SÂNGIORGIU	» 40
DEAN FARRAR, <i>St. Winifred sau școala și lumea ei</i> , traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	» 60

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

<i>Au apărut:</i>	
Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80

BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

<i>Au apărut:</i>	
O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea</i> , cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCEANU, <i>Andreescu</i>	» 120

BIBLIOTECA «ORAȘE»

<i>Au apărut:</i>	
MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 80

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

<i>Au apărut:</i>	
<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de RADU CRUTZESCU	Lei 70
ELENA G-ral PERICARI-DAVILA, <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	» 200
E. DVOICENCO, <i>Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu</i>	» 60

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

<i>Au apărut:</i>	
CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , I, ediția II-a, revăzută și adăugită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU, <i>Sănătatea poporului român</i>	» 200

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Au apărut: Romane

JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belfer</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamnă și Domnișe</i> , II, cu numeroase ilustrații în text	» 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flăcări de toamnă</i>	» 60
SĂRMANUL KLOPSTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul</i> , II	» 70
ȚUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerțe</i>	» 50
N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Sașirim</i> , I	» 60
N. M. CONDIESCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MÜTZNER	» 800

Au apărut: Esseuri, Critică

PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERESSICIUS, <i>Mențiuni critice</i> , II	» 80
G. M. CANTACUZINO, <i>Isvoare și popasuri</i>	» 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	» 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	» 60
M. D. RĂLEA, <i>Valori</i>	» 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , II	» 90
ȘERBAN CIOCULESCU, <i>Correspondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—12)</i>	» 40
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , II, III	» 140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cîneccento</i>	» 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , III	» 90
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	» 70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice</i> , I	» 60
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , IV și V	» 150
PERESSICIUS, <i>Mențiuni Critice</i> III	» 90
DRAGOȘ PROTOPOPESCU, <i>Fenomenul Englez</i>	» 100
N. IORGA, <i>Sfaturi pe întinerec</i>	» 90

Versuri

<i>Au apărut:</i>	
DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU. <i>Antologia poezilor tinere, cu portrete de Margareta STERIAN.</i>	» 60
G. BACOVIA. <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	» 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	» 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Tării</i>	» 40
G. LESNEA. <i>Cântec deplin</i>	» 40
GEORGE SILVIU. <i>Paisie psaltul spune</i>	» 40
V. CIOCALTEU. <i>Poesii</i>	» 60
N. DAVIDESCU. <i>Helada</i>	» 60
N. DAVIDESCU. <i>Roma</i>	» 60
ION POGAN. <i>Zogar</i>	» 40
RADU BOUREANU. <i>Golful Sângelui</i>	» 50
ION MINULESCU. <i>Nu sunt ce par a fi.</i>	» 50
VIRGIL CARIANOPOL. <i>Scrisori către plante</i>	» 40
ADRIAN MANIU. <i>Poesii din Carmen Sylva</i>	» 100
MIHAIL MOȘANDREI. <i>Singurătăți (poeme)</i>	» 40
CICERONE TEODORESCU. <i>Cleștar (poeme)</i>	» 50

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI. <i>Versuri</i>	Lei 100
---	---------

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

<i>Au apărut:</i>	
<i>Cântarea cântărilor.</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	»
<i>Elemente</i>	»
<i>Eclesiastul și Cântarea Deborei</i>	»

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

<i>Au apărut:</i>	
E. MADACH. <i>Tragedia omului, traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA</i> . . .	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO. <i>Răposatul Matei Pascal, traducere din limba italiană de A. MARCU</i> .	» 40
M. CHOROMANSKI. <i>Gelozie și medicină, traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ</i> .	» 50
R. L. STEVENSON. <i>Comoara din insulă, traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU</i> .	» 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

<i>Au apărut:</i>	
D. D. ROȘCA. <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU. <i>Estetică, vol. I.</i>	» 100
PETRE PANDREA. <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	» 60
LUCIAN BLAGA. <i>Orizont și stil</i>	» 60
MIRCEA ELIADE. <i>Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	» 200
T. VIANU. <i>Estetică, vol. II</i>	» 100
C. RĂDULESCU-MOTRU. <i>Românismul, Catehismul unei noi spiritualități</i>	» 60
ALEXANDRU CLAUDIAN. <i>Originea socială a filosofiei lui Augustie Comte</i>	» 70

BIBLIOTHEQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

<i>Au apărut:</i>	
G. I. BRĂTIANU. <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI, 1934, 1935 și 1936

<i>Au apărut:</i>	
VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Înimi sub săbii, poeme</i>	» 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon, versuri</i>	» 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur, versuri</i>	» 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	» 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	» 40
STEFAN BACIU. <i>Poemele poetului tânăr</i>	» 20
VIRGIL GHEORGHIU. <i>Marea vânătoare</i>	» 20
SIMION STOLNICU. <i>Pod elei</i>	» 20
ION BIBERI. <i>Thanatos</i>	» 60
V. GEORGESCU. <i>Drept și viciaș</i>	» 40
AL. DIMA. <i>Zăcămintele folclorice în poezia noastră contemporană</i>	» 40

<i>Sub tipar:</i>	
ST. TEODORESCU. <i>Spre un nou umanism</i>	

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU. <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei 120
---	---------

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

**FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»**

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 240-70 206-40

